

XII KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

VASZILIJ BOGDANOV
DEGENFELD SÁNDOR
EGYED EMESE
FEKETE ALBERT
FLÓRA ÁGNES
HUNYADI ATTILA
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
KILLYÉNI ANDRÁS
KISS ANDRÁS
KOVÁCS ANDRÁS
KOVÁCS KISS GYÖNGY
KURTA JÓZSEF
LAKATOS ARTÚR
LÁSZLÓ MIKLÓS
MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF
RŰSZ-FOGARASI ENIKŐ
SIPOS GÁBOR
TATÁR ZOLTÁN
NINA YARGEKOV

10

KOLOZSVÁRI KISHISTÓRIÁK

III. FOLYAM
2010.
OKTÓBER

XXK

KORUNK

FÓRUM • KULTÚRA • TUDOMÁNY

HARMADIK FOLYAM • XXI/10. • 2010. OKTÓBER

TARTALOM

KOVÁCS KISS GYÖNGY • A vigadó 16. századi Kolozsvár és a pajzán hegedűsnék	3
KOVÁCS ANDRÁS • „Látom, az tanításban az Istennek nagy ajándéka vagyon nála...”	11
JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA • Erkölcs és céhek a mindennapokban a kora újkori Kolozsvárott	16
FLÓRA ÁGNES • „Amely ebet ez előtt mostál, most is azont mosd”	22
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ • Balogdi Farkas, kolozsvári polgár életútja	28
FEKETE ALBERT • A 16–19. századi kertkultúra az írott források tükrében	33
SIPOS GÁBOR • A külső templom bibliája	40
KURTA JÓZSEF • Betsületes Mester legények	44
KISS ANDRÁS • A kolozsvári Gesta	54
TATÁR ZOLTÁN • Téglás (próza)	63
MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF • Repkény a szobron	66
LAKATOS ARTÚR • A szovjet katona képe az 1944–1945-ös kolozsvári emlékezetben	70
VASZILIJ BOGDANOV • Kolozsvári csodák – A bácsi erdő, A tékozló fiú, A rózsza, A román gyufa, A kóbor kutya (versek – <i>Bogdán László fordításai</i>)	77

VILLANÁSOK (Abrudbányai Melinda, Balázs László, Barcsay Andrea Krisztina, Bántó Ruben, Gondos Mária Magdolna, Potozky László, Sebestyén Irén, Zsigmond Júlia írásai)	84
--	----

■ TOLL

EGYED EMESE • Pályaelhagyók. Jancsó Noémi (1988–2010)	97
DEGENFELD SÁNDOR • A konzervatívizmusról	99

■ HISTÓRIA

KILLYÉNI ANDRÁS • Kolozsvár sportélete a kiegyezés időszakában (1867–1914) (I.)	101
---	-----

■ VILÁGABLAZ

NINA YARGEKOV • Hogyan hagyjunk fel a kritikai gondolkodással (*Drang nach Westen – Keszeg Anna fordítása*) 108

■ TÉKA

BALÁZS IMRE JÓZSEF • Találkozó történetek (*Társas esztétikák*) 111
KRAJNIK-NAGY KÁROLY • A Habsburg birodalom emlékezete 114
HUNYADI ATTILA • Trianonról sokadszor 117
LAKATOS ARTÚR • A rendszerré szervezett irracionalitás elvei 120
TÖRÖK ZSUZSANNA • Kultúraközi ingyencség 123
A Korunk könyvajánlata (*Kovács Kiss Gyöngy ajánlja*) 126

■ ABSTRACTS 127

■ KÉP

LÁSZLÓ MIKLÓS

ALAPÍTÁSI ÉV 1926

Kiadja a Korunk Baráti Társaság ■ Elnök: KÁNTOR LAJOS ■ Tiszteletbeli elnök: DEGENFELD SÁNDOR

Főszerkesztő: BALÁZS IMRE JÓZSEF ■ A szerkesztőség tagjai: CSEKE PÉTER (médiatudomány), HORVÁTH ANDOR (főszerkesztő-helyettes; világirodalom), KESZEG ANNA (társadalomtudományok), KOVÁCS KISS GYÖNGY (főszerkesztő-helyettes; történelem), RIGÁN LÓRÁND (filozófia) ■ Gazdasági vezető: MÁRTON LEVENTE ATTILA ■ Grafikai arculat: KÖNCZEY ELEMÉR ■ Titkárság: BALÁZS JÚLIA, SASS GYÖNGYI, SÓLYOM ANNAMÁRIA

■ A Korunk – Budapesti Porta grémiuma: ILIA MIHÁLY, POMOGÁTS BÉLA, POSZLER GYÖRGY, ROMSICS IGNÁC, TETTAMANTI BÉLA, ZALÁN TIBOR

■ Állandó munkatársak: EGYED PÉTER, HAJDÚ FARKAS-ZOLTÁN (Heidelberg), KOVALSZKI PÉTER (Detroit), PETI LEHEL, SZENTES ZÁGON, ZELEI MIKLÓS (Budapest), ZÓLYA ANDREA CSILLA (Budapest)

■ A megjelenéshez támogatást nyújt a Communitas Alapítvány, a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, a Nemzeti Kulturális Alap, a Szabad Sajtó Alapítvány, a Szülőföld Alap és az Új Budapest Filmstúdió.

■ SZERKESZTŐSÉG: Kolozsvár, Str. Gen. Eremia Grigorescu (Rákóczi út) 52. Telefon: 0264-375-035; 0264-432-154; Fax: 0264-375-093 ■ POSTACÍM: 400304 Cluj, c.p. 273, Románia;

Internet: www.korunk.org; e-mail: korunk@gmail.com; korunk@korunk.org; Fényszedés: KOMP-PRESS Kft.

■ NYOMDA: ALUTUS, Csíkszereda, Hargita út 108/A. Tel./fax: 0266/372407

■ Előfizetést a szerkesztőség is elfogad: egy évi előfizetés 40, fél évi előfizetés díja 20 RON.

A KORUNK magyarországi terjesztését az Apáczai Sajtóhíd Alapítvány végzi (1088. Budapest, Krúdy Gyula u. 3., Tel.: 0036-1-266-65-85); a lap megrendelhető a következő faxon: 0036-1-235-07-39, illetve e-mailen: erno.toth.deb@gmail.com.

■ Revista apare cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național

■ Revistă editată de Asociația de Prietenie Korunk (400304 Cluj-Napoca, str. Gen. Eremia Grigorescu nr. 52.;

Cod fiscal 5149284). ■ ISSN: 1222-8338

KOVÁCS KISS GYÖNGY

A VIGADÓ

16. SZÁZADI KOLOZSVÁR ÉS A PAJZÁN HEGEDŰSNÉK

Pillanatképek az urbanitás mindennapjaiból

A 16. századra a középkor felbomló hagyományai és a kezdődő újkor kialakulásának találkozásával, a kísérletező és a lehetőségeket fürkésző újraorientálódás tendenciájával a reneszánsz életszemlélet és életforma lassan Kolozsvárra is begyűrűzik, és széles skálájú, eleven, igen diverzifikálódott életet hoz magával. A középkor rigorózus vallási rendtartása fokozatosan fellazul a társadalom életvitelében, normáinak számos – esetenként szigorú önmegtartóztatást megkövetelő – kötelékei feloldódnak vagy éppenséggel lehullnak a földi életöröm-keresés és a világi szemlélet fölerősödésével, a túlvilág-központúságnak a földi élet jelenvalóságát hirdető felváltásával – ezáltal pedig implicite az egyéniség szerepdominanciájának megnövekedésével.

A kolozsvári reneszánsz megjelenésének és fokozatos térhódításának ugyanakkor sajátos jelleget kölcsönöz a protestantizmus térnyerése, a század utolsó harmadára pedig a város unitárius többségűvé válása. A katolikus társadalmakban vidám ünnepekkel, vigasságokkal kísért vallási jellegű, társadalmi méretű vigadozások Kolozsvárt is megmaradnak, a korábbi vallási indítékok mellőzésével. Így például az ősztendőt búcsúztató vigasságokat követően – vízkeresztől hamvazószerdáig – változatlanul él a húsvéti, szigorú, negyvennapos nagyböjtöt megelőző, a húskétek fogyasztásától való búcsúzáshoz (carnevale) kötődő vigalmak (vidám lakomák, bálók, mulatságok, népnepünepélyek) szokása, jóllehet e zömében unitárius urbanításban ez már alapjában véve mellőzi a korábbi vallásos megalapozottságot. A korabeli források tanúsága szerint azonban a húshagyó-

Míg a nőtlen férfiakra-legényekre házasságtörés miatt legfennebb kisebb, megszégyenítő büntetéseket rónak ki, mint amilyen a megvesszőzés és/vagy a városból való kivezetés, addig például 1602-ben bírói ítélettel „másoknak példájokra és tanúságokra” egy házasságtörő asszonyt zsákba varratnak és vízbe vetetnek.

keddel bezárólag rendezett vigasságok időszaka változatlanul felpörgeti a mindennapjait a farsangi tradíciókat megőrző, vigadni vágyó kolozsváriaknak, akik az európai polgársághoz hasonlóan elsősorban a német hagyományokat veszik át (erre utal a német eredetű farsang megnevezés is a carneval helyett), ellentétben az arisztokráciával, amelynek körében inkább az itáliai és francia szokások terjednek el.

A farsangolás fő színtere Kolozsváron az utca, itt járnak-kelnek-táncolnak napszaktól függetlenül a farsangos ruhába, maskarába öltözött, álarcos vigadozók, a maskarások/maszkurások, vagy éppenséggel lovas szánon száguldoznak kurjongatva – természetesen muzsikaszó kíséretével, miközben gyakorta házakhoz is bekopogtatnak a régi időkben át-hagyományozódott, felöltöztetett bábuikkal.¹ Ezt a maskarás farsangolást semmiféle tilalom nem képes megszüntetni sem az „erkölcsös” 16., sem a 17. században, e mulatóságkavalkád még a 19. században is fénykorát éli a városban, jóllehet ekkorra már, a megváltozott körülmények között szigorú társadalmi szabályozottsággal, a rangsorolt báltermekben, „előkelő” álarcosbálok, illetve „közönséges maszkabálok” formáját öltve.²

A hovatovább tobzódássá fajuló farsangi vigadozások – és alkalmasint a polgárok éjszakai nyugodalmát gyakorta megzavaró utcai mulatozások – arra készítetik a város választott plébánosát, Dávid Ferencet, hogy 1571-ben az urbanitás előjáróihoz forduljon a mértéktelen utcai tivornyázások kordába szorítása ügyében. Folyamodványának eredményeként a százférfiak tanácsa a város bíróját szólítja fel, hogy „kiáltassa meg”: senki „idő után” ne járjon, se korcsomában, se utcán hegedű- és lantszó ne halljék. Ellenkező esetben a tilalommal szembeszegülő a közmegszégyenítés egyik alkalmazott módszerével „kalickába” tétessék egy napra „mind lantostúl-hegedűstül”.³

Hogy a társadalomban mélyen gyökeret vert farsangi és ehhez hasonló mulatozásokat illetően – némely más esethez hasonlóan – a határozottan szigorú rendelet nem hozza meg a várt eredményt, bizonyítja a tény, miszerint a százférfiak tanácsa 1573-ban kénytelen megismételni a tiltást. Ennek megszövegezése azonban arra is utalhat, hogy a bizonyára alkalmazott, túlkapásos büntetések esetleg azokban a polgárokból is visszatetszést keltettek, akik érdekében a lármás vigalmak tiltását 1571-ben kihirdették. Erre enged következtetni az újból kihirdetett tiltás kitétele, amely hangsúlyozza: a városnak nem áll szándékában a „tisztességes” mulatozás meggátolása: „Eok meg Ertettek Plebanos vramnak Irassa által valo Intesset, Eo kegelmektwl Jo Newen veszik hogy Jora intik eo keg[yelmek]et Varosswl De eo k[egyelmek] az Tyztessesges mwlatstgtwl nem Akarnak Senkit megfogni, hane[m] Ezt kewanniak eo k[egyelmek] hagi Biro vram Meg kyalassa hogy Senky Seh Eyel Sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchason Ne jarianak Ne Mwlassanak, Mert eo kegelmek Eoressen meg Bwntety azokat.”⁴

A két határozat egybevetéséből egyértelműen kitetszik, hogy utóbbi esetben a cél nem az utcai és kocsmái zenélés – a hegedű- és lantszó – tiltása, hanem a zajos, a köznyugalmat háborgató farsangolás büntetése. Mert a különféle helyszíneken és napszakokban zajló vigadozások természetesen velejárája a muzsikaszó, amelyet az esetek zömében hegedű, némelykor azonban lant szolgáltat. A korcsomáltató polgár borkimérésében – farsangidő előtt és után egyaránt – szinte mindennaposak a hegedűszó melletti mulatozások, hol a „színes” darabontok hegedűkíséretével, hol pedig – főként vasárnaponként – a mester- és szolgálégények tombolják ki magukat a gyakran tettelegességgel fajuló dorbézolásokban, néha a cégért használva furkósbót gyanánt, máskor meg „az Hegedws feibe akaria vala az Zappanios legennek az Hegedwt verni”.⁵ Mindazonáltal úgy tűnik, a szolgálégények és szolgálólányok korcsma helyett többnyire szívesebben vigadoznak az általuk vásár- és ünnepnapokon látogatott magánházak helyiségeiben, ahol az egybegyűlt társaság szabadon adhat hangot annak a folklórkincsnek, amit az egyes csoportok hoznak szülőfalujukból, és honosítanak meg a városban. Ilyen helyszíne a vigadozásoknak Diósi Istvánnak a városfalakon kívül helyezkedő, Külmonostor utcai háza, ahol „szüntelen a pajkosok ejjel-nappal virrattig ittak, torbezoltanak, orditottanak, kialtottanak”. Itt is, má-

sutt is előfordul, hogy – szintén csak hegedűszo mellett – a szerelmes fehérnépek bűvbő bájos praktikákhoz folyamodnak, minek következtében nemegyszer étetés vádjával kerülnek a kolozsvári bíró elé. Az éjszakai nyugalmban megzavart szomszédság pedig se többel, se kevesebb nem vádolja a már említett Diósi Istvánt, mint hogy az ő háza volna a „latrok barlangja”.⁶

Valójában azonban kik is ezek a hegedűsök? A későbbi korok gyakorlatát visszavetítve a vizsgált évekre, kézenfekvőnek tűn(het)ne a megállapítás, miszerint kolozsvári cigányok lennének. Ismeretes azonban, hogy a 16. század elején Kolozsvárra betelepített négy sátoralja cigánynak jól meghatározott és precízen körülírható feladatai vannak a városi köztisztaság biztosításában-fenntartásában, illetve a bírói ítéletek végrehajtása terén – amint ez a város forrásanyagaiban részletesen nyomon követhető. Külön közösséget alkotnak a falakon kívül, a város bizalmát élvező és vizállyaik eligazításában intézkedési hatáskörrel bíró vajdájuk joghatósága alatt, és csupán az általuk elkövetett bűncselekmények esetén kell felelniük a kolozsvári bíró előtt. A köztisztaság fenntartását célzó tevékenységeik közé tartozik egyebek között a kóbor kutyák befogása, a pecéri teendők ellátása, ők takarítják az árnyékszékeket (ezért is ragad rájuk a „bűdöskirály” megnevezés), de szintén ők a „hóhérok” nevezett bakók, akik a kalodába zárástól a városból való kiveretésig sok mindent elvégeznek, magát a halálos ítéletet is végrehajtják. Mindezekről a városi források bőven tudósítanak, nem találunk viszont adatokat arra vonatkozóan, miszerint ők szolgáltatták volna a muzsikaszót a vigadozó kolozsváriaknak. Eddigi ismereteink alapján a 16. században – miközben egyébként példásan beilleszkednek a kommunális életébe – még csak az eredetileg rájuk bízott szolgáltatásokat végzik. A következő századok folyamán azonban egyre inkább megmutatkozik a többféle tevékenységre, így a muzsikálásra való alkalmasságuk is, olyannyira, hogy a 19. században a rangsorolt cigányzenekarokért, „bandákért” egyenesen versengenek a kolozsvári bárendezők. E zenekarok tagjai ekkor már saját céh alapításán is fáradoznak.⁷

Így egy esetlegesen ellenkező hipotézis bizonyításáig feltételezésünk az, hogy a 16. századi Kolozsváron a különböző hangszereket megszólaltatók – hegedűsök, a farsangolást tiltó városi határozatban feltűnő lantos és a továbbiakban említésre kerülő trombitás – nem a vajdák fennhatósága alatt, sajátos szokásaik és rendtartásuk szerint élő cigányközösség tagjai, hanem az urbanitás közösségébe esetleg újonnan betelepített városiak vagy olyan személyek, akik Kolozsváron csak alkalmilag szolgáltatják a zenét. A kolozsvári polgárok némelyike is tart azonban házában hangszert, amit ő, illetve a fia szólaltat meg vendégei előtt, farsangtájon vagy máskor.

Ilyen, a saját hegedűjén játszó városi polgárról egy 1568-as tanúvallomásban tesznek említést egy „tyúkperből” fakadó gyalázkodás miatti rágalmozási perben. Az alperes a törvénykezési jegyzőkönyvben többször szereplő András Kató, aki ellen szintén gyalázkodás miatt – amit Erzsébet meretrix ellen követett el – már 1564-ben vallattak tanúkat. Az Erzsébet „státusát” jelölő *meretrix* szót szemérmesebb szótáraink kéjhölgyként fordítják, kevésbé szemérmes, a történetnél alig néhány évvel későbbi, magyar nyelvű törvénykezési jegyzőkönyvek, valamint a mai köznyelv fordulatai nem túl finomkodóan és jóval egyszerűbben a *kurva* megjelölést használják. Az András Kató elleni 1568-as rágalmozási per felperese Gergely deák (Gregorius Literatus) felesége, akiről a későbbiekben szintén szó lesz. Az egyik tanú szerint a hegedűlve hazaérkező Gergely deákot András Kató eképpen aposztrofálja: „hol az én hegedűsöm, az rossz bestye kurvafia Gergely deák?”⁸ Az a tény azonban, hogy a törvénykezési jegyzőkönyvekben gyakorta és nem pozitív kicsengetéssel szereplő András Kató egyes szám első személyű birtokos raggal – „hegedűsöm”-nek – nevezi Gergely deákot, még nem bizonyítja, hogy ez a tanult, literátus férfi foglalkozásterületén űzte volna a hegedűlést. Ám a törvénykezési jegyzőkönyvekben a deák feleségének a vallomásai arra engednek következtetni, hogy Gregorius Literatus bizonyos helye-

ken és alkalmakkor valóban igen szívesen járult hozzá hangszerének megszólaltatásával a vigadozás hangulatának emeléséhez.

A hegedülést foglalkozásszerűen űzőket jobbára csak egyszerűen „hegedűsként”, nevük feltüntetése mellőzésével emlegetik a források, feleségeik pedig ugyancsak név nélkül, „hegedűsnékként” kerülnek a jegyzőkönyvek lapjaira.

A városban ugyanis a már jól ismert szórakozóhelyeken – a korcsomákban, a szolga-legények és szolgálólányok találkozóhelyén – kívül nemcsak az említett Erzsébet-féle meretrixek kínálják az időmulatás gondúzó lehetőségeit a férfiaknak, hanem tisztas hitvesek is, akik közül nem hiányoznak a hegedűsné sem.

A hegedűsnével és „örömszerző” tevékenységével a kolozsvári forrásokban egy 1568-as tanúvallatás során szembesülünk. A szöveget különálló íven, nem a protokollum törzsszövegében rögzítik. A tanúk vallomása – két részre tagoltan – az ív első lapján jelenik meg. A szöveg első fele Szócs Anna bizonyosságát tartalmazza, a másodikat „contra Annam” megjelöléssel vetik papírra. Mivel mindkét rész egy hegedűsné viselt dolgaira vonatkozik, feltételezhető, hogy a „két Anna” egy és ugyanaz a személy, Szócs Anna. A megesketett tanúk arról vallanak, hogy a hegedűsnét sok lator – azaz kurvákodó –, diákok, katona darabontok (tehát nem a város darabontjai, akik Kolozsváron lakó családjuk, pontosabban ezek asszonytagjainak a haragját zúdítanak fejükre gyakori hegedűsné-vizitáik miatt), valamint lézengők keresik fel. Utóbbiak közé tartoznak az el nem szegődött szolgák, levelesített, vagyis köröztetett gonosztevők, lókötők és más, a társadalmi normákkal és törvényekkel összeütközésbe került személyek, akik magatartásukkal egyébként is gyakorta okoznak gondot az urbanitásnak. A hegedűsnének e válogatott kompániájú vendégei dorbézolnak, duhajkodnak, „bestye lelkűt” emlegetve szitkozódhatnak. Teszik mindezt olyannyira nyakló nélkül, hogy – nyilván a szomszédok panaszára – az utca tizedese is állást foglal az ügyben. A hegedűsné azonban, aki ez esetben is fittyet hány a törvényre, a dorbézolókról azt állítja, „ki atyafia, ki bátyja”, akik közül többen nála hálnak, mint a szintén bátyjaiként aposztrofált két „magyar lézengő” is.

A tanúk közül hárman előzőleg szállásadói ugyan a hegedűsnének, megbotránkozottat és közszeméremisértő életmódja miatt azonban rövid időn belül kitétek a szűrét. Az egyik szállásadó, Kerekes Miklósné esetében az is hozzájárul a hegedűsné kipenderítéséhez, hogy a fiát feltő asszonyosság előbbivel ölelkezni látta gyermekét.⁹

A tanúvallomásokból két körülmény érdemel külön figyelmet. Az egyik a helyszín megjelölése – mivel bérelt szállásról van szó, a botrányokozó nagy valószínűséggel nem kolozsvári illetőségű. A másik a látogatók státusához kapcsolódik – igen sok közöttük a katonaeMBER. A katonaság jelenléte ugyanis evidens módon gerjesztően hat a kicsapongásra „szakosodott” nők tevékenységére – és ez természetesen nemcsak Kolozsvárra vonatkozik. Az 1771–1772-ben lefolytatott dési erkölcsvizsgálaton a hegedűsnékhez hasonlókat az alábbi módon jellemzi egy tanú: „éjjel-nappal dongták a katonák.”¹⁰

A hegedűsné viselt dolgairól rögzített tanúvallomások mellett, a lapszélre, igen eredeti módon felkerül néhány kolozsvári lator neve is, akik közül jó néhányan feltehetően az asszony szép számú „atyafiai, bátyjai”.¹¹

A második hegedűsné 1573-ban tűnik fel a jegyzőkönyvek lapjain, annak a rágalmazási pernek a tanúvallomásaiban, amelyet a trombitás Demeter és felesége indít Hegedűs Jánosné ellen. A vonatkozó tanúvallomások valójában nem precizírozzák a muzsikaszó melletti dorbézolás tényét, itt sokkal inkább egyébről esik szó. A tanúk ugyanis emlékeztetnek a másféle hangszert megszólaltató trombitás Demeter feleségének és Hegedűs Jánosnének a „jó erkölcs nevében” egymást ócsároló szavaira, és idézik a trombitásné replikáját Hegedűsné öt minősítő szavaira, miszerint „nem adtak nekem kurvaságomért tafota szoknyát, mint valakinek”. A trombitásné több „szerény” megjegyzéséből és a tanúvallomások egyéb utalásaiból következtethető, hogy ez utóbbi Hegedűsné, bár nem oly

zajosan és oly népes kompániával, mint elődje, de nem zárkózott el maga sem attól, hogy alkalmasint örömet szerezzen másoknak.¹²

Ahhoz azonban, hogy érthetővé váljon e második hegedűsné erkölcsi felháborodása és a különböző minősítő jelzők használata, időben vissza kell térnünk 1570-be, Szabó János, illetve trombitás Demeter tanúinak a vallomásaihoz. A pert Szabó János indítja a trombitás ellen, ez utóbbinak a feleségével folytatott bűnös viszonya okán. Ez esetben a férj 44, a trombitás 30 tanújának a vallomásaiból nem az eddigi megismert asszonyságok paráznaságaihoz hasonló, hanem egy őszintének tűnő, ám a társadalom értékrendje szerint bűnösnek ítélt szerelmi regény tárul elénk. (A trombitás és Szabóné regényét a továbbiakban ezeknek a vallomásoknak az összegezésével ismertetjük.)¹³

A történet röviden így szól: egy román legény elszegődik a városhoz trombitásnak. Feladata, hogy a „toronyból”¹⁴ őrködjék a város biztonsága felett, elsősorban azt kell jeleznie, ha tűzveszély fenyegeti a lakosságot; szintén feladatai közé tartozik, hogy trombitájával megjelenjék a menyegzőkön, ahol a muzikaszót kell szolgáltatnia.¹⁵ A legénynek – amint az a továbbiakból kitűnik – feltételezhetően nemcsak jó tüdeje lehet a trombitáláshoz, de egyéb meggyerő tulajdonsággal is rendelkezik. A trombitás Demeter „szállást tart fenn Szabó házánál, és oda jár ebédre, vacsorára, mert asztalt tartott neki Szabó János”. Hogy volt-e ebben szerepe az asszonynak vagy sem, nem derül ki. Az egyik tanú úgy véli, hogy a Szabóék házában „egymással szoltanak is az asszonnyal, de ő nem tud, mit szoltak, ha volt hon Szabó János, ha pedig nem volt”. Még felhőtlen lehet a barátság, amikor Szabó János és felesége kétszer is meglátogatják a toronyban a trombitás Demetert, „hegedűs is volt, úgy laktak” – azaz ettek, ittak, mulatoztak. Újesztendőre Szabóné kis keszkenőt küld a trombitásnak, és az is neki. Előbbi aztán megfizet „a rá való költségéről és elköszönt tőle, Szabó János nem bocsátotta el, hanem azt mondta, hogy ugyan gazdálkodni akar neki”. A fellángolt szerelmet – talán főként az asszonyt – azonban nem lehet elfojtani. Szabó János feleségét és a trombitást a toronyba – ezúttal a tömlőcbe – juttatják a bizonyítási eljárás során elkezdődött tanúkihallgatások. (1573-ban erre utal a hegedűsné, amikor azzal ócsárolja az asszonyt, hogy „egybe kötötték őket [őt és a trombitást], úgy vitték be a toronyba”.¹⁶) A történet folytatásaként Szabóné a kihallgatások folyamán az egyik tanúnak mintegy válaszként kijelenti: „jó testem vagyon, felvehetek még két vereiséget uramtól.” Az egyik tanúi kérdésre, miszerint nem szánja-e a gyermekeit, Szabóné a szerelméről mint eleve elrendelésről beszél: „ha Isten arra végezte az én dolgomat, nem gondolok vele, arról az pellengér a kapu, mert én szívem szerent szeretem a trombitást.” A tanúk sorában ez alkalommal is megjelenik a kolozsvári perek gyakori szereplője, Andrács Kató is – ezúttal mint Balogh Mihályné –, aki azt vallja, ő semmi „látott dolgot” nem tud Szabó Jánosnéról, annál többet hallott azonban róla.

A tömlőcbe azonban Szabónénak már rá kell döbbernennie arra – mint ahogyan ezt tudatosítja is magában –, hogy kora társadalmának egyik legsúlyosabb vétségét követte el, a halálbüntetéssel is sújtható nős paráznaságot. (Míg a nőtlen férfiakra-legényekre házasságtörés miatt legfennebb kisebb, megszegyenítő büntetéseket rónak ki, mint amilyen a megvesszőzés és/vagy a városból való kivezetés, addig például 1602-ben bírói ítélettel „másoknak példájokra és tanúságokra” egy házasságtörő asszonyt zsákba varratnak és vízbe vetetnek.¹⁷) A helyzetet felismerve a tömlőcbe már nemcsak a pellengérről beszél, hanem – megint csak egy tanú szerint – „a fogságban mondta Szabó Jánosné, kész halált szenvedni, mint hogy Szabó Jánossal laknék”.

Az ítéletet nem ismerjük, mivel azonban Szabó Jánosné 1573-ban mint a trombitás Demeter felesége – azaz férjezett asszony – szerepel az év törvénykezési jegyzőkönyvében, feltehetőleg ez esetben is az történt, ami a korabeli gyakorlatból következtethető. Mivel a trombitás Demeter törvényes házasságra kíván lépni a házasságtörő asszonnyal, valószínűsíthetően a vétkeseket nyilvános bűnbánatra, azaz eklézsiakövetésre ítélik, majd nyilvános közmegszegyenítést rónak rájuk (pellengér, botütés), és az asszony – aki

házasságban követi el a bűncselekményt – a rá váró súlyosabb ítélet helyett az új házassága miatt kegyelemben részesül, azaz gráciás lesz. Már mint törvényes házások kerülnek Hegedűs Jánosék szomszédságába, ám úgy tűnik, a hegedűsné „erkölcsi érzékenységet” sérti ez a szomszédság a házasságtörő asszonnyal. Végül a mindkét részről történő, permanentizálódott gyalázkodás és ócsárolás vezet az 1573-as perhez,¹⁸ amely során adott pillanatban a hegedűsné viselt dolgait is jól ismerő trombitás Demeter megfenyegeti a feleségét nyelvére vevő asszonyt, hogy megtapossa a sárban, Hegedűsné viszont a maga során szintén „választékos” stílusban fejt ki véleményét a trombitásnééről: „mindaddég ország kurvájának, gráciás kurvának mondom, ki jámbor urát elhatta és az oláh ebbel lakik, míglen nem bizonyítja, mit énfelőlem mondott azkor.” A „koreografált” mozdulatoktól kísért, „veretes” jelzőktől hemzsegő, egész szemantikai palettát kitöltő dialógus egyértelműen kifejezi Hegedűsné megvetését a „gráciás”, régebben házasságot tört asszonnyal szemben. Az egyik tanú szerint „hegedűsné az farán felemeli szoknyáját és mond: ihon rágiátok kurvák az alfeletemet, mégis elég marad benne, min üljek”.¹⁹ A tanúvallomási jegyzőkönyvbe – mint általában – nem jegyzik be az ítéletet, így nem tudjuk, hogy a kolozsvári bíró miként ítélte e „jósomszédi” perpatvarban, így azt sem, hogy amennyiben a hegedűsnére ítéletet szabott, hát nyelve kitépése helyett mennyi nyelvváltsággal sújtja.

A harmadik hegedűsné neve nem azért került a törvénykezési jegyzőkönyvek lapjaira, mert fentebb említett asszonytársaihoz hasonlóan testi örömeiket „szolgáltató” vagy éppen érzelmei áldozatává válik, hanem mert a kor legsúlyosabbnak ítélt bűncselekménye, a boszorkányság, az ördöggel kötött szerződés miatt indított perben személye is feltűnik a tanúvallomásokban.

1584-ben a város prokurátorai – ügyészei – boszorkányság vádjával fogják perbe Zöld Ambrusnét, akit végül is a kolozsvári bíró – bírótársával, a királybíróval – arra ítélt, hogy „ilyen dolgaiért, vesztéseiért és bűbájos voltáért tűz legyen rajta”, máglyán végezzék ki. Az egyik tanú arról vall, hogy egy gyermek lábát Zöld Ambrusné kötözte, gyógyíttatta, majd bizonyos Vargánét – mindkettőt eredménytelenül. A szokásos civódásban ez alkalommal is feltűnik egy hegedűsné, az alábbi szövegkörnyezetben: „Az hegedűsné pedig fenyegetett háromszor is, és azt is mondta, hogy rá kell szorulnom. El annyera fizettem meg, azután is, hogy áll forint 45.”²⁰ Mivel a tanúvallomásokban hegedűsnéről többé nem történik említés, értelemszerűen ő maga, feltételezhetően Zöld Ambrusné az egyik fenyegetőző „boszorkány”, mivel előle rejtegetik a beteg gyermeket, és őt nem engedik többé a közelébe.

A tanúvallomások azonban nem csupán a hangszereket hivatászerűen megszólaltató feleségeinek törvényszegéseiről szólnak. Esetenként más asszonyok sem állnak ellent a főképp a katonaság képében jelentkező erős kísértésnek. A már említett Gergely deákné rágalmozási perében felvett tanúvallomások egyértelműen bizonyítják, hogy az „erkölcsi példaképek” ugyanúgy viselkednek a katonákkal, mint a muzsikussal. Gergely deákné esetében az egyik tanú azt vallja, hogy mikor a hegedülő Gergely és felesége, András Kató házában laktak, egy nemesember tartózkodott a deáknénál szálláson „ura hon nem léteben”, míg az „erkölcsös” András Kató ezért a tanúhoz sietett éjjel, mert „nem mert otthón hálgni”. A két asszony nyelvelése hosszasan követhető „az anyád is egy kurva”, illetve „katona fekte bestye kurva” fordulatokkal tarkítva, leánykori viselt dolgokat is bőven felidézve: „leánykorodban is rácok kurvája voltál, beste lélek kurva, és azért nem leszen gyermeked.”²¹ Úgy tűnik, a vonatkozó időszakot megelőző években a különböző színű fejedelmi darabontok mellett rác zsoldosokkal osztják meg örömeiket a kolozsvári bővérű asszonyok, a katonák sorában azonban a 16. század elején az előbbieket helyét a városbeliek által „ballon” névvel aposztrofált vallon zsoldosok foglalják el.

A hegedűszó kíséretével félrelépő kolozsvári asszonyok sorát a város boszorkánypeleinek egyik szereplőjével, Borbálával, Kassai Kalmár Tamásnéval zárjuk. Őt a hírhedt városi prokurátor, Ígyártó György fogja perbe – boszorkányságért –, miután utóbbinak Ren-

gő Annával folyó perében Borbála asszony Rengő Anna mellett tanúskodott. A kalmárkodó, országot járó asszony Kassáról kerül Kolozsvárra, ahova az árus emberek, fuvarozók révén híre is követi. „Boszorkánykodásához” ördögös könyveket használ, a fáma szerint azonban már Kassán „ugyan híres volt”, mert „deákok, darabontok igen jártak hozzá, ott dőzsöltek, ittak, részegeskedtek”. „Boszorkánykodása” mellett ezt az életmódot folytatja Kolozsváron is, ahol a Salam házában, az Óvár „szegeletén” lakik, ahol „hegedültek, dőzsöltek, táncoltak szállásán a mives legények, jöttek alá és fel házától, a deákok azonképpen”. Az Óvár szegeletén egyébként már rangosabb társaság részesül a testi örömeiben, mint holmi katonák. Ezt a fertályt főképp a mives legények – akik közül később aztán a város tekintélyes-tehetős és tiszteletre méltó, amúgy „circumspectus” polgárai kerülnek ki –, no meg a diákok kedvelik.²²

Amint arról az előbbieken szó esett, ezekre az asszonyokra életvitelük miatt, „nős parázнасáért” akár halálos ítélet is kimondatik, ám a communitas hasonlóképpen súlyosan bünteti azt a férjet is, aki elnézi, „amit felesége mível” vagy éppen cinkosságot vállal vele. Házasságtörési ügyben valójában azonban igen kevés ítélet maradt fenn. A tanúvallomások mint bizonyítékok esetenként nem is kerülnek a bírák elé. Előfordul az is, hogy bizonyos okok miatt – ilyen egyebek között a férj megbocsátása – a házasságtörő feleséget és bűntársát csupán vezeklés jellegű ítélet sújtja (az említett pellengérré állítás, megbotozás, eklézsiakövetés), van azonban adatunk arra vonatkozóan is, hogy például a vád képviselőjét megvesztegetik, álljon el a parázнасáért indítandó pertől, amint az a prokurátor Ígyártó György esetében történt 10 forint kifizetésével.²³

A törvénykezési jegyzőkönyvek adatai arról tanúskodnak, hogy a közvetlenül látot-takról/hallottakról valló tanúk mellett esetenként szép számmal sorakoznak fel azok is, akik harmadkézből hallott információkra hivatkoznak vallomásaikban, amelyekben a hát mögötti kibeszélés, a pletyka – a történelem legkorábbi időszakaiban megjelent és máig is mindent átható kommunikációs jelenség a maga terjedésével-gerjedésével-erjedésével – a valójában ártalmas volta ellenére is a vonatkozó korban még nem létező média helyett a társadalomban felbukkanó visszaállásokra tereli a figyelmet.²⁴

Írásunk a törvénykezési jegyzőkönyvek magánjogi pereinek mellőzésével a büntetőjogi perek egy csoportjából szemelgetett. Azokról az asszonyokról kívánt egyfajta vázlatot megrajzolni, akik nemcsak társadalmuk morális normarendszerét, de az írott törvényeket is megszegették; jelen esetben ők – egyértelműen a számbeli „kisebbséghez” tartozók – kerülnek a kolozsvári kishistóriák lapjaira. A communitas számszerűen jelentősebb része, nevesített vagy egyéb formában nem tűnik fel az említett jegyzőkönyvek lapjain. Ők azok, akik nem pikáns „fegyvertényekkel” írják be nevüket a történelembe, „csak” építik-gyarápítják a „polgárok republikáját”, úgyannyira, hogy a tárgyalt 16. században a város rendületlenül haladhat azon az úton, mely végül is oda vezet, hogy Kolozsvárból egyértelműen „Transsilvaniae civitas primaria” vagy „metropolis Transsilvaniae” válik.

■ JEGYZETEK

1. A kolozsvári farsangolást illetően gazdag és megbízható adatok találhatók a város vonatkozásában különösen adatgazdag, Szabó T. Attila szerkesztette Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 'álorca', 'farsang', 'maskara' című szavak és származékaik anyagában. A szótárban található források szövegeit SZT rövidítéssel idézzük. Vö. Kiss András: Források és értelmezések. Kvár, 1994. 103–109. (A továbbiakban Kiss 1994.)

2. Kovács Kiss Gyöngy: Burgerbálok, nobelbálok. Korunk 2008. 12. 79–89.

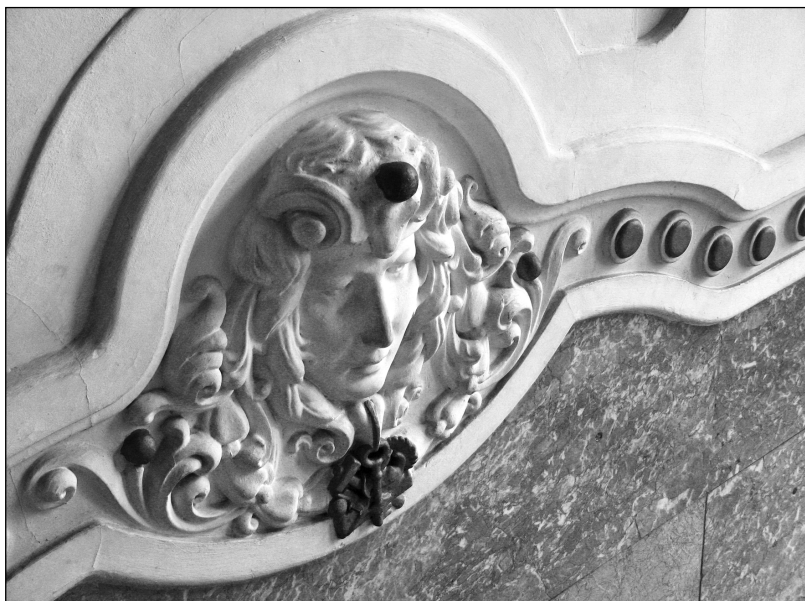
3. Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj) – Kolozsvár város levéltára. Tanácsai/közügyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban Tánjk) I/3. – régi jelzet V/3. – 38a. Vö. SZT V. 1.

4. Tánjk I/3 – régi jelzet V/3. – 71v–72. Vö. Kiss 1994. 103, 347. SZT I. 268.

5. Kovács Kiss Gyöngy: A játékos város. In: Uő: Megidézett múlt. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008. 9–26. (a továbbiakban Kovács Kiss 2008) Kolozsvár város levéltára. Törvénykezési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: Tjk) IV. 162; Vö. SZT V. 1.

6. „latrok tanyája” – ez esetben kurválkodók tanyája. Kiss András: Boszorkányok, kuruzslók, szalmakoszorús paráznák. Buk.–Kvár, 1998. 43, 140, 150 (a továbbiakban Kiss 1998); Kovács Kiss 2008. 19.

7. Kiss András: Más források – más értelmezések. Marosvásárhely, 2003. 239–253; Kovács Kiss Gyöngy: Kolozsvári bálók a bécsi kongresszust követő években. In: Uő: Megidézett múlt. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008, 116–117.
8. Tjk II/2. – régi jelzet III/2. – 90; Tjk II/4. – régi jelzet III/1; 236. Vö. SZT V. 3.
9. KvLt Privilegia, 514 (A továbbiakban Privilegia.)
10. Kiss 1998. 195.
11. Privilegia 514; Kiss 1998. 195.
12. Tjk II/6. – régi jelzet III/3. – 74.
13. Tjk II/3. – régi jelzet III/2. – 20–38.
14. Az említett torony nem azonos az óvári toronnyal, a város tömlőcével. A trombitás őrhelye az északi városfalnak a Kurta Szappany utcától – ma Dávid Ferenc utca – keletre álló takácsok tornya volt.
15. Vö. SZT XIII. 398, 585; Szabó T. Attila: Kolozsvár települése a XIX. század végéig. Kvár, 1946. 109; Asztalos Lajos: Kolozsvár. Helynév- és településtörténeti adattár. Kvár, 2004. 475.
16. Tjk II/6. – régi jelzet III/3. – 74.
17. Tjk II/9. – régi jelzet VI/1. – 126 b. – Vö. SZT IV. 1272.
18. Tjk II/6. – régi jelzet III/3. – 74.
19. Tjk II/6. – régi jelzet III/3. – 74. Vö. SZT V. 3; XI. 21.
20. Komáromy Andor: Magyarországi boszorkányperek oklevéltára. Bp., 1910. 68, 71
21. Tjk II/4. – régi jelzet III/1. – 235–236.
22. Komáromy: i. m. 24.
23. TJK II/7. – régi jelzet IV/1. – 588.
24. Kovács Kiss Gyöngy: Pletyka, becsületsértés, rágalmazás a fejedelemség kori Kolozsváron. In: Uő: Megidézett múlt. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008., 27–42.

KOVÁCS ANDRÁS

„LÁTOM, AZ TANÍTÁSBAN AZ ISTENNEK NAGY AJÁNDÉKA VAGYON NÁLA...”

Jövedécsi/Belleschdörfer András származásához

Balázs Mihály professzornak, kutató- és tanárnemzedékek utolérhetetlen „tanítójának”

■ 1904-ben került az Erdélyi Múzeum-Egyesület birtokába egy ívfüzetekből, különálló lapokból álló, mintarajzokat is tartalmazó kézirat, amelyet hosszú ideig a kolozsvári asztaloscéh jegyzőkönyvének tartottak, s csak alaposabb vizsgálata derítette ki, hogy valójában egy nevezetes kolozsvári asztalosmester, Régeni Oroszlán János/Hannes Lew Rehner (1622–1702) magánfőljegyzéseit tartalmazza.¹ Ezt a kéziratot művészettörténészként I. Rákóczi György építkezéseit kutatva vettem a kezembe, de tartalma meggyőzött arról, hogy a 17. századi Kolozsvár minden napjainak izgalmas, mindeddig méltatlanul mellőzött forrását rejtik az asztalosmester rapszodikus feljegyzései.² Felfedezésemet évekkel ezelőtt a Szegedi Tudományegyetem Régi magyar irodalomtörténet tanszékén dolgozó idősebb és ifjabb barátaimmal, a 16–17. századi Kolozsvár kiváló ismerőivel, köztük e cikkcske címettjével osztottam meg először. Szándékaim ellenére ma sem a közzétett teljes forrással, hanem annak csupán egy kis részletével tisztelgek előtte.

Régeni János atyja, András (1574–1655) a szász-régeni Oroszlán/Leo/Lew család sarjaként származott a születésekor már evangélikus vallású Maros menti szász mezővárosból a többségében unitárius Kolozsvárra, ahol 1622-ben János fia, az idézett feljegyzések szerzője született. Régeni János jegyzőkönyvéből kétségtelenül kiderül, hogy szerzőjük a szász „nemzet” tagja és unitárius vallású volt. Neve felmerül a kézirat unitárius egyháztörténet adalékai között is,³ a

...igen tanulságos maga a gesztus, amellyel a kolozsvári asztalosmester szinte megvásárolta pártfogoltja továbbtanulásának a lehetőségét a földesurától, hogy elindíthassa őt egy reménybeli, kiemelkedő, a közösséget szolgáló értelmiségi pályán.

szerzők által idézett helyek azonban hiányzanak, rávilágítva a kézirat újabb keletű, 1904 előtti csonkulásaira.⁴

A kézirat döntő többségükben magyar nyelvű bejegyzéseinek nagyobb része a mester ifjú korában, 1658 előtt keletkezett, de az események rögzítésének ezt a formáját alkalmanként életének utolsó négy évtizede során is használta.

Az utolsó évtizedekből származó bejegyzések legizgalmasabb részleteit néhány levél-fogalmazvány képviseli, amelyeket nagy hatalmú megrendelőihez intézett az idős, akkor már Erdély-szerte ismert és keresett, sokoldalú asztalosmester (jellemző, hogy fennmaradt műveinek nagyobb része kő- vagy alabástromfaragvány). Általában cím és keltezés nélküliek ezek az írások, így csupán tartalmukra támaszkodva kísérelhető meg a címzett azonosítása.⁵

Egyet közülük egy jövedécsi jobbágyfi, az elhunyt Takács András fia érdekében intézett a falu földesúrához. A töredékes fogalmazványból az derül ki, hogy a kolozsvári asztalosmester a tehetséges, jól tanító és prédikáló unitárius fiatalembert, fiának praeceptorát szívesen marasztotta volna Kolozsváron, s ezért a katolikus Kornis Gáspár – egyik megrendelője – közbenjárását is igénybe vette, de személyesen is kérte a birtokos jóindulatát, sőt – mint a fogalmazványból kiderül – azt ajánlotta neki, hogy ha kívánsága teljesül, az ifjú felszabadításáért a tanácsai rendű (a fogalmazványban nagyságosnak címzett) földbirtokos valamilyen megrendelésének is eleget tenne.

Jövedécs – ez a kis, Küküllő vármegyei szász jobbágyfalu a 15. században Vizaknai Miklós birtokába került,⁶ s csak gyanítjuk, hogy a Vizaknaiak jogán formált rá igényt a 16. században Haller Péter. A falu kikövetkeztethető birtoklástörténete persze bonyolultabb. 1587 előtt, hihetőleg még Báthory István akaratából⁷ radnóti Kendi Ferenc szerezte meg és csatolta radnóti birtokához. Haller Péter fiai, Gábor és Mihály 1587. január 13-án megállapodtak, hogy Kendi Ferenc elleni, jövedécsi egész birtokuk visszaszerzésére indított perük költségeit közösen fogják viselni,⁸ egy évvel később pedig tiltakoztak Kendi Ferenc ottani birtokszerzése és iktatása ellen.⁹ Nem sok sikerrel, mert Jövedécs birtokába 1591. június 12-én mégis „ellentmondás nélkül” (!)¹⁰ iktatták be a befolyásos tanácsurat. Így csupán 1594, azaz Kendi Ferenc kivégzése után juthattak a Hallerek ismét birtokukhoz, s 1596-ban a fejedelem a radnóti birtokot már Jövedécs kivételével adományozta Kornis Gáspárnak.¹¹ A Haller-utódok egyike, István tanácsúr (megh. 1657) – derül ki Georg Kraus segesvári jegyző egyik megjegyzéséből – később, 1639-ben arra kényszerült, hogy lemondjon a falu feléről I. Rákóczi György fejedelem javára.¹² Arra nézve ugyan már nem találtunk támpontot, hogy az 1658–1661 közötti pusztítások után miképpen alakulhattak a falu birtokviszonyai, mégis feltételezzük, hogy az a tanácsai rendű jövedécsi jobbágybirtokos, akit nagyságos megszólítással illetett a levél írója, a faluban birtokos Haller család egyik tagja, Haller István fia, hallerkői Haller János (1626–1696) fejedelmi tanácsúr, a *Hármas história* szerzője lehetett.

Feltételezésünket néhány, a jegyzőkönyv más helyeiből is kikövetkeztethető körülményre alapozzuk. Úgy tűnik, hogy Haller János és felesége Régeni János legfontosabb megrendelői közé tartoztak, a kolozsvári asztalosmester nemcsak bútorokat készített, hanem kőbe vésett címeres építési feliratot (1674) is faragott kerelőszentpáli kastélyuk díszítésére.¹³ Göncruszkai Kornis Gáspár (megh. 1683-ban), akinek a neve közbenjáróként szerepel a levélben, a húga, Kata révén Haller Jánosnak sógora, szintén Régeni János megrendelője volt, így közvetíthette és pártolhatta is az asztalosmester kérését. Minthogy 1673-ban átépíttette szentbenedeki kastélyát,¹⁴ szolgálatai révén az ő jóindulatú pártfogására mindenképpen számíthatott Asztalos János.

A Küküllő vármegyei faluból származó parasztfiú érdekében íródott levél pontosabb keltezésére egyetlen fogódzónk van. Arra hivatkozik ugyanis írója, hogy pártfogoltja fiának, Régeni Györgynek jó tanítója. Minthogy a levélíró fiát, Györgyöt (megh. 1698/1699) 1687-ben már asztalosmesterré avatták, így legkevesebb tíz évvel korábban el kellett

hagynia az iskolapadot, hogy négy-négy inas- és legényévét, azután remekkészítésének az évét kitöltve, remekét is elkészítve a kolozsvári céhben mesterré lehessen – a fogalmazvány tehát legkésőbb 1677 táján, vagy ami sokkal valószínűbb, az 1677-et megelőző években keletkezhetett.

A kerelőszentpáli építkezésekkel kapcsolatban annyit állíthatunk, hogy az 1610-ben megalapozott reneszánsz kastély védelmére emelt négybástyás vár kiépítésének a munkálatai 1660-ban kezdődtek, a fejedelemség történetének legválságosabb éveiben, az Erdélyt sújtó török–tatár büntetőhadjáratok idején. Az alapkövő letételére felirat utal, amely jelenleg az egykori uradalmi magtár barokk épületének homlokzatát díszíti.¹⁵ A munka befejezésére és egy reprezentatív emeleti terem (palota) megépítésére, amint az a Régeni Asztalos János által Johannes Lew Tischler névvel szignált, fentebb már emlegetett, egykor éppen e palota homlokzatába falazott felirattól kiderül, 1674-ben került sor.¹⁶ Abban az évben mesterünk nemcsak a feliratot faragta, hanem amint az egy másik fogalmazványból kiviláglik, bútorokat is készített Kerelőszentpálra.¹⁷ Haller János, aki az építkezés befejeztével megújította a kastély berendezését, egy almáriumot és egy aranyozott nyoszolyát rendelt tőle. Ha nincs is támpontunk arra, hogy a levélben emlegetett, önként vállalt munkát e megrendelésekkel közvetlen kapcsolatba hozzuk, az elősorolt indokok mégis a szóban forgó levél 1674 körüli keltezését látszanak valószínűsíteni.

A pártfogolt, a levél fogalmazásából is kitetszően igen tehetséges, jövedécsi származású fiatalembert tehát az 1677-et megelőző években, közelebbről 1674 táján kell a kolozsvári unitárius iskolában keresnünk.

A vázolt körülmények nem sok kétséget hagynak afelől, hogy az András keresztnévű jövedécsi jobbágy Kolozsvárra került fia Jövedécsi/Belleschdörfer Andrással (1651 k. – 1710) lehetett azonos. Öregdiákként praeceptorkodhatott a kolozsvári, akkor még óvári scholában, s ott lehetett az iskola padjait koptató Régeni Gyurkának is tanítója. Iskolájától elbúcsúzva 1675 májusában indult peregrinációjára, melynek első, általunk ismert állomása Bréma volt. A következő évben Leidenben találkozunk a nevével. Ottani bejegyzésében 25 évesnek vallotta magát a teológiai kurzusokat látogató peregrinus. Négy évig tartó tanulmányútjáról hazájába megtérve, 1679. augusztus 26-tól kezdve a kolozsvári unitárius kollégium tanára, a következő év januárjától rektora (1680–1690), egy évtized múltán pedig Kolozsvár plébánosa (1689–1710) és a Szent Mihály-templom lelkésze lett.¹⁸

A jegyzőkönyv egyik 18. századi, nem mesterünktől származó bejegyzéséből az is sejthető, hogy Jövedécsi András leszármazottai és Régeni János utódai később rokonságba is kerültek egymással.¹⁹

El kell ismernünk, hogy az előbbieken felvázolt kép sok tekintetben még homályos, bizonyító kiegészítésekre is szorul, valószínűnek látszó feltételezéseinket pedig mindenképpen további kutatásokkal kellene hitelesíteni. Függetlenül azonban ezektől, igen tanulságos maga a gesztus, amellyel a kolozsvári asztalosmester szinte megvásárolta pártfogoltja továbbtanulásának a lehetőségét a földesurától, hogy elindíthassa őt egy reménybeli, kiemelkedő, a közösséget szolgáló értelmiségi pályán. Ez a tette már önmagában is ékes bizonyítéka Régeni Asztalos János polgári öntudatának és közjó iránti elkötelezettségének. Noha kimutatható róla, hogy mesterré avatásától kezdve kiemelkedő személyisége volt céhének, hogy korán részt vállalt szülővárosa vezetésében is, csak későbbi, 1699-ből származó adat igazolja, hogy Régeni János egyháza világi vezetőségének is tagja volt.²⁰ Az előbb elmondottak alapján bátran feltételezhetjük mégis, hogy tekintélyes polgárként már korábban, 1674 táján is részt vehetett a kolozsvári unitárius egyház világi vezetésében.

■ Régeni Asztalos János *Jegyzőkönyve*. [fol. 70^V] Fogalmazvány 1650 és 1701 között keletkezett bejegyzések környezetében

Alázatos szolgálatomat aiánlom nagyságodnak, Isten minden kívánta szerént való jovaival áldgya nagyságodat, szűbő[!] kívánom nagyságodnak. Kolosvarat²¹ mely dolog felől mind magam, mind penighlen az úr ő nagysága, Kornis Gaspar úr által requiráltattam, tudniillik az nagyságod job[b]ágya fia felől, mely mostan ennek előtte vala²² üdőkben az unitaria scholában lakván, Jövedetsen, az mint értettem, Takats Andras volt az atya. Már sem atya, sem any[j]a nem lévén, az mely dologh felől²³ nagyságodat as [!] nagyságod job[b]ágya, Szekely Mihaly informálhatta nállamnál jobban, az mint magam jelentettem Kolosvarat létében. Nagyságod mind magam, mind penigh az úr ő nagysága által jó ígretet tévén, nagyságod informatiót vévén Szekely Mihalytól, tudósít ez dologh [fol. 71^r] [felől. Milye]n²⁴ munkát kíván nagyságod ez dologhnak váltságáért, melyet egyébért nem cselekezem [!], hanem eszéért [!], hogy láttom, az tanításban az Istennek nagy ajándéka vagyon nálla az tanításban [!], jó concionator, az fiamnak is jó tanító praeceptor, toáb[b]ra is maraztottam [!], ne távozz el esz [!] városunkról, bízván nagyságod hozzám való gratiaiában, nagyságod²⁵ előtt ez dologhban tudok²⁶ szolgálni. Alázatosan kérem nagyságodat, méltóztasségh [!] ez levelemre válazt [!] tenni, nagyságodnak mégh élegh [!], meghszolgáalom.

■ JEGYZETEK

1. A kolozsvári Asztaloscéh Iratai, 3. sz. [1633–]1644–1690[–1775]. Céhiratok, az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában. Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága – Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj. Fond nr. 544.
2. Munkásságára vonatkozóan vö. Kovács András: I. Rákóczi György fejedelem erdélyi építkezéseiről. In: Erdély és Patak fejedelemszónya, Lorántffy Zsuzsanna. Tanulmányok születésének 400. évfordulójára. II. Szerk. Tamás Edit. (A Sárospataki Rákóczi-Múzeum Füzetei 41). Sárospatak, 2000. 76–80; Uő: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. Kvár–Bp. 2003 (2006). 152–155; Uő: Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából 1(11)/2006. 163–178; Uő: Az aranyosgyéresi református templom feliratairól és egykori mennyezetéről. In: Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Sipos Gábor. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2008. 133–146.
3. Kénosi Tőzsér János – Uzonai Fosztó István: Az erdélyi unitárius egyház története. I. Ford. Márkos Albert, bev. és a fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Kolozsvár, 2005. 708, 709.
4. Uo. 112, 660.
5. Ilyen a borosjenei Székely Lászlóhoz 1684 és 1687 között intézett levél fogalmazványa is. Vö. Kovács András: Az aranyosgyéresi református templom feliratairól és egykori mennyezetéről.
6. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. Bp., 1913. 881–882, 970–971; Fabini, Hermann: Atlas des siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen. I. Hermannstadt, 2002. 51–53; A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei. 1289–1556. Kivonatokban közlésezi és a bev. tanulmányt írta Jakó Zsigmond. II. Bp., 1990. 3898. sz.; A falu ev. templomára vonatkozóan vö. Lángi József – Mihály Ferenc: Erdélyi falképek és festett faberendezések. 3. Bp., 2006. 62–64.
7. Erre utal a fejedelmi dézsma árendák elszámolásáról szóló kimutatás 1587–1589-ből: Adatok a dézsma fejedelemségekori adminisztrációjához. Bev. és jegyz. közlésezi Jakó Zsigmond. Kvár, 1945. 28.
8. Az Erdélyi Káptalan Jegyzőkönyvei. 1222–1599. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Bogdándi Zsolt és Gálfi Emőke. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII/1) Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kvár, 2006. 477/1587.
9. Uo. 569/1588.
10. Báthory Zsigmond Királyi Könyvei. 1582–1602. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. In: Az erdélyi fejedelmek Királyi Könyvei, I. (Erdélyi Történelmi Adatok VII/3). Kvár, 2005. 1547–1548, 1594, 1609. sz.
11. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. V. Pest, 1871. 43.
12. Kraus, Georg: Erdélyi krónika. 1608–1665. Ford., bev. és jegyz. Vogel Sándor. Bp., 1994. 127–128.
13. Kimpfián Annamária – Marton Judit: Kerelőszentpál – Haller-kastély. (Erdélyi Műemlékek 34). Kvár, 2002; Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben. 1541–1720. TLA–Polis, Bp–Kvár, 2003 (2006)2. 130; Uő: Képfaragók és dekorátorok a 17. századi Erdélyben. 8.T. 1. kép.
14. Kelemen Lajos: A szentenedeki kastély és hűmes oszlopai. In: Uő: Művészettörténeti tanulmányok. I. A bev. tanulmányt írta Szabó T. Attila, s. a. r. B. Nagy Margit. Buk., 1977. 110–112.
15. SPECTABILIS AC MAG[nifi]CVS / IOANNES DE HALLERKEO / CIRCVMVALLAVIT ARCEM / HANC A FVNDAMENTIS MVRO / EXTERIORI CVM QVATOR [!] / PROPVGNAVILIS / IMPOSVITQ(ue) PRIMVM LAPIDEM / ANNO 1660. Azaz: Tekintetes és nagyságos Hallerkeoi János vette körül ezt a várat az alapjaiból [emelt] négybástya külső fallal és alapkövét elhelyezte az 1660. évben.

16. Szövege: 1 / 6 / 7 / 4 / (címer) + SPE(cta)BILIS AC MAG(nifi)CVS IOANNES DE HALERKEO COMES CO(mita)TVS TORDA PRINCIPIS TRAN(silvaniae) CONSIL(iarius) / (címer) † SPECTABILIS AC MAGNIFICA DO(mi)NA CATHARINA KORNIS DE RVSZKA / Arcem hanc SzentPal aedificaverat magnae olim memoriae / Stephanus Haller quidquid est intra portam interiorem / excepto hoc palatio imposvitq(ue) primvm lapidem anno 1610. / Successv vero temporis filivs Ioannes de Hallerkeo extrvxit / mrvvm exteriorem cum qvator [!] propugnaculis congestis atq(ue) hoc palatio / Soli Deo Gloria. Jo(h)an(n)es Lew Tischler. Azaz: 1674 (Haller-címer) Tekintetes és nagyságos Hallerkeoi János, Torda vármegye főispánja, az erdélyi fejedelem tanácsosa (Kornis-címer) Tekintetes és nagyságos ruszkai Kornis Katalin. Néhai nagy emlékeztető Haller István építette volt ezt a szentpáli várat, ami a belső kapun belül volt, kivéve ezt a palotát, és alapkövét elhelyezte 1610-ben. Idővel fia, Hallerkeoi János építette a külső falat négy rakott bástyával és ezt a palotát. Egyedül Istené a dicsőség. Johannes Lew Tischler.
17. Jegyzőkönyv, fol. 32v.
18. Életrajzi adatait lásd Aranyosrákosi Székely Sándor: Unitaria vallás története Erdélyben. Kolosvárt, 1839. 147. – Binder Pál: Közös múltunk. Buk.; 1982. 223. – Szabó Miklós – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700. (Fontes Rerum Scholasticarum. IV Szerk. Keszérű Bálint). Szeged, 1992. 183. sz.; Wix Györgyné: Régi magyarországi szerzők. (RMSz) I. A kezdetektől 1700-ig. Szerk. és bef. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, 2008. 390. S.v. Jövedétsi András.– Kénosi Tózsér János – Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. II. Ford. Márkos Albert. A fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. S.a.r. Hoffmann Gizella – Kovács Sándor – Molnár B. Lehel. Erdélyi Unitárius Egyház, Kvár, 2009. Pass., különösen 188–190.
19. Hihetőleg leszármazottjára (?), a kolozsvári tanács tagjára vonatkozik legifj. Régeni Györgynek, Asztalos János dédunokájának a feljegyzése: „Anno 1759, die 25 Marci[!] hét-nyolcz ora között mult ki ez vilagbol Jövedetsi Istvan batyam, kinek adgyon Isten boldog feltamadast az örök életre.” Jegyzőkönyv, fol. 89v.
20. Utána egyidejűleg törölve: leven.
21. Binder Pál: Közös múltunk. Buk., 1982. 225/79
22. Ti. való.
23. Az egész kifejezés egyidejűleg javítva mely dologh felől-ről.
24. Kb. 2 cm hosszú szakadás.
25. Egyidejűleg javítva Nghd előtt-ről.
26. Egyidejűleg javítva talam-ról.

JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA

ERKÖLCS ÉS CÉHEK A MINDENNAPOKBAN A KORA ÚJKORI KOLOZSVÁROTT

**„Ha pedig a mesterek közül...
cégérés vétekben elegyítené magát és
az céhbéli társaságot megrútítaná... az
olyan a céhből kitétessék”¹**

■ Az alcímként szereplő idézet a kolozsvári szappanfőzők 1641. évi céhszabályzatából való. Nemcsak a szappanfőzőkre, hanem a város más kézműves-társaságaira is jellemző volt az életvitel pontos szabályzása. A kézművesek a város lakosságának legalább 20, maximum 30 százalékát jelenthették. A iparostársadalom élete mindenben igen komolyan szabályozott volt, ezek mai lenyomatai mind a szabályzataik, mind a céhjegyzőkönyvek. Ez utóbbiakban rögzítették, hogy a szabályzatokat mennyire tartották be, vagy éppen mennyire nem, a kihágásokat a legények és mesterek neve mellett a büntetés összegével együtt jegyezték fel. Csak az került a városi bíróság elé, amit nem tudtak céhes keretek között elintézni, így aztán a kutató sajnálja, hogy ezen okok miatt csak nagyon kevés eset részletes leírása maradt fenn máig. Ezekből szeretnék az olvasókkal néhányat ismertetni.

**„Ha valamely mester
országban, paráznaságban,
gyilkosságban,
hamis hitben és efféle
szarvas bűnben
megtapasztaltatik,
a céhnek semmi igazával
ne élhessen...”**

A céhszabályzatok fényében

■ A következőkben nemcsak azt vizsgálom, hogy hogyan tevékenykedtek a munkában a céhes keretek között az inasok, legények és mesterek, hanem a mindennapjaik egyéb színtereit is görcső alá veszem. A szabályzatok arról árulkodnak, hogy a borivás kedvelt lehetett közöttük – aminek szükség szerint a mindennapi fogvasztást is jelentenie kellett, hiszen a szennyezett kutak alkalmanként a járványok

melegágyai lehettek –, de a túlzásba vitelt már igen keményen büntették. A szabólegények céhszabályzata szerint a legények ládájába 32 dénárt kellett annak a legénynek befizetnie, aki „oktalanul megrészegednék, hogy a bort ki adja”,² a szűcslegényeknek ezért 64 dénár büntetés járt.³ Nemcsak az ötvöslegények 1591-ben keletkezett rendtartásában tiltották ezt,⁴ hanem az ötvös-céh szabályzatában is: „Senki mester, se legény a feledtebb való részegségbe avagy hásártba be ne merülljön a céhnek kisebbségére.”⁵

Ezzel együtt a kártyajátékot is büntették a szabólegényeknél csakúgy – 50 és 200 dénár közötti összeget kellett befizetnie a céh ládájába annak, aki ezt megszegte⁶ –, mint a szűcslegényeknél.⁷ A borotválók 1643. évi szabálya szerint a kártyajátékért először 16, majd 32 dénár büntetést szabtak ki, harmadszor pedig újra meg kellett a mestereknek váltani a mesterségüket.⁸ Arról, hogy ezeket valaki el is követte, leginkább a céhkönyvekben maradtak bejegyzések, de a városi bíróság előtt lefolytatott perekből tudhatjuk, hogy az inasok és legények is korcsomán voltak, ahol akár kártyajátékkal is elűthették az időt. Így vallott erről Kántor István, Somosi Borbély Péter inasa: „Egy vasarnáp estve maradék uram után, találám ezt az Zázvárosi Petit, hogy iszik vala Filstich Péter házoknál többekkel...”⁹

Kevés olyan peres ügy került a város jogügyigazgatói elé, ami a céhszabályzatokkal volt kapcsolatos, hiszen ezeket igyekeztek a céh keretein belül megoldani. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznem, hogy a 16. században még gyakrabban fordultak a városági bírósághoz feljebbviteli fórumként, mint a 17. században, amikor ez már egyre kevésbé volt jellemző.

Az egyik terület, ami a céhes életet érzékenyen érintette, a kontárság volt. Itt a kontárok kiűzésén kívül olvashatunk arról például arról, hogy Kannagiartó Sixtus a szebeni kannagyártó céh szabályait Kolozsváron is betartotta, minthogy ő kontárnak minősült, hiszen Kolozsváron nem volt a kannagyártóknak céhe. Így vallott erről Szebeni Kannagiartó János legény 1597. március 11-én: „Minthogy Szebenben az kannagyártó céhnek oly szokása, törvénye vagyon, hogy az oly mesternek aki céhben nincsen az legény két hétnél tovább ne mielljen, sőt az céh ugyan megparancsolja, amely legény ide Coloswára jő, ennek az Sixtusnak tovább ne mielljen. Engemet penigh Kannagiartó János fel nem tiltott az Sixtusnak való mielestől, hanem mikor az két hét eltölt volna, estve Sixtus leolvassa énnekem heti béremet, még én akkor fel nem akarván venni, hanem mindazáltal mielni akartam azután is neki, de másnap esmét leolvassa béremet én is felvevén...”¹⁰

A fent említett esetben a kontárság törvényes volt, nem úgy, mint Bácsi György ötvösmester inasa, Udvarhelyi János esetében, ahol emellett még más erkölcsi kérdések is felmerültek. Az inas a szabályzat 14. pontját sértette meg, miszerint tilos a legényeknek ötvösművet árulni.¹¹ Gyulaj Márton felesége, Geöczi Sára asszony így vallott 1631. szeptember 2-én a perben: „...láttam hogy az inasunk szegezett vala egy loding szíjón, s kérdém mit csinál s kinek, úgy monda hogy Bácsi György inassanak csinállja, az atta oda csinálni, afféle övre való boglárok valának... volt tizenhat boglár.”¹² Kézdiwásárheli Eötues János Eppelj Mihály úr műhelyében lakó ötvöslegény szerint: „én egy szablyát ezüstöttem nekie Udvarhelyi Jánosnak, egy tallért, kalánfőt és egy gombot, megint ő pénzét, úgymint dutkát, polturát és két vagy három pogán pénzt adott hozzá. Úgy gondolom mindenestől fogva huszonkét nehezék ezüst volt, az kit maga adott, én is attam vagy három nehezéket hozzá.”¹³ Szeőleősi Mihályné Sophia asszony így vallott: „Egyebet nem tudok s nem is láttam, hogy valamiét ez az alperes Bácii Györgynek el lopta volna. Hanem egykor az leány az ágyon fekütt, az legény pedig az lábánál ülvén, láttam hogy az lepedő alatt fel nyúla az leány lába közzé, én megfeddem, dorgálám az legént, esmét láttam, hogy az legén az kertben menvén hátra s az leány utána méne, és hogy mindenütt utána járt, [...] én előttem nem cselekedtek semmit is.”¹⁴ Szeőke Márta, Tóth Ferenc szolgálója, aki a Külső-Monostor utcában lakott, így vallott: „Én semmit sem tudok sem láttam egyebet, hanem csak azt láttam, hogy az legény beteg lévén, ült az ágy lábára az leány, de hogy vagy neki szöllött volna avagy hozzá nyúlt volna nem láttam, hallottam esmét az legéntől, hogy

gyöngye ajándéka vagyon az leánynál és hogy megesküdtek volna, de mástól nem, sőt a leány azt mondotta, hogy hazud a legény.”¹⁵ A bíróság döntése sajnos nem maradt ránk.

Egy zálog eltűnéséről olvashatunk 1597-ben Erzengiártó János perében, illetve arról, hogy hogyan is vonta be a céh a városi fórumokat is az ügy elintézésébe. Az erszénygyártó mester ugyanis köteles volt egy összeget kifizetni, amikor új inas állt be hozzá a mesterséget megtanulni. Szokás volt ilyenkor az is, hogy ha készpénz nem állt a rendelkezésére, akkor zálogot tett be helyette. Az ügyről Takács István ezt vallotta: „Ott valék az céhben az erszénygyártók között, mikor egyiktől is másiktól is kezdének adósságot kérni, azonképpen Erzengiártó Istvántól is kéri vala az adósságot, hogy kiválcsa a zálogot, azonközben kezdék az zálogot keresni, de nem találhaták. Kérdék hova lött, monda István uram, nincsen ott mert érette jött volt akié volt, s ki kellett adni. Kérdék, hogy miért, azt felele, hogy azért mert az inas akiért az zálogot beatta volt, elhatta, mert azt monták neki, hogy nem adnak miet másutt neki, holott nem tartanának céhet az több városokkal, vizontagh kéri vala tőle az adósságot. De ő azt monda hogy törvény nélkül semmit sem ad. Úgy oszla el a céh s bíró uramhoz menének onnat, mikor megtértek, bíró uram békeségre intette őket. Minekutána az céh eloszlott volna, monda énnekem külön Erzengiártó István, úgy vagyon, hogy az skatulyából kivöttem az zálogot, de el nem vittem, mert az erszénybe töttem s ott vagyon, csak azt próbálom vala, hogy talán egy forintot vagy mit elengednek benne. Azután egybe gyűlt az céh, én is ott valék, elő álla Erzengiártó István, monda: fogadnám, hogy itt vagyon az újólag még is éntőlem kívánja, [...] hogy számot adgyak. Hiszen várjátok el idejét, ha akkor számot nem adhattok, úgy büntessétek osztán. Kérék az láda kolcsát tőlle, de nem akarja adni, hanem azt kívánná, hogy hínak valami fogott embereket akik előtt meghnyissa az ládát s ugyan nem akará meghnyitni, hanem eloszla az céh.”¹⁶ A céh végül Lakatos Nagy Mihállyal nyitatta ki a ládát, úgy, hogy az erszénygyártó céh mesterei hoztak a ládához több régi kulcsot, pótkulcsot is, ezek egyike nyitotta ki a ládát.¹⁷ 1597. június 6-án, a tárgyalás folytatásakor Takáchj Andras így vallott: „Mikor Erzenigiártó Istvántól az céh kéri vala az zálogot, hogy elő adná vagy fizetne megh érette amibe volna. Akkor én is az az céhháznál künn az udvaron valék, hallám, hogy Erzengiártó István az céh kívánságára azt felele, hogy nem adja, sem meg nem fizet, mert elvitte s annak attá, akié volt. Az Cheh azt monda neki, hogy nem volt volna igassága hozzá, hogy hírek nélkül az céh ládájához nyúljon, azért megkívánnák tőlle vagy a zálogot, vagy az pénzt. Igen sok veszekedések lőn oda be, de Erzengiártó István ugyan csak azt feleli, hogy nem ad semmit törvény nélkül, ha kinek mi közze hozzá, törvény vagyon Coloswárott, keresse reá érette, ennél egyebet az utumba nem tudok.”¹⁸ A bíróság döntését sajnos a jegyzőkönyvek nem őrizték meg.

Erkölcsei kilengések

■ A legtöbb céhszabályzatban megtalálható, hogy a céh tagjai illendően viselkedjenek, például a szabóknál is.¹⁹ Annak a szabólegénynek pedig, aki „tisztátalanul szól vagy cselekszik, vagy mást kurvafinak, latornak mond, vagy kést ránt dénár 32 a büntetése”.²⁰ A szűcslegényeknek tilos volt ura házához „fertelmes asszonyi állatot” bevinni, a büntetés 1 forint volt.²¹ Az ácsmesterek között „illetlen szavok, egymás ellen becstelen magokviselésekből támadna [...] a céhben szép móddal egyenességre vihessék és az ő módgyok szerint büntessék azokat”.²² A lakatgyártók szabályzatában ezt olvashatjuk: „Ha valamely mester országban, paráznaságban, gyilkosságban, hamis hitben és efféle szarvas bűnben megtapasztaltatik, a céhnek semmi igazával ne élhessen...”²³ A kovács céhszabályzatban kimondták, hogy „valamely mester az város törvénye ellen vagy gyilkosságban vagy paráznaságban, vagy lopásban elegyítené magát, a céhből kirekesztessék, és mindaddig a céhen kívül legyen, míg kegyelmet nyer róla.”²⁴ A borotválók szabályzata pedig: „...azok kik nyilván való nagy véteekben találtatnak és megbizonyosodván, mesterségek-

nek örökké való elvesztésével” bünhődjenek.²⁵ A szappanfőzőknél pedig, ha egy mester cégéres vétket követett el, kizárták a céhből, ahogy ez a címbeli idézetben is szerepel.

A koszorú volt az, ahol a legények ismerkedni tudtak, így a legényeket a saját céhük vagy legénytársulatuk máshonnan tiltotta ugyan, ide azonban elengedte, így a szabóknál és a szűcsöknél is.²⁶ 1611-ben Thomas Magnes szíjgyártó legény pere kapcsán felvett tanúvallomások között említették a koszorút. Wedner András tímárlegény vallomásában erről olvassuk: „Mikor Szebenben laktunk ez fogoly legénnyel Tímár Tamással, kére az, hogy írnék az bátyának, Szíjgyártó Mihálynak egyet-mását itt Colosvárat, borát mit, pénzé tegye és ruházattal bekülgye nekie, mert semmi kedve nem volna Colosvárat laknia.”²⁷ Egy másik tanú szerint a levélben az állt, hogy „pénzecskejét, ezüstműjét, ruházatját külgye nekije, bora is volt, mert szőlőt is művelt magának [...] írta vala, hogy tetszik az ott lakás, és ő ott marad”.²⁸ Ezek szerint ez a legény Szebenben akart maradni, részben azért, mert ott előnyösebb megélhetési feltételeket talált, másrészt esetleg a perben említett Angalit nevű szolgálótól akart messzebbre kerülni. Tamás és Angalit viszonyáról a tanúvallomást tevők között sokféle véleményt hallunk, ezekből idézek néhányat. Egri János felesége Anna asszony így vallott: „Itt Colosvárat Monostor utcába lakott ez Angalit nevű szolgálóleány korábban, Zigyártó Mihálynál is, ott lakott vala mint bátyánál ez fogoly legény Tamás is. Hallottam az szolgálótól, hogy mondotta, hogy ő igen szereti ez Tamást. Az circumstantiáról azt mondhatom, hogy beteg valék az szolgálóleány az pitvarban fekütt. Láttam avagy találta éjjel az legént kétszer, hogy az pitvarba alá és fel járt, de nem láttam hogy csak hozzá is nyúlt volna az leányhoz. Ezt most pünköszt után majd két esztendőre láttam.”²⁹ Emericus Weber Imre, Szíjgyártó alis Magnes Mihály legénye így vallott: „Én uramnál Szíjgyártó Magnes Mihálynál laktam [...] inassul, hogy mind ez fogoly Tjmar Tamás ott volt szálláson mind ez Angalit nevű szolgáló ott lakott. En semmi egyebet nem láttam, hanem húsvétban két eztendeje volt, jövünk az tímárlegényektől lakodalmából estve. Tehát az szolgálóleány az pitvarban egy nyoszollyán fekszik szokott helyen, amely miatt sokszor feddette az asszonya, hogy ott hál, Minthogy sok kathon a tartja a házat, de azzal semmit nem gondolt. Az legény, hogy haza mentünk egyben téve kolcsolva kezét és az ott állapotok meg. Az szolgáló lefekött vala és vetekezővén annak módgya szerint, az szolgáló megölele az legént Tamást és szászul azt monda, hogy te nem vagy oly igaz szívvel hozzám, mint én tehozzád vagyok. Onnét hamar eljőve az legény, az Tamas és felmennénk fekihelyünkre, én elaludtam, reggel ismét ott találám mellettem egy lepel alatt az legént.”³⁰ A Monostor utca kapubeli kulcstartó Merten Philp szerint: „Én semmit nem lattam az két személy felől, hogy együt lött volna, hanem gazda asszony mondotta, hogy az övcsinálónétól hallotta volna, hogy látta, hogy az legény az leány mellől egy ingbe, gattyában költ volna fel. Én szemlátomást semmit sem tudok.”³¹ A bíróság döntése felmentés volt a legény számára, az ítélet 1611. május 17-én született meg, ebben az indoklás így szólt: „Jobban szóllának az alperesnek maga mentségére, és többet szolgálának nekie, hogy semmint vádlássára, mert azt vallják hogy az tisztátalan személy Angalit járt inkább utánna az legénnek. Az allperes Tjmar Tamas alias Magnes vallói penig bizonyost vallanak, hogy ez tisztátalan személy Angalit szájából hallottak, hogy Tamást mentette, mert magát tölle tisztának mondotta.”³² A tanúvallomások arról árulkodnak, hogy ha valaki megfelelő családi háttérrel rendelkezett, akkor már legénykorában bizonyos anyagi alapokra, ingóságokra tehetett szert. Ez egyúttal kapóssá is tehetette az elszántabb leányok körében, épp ezért nem ártott, ha a magaviselete az illendőségi szabályoknak mindig és minden körülmények között megfelelt, hiszen ezek az emberek úgy élték a mindennapjaikat, hogy életük minden percét a közösség figyelemmel kísérte.

Egy 1597-ben zajlott perben Borbély Péter mester ügyét vizsgálta meg a bíróság, pontosabban, hogy milyen viszonyban állt Judit asszonnyal. Borbély Gáspár tanúként vallotta, hogy „Az mely éjjel Borbély Pétert megfoktak vala az asszonnyal, akkor azt monda az inas Zázvárosi Péter énnekem, hogy úgy vagyon küldé engem az aszszonyhoz Péter mes-

ter, de én semmi dolgokba nem tuttam, hanem azt izente, le ne fekügyek mert oda megven [...] az dajka is azt izente, el jöjjen még egyszer, ha szörnű halállal kell halni is. Borbély Péter mester szájából is hallottam, hogy ő küldette az inast alá s fel, de ő semmit nem tudott dologban...”³³ Fodor Gergelyné Anna asszony pedig azt vallotta: „Iffjú Borbély Péter szájából hallottam az fogházban mondotta az fogoly asszonyoknak: Tudod te kurva, hogy te külted az inast hozzám, azt izented, hogy ha tizenkét órákorig kell várnom is el várom kegyelmedet.”³⁴ Borbély Gáspár, Borbély György legénye annyit tudott Szászvárosi Peti inasról elmondani, hogy őt mestere valóban többször is elküldte a dajkaasszonyhoz, de egyebet vele nem üzent.³⁵ Nyerges Jánosné Cathalin asszony vallomása már részletesebb volt: „Egy néhányszor tudom, hogy eljött az inas és mosnivalót hozott Cata asszonyoknak, és meg is fizette, váltig beszélgettek titkon egymással, de minekünk nem volt hírünkkel mi felől beszélgetnek és suttognak. Hanem azon estve Peti ismét szördíté az táblát, kitekintek az ablakon, úgy látám hogy ő. Az asszony azt mondta, hogy meg nem alusznak, be is bocsátá az inast az pitvarba, ott beszélének egymással es hamar elbocsátá esmét. Azutan jöve Péter mester oda, de nem láttam az inast különben.”

1632 januárjában folytatódtak a tanuvallomások, amikor is Temesvári Borbély István így vallott: „nem tudom [...] hanem Erszényes Anna házánál lakván zsellérjük, attól hallottam, hogy mikor Erzsébet asszony Bakó Judit menyé ide jött volt tavaly, akkor Borbély Péter ott lévén Juditnál összevesztek, s az úttal meghszitta Juditot Borbély Péter, tisztességgel szólva azt monda nekie: ország fogta hires kurva nem kellesz sem testünknek, sem lelkünknek, add ki egyetmásomat! Judit is visszamondván nekie: nem adom esse ki, mert te énnekem sokban állasz [...] cifra köntös ki rajtad, sok pénzben áll! Borbély Péter fog egy baltát az bolt ajtajában vagyon, hogy fel roncsa [...]. Úgy agya ki egyetmását Borbély Péternek, egy olosz hegedűje lévén ott Borbély Péternek, azt is kihozván, azt is földhöz csapja s elromol. Borbély Péter elvivén egyetmását, azután Judit addig ír, izen vala reá, hogy mit egy harmad avagy negyed nap múlva odament Borbély Péter esmét, s az hátulsó házban vevék egy derékaljt Judit, ott hált Borbély Péter, együtt voltak.”³⁶ Kobzos Borbély Jánosné özvegye, Borbély Kata asszony szerint pedig: „láttam azt, hogy Borbély Péter Judit asszony házában odajárt, szintén olyan szabadosson mintha ő lőtt volna gazda, de mit csinált legyen ott, az mint viselte magát azt nem tudom.”³⁷ Cuzi Bálintné, Durkó asszony szerint: „hol háltnak az inas mondotta, hogy az boltban vagyon egy ágy, abban ott háltak.”³⁸ Erszényes Anna asszony Zegedi Mihályné asszony mondta ki végül azt, hogy mit is várt Judit asszony: „Az toronyban mint s hogy mentek fel és ott mit cseleketek, [...] én nem tudom. Ez megfogtatásokat is aztán hallottam megh későn. De azt láttam, hogy a legény oda járós volt, ott hált egy ágyban, egymás mellett láttam őket. Az mellett tudom s láttam, hogy viselte magát mikor odajött, mintha mindenkor együtt laktak volna. Szintén úgy is gazdálkodott neki Judit asszony, az asztalnál is egymás mellett ültek. Hallottam az asszonytól, hogy mondotta, hogy Péter mester adott egy gyűrőt neki, mellyet meg is mutatott, azt is monta, hogy Péter mester kérte őt, hogy vállalják el az urától s ő elveszi hűtes feleségül.”³⁹ A bíróság ítéletét sajnos ez esetben sem ismerjük.

Rossz hír keltése

■ 1608-ban nem sikerült a kolozsvári csizmadiacéh önállósodási kísérlete, de újabb lendületet adott a céhnek, hogy 1622-ben a fogarasi csizmadiák, 1627-ben pedig a marosvásárhelyiek kaptak Bethlen Gábor fejedelemtől szabályzatot. Az 1625. évi országos limitációban pedig már utalás található a két mesterség külön céhben való gyakorlására. Az önálló céhalapításban reménykedve 1629 januárjától a csizmadiák többször is jártak Bethlen Gábornál, megkeresték a fejedelmet Váradon, Kolozsváron, majd Gyulafehérváron is. A kolozsvári számadáskönyvek is tartalmazznak arra vonatkozóan adatokat, hogy még ez év szeptemberében a város vezetése is kért kihallgatást a fejedelemtől – váradi tar-

tózkodása alatt – a csizmadiák ügyében. Végül a csizmadiák továbbra is a vargacéh tagjai maradtak. Közben azonban tovább folytatódott a két mesterség művelői között a szétválás, pl. Szatmári István csizmadiák fiának nehezítették meg a vargacéhbe való felvételét, ugyanis meggyanúsították azzal, hogy cigány származású; mivel csak szászok és magyarok lehettek a céh tagjai, ez egyet jelentett volna a kizárással. A tanúvallomások között Henczes Ferenc kidei nemesember a következőket állítja: „Hanem tudom azt Szakmári Istvánnak az atya Drágban lakott szabad ember volt, szántó-vető szekeres ember volt, Hegedws Andrásnak hitták, az öreg Kamutj Balázst hegedűsséggel szolgálta és mindenképpen magyar keresztyéni módon viselte magát.”⁴⁰ Wáradi, másképp Szűcs István pedig azt mondta, hogy „az kérdésben én semmit nem tudok, sem nem hallottam egyebet, hanem ezt hallottam, hogy Varga Tamástól mondani [...], hogy az Szakmári István sógorai zsendelszeget csináltak az előtt.”⁴¹ Oszdi, másképpen Varga István szerint: „mikor engem Szathmári István küldött Varga Thamáshoz, hogy megkérdgyük Wolman Mihállyal együtt, hogy mint monda Szakmári István nemzetsége felől, akkor mi előttünk ezt monda Varga Thamás, hogy ő azt mongya, hogy nem mondhat az Szakmári István nemzetsége felől egyebet, hogy hanem hogy igazán magyar nemzetnek tartja az maga személyében, mi azért Wolman Mihállyal ezen választ megmondok Fwzesi János házánál Szakmári Istvánnak, az fia is ott vala.”⁴² A per 1630 áprilisában folytatódott, amikor is Wolman György szerint, amikor mesterremeket akart készíteni Szathmári István fia, akkor mondta Varga Tamás: „én úgy hallottam, hogy ennek az legénnek az annyáról való nemzeti olyanok voltak, az kik az kapu előtt zsendelyszept csinálnak”.⁴³ 1630. május 2-án a városi bíróság szerint az alperes, „Varga Thamás az ő fiát, cigán nemzetnek mondogta, mind az céhben, mind egyéb helyeken is, hogy az Zakmári István fia annyáról cigán nemzet volna. Az actor penigh mind maga nemzetéről és felesége nemzetéről világos geneológiát és nemzetségi levelet is producált, az melyből kitetszik igaz magyar nemzetsége, az mely levél az varga céhben is forgott.”⁴⁴ Végül a városi bíróság előtt fejeződött be a per, az alperesnek 20 forint büntetést kellett fizetnie, és a családtól és a csizmadiamestertől bocsánatot kellett kérnie, az ifjú mester pedig a céh teljes jogú tagjává válhatott. Ugyanakkor azt is el kell itt mondanom, hogy még néhány próbálkozása volt a csizmadiamestereknek, mire 1650-ben valóban megalakíthatták céhüket törvényesen is a városban.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy a kora újkori városlakók élete, így a kolozsváriaké is igen szabályozottan folyt. Az erkölcsi és a céhes élet szabályai a mindennapokban mindenkire egyformán érvényesek voltak, céhmesterre, legényre, inasra. Ha valaki nem tartotta be a szabályokat, első fokon a céh vezetői kérhették számon rajta, ha pedig nagyobb kihágást, erkölcsi vétket követett el, akkor a városi bíróság elé utalták ügyét. A korabeli forrásokat tanulmányozva kitűnik, hogy a céhek mindenkor igyekeztek az ügyeket a céhen belül elsimítani.

■ JEGYZETEK

1. Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története II–III. kötetéhez. Bp., 1888 (a továbbiakban JakabOkl) 313.; 2. JakabOkl 22. A szabályzat 1554-ben keletkezett, és 1628-ban fordították le magyar nyelvre; 3. JakabOkl 49.; 4. JakabOkl 162.; 5. JakabOkl 273. Az eredeti céhszabályzat 1561-ben keletkezett, és 1627-ben fordították le magyar nyelvre.; 6. JakabOkl 22.; 7. JakabOkl 49.; 8. JakabOkl 317.; 9. Kolozsvár város levéltára (Fond Primăria municipiului Cluj) – Törvénykezési jegyzőkönyvek /A Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár – Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (a továbbiakban KvTjk) II/9. 128.; 10. KvTjk II/9. 37.; 11. JakabOkl 164.; 12. KvTjk II/14. 192.; 13. KvTjk II/14. 193.; 14. KvTjk II/14. 194.; 15. Uo.; 16. KvTjk II/9. 68.; 17. Uo.; 18. KvTjk II/9. 69.; 19. JakabOkl 61.; 20. JakabOkl 22.; 21. JakabOkl 51.; 22. JakabOkl 265.; 23. JakabOkl 252.; 24. JakabOkl 308.; 25. JakabOkl 317.; 26. JakabOkl 23. 52.; 27. KvTjk II/11. 16.; 28. Uo. 17.; 29. KvTjk II/11. 16.; 30. Uo.; 31. KvTjk II/11. 19.; 32. KvTjk II/11. 20.; 33. KvTjk II/9. 128.; 34. Uo.; 35. KvTjk II/9. 129.; 36. KvTjk II/9. 214.9 37. KvTjk II/9. 218.; 38. KvTjk II/9. 219.; 39. KvTjk II/9. 220.; 40. KvTjk II/13. 8.; 41. Uo.; 42. Uo.; 43. KvTjk II/13. 13.; 44. KvTjk II/13. 115.

FLÓRA ÁGNES

„AMELY EBET EZ ELŐTT MOSTÁL, MOST IS AZONT MOSD”

Egy 16. századi fürdőházi jelenet érdekességei

**A város, akárcsak
a patikáriusoknak vagy
orvosoknak,
a fürdőmestereknek is
engedményeket tett
vagy éppen javakat
biztosított, hogy a
városlakók által igényelt
vállalkozást beindítsák.
A fürdőmesterség
mint önállósuló
foglalkozáság kialakulását
pedig jelzik a 16.
században felbukkanó
Feredős előnevek is.**

Jelentéktelennek tűnő rágalmozási botrány került Kolozsvár bírói széke elé 1584 májusában: Zabó (Szabó) Mártonné, Pulacher Istvánné és Hosszú Jánosné nyilvános helyen, Kolozsvár közfürdőjében egymás becsületét sértve, enyhe tettlegességgig fajuló szópárbajba keveredtek. A konfliktus egy fürdőházi alkalmazott munkája nyomán alakult ki, aki a fürdőző Zabó Mártonné és Pulacher Istvánné közül ez utóbbit mosta meg előbb, mire Zabó Mártonné igen sértő kijelentést tett. „Amely ebet ez előtt mostál, most is azont mosd” – hangzott a becsmérő mondat, amely nyomán a tanúvallomások által megörökített jelenet kialakult.¹ A történet, mely beillik akár a „történeti bulvár” műfajába is, a város történetével foglalkozók vagy az iránt érdeklődők számára azonban érdekes részleteket tár fel egy letűnt kor mindennapjairól és annak egy igen fontos intézményéről, a városi fürdőről, de más várostörténeti adatokkal is szolgál.

Az antik fürdőkultúra, ha nem is ugyanolyan látványos formában, de tovább élt a középkorban is. Ezt igazolja, hogy igen korai, 7–8. századi német jogkönyvek is kitérnek a fürdők működtetésének szabályozására.² A fürdőépítések fellendülése azonban a városhálózat kialakulásának, városalapítások időszakának tekinthető 13–14. században indul meg.

A testi felfrissülést, a gyógyulást, de a szabadidő kellemes eltöltését is szolgáló közfürdőket a középkor folyamán kolostorok, ispotályok mellett, de magánvállalkozások formájában is megtaláljuk.³ Városi igazgatás alatt működő fürdők vélhetően a 14–15. század táján jelennek meg, amikor más egyház közeli intézmények, mint például az ispotályok alapítása is inkább magánszemélyek és városi hatóságok kezdeményezéséből jöttek létre, vagy kerültek át a városi igazgatás hatáskörébe.⁴

Jelentősebb városokban, ahol több fürdő is működött, a mesterek a kézművesekhez hasonlóan céhekbe tömörültek, hogy érdekeiket jobban képviseljék.⁵ A fürdőmesterség, ha nem is tekinthető egyenrangúnak egy patikáriussal, a vállalkozás tekintetében mégis ugyanazon kategóriához tartozott.⁶ Egyrészt azért, mert a fürdőket működtetők részben egészségügyi feladatokat is elláttak, s igen gyakran a bérlők borbélyok voltak.⁷ Éppen ezért sok esetben a tisztálkodás mellett borotválás vagy hajvágás is szerepelt az igénybe vehető szolgáltatások közt, de mint azt Sopron példája is mutatja, köpölyözést és érvágást is alkalmaztak a gyógyulni vágyókon.⁸ Grúz Péter kolozsvári polgár is valószínűleg gyógyító kúrákra vitte beteg feleségét a fürdőbe, hiszen az egyszerű meleg vizes kádfürdőt otthon készítették a betegeknek.⁹

A város, akárcsak a patikáriusoknak vagy orvosoknak, a fürdőmestereknek is engedményeket tett vagy éppen javakat biztosított, hogy a városlakók által igényelt vállalkozást beindítsák.¹⁰ A fürdőmesterség mint önállósuló foglalkozáság kialakulását pedig jelzik a 16. században felbukkanó *Feredős* előnevek is.¹¹

Kolozsvári fürdőmestert a 15. század második felében emlitenek először a források, de az nem derül ki az oklevél szövegéből, hogy városi vagy egyházi intézmény által működtetett fürdő *balneatoráról* van-e szó.¹² Biztosan tudjuk azonban, hogy a kolozsvári klarisszák működtettek fürdőházat, amit saját pénzükön emeltek, s amit 1544-ben a városi tanács más javakkal együtt elfoglalta tőlük.¹³ Ezt a fürdőt azonban, úgy tűnik, a város nem használta tovább, hiszen 1557-ben a városi tanács a plébánost, Heltai Gáspárt bízta meg a városi fürdő megépítésével, talán éppen annak a hagyománynak a szellemében, hogy a fürdők igen gyakran egyházi vagy egyház közeli intézmények igazgatása alatt álltak.¹⁴ A fürdő azonban, úgy tűnik, 1568-ig nem épült meg, s a tanács ismét napirendre tűzte a fürdőépítést. Ekkor már nem a plébánosra bízták ezt a feladatot, hanem a tanács fürdőmestert fogadott, és azzal építtette meg a fürdőt és gőzfürdőt (*sudatorium*) is egyben.¹⁵ Annak ellenére, hogy a fürdőházak magánemberek vállalkozása volt, nem került ki teljesen a tanács igazgatása alól. Fenntartásáért ugyanúgy felelt a mester és a városvezetés is. A nagyobb javításokat, tatarozásokat a tanács állta, a fürdős pedig féléven te kapta meg pénzbeli fizetését, illetve természetbeni juttatásait.¹⁶ Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a fürdőhasználat a városiak számára ingyenes volt. Sőt a testamentumok kegyes adományai közt gyakran megjelenő vagy éppen szolgálat ellenértékéként megfizetett fürdőpénzek sokkal inkább azt a tényt igazolják, hogy a fürdőzés egy tehetősebb réteg számára volt elérhető.¹⁷ A *balneum civile*t olykor hercegek, török követek is meglátogatták.¹⁸ A fürdő környékén megjelenő koldusok pedig azt sugallják, hogy a fürdő olyan hely volt, ahova azok jártak, akiktől a szegények alamizsnát remélhettek.¹⁹ Egy bejegyzés szerint, amikor 1591-ben Báthory Boldizsár „csináltatott feredőt az feredőssel és semmit nem fizetett”, a város 2 forintot fizetett a fürdőmesternek.²⁰ A közfürdő használata ennél vélhetően valamivel olcsóbb volt, és az igénybe vett szolgáltatásoktól függött a fizetés.

A 16. század második felében Európa-szerte újjáépülő fürdők a század elején tapasztalt hanyatlás végét jelzik. A rövid megtorpanást egyrészt a járványok terjedése, az egyre erősödő erkölcsi aggályok, de a tűzifa árának emelkedése eredményezte.²¹ A vallási megújulással együtt járó szigorúbb erkölcsi szabályozások és a meg nem szűnt igény következtében a fürdők ismét megnyitották kapuikat. Ehhez természetesen hozzájárult a humanista orvostudósok érdeklődése az antik orvostudomány iránt, legfőképp Hippokratész és Galenus munkáinak tanulmányozása, melyekben a fürdők jótékony hatásait is hangoztatták.²² S nem utolsósorban a török hódoltságnak is köszönhetően vált ismét népszerűvé a közfürdőzés.

A fürdőház elhelyezkedéséről, felépítéséről és nyitva tartásáról hallgatnak a források, de más városok gyakorlatát követve képet alkothatunk működéséről. Rendszerint a városfalak közelében vagy a külvárosokban állították fel a több helyiségből álló fürdőházakat.²³

Felépítéséről a jelen vizsgálódás alapjául szolgáló eset annyit árul el, hogy a női, illetve a férfi fürdőrészt szigorúan el volt zárva egymástól, hiszen amikor Pulacher Istvánné a szitkozódást követően zaklatott állapotban próbált bejutni a férfiak fürdőjébe, vélhetően, hogy férje oltalmát keresse, a fürdőmester megállította őt.²⁴ Az amúgy is szigorú protestáns erkölcsi normák szerint élő város fürdőjében tehát nem fordulhattak elő a szakirodalomból és művészi alkotásokról ismert parázna jelenetek.²⁵

A tisztálkodni vágyók magukkal hozták fürdőruháikat, amelyek könnyű anyagból készült, hosszú ingyszerű ruhadarabok voltak.²⁶ Hosszú Jánosné a vallomások szerint előkötőjével és fürdőingével ütötte meg Szabó Mártonnét.²⁷ Amiből nyilván az is következik, hogy a tisztálkodási folyamat során az ingek és szemérmes fedő kötények lekerültek a fürdőzőkről.

Az általános gyakorlat szerint a szombati fürdőzés volt a legelterjedtebb, de ezenkívül még egy napon biztosan nyitott a fürdő, mint ahogy fontosabb ünnepek előtt is.²⁸ Hippolit Guarinoni, II. Ferdinánd prágai orvosa főművében, az emberi faj erkölcsi válságát bemutató munkájában a városlakók fürdőzéssel kapcsolatos szokásait tárgyalva megjegyzi, hogy elhanyagolva és vesztesnek érezték magukat a polgárok, ha minden szombaton, illetve ünnepnap előtti este nem látogathatták meg a fürdőt, ahol „gőzöltették, dörzsöltették, tisztogatták, áztatták és mosdatták magukat”.²⁹

Mivel a fürdő alkalmazottait a bérlő vagy működtető mester fizette, ezért azok nem jelennek meg a városi számadásokban, így szintén az analógiákat kell segítségül hívnunk. Pontosan nem tudhatjuk, kik dolgoztak a fürdőben, de minden bizonnyal volt, aki a ruhákra vagy a fürdőzők nyugalomára vigyázott,³⁰ s volt aki, mint Orsolya asszony, egyszerűen vízhold és mosóasszony.³¹

A fürdőházi felszerelések közül pedig nem hiányozhattak a kádak, csebrek és kemencék.³²

A kemencébe, melyet a vallomások is megemlítenek,³³ kvarckövet helyeztek, hogy a magas hőmérsékletet tartani tudják, illetve azt vízzel locsolva gőzöljenek.³⁴ Ez a részinformáció, illetve az a tény, hogy a terhes Szabó Mártonné nehezen bírta a fürdőt, Erzsébet, Zsemlesütő Istvánné pedig azért nem tudott részleteket elárulni a kialakult konfliktusról, mert vélhetően a nagy meleg miatt elájult, igazolni látszik azt a feltevést, hogy a kolozsvári fürdő nem csupán a közösségi tisztálkodás színhelye volt, hanem egyben az egészség megőrzését és kikapcsolódást szolgáló gőzfürdő is.³⁵

Érdekes megvizsgálni az összetűzés szereplőit is. Bár a tanúvallatás nem tér ki a három nő kapcsolatára, mégis a sorok közt olvasva nyilvánvalóvá válik a kutató számára, egyrészt, hogy valószínűleg nem egy spontán kialakult, ingerültségből fakadó, hanem sokkal inkább egy távolabbi sérelemből, nézeteltérésből, ellenszenvből táplálkozó konfliktusról van szó. Mindhárom szereplő a szűk városvezető elithez tartozott. Férjeik jelentős pozíciókat töltöttek be a városigazgatásban. A tanúvallomási jegyzőkönyvek bővelkednek elsősorban olyan vagyoneelosztási perekben, amelyek szereplői a város elitjéhez tartozó emberek voltak. Ez egyrészt az igen gyakori újrarázódásoknak volt köszönhető, ahol a különböző házasságokból származó gyermekek vagy azok rokonsága bíróság előtt próbálta megszerezni örökségét. A tehetős polgárok gyakran folytattak hitelüzleteket is, s a függőben levő hiteleket olykor a leszármazottak próbálták az adósokon behajtani. 1584-ben éppen egy ilyen perben tanúskodik két szereplőnk férje, Pulacher István és Hosszú János.³⁶

Történetünk főszereplői közül a veszekedést kiváltó Szabó Mártonné személye a legérdekesebb. Neve három változatban is előfordul a forrásban. A tanúvallatás elején mint Martinus Reyndosper³⁷ felesége, majd legtöbbször Szabó Mártonnéként jelenik meg, de egy alkalommal Burkernéként is emlegetik.³⁸ Ez utóbbi értelmezésére két szempont lehetséges: egyrészt, hogy ez volt lánykori neve, hiszen a tanúságtévők közt is felbukkan egy hasonló név, illetve az is elképzelhető, hogy ez a név a polgár szó német szóalakjából, a *bürger* szóból származik, és inkább státust jelöl, mintsem családnévet. Az esküdtpolgárok névsorát áttekintve találkozunk Szabó/Posztómetesző Márton névvel, azonban nehéz

eldönteniünk, hogy az 1570 és 1581 között tanácsosi szerepet betöltő Szabó valóban a perben forgó asszony férje volt vagy sem.³⁹ Bár ezen a téren további kutatások szükségese-
 sek, egyértelművé vált, hogy Zabó Mártonné a városlakók tehető rétegéhez tartozott. Már akkor is, ha csupán azt a tényt vesszük figyelembe, hogy férje Kolozsvár egyik leg-
 befolyásosabb mesterségét, a szabóságot űzte, az ötvösök mellett ugyanis a szabók voltak
 a legtekintélyesebb mesteremberek, akik a városigazgatásban is meghatározó szerepet
 töltöttek be.⁴⁰ A szópárbajból pedig egészen biztosan kivehető, hogy a három hölgy
 ugyanazon társadalmi megbecsülésnek örvendett, hiszen egy szerényebb körből száрма-
 zó egyszerű mesterfeleségnek talán nem lett volna bátorsága Pulacher Istvánnét tökélet-
 lennek, ebnek nevezni. Sőt talán egy közrendűek közt lezajlott szitkozódás nem is került
 volna a városi törvényszék elé.

Pulacher Istvánné minden kétséget kizáróan a város előkelőségeihez tartozott. Férje,
 Pulacher István szabómester látványos karriert futott be. 1576 és 1599 között több ízben
 volt esküdtpolgár, egyszer királybíró (1580), és több éven át városbírói tisztségre is meg-
 választották (1593, 1595, 1597, 1599).⁴¹ De mint az a városvezető elitek házassági szo-
 kásaiból következtethető, Pulacher Istvánné nem csupán férje révén került a város előke-
 lői közé. Herceg Annaként látta meg a napvilágot, mint Herceg Antal leánya. Herceg An-
 tal 1558 és 1576 között viselt esküdtpolgári és királybírói (1572, 1574, 1576) tisztséget.⁴²

A fürdőházi jelenet során is kiderült az olvasó számára, hogy Anna, illetve Hosszú
 Jánosné közt igen szoros kapcsolat állt fenn, hiszen az Annát ért sértésekre tulajdonkép-
 pen Hosszú János felesége válaszolt, és annak nyomán a kissé elfajult konfliktus is Sza-
 bó Mártonné és Hosszú Jánosné között alakult ki. Ebből szinte már logikusan következik,
 hogy Hosszú Jánosné férjét is a magas pozíciót viselt férfiak közt kell keresnünk. Hosszú
 János vagy Joannes Lang valóban megtalálható az esküdtpolgárok névsorában 1591 és
 1602 között, miközben a városbíró-helyettesi (1601) pozíciót is betöltötte.⁴³ A két feleség
 közti viszony feltérképezéséhez szintén a törvénykezési jegyzőkönyvek egyik bejegyzése
 nyújt segítséget. Ebből kiderül, hogy Herceg Antal özvegyét Pulacher István és Hosszú Já-
 nos is „anyánknak” nevezi, azaz mindketten Herceg lányokat vettek feleségül, és sógor-
 sági viszonyban álltak.⁴⁴ Herepei János kutatásaiból tudjuk, hogy Herceg Antalnak három
 lánya volt. Anna tehát Pulacherhez, Barbara pedig Budai Tamáshoz ment nőül.⁴⁵ Így ki-
 zárásos módszerrel megállapítható, hogy Hosszú János felesége Herceg Katalin volt.

Egy rövid bejegyzés nyomán tehát kirajzolódik nem csupán egy történet, egy kolozs-
 vári történet, de körvonalazódnak azok a sajátosságok is, amelyek egy városi elitre jellem-
 zőek voltak. A házassági kapcsolatok által létrejött kapcsolatháló pedig a városvezető ré-
 teg egyik jellegzetessége.⁴⁶ Ha csupán ebből a történetből kirajzolódó családi összefonó-
 dásokat nézzük, megállapíthatjuk, hogy a Herceg–Pulacher–Hosszú–Budai család házasa-
 ság révén kapcsolatban álló férfi tagjai 1558–1602 között folyamatosan jelen voltak a vá-
 rosi tanácsban. A vők által biztosított képviselői kiskaput jelentett azon városi határozat-
 tal szemben, amely az egyenes leszármazottak egyidejű tanácstagságát tiltotta.

A három hölgy összetűzését megőrkítő tanúvallomás azonban Kolozsvár kora újkori
 kétnyelvűségére is igen jó példát hoz. A szász nemzethez tartozó három nő ugyanis
 mindkét nyelvet folyékonyan beszélt. Az egyik tanúságtevő, Zsófia, Nagy Lőrincné azért
 nem tudta vallomásában teljes mértékben visszaadni a történeteket, mert amikor a nők
 szászul kezdtek beszélni, nem értette, mit mondanak. Ez a kétnyelvűség volt talán a ko-
 lozsvári elit másik jelentős vonása. Annak ellenére, hogy a 16. század közepére a város
 igen erőteljesen elmagyarosodott, nyelvi identitásukat a szászok mindvégig megtartot-
 ták.⁴⁷ A szászok és magyarok közt érvényben lévő paritás megtartása pedig a kora újkori
 városigazgatás egyik legfontosabb vezérelvévé vált.

Szabó Mártonné, Pulacher Istvánné és Hosszú Jánosné története tehát egy jelentéken-
 len rágalmozási per kapcsán került megőrkítésre, s a történet mentén elindulva, ami ab-
 ban a környezetben és időben talán csak néhány napig tartó szóbeszéd tárgya lehetett, a

mai ember számára történetek láncolatait vonja maga után. Részleteket tár fel, amelyek önmagukban elvesznének, kellő kontextusba helyezve azonban megelevenednek, és történelemmé alakulnak.

■ JEGYZETEK

1. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei kirendeltsége. Kolozsvár város levéltára (továbbiakban KvLvt) Törvénykezési jegyzőkönyvek (továbbiakban TJKv) II/7. 233–235. Az alábbiakban csupán részleteket közlünk a tanúvallomásokból. „Ursolia, Poharos Jacabné vallja. Be jöve feredőházba Zabo Mártonné és mikor terhes lévén meg unta a feredot meg akarta volna törteni Zabo Mártonné ez valló. Azt mondta Zabo Mártonné mutatván Pulacher Istvánnéra és Hozzu Jánosnéra, Eregy jó Ursolia azzon tereld meg az Azzonyomékat. Én el menek és azokat terlém meg elsőben. Azonközben történék, hogy Zabo Mártonné terhes lévén meg unia az feredot. ... Piroksa, Ember Antalné vallja, Az víz hordó azzon mongia vala Zabo Martonnenak, Ülle Azonyom és vizet hozok s meg moslak, monda: amely ebet ez előt mostál mostis azont mosd.”
2. Tuchen, Birgit: Öffentliche Badhäuser in Deutschland und in der Schweiz im Mittelalter und der Frühen Neuzeit. Petersberg, 2003. 20–22.
3. Kincses Katalin: Soproni fürdők a kora újkorban. Aetas 1.1997. 17.; Kubinyi András: Orvoslás, gyógyszerészek, fürdők és ispotályok a késő középkori Magyarországon. In: Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallássosság a középkori Magyarországon. Bp., 1999. 257.
4. Majorossy Judith – Szende Katalin: Hospitals in medieval and Early Modern Hungary. In: Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge un Mittelalter und Früher Neuzeit. Szerk. Martin Scheutz, Andrea Soomerlechner, Herwig Weigl, Alfred Stefan Weiss. Bécs, 2008. 428.
5. Kincses: i.m. 22.
6. Kubinyi: i.m. 258.
7. Kubinyi: i.m. 258; KvLvt. TJKv II/7 139. „Német Borbélj János vallását írva adta be [...] feredő csinálásért egy pénzt sem adott hanem gyógyításért adott fl. 8.”
8. Kincses: i.m. 23–24.
9. KvLvt. TJKv. II/4. 146. „Margaretha vxor Johannis Thuri [...] Es hogy soha ő nem látott férfit ki olyan züve zerént bánt volna feleségével mint ez Gruz Péter ez azzonnyal bánt. Mert minden nap háromszor ferezette meg napjába az feredőbe penig ölébe vitte és ki es ölébe wötte s ágyát önmaga vetette meg.”
10. Kolozsvár tanácsa 1571-ben 2 forintra fát, illetve igény esetén kölcsönt ígért a fürdőmesternek, hogy a fürdőházat megépítse. KvLvt. Tanácsulési jegyzőkönyvek (továbbiakban TanJkv) I/2. 32v.
11. KvLvt. TJKv II/5. 185, II/6. 263, II/7. 234.
12. Jakó Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). I–II. Bp., 1990. 1742, 2428.
13. Jakó: i.m. 4816. A klarisszák által működtetett fürdők gyakoriak voltak. Lásd Pozsony példáját is. Kubinyi: i.m. 258.
14. KvLvt. TanJkv. I/2. 5. A bejegyzés alapján terjedt el az a hagyomány, hogy Heltai Gáspár volt az első kolozsvári közfürdő felállítója.
15. Jakab: i.m. 185.
16. „Feredősnék fizettem fél esztendőre f. 6.” KvLvt. Számadások.(továbbiakban KvSzám.) 1582. 3/V. 55.
17. Kubinyi: i.m. 258.
18. KvLvt. TanJkv. I/3. 163b.
19. Kubinyi: i.m. 258.
20. KvLvt. KvSzám. 1591. 5/I. 18.
21. Tuchen: i.m. 26.
22. Ferrarius Omnibonus: De regulis medicinae libri tres ex Hippocrate, Galeno, et Avicenna... collecti. Brescia, 1566; Cuneus Gabriel: Apologiae Francisci Putei pro Galeno in anatome examen. Velence, 1564; Brancaloni Giovanni: De balneorum utilitate cum ad sanitatem tuendam, tum ad morbos curandos, dialogus ex Hippocrate, Galeno, caeterisque; medicorum peritissimus decerptus et nunc primum aeditus. Párizs, 1536. Bibliothèqueque interuniversitaire de médecine, Párizs. <http://www.bium.univ-paris5.fr/histmed/medica/cote?33333x03>.
23. Tuchen, Birgit: Zur Architektur und Ausstattung städtischer Badestuben in Südwestdeutschland. In.:Städtische Gesundheits- und Fürsorgewesen vor 1800. Szerk. Peter JohaneK. Münster, 2000. 100.
24. KvLvt. TJKv. II/7. 234.
25. Kulcsár Zsuzsanna: Így éltek a lovagkorban. Nyugat-Európa a XI–XIV. században. Bp., 2007.
26. Szende Katalin: Otthon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Bp., 2004. 154.
27. KvLvt. TJKv. II/7. 233.
28. Kubinyi: i.m. 258.
29. Guarinoni, Hippolit: Die Grewel der Verwüstung menlichen Geschlechts. Ingolstadt, 1610; Tuchen: Zur architektur... 93.
30. Kincses: i.m. 23.
31. Lásd 1. jegyzet.
32. KvLvt. KvSzám. 1588. 4/1. 43. „Az feredő házhoz csináltak két feredő kádat attam tőle f. 1 d. 36. Ugian oda csináltak csebreket, es megis kötötték benne attam tőle összeségel f. 2. d. 28.”
33. KvLvt. TJKv. II/7. 234. „...látam azt hogy visza ütötte arcul Zabó Mártonné is, kibe ugyan a kemencéhez tándorodott Hozzu Jánosné.”
34. KvLvt. KvSzám. 1594. 6/IV.88. „Az kik kovacz követ hoztanak Gialay földről az förödőházhoz, azoknak fizettem.”.KvSzám. 1595. 6/XVIIa.251. „Egy egész hétig csináltattam az feredőháznál az kemencéről hordották

le az nagy örög kovacz követ [...] végtére ismég fel hordották és be rakták az nagy örög kovaczköveket." Más területeken feltárt fürdőhelyek leletanyaga is bizonyítja, hogy a követ megrakott kályhákat használtak a gőzfürdők fűtéséhez. Lásd Tuchen: *Zur Architektur...* 106; Kincses: i.m. 23

35. KvLvt. TjKv. II/7. 234.

36. KvLvt. TjKv. II/7. 326.

37. A rövidítés miatt az olvasat bizonytalan.

38. KvLvt. TjKv. II/7. 233.

39. KvLvt. TanjKv. I/3. 130v., 139 v., 233v.

40. Flóra Ágnes: Polgári karrier – polgári lét Kolozsváron a reneszánsz korában. *Történelmi Szemle*, 2009. 4. 483.

41. KvLvt. TanjKv. I/5. 104, 126v, 146, 167v.

42. KvLvt. TanjKv. I/3. 130v.

43. KvLvt. TanjKv. I/5. 77v, 87v, 155v, 179v, 189.

44. KvLvt. TjKv. II/7. 326.

45. Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Bp., 1988 (8.tábla); Flóra Ágnes: *A kora újkori kolozsvári elit portréja*. *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv III* 2008. 139.

46. Flóra Ágnes: *From decent Stock: Generations in Urban Politics in Sixteenth-Century Transylvania*. In: *Generations in Town. Succession and Success in Pre-Industrial Urban Societies*. Szerk. Finn-Einar Eliassen és Szende Katalin. Newcastle upon Tyne, 2009. 223–224.

47. A városi társadalmak többnyelvűségére lásd Szende Katalin: *Intergration through Language: Multilingual Character of Late Medieval Hungarian Towns*. In: *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe*. Szerk. Derek Keene, Nagy Balázs és Szende Katalin. Farnham, 2009. 215–234. (Kolozsvárra vonatkozó rész 215–216.)

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

BALOGDI FARKAS, KOLOZSVÁRI POLGÁR ÉLETÚTJA

**Balogdi Farkas
már 1584-ben a város
tekintélyes és
megbízható polgára
lehetett, olyan, akire a
város vezetése nagyon
fontos, kényes
feladatokat is rábízott.**

A történetírás a 21. században egyre inkább az átlagember felé fordul, arra koncentrál, hogy a történelmi események különböző korokban hogyan hatnak a közemberre. A történelmet alakító nagy személyiségek életrajza mellett a kisebb kaliberű, de helyi szinten jelentős szerepekhez jutó egyéniségek életét is egyre többen és többször hozzák előtérbe. Mindezek megírása nyilvánvalóan a források fennmaradásának függvénye. Kolozsvár kora újkori történetének kutatása az utóbbi években láthatóan megélénkült, s a fellendülés lehetővé teszi a város életében tevékeny szerephez jutó személyek élettörténetének a felgöngyölítését.

Az elit – esetünkben a városi elit – kutatása körünk egyik közkedvelt kutatási iránya. Ebben a témakörben az utóbbi évtizedekben számos olyan publikáció jelent meg, amely Kolozsvár kora újkori történetét megválasztott irány mentén tárja fel.¹ Ezek a tanulmányok lehetővé tették, hogy a városban élő személyiségek életútját többé-kevésbé nyomon kövessük.

Ispotálytörténeti kutatásunk nyomán meglepő adatok kerültek elő Balogdi Farkas kolozsvári polgár életéről.² Ebben a rövid írásban ezeket az érdekes értesüléseket próbálom kiegészíteni a rendelkezésünkre álló töredékes információk segítségével, miközben próbálom megrajzolni ennek a Kolozsváron élő polgárnak az életútját.

Balogdi Farkas nevével mindkét kolozsvári ispotály számadásában találkoztam, korábban a Szent Erzsébet ispotály vezetőjeként, majd később a Szentlélek ispotály gondozottjai között. Mindezek után természetes, hogy nagyon felkeltette érdeklődésemet ennek a kolozsvári polgárnak az élete.

Ki volt ez az ember, aki 1589-ben a Szent Erzsébet élén állt, majd mint gondozott szerepel a Szentléleknel, vagy csupán egy hasonló nevű egyénről lenne szó? Lehetséges, hogy egy és ugyanazon személyről legyen szó? Fizikailag igen, megtörténhet, de elég sok az ismeretlen. Miért a Szentlélek ispotályhoz fordult segítségért? Ugyanis többször is megtaláljuk a nevét azok között a rászorultak között, akik ugyan nem laknak az ispotályban, azonban az intézmény alamizsnájában részesülnek. Ha mégis ő lenne a volt ispotálymester, akkor mi történt vele – hiszen ahhoz, hogy ispotálymesterré válasszák, a kolozsvári szászok tanácsa tagjának kellett lennie, vagyis a város megbecsült polgárainak a sorába kellett tartoznia. Mi okozhatta, hogy a volt ispotálymesterből gondozott lett?

A legkorábbi adat Balogdi Farkasról 1578-ból származik, keresztnéve Farkas, Wolphgang; vezetékneve Balogy, Baloghy, Balogdy formában jelenik meg forrásainkban. Az eddig feltárt adatok alapján Balogdi Farkast 1578-ban írják be a szászok tanácsába,³ és 1603-ban is tagja ennek a tanácsnak.⁴ Amikor nevét bejegyezték a nagy tanácsnévsorba, a város vagyonos, elismert, ingatlannal, családdal rendelkező polgára volt, hiszen mindezek szükséges feltételei voltak a cím elnyerésének. Foglalkozását nem tudjuk, az viszont kiderül, hogy a főtéri templom körüli boltok egyikét évi két forint ellenében több éven át bérbe vette.⁵ A Szent Mihály-templom köré épült üzlethelyiségek két csoportja ismeretes, a téglából, keményebb anyagból készült helyiségeket a források boltoknak nevezik, a fából épült bódékat kamrácskáknak. Balogdi családja egy igénytelenebb kamrácskát bérelt, bizonyára kereskedelemi tevékenység céljából. Az 1585-ös évben nem Balogdi Farkast, hanem feleségét jegyzik fel bérlőként, ami nem meglepő, ha a többi bolt bérlőjének névsorát szemügyre vesszük, hiszen ott több jelentős hivatal viselő polgár hitvesének nevével találkozunk. Ispotálymestersége idején sem Balogdit, sem feleségét nem találjuk a bérlők között.

Nyomon követtem több év adójegyzékét, és csak 1587-ben bukkantam rá nevére és egyúttal arra az indoklásra is, hogy az előbbi és ezt követő években miért nem találjuk az adófizető polgárok között. Ugyanis a Monostori fertály, azaz Rapular-fertály adózó polgárainak számbavétele előtt – szerencsénkre – az az évi városi tisztségviselők elsőként azokat a személyeket sorolják fel, akiknek az adóját a város elengedte. 1587-ben Kakas István és Balogdi Farkas együtt nyolc forint és 75 dénár adó befizetése alól mentesült.⁶ Később, 1595-ben a város vezetősége számba vette a város lakóit, és ebben az összeírásban Balogdi Farkas házát a Közép utcában jegyezték fel. Sem előtte, sem utána Balogdiék nem szerepelnek az adószedők listáin, bizonyára a városnak végzett szolgálatok fejében folyamatosan az adómentesek, ún. szabadosok között szerepelt. Az egyedüli év, amikor Közép utcai háza az adózók között szerepel, 1601, ekkor is bizonyára a rendkívüli helyzetre hivatkozva a város úgy dönt, hogy mindenki kivétel nélkül vállalja a közterheket.⁷

Balogdi Farkas a város hasznára végzett feladatok közül az eddig ismert legkorábbi megbízása alapján a város középületei számára meszet vásárolt.⁸ A Kolozsvárhoz tartozó három falu adminisztrálását is ettől az 1581-es évtől ismerjük.⁹

Balogdi Farkas már 1584-ben a város tekintélyes és megbízható polgára lehetett, olyan, akire a város vezetése nagyon fontos, kényes feladatokat is rábízott. Ilyen alkalom lehetett például, amikor a város bírása és esküdtsége Ghiczy János nagyváradi kapitányhoz küldik, hogy a Lackó erdőről tárgyaljon. Tudniillik ezt az erdőt Létavára tartozékaiként a kapitány használta annak ellenére, hogy az erdő Kolozsvár város jogos tulajdona volt. A kapitány levélben tudósítja a várost arról, hogy megértette a kolozsváriak levelét és küldöttének magyarázatait, és arról értesíti őket, hogy emberét, Lőrinczfai Gáspárt, aki a létai birtokon szolgált, és ismeri az ottani helyzetet, elküldi a későbbiekben Kolozsvárra, hogy a felmerült kérdést együtt megoldják.¹⁰

Talán az előző feladathoz kapcsolódva és ezzel egy időben Balogdi Farkas egy társsal egyetemben a város három falvának ispánjaként gazdálkodott,¹¹ 1584 elejétől 1587. december 17-ig, amikor mások vették át a helyüket.¹²

A következő évben, 1585. május 11-én Kolozsvár város tanácsa a Házsongárdi temető megnyitásáról döntött. Ez a város számára jelentős munkálatnak számított, 185 forintot adott a tanács Pusztá Gáspár kezébe anyagvásárlás és végrehajtás érdekében. Ebben a nagy lélegzetű, fontos munkában Balogdi Farkas is részt vett, mivel több alkalommal is kisebb-nagyobb pénzösszegeket fizettek ki neki. A temetőkert és kerítés építési munkálatai alatt Balogdi a karók kiválasztásával, levágásával és az építés színhelyére való szállítással foglalkozott.¹³

Ezek után a feladatok után egyáltalán nem csodálkozunk, hogy a Szent Erzsébet ispotály élén 1589 és 1590-ben Balogdi Farkast találjuk. Kétévi ispotálymesterségéről csupán az 1589-es évről maradtak fenn részletes számadások.¹⁴ Ez a számvetés nagyon sok mindent elmond vagy sejtet Balogdi Farkasról. A feljegyzésekből egy tevékeny ispotálymester képe körvonalazódik, aki javít, gondoskodik, de egyáltalán nem takarékos, sok pénzt elkölt (929 ft.), a számvevőktől is kap pénzt, de ez nem elég neki, kölcsönt is kér – ami elég ritka eset. Számadását a számvevők csak részlegesen fogadták el, és csak 751 ft-ot tartottak indokoltnak. Habár nem voltak teljes mértékben megelégedve Balogdi számadásával, a következő évben mégis ő maradt az ispotály élén. 1591 elején azonban a város elbocsátotta, „mivel Balogdi Farkasnak gyereke lett, és mert az Szent Erzsébet ispotált pedig soha gyermekes emberek tisztül nem bírták, azért hogy a régi szokást megtartsák a két natio egyenlő akarathból választották ispotálymesterségre David Nyirőt”.¹⁵

Balogdi menesztésének nagyon érdekes indoklása van, amint látjuk. Régi szokásjogra hivatkoznak, amikor a határozatot meghozzák, az emlegetett régi norma azonban felveti a kérdést: vajon tényleg gyerekének a megszületése volt-e a valódi indok, vagy csak ürügyül szolgált elbocsátásához? Esetleg a tanácsi határozat nem eléggé egyértelmű, és talán csak a házasságon kívüli gyermekek számítanak akadálynak az ispotálymesteri hivatal betöltésénél? A vezetőváltás az ispotály vagyonának összeírásával, leltárba vételével záródott.¹⁶ Az 1591 februárjában lejegyzett inventárium az ispotály városban és városon kívül lévő ingóságait veszi számba – talán a Balogdi iránti bizalmatlanságnak is köszönhető ez az összeírás. Az az érzésem, hogy a város vezetése a leltározással saját vagyona biztonságát próbálja védeni, megalapozni. Arról nincsenek feljegyzések, hogy ki lehetett a gyermeke anyja.

A város nem neheztelt nagyon sokáig Balogdira, hiszen röviddel menesztése után, ugyanabban az évben már más feladattal bízta meg. Nirelt János és Balogdi Farkas 1591-ben „útcsinálásról” adtak számot, munkájukért 24 forintot vettek át.¹⁷ 1592-ben a város falvainak ispánja Krausz Jánossal, és az ott végzett gazdálkodásukról adnak számot a számvevőknek.¹⁸ Erre a feladatra a következő évben már más személyeket kérnek fel. Balogdi Farkas ezek után még időleges feladatokat kap, 1595-ben Kerekes Pállal a város erdejének eladásával bízzák meg, de valami gond adódik, és helyette Csanády János ad számot az elvégzett munkáról.¹⁹ Két évvel később Vendrich Pállal ismét a város erdejéből kivágott fák eladásával bízzák meg, ekkor a számadást is a megbízottak készítik el.²⁰

Az alkalmankénti időleges megbízások mellett azonban őrzi a város életében elfoglalt helyét, hiszen több alkalommal szerepel tanúként az új polgárok polgárkönyvbe való beírásakor. Ilyen esetben a város közmegebecsülését élvező polgárok kezekeskedtek az új városlakók érdekében. Krajczár András 1596. május 17-én kolozsvári polgárként való bejegyzésekor Wass Gergely és Balogdi Farkas városi polgárok ajánlották.²¹ Pár évvel később, 1599 márciusában Déssy István magyar ötvös,²² júniusban pedig Thorday István magyar ember mellett áll ki még egy polgártársával.²³ Augusztusban nem kevesebb, mind hat személy (Kádas Mihály, Gyujtó Márton, Nyilas Miklós és Benedek, Kádas Bálint és Molnos János) városkönyvbe való beírásánál volt jelen.²⁴

Hogy mi történt ezek után Balogdi Farkassal, sajnos csak találgatni tudjuk. Nem tűnik el teljesen a közéletből, hiszen az 1600-as évben egy jobbágyvallatásnál Íjgyártó Simonnal, az akkori Szent Erzsébet ispotály mesterével együtt tanúként jelenik meg,²⁵ de már végrehajtó

feladatokra nem kéri fel. Még ha a város nehéz helyzetben is volt, és a két ispotálymester, a két ispotály a szegényeket nem tudta mind ellátni, és segítségre volt szükségük, mégsem őt, Balogdit – akinek volt ezen a területen tapasztalata – nevezték ki segítségül 1600-ban, hanem más kolozsvári polgárokat kértek fel erre az időleges rendkívüli feladatra.

Lehet, hogy megbetegedett, és betegségéből már nem tudott kilábalni. Az ispotályszámadások tanúsága szerint 1605. december 4-étől haláláig a „város végzéséből” minden hétre a Szent Lélek ispotály juttatott számára két vámkenyeret és 24 dénár borra való pénzt.²⁶ 1606. július 3-án a számadáskönyv feljegyzi, hogy Balogdi Farkas betegsége súlyosabbá vált, ágy-nak esett, és lányának kérésére a fekvő beteg kívánságait az ispotályban teljesítették, bármit kért is, megadták neki – mindez az intézménynek összesen 46 dénárjába került.²⁷

De nem volt sokáig beteg, hiszen már július ötödikén halálát jegyzi a számadások. Halála előtt, sőt utána is az ispotály kiváltságos gondozottjai közé számított. Az ispotály-számadásban július 3-án együttérzően úgy fogalmaznak: a „szegény” Balogdi ágy-nak esett,²⁸ a bíró utasítására, amit kért, az ispotálymester megadta neki. Amikor meghalt, a lepedőn kívül inggel és lábravalóval is felruházta az ispotálymester. Temetésekor koporsóra másfél forintot, az őt eltemető szűcs célnak három forintot, a harangozónak személy szerint 40 dénárt, a temetésen éneklő magyar és szász deákoknak egy forintot és 10 dénárt fizetett. Ezen feljegyzések alapján arra gondolhatunk, hogy családjá már nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy ezeket a költségeket magára vállalja, esetleg családjával való kapcsolata megromlott.

Adataink arról szólnak, hogy élete végén erőtlén, szegény, beteg emberré vált Balogdi Farkas, akinek lánya ugyan érdeklődik iránta, de nem látjuk nyomát annak, hogy anyagi helyzete megengedte volna, hogy apját támogassa. Balogdi Farkas nem lakott az ispotályban, bizonyára saját házában esett ágy-nak, de az ispotály haláláig támogatta anyagilag. A temetéssel járó költségeket is a Szentlélek ispotály állta, a ruházattól egészen a koporsó, harangozás és a temetésen éneklő deákok kifizetéséig.

Egyelőre csupán ennyit árulnak el a források Balogdi Farkasról, arról a kolozsvári polgárról, aki a százak tanácsának tagja volt, aki a városi tanács megbízásából több feladatot is ellátott a város falain belül és a várostól távol is, többek között a Szent Erzsébet ispotály mesteri tisztjét is betöltötte. Mindezek ellenére a Szentlélek ispotály gondozottjaként hagyta el az árnyékvilágot. Nem volt teljesen egyedül élete végén, hisz leánya érdeklődött iránta. Ha ez a leány az a gyermek, akinek születése miatt Balogdi Farkast menesztették, akkor apja halálakor tizenöt éves lehetett. A források tanúsága szerint ez a lány nem az egyedüli gyermeke volt Balogdi Farkasnak. Az egyházfiak 1597-es számadásában, mint minden évben, a boltok bérlői mellett a harangozásból és templomba való temetkezésből befolyó összegeket is feljegyezték. 1597. május 9-én Balogdi Farkas egy forintot fizetett halott gyermekéért az óraharanggal való harangozásért.²⁹ A harangozási feljegyzések alapján kisgyermek haláláról volt szó, mivel ilyenkor szoktak az óraharanggal harangozni.

Balogdi Farkasról keveset árulnak el a források, a róla rajzolt portrévázlat azonban a későbbiekben talán még újabb vonásokkal gazdagodhat olyan elszórt adatok alapján, amelyeket ma még nem ismerünk. Sorsa, életútja azonban főleg akkor válhat érdekessé, ha a város egykori polgárai közül minél több személy hasonló élettrajzával vetjük össze. Az egyszerű emberek átlagos életpályája ugyanis gyakran a leghasznosabb segítség, ha szeretnénk megismerni, megérteni a városnak és intézményeinek mindennapi működését.

■ JEGYZETEK

1. A teljesség igénye nélkül: Kiss András: Más források, más értelmezések. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003; Kovács András: A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza. Korunk, 2006.10; Kovács Kiss Gyöngy: Megidézett múlt. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008; Pakó László: Városi polgár – vármegyei nemes? In: A reneszánsz Kolozsvár, Kvár, 2008. 222–255; Mihály Melinda: Reneszánsz polgárházak Kolozsvár Fő terének északi során. Korunk 2008.8; Flóra Ágnes: A kora újkori kolozsvári elit portréja. Urbs Bp., 2008. 133–145; Jenei-Tóth Annamária: Míves emberek a kincses Kolozsvárott. ETF 247. EME és Debreceni Egyetem Történeti Intézete, Kvár, 2008.

2. A Szentlélek ispóaly számadáskönyvei, 1601–1650. (A számadásokat közléteszi Márton Tünde és Mihály Ágnes. Szerk. Flóra Ágnes, a bevezetót írta Rűsz-Fogarasi Enikő.) Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Bp., 2006; A Szent Erzsébet ispóaly számadásai, 1601–1650. (A számadásokat közléteszi Flóra Ágnes, Mihály Ágnes és Márton Tünde. Szerk. Márton Tünde, a bevezetót írta Rűsz-Fogarasi Enikő.) Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület – L'Harmattan, Bp., 2010; Rűsz-Fogarasi Enikő: Erdélyi ispóalytörténeti tanulmányok. Argonaut, Kvár, 2008.
3. Binder Pál: Közös múltunk. Buk., 1982. 289.
4. Binder: i. m. 290.
5. KvSzáam, Egyháziak számadása, 3/ II. 1581; 3/IX, 1583; 3/XV, p.2, 1584; 3/XIX, p. 23, 1585; 7/II. 1596; 7/III, 1597; 1598/XVI; 8/XVI; 1599 3FT; 9/X, 1600.
6. KSzáam, 3/XXXI, p. 2.
7. KvSzáam, 9/XX, 1601.
8. KvSzáam, 3/II, 1581.
9. KvSzáam, 3/iv, 1581; 3/VI, 1582; 3/X, 1593.
10. Ghiczv levélét 1584. január 6-án keltezték. Fasc. II/2037
11. A három falu intézőjét nevezik így a források.
12. KSzáam, 1587, 3/XXXI, 1586, 3/XXVIII, 1585, 3/XXIII, 1584, 3/XIV.
13. Parciális, 1585. 3/ XXIII. p. 15., KSzáam, 3/XVI-XVII, p.15, 17.
14. SzElispSzáam, 1589.; 4/ XI pp. 1-21.
15. KvTan Jegyz, 1591. február 17-én, p. 81, 144. tekercs
16. Szent Erzsébet ispóaly Levéltára, Inventárium, 1591.
17. KSzáam,5/III, p.21. 1591.
18. KSzáam, 5/X, p. 5. 1592.
19. KSzáam, 6/XI, 1595.
20. KSzáam, 7/V, 1597.
21. Kolozsvár város levéltára, Protoc., Diversa, vol. 3, 83. – Köszönet Kiss András önzetlen segítségéért.
22. Protoc, Diversa 3. 91.
23. Uo, 94.
24. Uo, 96.
25. Szent Erzsébet ispóaly Levéltára, 1600.
26. SzLélispSzáam, p. 49. „fekünni essék, bíró uram őkegyelme hagyá, hogyha mire kéretné betegségében pénzt adnék neki, attam azért az míg feküdt egyszer is, másszor is pénzt, az mire kért az leánya.
27. SzLélispSzáam, p. 60.
28. SzLélispSzáam, p. 60.
29. KSzáam, 7/III, 1597.

FEKETE ALBERT

A 16–19. SZÁZADI KOLOZSVÁRI KERTKULTÚRA AZ ÍROTT FORRÁSOK TÜKRÉBEN

A magyar kertkultúra-kutatásnak nincs más tudományágakhoz hasonló hagyománya, noha számos, szorosan kapcsolódó határterület jelentős irodalmi áttekintéssel rendelkezik a kertépítészeti alkotásokról. Ez különösen érvényes az erdélyi kertművészetre, amelynek feltárása még az elhanyagoltnak mondott anyaországi helyzethez képest is siralmas. A kerttörténeti értékek helyreállítását és megőrzését célzó rendszeres erdélyi parkfeltárások, állapotfelmérések, parkkutatások hiánya még dendrológiai, botanikai szempontból is érzékelhető.¹

Az okok elsősorban Erdély történelmi, földrajzi és kulturális sajátosságaiban rejlenek – az állami művelődéspolitika támogatásának hiányában igen nehéz volt módszeres és alapos kutatásokat finanszírozni. Súlyosbítja a helyzetet az építészetben általánosan kialakult és elterjedt szemlélet, mely szerint a kert a hozzá tartozó építészeti objektumhoz képest stílustörténeti és térkompozíciós szempontból alárendelt szerepet tölt be.²

Erdély sajátos gazdasági, társadalmi szerkezete miatt a kerttörténet jeles kutatói is elsősorban a kapcsolódó tudományágak művelői közül kerültek ki. Az eddig feltárt kerttörténeti³ források, utalások is többnyire az építészet- és művészettörténeti munkák kapcsán láttak napvilágot. Jelen írás célkitűzése a téma botanikai, táj- és településtörténeti megközelítése, hiszen a társadalmi-földrajzi keretet, amelyben a tanulmány tárgyát képező kertek, településrészek és települések kialakultak, méltán nevezték egykoron tündérkertnek. A jövő építése csak a múlt ismeretén keresztül lehet sikeres. Olyan irányú kutatásokra van szükség tehát, amelyek hiteles forrásanyagok alapján

Kolozsvár tekintélye a 16–17. század folyamán erősödik meg, hiszen a török veszély elől Erdélybe menekülő budai polgárok jó része itt telepedik le. Az új kapcsolatok, összeköttetések segítségével az addig is egyre terjeszkedő város adományok, illetve vétel útján újabb birtokokkal gyarapodik.

tárják fel „*Transilvaniae civitas primaria*”⁴ településszerkezeti és városképi szempontból fontos zöldfelületeit, kertjeit és szabad tereit, amelyek segítségével nyomon követhető a kolozsvári zöldfelületek fejlődése, a város társadalmi, kulturális életében betöltött szerepe. Önkéntelenül adódik, hogy a kutatás kezdete a 15–16. századig nyúljon vissza. Korábbi források vizsgálata és értelmezése e tárgykört tekintve nem mérvadó.

A kolozsvári kertek kialakulására, fejlődésére vonatkozó adatok jelentős része egyházi forrásokból került napvilágra. Ez nem véletlen, hiszen a több évszázados tájfejlődési folyamatra nagy hatással voltak a szerzetesrendek. Az egyházmegye létrejötte után Erdély területén egyetlen szerzetesrend létezett, a bencéséké (Ordo Sancti Benedicti). A királyi alapítású (Álmos herceg) kolozsmonostori bencés apátság a középkori Erdélyben a latin egyház legregibb és legjelentősebb intézményének tekinthető.⁵ Az apátság bérbe adott szántóföldjein kezdte meg működését az 1869-ben alakult Kolozsvári Mezőgazdasági Tanintézet⁶ is.

A legrégebbi botanikai tanulmányok és kertleírások nemcsak kolozsvári, hanem erdélyi viszonylatban is ferences rendi szerzetesek – Kájoni János⁷ (1629–1687), illetve Leonardus Losteiner⁸ (1734–1798) – révén maradtak ránk. Emich Gusztáv a Mátyás király uralkodása utáni időszakban a magyarországi díszkertészet visszaeséséről számol be, de azt is megjegyzi, hogy a török által kímélt vidékeken „ékes parkokkal találkozunk még e forrongó korszakban is a Nádasdy-, továbbá a Rákóczi-birtokokon, így Kolozsvárott, Sárospatakon, továbbá Pozsony, Sopron, Moson vármegyékben”.⁹

Az erdélyi magánbirtokok gazdasági életének nyomon követése az írásbeliség késői bevezetése miatt a 16. században még meglehetősen nehézkes,¹⁰ a kolozsvári főúri, illetve polgári családok kertjeire vonatkozóan sem rendelkezünk adatokkal. Értékes forrásanyagot képviselnek viszont a kolozsvári Városi Közgyűlés és Tanács hajdani jegyzőkönyvei, amelyekben konkrét utalásokat találunk az egykor városközeli, napjainkra részben vagy teljesen beépített telkekre, dűlőkre, temetőkre¹¹ vonatkozóan. A korabeli leírásokat azonban bizonyos fenntartásokkal kell kezelnünk, a felhasznált helynevek, megnevezések esetenként nem pontosak, félreértelmezhetőek. Ugyanez a megállapítás érvényes a régi térképi ábrázolásokra is.

A 16–17. században törvényes keretek között alakítják ki azokat a mindmáig üzemelő kolozsvári temetőket, amelyek a város első nagyobb, összefüggő, térben és időben állandó zöldfelületeit alkotják.¹² A hajdan kialakított temetők a jelenlegi városképbe szorosan integrálódtak, településszerkezeti és településökológiai szerepük különösen jelentős. Ezekre vonatkozó adatok az egyházi feljegyzésekben és a közgyűlési jegyzőkönyvekben egyaránt fellelhetők, egymással összevethetők.

Sajátos jellegű, aránylag megbízható forrásnak számítanak a vagyonbecslések és anyagkimutatások, hiszen ezekből több-kevesebb pontossággal a vizsgált objektumok relatív értékére következtethetünk. Ilyen jellegű feljegyzésekben a 16. századtól kezdődően rendszeres anyagot találhatunk különböző kolozsvári zöldfelületi objektumokra vonatkozóan.¹³

Forrásértékűek továbbá a különböző közéleti személyiségek és kolozsvári polgárok feljegyzései, illetve hagyatécai. Linczigh János (1621–1675) kolozsvári bíró feljegyzései¹⁴ a 17. századi Kolozsvár gazdasági életét, birtok- és tulajdonviszonyait, településszerkezeti adottságait ismertetik. Vizaknai Bereczk György kolozsvári bíró 1693–1717 közötti naplófeljegyzéseiből¹⁵ kiderül, hogy a családi könyvtár leltárában több botanikai vonatkozású mű is szerepel. Serédi Benedek kolozsvári polgár hagyatéki leltárában (1678) fellelhető Lippay János *Posoni kertje*, melyet az első valódi magyar kertészeti szakkönyvként tartanak számon.¹⁶ Figyelembe véve a kertészeti remekmű megjelenésének évét és a hagyatéki leltár datálását, megállapítható, hogy a kolozsvári Serédi család könyvtárában a klasszikusok mellett a kortárs természettudományi és kertészeti alkotások is haladéktalanul megjelentek. Melius Péter neve mindenképpen említést érdemel, hiszen az ő munkásságának köszönhető az, hogy Kolozsvár – olyan világvárosokkal egy időben, mint Berlin és Nápoly – herbáriumot tudott kiadni *Herbárium az fának, fűeknek nevekről, természetekről és hasznairól* címmel.¹⁷

A 16–17. századi erdélyi kertkultúrát a külföldet bejárt utazók, a nyugat-európai egyetemekről hazatérő, a városokban letelepedő diákok¹⁸ tapasztalata is nagymértékben befolyásolta. Ennek megfelelően a nyugat-európai minta hatására a kolozsvári kertek kialakításánál is fontos szerep jut az orvosbotanikai szempontoknak, elsősorban a növényalkalmazást illetően.

A nyugat-európai kertészeti szemlélet egyik korabeli meghonosítója Nadányi János, aki a francia Antoine Mizault 16. századbéli kertészeti könyvét fordította magyarra. A könyv 1669-ben *Kerti dolgoknak leírása* címmel jelent meg Kolozsváron, és külön fejezetben tárgyalja a kertek „ékesítését”.¹⁹ Nadányi azonban – saját bevallása szerint – nem lévén szakmabéli,²⁰ csupán az eredeti művekben leírtak nyersfordítására vállalkozhatott, semmiképpen sem kommentálhatta, nem bővíthette ki saját tapasztalatai nyomán a szövegben foglaltakat. Nemcsak a kolozsvári vagy erdélyi, de az egyetemes magyar kertkultúra gazdagítása fűződik Szenci Molnár Albert²¹ (1574–1634) és Pápai Páriz Ferenc²² nevéhez.

Az első tudományos igénnyel megírt erdélyi munka, melyben városépítésről, mezőgazdasági munkákról, orvosbotanikai ismeretekről is szó esik Apáczai Csere János (1625–1659) 1653-ban Utrechtben megjelent *Magyar Encyclopaediája*.²³

Érezhető fellendülés, jelentősebb megvalósítások az erdélyi városi és ezen belül a kolozsvári díszkertkultúrában csak a 17. század második felében tapasztalható. Ekkor már Erdélyben is érzékelhető a szabad természet eszményítése, ami jórészt az idegen nyelvekről fordított munkák eredménye. A berlini „mathesist tanító professor”, Sulzer Johann Georg a felvilágosodás szellemében írt munkája 1778-ban jelent meg Kolozsváron *A természet szépségéről való beszélgetések* címmel, Sófalvi József fordításában.²⁴ A nyugat-európai hatás a magyarországi polgári kertekben több évszázadon keresztül felismerhető, Bél Mátyás (1684–1749) megállapítása szerint még a 18. század első harmadában is érződik.²⁵

Benkő József (1740–1814) közepajtai tiszteletes flórakutatásai mellett a magyar növénynevek meghonosításával, rendszerezésével végzett úttörő munkát az erdélyi magyar kertészeti szakirodalom megteremtésében.²⁶ Latinul írott, magyar nyelvre lefordított főművében, a *Transsilvania specialisban* korabeli kolozsvári kertekről is megemlékezik.²⁷

Említést érdemel Haynald Lajos (1816–1891) erdélyi püspök, későbbi bíboros érsek, „a magyar botanika második nagy mecénásának”²⁸ hagyatéka, a több mint 100 000 lapból álló *Haynald-herbárium*, amely jelentős hozzájárulás Erdély flórájának megismeréséhez, bemutatásához.²⁹

Az önálló Erdélyi Fejedelemség idején tapasztalható gazdasági fellendülés a kertművészet terén is sok újat hozott. Ormos Imre (1903–1979), akit az egyetemes díszkertkultúra korszerű szemléletű, nagyszabású összegzőjeként tartunk számon,³⁰ a 16–17. századi erdélyi kertművészetet a magyarországinál is fejlettebbnek mondja. Ormos ezt a fellendülést Takáts Sándor (1860–1932) piarista levéltáros kerttörténet-kutatóhoz hasonlóan az Erdélyi Fejedelemség törökkel ápolt politikai kapcsolatainak tulajdonítja.³¹ A későbbi korszakokat valószínűleg kevésbé találja említésre méltónak, hiszen műve további részében mindössze hét sor erejéig foglalkozik a témával.³² Az Erdélyi Fejedelemség korának erdélyi kertkultúráját Stirling János sajátosnak, hagyományörzőnek tartja.³³

Kolozsvár tekintélye a 16–17. század folyamán erősödik meg, hiszen a török veszély elől Erdélybe menekülő budai polgárok jó része itt telepedik le. Az új kapcsolatok, összeköttetések segítségével az addig is egyre terjeszkedő város adományok, illetve vétel útján újabb birtokokkal gyarapodik. A gazdasági fellendülés elsősorban a kerített (azaz az óváros) kiépítését eredményezi. A 14–15. században kialakult szabályos településszerkezet lényegében megmarad, de az épületek a lakosság növekvő vagyoni erejéről és fejlett ízléséről tanúskodnak. Kolozsváron – akárcsak Erdély-szerte – a gótika az alapvető építészeti stílus, amelyre a későbbi stílusok ráépülnek. A stílusok ötvöződése itt is természetes folyamat, de az összes közül a gótika az, amely a legmélyebben megmaradt, szervesen beleépülve a népi építészetbe is.³⁴ A kastély- és a templomépítészet terén azonban, néhány

korai példától eltekintve, a bécsi barokk hagyott maradandó nyomokat,³⁵ amint az Kolozsvár főúri palotáin is látható.

A városfalon belüli zsúfolt beépítés nem kedvezett a díszkertek létrejöttének, de a városfalat közvetlenül körülölelő zöld sávnak – amíg az a város terjeszkedése következtében teljesen be nem épült – fontos szerep jutott a kertkultúra fejlődésében és a városszerkezet alakulásában.

A belváros szerkezetének, telkeinek, polgári házainak, palotáinak ismertetéséről gazdag szakirodalom áll rendelkezésre.³⁶ Jóval kevesebb azoknak a leírásoknak a száma, amelyek a városfalon kívüli, Kolozsvárhoz csatlakozó, rurális jellegű településrészek – az úgynevezett hóstátok³⁷ – kialakulásának körülményeivel, fejlődéstörténetével foglalkoznak.³⁸ A hóstáti városrészek kialakulásának és fejlődésének feltárása fontos adatokat szolgáltatott Kolozsvár településszerkezeti sajátosságainak megértéséhez. A kolozsvári polgárok gazdálkodása azonban nem korlátozódott csupán a hóstátokra – ezek valószínűleg nem tudták volna kielégíteni a felmerülő igényeket. A hóstátokon túl a városnak kiterjedt határa volt legelőkkel, kaszálókkel, szántóföldekkel, szőlősökkel és gyümölcsösökkel, ahogyan ezt a korabeli térképek és ábrázolások is megerősítik. A Szamos folyását követő domboldalak déli lankáit kiterjedt szőlőskertek borították, kezdve a Szentgyörgy-hegytől a kajántói út melletti Brétfűn át egészen a Túzokmálig.

Evlia Cselebi török utazó 1661-es kolozsvári leírása³⁹ különös fontosságú forrásnak számít. Párhuzamot vonva az általa készített leírás és Georgius Houfnagel Kolozsvárról készült rézkarca⁴⁰ között, megállapítható, hogy ezek alátámasztják egymást, hitelesség szempontjából megbízhatóak. A leírások mellett a térképek⁴¹ és alaprajzok szemléletesen ábrázolják a kolozsvári településszerkezet fejlődését.

Az erdélyi kertkultúrát tanulmányozó történészek közül Rapaics Raymund⁴² (1885–1954) is említést érdemel, annak ellenére, hogy tevékenysége csupán néhány, az anyaországi rokon, illetve nemzetközi mércével is impozáns építészeti alkotásnak számító erdélyi kastély kertjére korlátozódik, és Kolozsvárral csak érintőlegesen foglalkozik. Az általa leírt erdélyi kertek bemutatása sem nevezhető következetes történeti áttekintésnek, művében ezekre vonatkozóan csupán két, általa fontosnak ítélt stíluskorszakot ismertet.⁴³ Részletesebb képet Erdély kastélyairól, főúri kertjeiről Biró József (1907–1946) fest.⁴⁴ Munkájának különös érdeme, hogy feltárja a bemutatott kastélyokban lakó nemesi családok és a birtokaikon élő, nekik alárendelt nép kapcsolatát, a főurak és a köznemesség, a városi polgárság viszonyát. Biró könyvében több kolozsvári díszkertről is említést tesz.

Kolozsvár történeti fejlődése során az általános vezérelv hiányában létrejött zöldfelületi egységek (melyek többsége díszkertként funkcionált) rendszerbe szerveződése a települési funkciók fokozatos szétválásával párhuzamosan a 19. század elején indult meg. Tudatos városszerkezet-alakításról, illetve -tervezésről is csak az 1820-as évekkel kezdődően, az immár rendeltetés hiányában terhessé vált városfalak lebontásával egy időben kerül sor. Számos európai várostól eltérően, ahol a lebontott városfalak mentén zöld gyűrűk kialakítását tervezték, Kolozsváron ez nem történt meg. A kolozsvári zöldfelületek egy szigetszerű, többnyire díszkertekből, parkokból és városi szabad terekből álló „együtt-est” képeztek, amelynek fontos városképi és -szerkezeti szerep jutott. A város – a domborzati adottságok hatására – beépült a környező tájba, melyet a vizuális tengelyek, átlátások a város szerves részévé tettek.

A kolozsvári zöldfelületek, illetve a Kolozsvár környéki flóra ismert kutatója, Soó Rezső elsődlegesen botanikai szempontok szerint vizsgálódik, de munkáiban tájképi,⁴⁵ illetve kerttörténeti⁴⁶ leírást is nyújt az általa felmért területekről. Leírja a Szamos meandereinek növényzetét, átfogó képet festve a Hangyásberekéről és a Fásberekéről, a későbbiekben kialakításra kerülő kolozsvári Sétatér helyén elterülő fás-ligetes mocsarakról.⁴⁷

A kolozsvári Sétatéréről, létrejöttének körülményeiről, szerepéről a város életében és fejlődéséről számos kultúrtörténeti, botanikai és szépirodalmi alkotás született.⁴⁸ Jóllehet

a Sétatér kertépítészeti elemzésére az idézett szerzők közül csupán Marcus Rica vállalkozott, következtetései meglehetősen általánosak, mellőzik a konkrétumokat. Kőváry László (1817–1907) a kolozsvári Sétatér történetét ismertető munkájának értéke a kialakulás körülményeinek részletes feltárásában, az ok és okozati összefüggések felismerésében rejlik. Művében más, korabeli kolozsvári kertekre is találunk utalásokat.⁴⁹ Kolozsvár és környéke tájféldrajzi és botanikai ismertetéséhez húszéves fáradhatatlan kutatómunkájával a francia származású Landoz János (1793–1866) is nagymértékben hozzájárult.⁵⁰

A díszkertkultúra meghonosításában jelentős szerep jutott a díszfaiskoláknak. Az *Álami Faiskolák ár- és névjegyzéke 1911/12. évről* című kiadvány szerint századunk elején Magyarországon 64 faiskolát tartottak számon. Ezek közül a kolozsvári Gazdasági Akadémia faiskolája a 16. sorszámot viseli, de Bodor Pál (1773–1828) erdélyi gyümölcsnemesítő már egy évszázaddal korábban, az 1812-ben megjelent *Oltvány lajstroma* című művében bemutatja a korabeli kolozsvári faiskola anyagát.⁵¹ Ezenkívül a Kolozsvár környéki nemesi családok magánfaiskolái is hozzájárulnak a helyi kertművészet rohamos fejlődéséhez, új, divatos fajok elterjedéséhez.⁵²

A tudományos élet összefogása érdekében 1859-ben az „Erdély Széchenyijeként” ismert gróf Mikó Imre (1805–1876) megalapítja az Erdélyi Múzeum-Egyesületet. Az ünnepélyes alkalomból a Múzeumnak adományozza 14 holdas angolkertjét, a Mikó-kertet (a későbbi Múzeum-kertet), közepén a Mikó grófok klasszicista stílusban épült nyári palotájával. A park igazgatója nem más, mint Brassai Sámuel.⁵³ Ezáltal az arborétum nyilvános sétakertté válik, majd 1873-ban, a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem megalakulásakor az Egyetem Növényteni Tanszékének tulajdonába megy át. A 19. század utolsó három évtizedének hiteles leírását Richter Aladár adja.⁵⁴ Richter ismertetése a precíz botanikai leírásokon kívül kimerítő számviteli részleteket⁵⁵ és érzékletes tájleírásokat is tartalmaz. Richter többéves egyetemi tevékenysége alatt olyan kiemelkedő képességű tudósokkal dolgozott együtt, akiknek mind a kolozsvári, mind az erdélyi és az egyetemes flórakutatás és szakirodalom is sokat köszönhet: Brassai Sámuellel (1787–1897),⁵⁶ Kánitz Ágosttal (1843–1896), Walz Lajossal (1845–1914), Istvánffy Gyulával, Borbás Vincével⁵⁷.

A reformkori kolozsvári városkép hiteles megörökítői között említhető John Paget (1808–1892), a magyarrá vált angol utazó, aki a kolozsvári temetőket, temetkezési szokásokat is vizsgálta. Munkája⁵⁸ – amely Maller Sándor szerint „oly sok értékes és szakszerű tájékoztatást tartalmaz a magyar nemzetről” –, túllépve a szokványos útleírások keretein, társadalmi, gazdasági, kereskedelmi és politikai összefüggéseiben tárja fel az erdélyi – szűkebben kolozsvári viszonyokat. Méltó utódjaként honfitársa Patrick Leigh Fermor említhető meg, akinek tájleírásai közt a kolozsvári városkép érzékletesen érhető tetten:

„Mintha csak Kánaán földjén vágattunk és zötykölődtünk volna keresztül. Az egyik erdő szélén nyárra fölhozott méhkasokat raktak ki szép sorjában. A lejtőket szőlősorok csíkozták, itt-ott gabonakeresztek és boglyák álltak, a cséplés nyomán pelyvával keveredett a por. A nyájak és csordák már hosszabb árnyat vetettek, mire egy magaslatra értünk, ahonnan egy egész városra nyílt a kilátás. Egy éber őrök tizenharmadik századi citadella tövében kiszálltunk, és lebámultunk a háztetők kusza lejtőjére. Lent a mélyben hidak íveltek át egy kanyargó folyó fölött a túlsó óváros felé. A várost románul Clujnak nevezték, a korai századok, akik alapították vagy újraalapították, Klausenburgnak keresztelték el, de a magyarok számára kitörölhetetlenül és mindörökké Kolozsvár marad.”⁵⁹

■ JEGYZETEK

1. Szabó T. A.: Erdélyi történeti kertek egy biológus szemével. In: Galavics G.: Történeti kertek. Bp., 2000. 69.
2. Stirling J.: Magyar reneszánsz kertművészet a 16–17. században. Bp., 1996. 5.
3. Jelen kerttörténeti áttekintés – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – nem csak kizárólag a konkrét értelemben díszkerteknek nevezett zöldfelületekkel foglalkozik. Ezek önálló, egyéb jellegű zöldfelületektől (temetők, közterek, külterületek stb.) független tárgyalása a kolozsvári zöldfelületi rendszer, a városi szabad terek, valamint a településkép kialakulásának folyamatát nem szemléltetné kellőképpen.
4. Bálint J. – Pataki J.: Kolozsvári emlékirók 1603–1720. Buk., 1990. 5.

5. Lestyán Ferenc pápai prelátus szóbeli közlése, Gyulafehérvár, 1995. március.
6. „The Institute was founded on an important agricultural terrain (about 400 hectares) in the western part of Cluj, i.e., the village of Manastur (this before 1895, was outside the city); at the beginning it carried out its activity within the walls of an old cloister (Benedictine then Jesuit) rented by the Roman-Catholic Ecclesiastical Authority.” Muntean L. S.: Evolution of higher agronomic education at Cluj along its 125 years in existence (1869–1994). Cluj, 1994. 12.
7. „A kő fal mellett sővény kertbe vett nagy szénás kertről való levél.” In: Kájoni J.: Fekete Könyv. Szeged, 1991. 23–25. Kájoni J.: Herbarium, 1672. Conventus Csikiensis.
8. Losteiner L.: Topographica Cronologia-Chronographica seu descriptia Monasterii Csik Somlyoviensis 1777. Csíksomlyói ferences kolostor könyvtára. A VI. /5254. kézirat, 62. ill. 66–67. Losteiner a jelzett részben leírja a csíksomlyói templomot és kolostort. A leírás mellett egy alaprajzot is közöl, amely a kolostor környéki, ugyancsak a ferencesek tulajdonát képező területeket ábrázolja, megjelölve a kolostor körüli kerteket is, továbbá utalásokat tartalmaz a kolozsvári bencések birtokaira.
9. Emich G.: A műkertészet múltja és jelene hazánkban. Kertészeti Lapok. In: Régi Magyar Kertek. Bp., 1886. 17.
10. Stirling J.: i. m. 18.
11. „Azonképpen az Harsongartbely zeolek Myweltetesereis eo k[egyelme]knek[] legien gongiuk. Ne pwztwl-lianak ily.” In: KvKözgyJk (1569–1582) I/3 (régí jelzet: V/3). 78. vö. KvKözgyJk (1585–1605) I/5. 17. Vö. Jakab E.: Oklevéltár Kolozsvár története I–III. kötetéhez. Buda, 1870. II. 223.
12. A Házsongárdi temetőt és a Szevények temetőjét. A Házsongárdi temető történetét feltáró munkák közül Kiss András művelődéstörténész Kohn Hillel – Zsakó Gyula: A Házsongárdi temető sírkövei 1700-ig. és Kelemen Lajos: A Házsongárdi temető nagy halottairól beszél Kelemen Lajos című munkákat tartja forrásértékűeknek. Sem ezek között, sem a számos többi, Házsongárdi temetőt bemutató munka között nem találunk olyant, amely a temető kerttörténeti, településszociológiai vagy településszerkezeti elemzésére vállalkozna, mindegyik csupán művelődéstörténeti szempontokat taglal.
13. Pl. a kolozsvári Városi Tanács jegyzőkönyvei a Házsongárdi temető létesítésének költségeiről és az elvégzett munkálatok elszámolásáról tájékoztatnak. KvKözgyJk (1585–1605) I/5 (régí jelzet: I/1): „1585a A Temető kert zinalasara walo költzegh: Mely a Thorda wczaj kis ayton kwüwl wagjon [...] 18 Maii, Vettünk a Ztanay Erdeon ezer karot pro R 8 d 25 Azt my magunk vagatuk le, attunk lewagassatúl d 16 [...] 13 Junii, Vettem Razmagnetol negy zaz lecz szeget, melynek az arra d 48[...] Summa summarum: R 185/45 [...]”
14. Bálint J. – Pataki J.: i. m. 175–215.
15. Bálint J. – Pataki J.: i. m. 222., 331–332.
- „Bibliotheca medico familiaris collecta a Joh[anne] Rodio[...]”
- Botanici
- Spigelii in rem herbarium Isagoge
- Tironibus necessaria primo loco habenda
- Matthiolus, In Dioscoridem cum notis Bauhini
- Dodonaei Historia stirpium
- Pinax Bauhini
- Matthioli Epitome
- Icones Tabernaemontani
- Icones Dodonaei Zobelaei [?]
- [...]”
16. Stirling J.: i. m. 126.
17. Közreadja Szabó T. A., Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1978.
18. A jelzett időszakban a külföldön egyetemet végzett erdélyi diákok döntő többsége komoly meghívásokat elhárítva tért vissza szülőhazájába. Mindössze 2,4 százalékuk maradt külföldön. In: Köpeczi B. – Makkai L. – Mócsy A. – Szász Z.: Erdély története II. Bp., 1988. 767.
19. Stirling J.: i. m. 132–133.
20. Rapaics R.: A magyarság virágai. Bp., 1986. 293.
21. Dictionarium latinoungaricum, 1604-ben.
22. Pax corporis, Dictionarium latino-hungaricum 1708-ban.
23. Apáczai Csere J.: Magyar Encyclopaedia. Buk., 1997. 298–319, 327–330, 337–341.
24. Rapaics R.: Magyar kertek. Bp., 1984. 148.
25. Bél M. – Wellmann I.: Magyarország népének élete 1730 táján, Budapest, 259.
26. Rapaics R.: A magyarság virágai. Bp., 1986. 19, 339–340.
27. „A várost három nagy kiterjedésű előváros övezi: [...] b. Hídelve, azaz a híd eleje, vagyis latinul Pontis initium. [...] Ennek az elővárosnak a legszélén fekszik a roppant kellemes Wesselényi-kert, ellátva vízi és műkertészi létesítményekkel. Híres a keleti elővárosban a Kemény-kert is.” Benkő J.: Transsilvania specialis. Buk., é. n. 344–345.
28. Gombocz E.: A magyar botanika története. Bp., 1936. 28.
29. „...a colossalis gyűjtemény tudvalevőleg Haynald bíboros végrendelkezése alapján jutott a Magyar Nemzeti Múzeum birtokába.” Richter A.: A Kolozsvári Magyar Királyi „Ferenc József” Tudomány-Egyetem Növényteni Intézete és Botanikus Kertje, Kvár, 1905. 79.
30. Stirling J.: i. m. 9.
31. Ormos I.: Kerttervezés története és gyakorlata. Bp., 1955. 120.
32. Ormos I.: i. e. 124–125.
33. „Az erdélyi 17. sz. második felének kertészeti kultúrája, összehasonlítva a pozsonyi helyzettel, sokkal inkább megőrizte az archaikusabb kertészeti kultúrát, mint az ország más területei.” In: Stirling J.: A kertészeti szakirodalom fejlődése a 17. században. Régi Magyar Kertek. Bp., 1999. 266.
34. A legszebb élet amit el tudtam magamnak képzelni. Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal. Buk., 1978. 70–72.
35. Keresztes Gy.: Maros megyei kastélyok és udvarházak. Marosvásárhely, 1995. 6.

36. Jelen munka B. Nagy Margit, Szabó T. Attila, Cholnoky Jenő, Csizmadia Andor, Kelemen Lajos, Jakab Elek, forrásértékű műveire alapoz.
37. Kiss A.: Források és értelmezések. Buk., 1994. 410. Hóstat = Hofstat (külső város). Vö. Szabó T. Attila: Erdélyi Szótörténeti Tár, V. kötet, Bp.–Buk., 1993. 44.
38. Pl. Gaal Gy.: Magyarok utcája. Kvár, 1995. 142–144. Vö. K. Kovács László: A kolozsvári hóstátiak temetkezési szokásai, Kolozsvár és A kolozsvári hóstáti közösség népesedési és szerkezeti alakulása 1899–1980. In: Váltózó valóság. 1984. Buk., 54–113. Vö. Bálint I. J.: Kolozsvár. Bp., 1989. 9. „jóformán minden polgárnak volt iparán kívül földje, szőlője és gyümölcsöse.”
39. „Tizenegy szép kolostora van, mindegyiknek ciprushoz hasonló magas tornya...” In: Lászlóffy A.: Házsongárd. Békéscsaba, 1989. 14.
40. „A rézkarc 1617-ben készült Aegidius van der Rye belga művész festménye után. Aegidius ábrázolása az 1600-as évek Kolozsvárját ábrázolja, hiszen a művész 1605-ben meghalt.” In: Bálint I. J.: i. m. 139.
41. Idézett térképek listája:
1. 1763–1787 – Kolozsvár és hóstátjai. In: Bálint J.: Kolozsvári emlékirók, Buk., 1990. 192.
 2. 1769–1773 – Hadtörténelmi Térképtár, I. Katonai Felmérés térképei (Josefinische Aufnahme). Sect.: 83, B IX-a 1123. 3. 1810 – Hadtörténelmi Térképtár, Kolozsvár térképe. G I. h 351/4.
 4. 1831 – Hadtörténelmi Térképtár, Kolozsvár városának és körülvevő várfalainak rajzolatja. G I. h 351/9.
 5. 1866 – Hadtörténelmi Térképtár, Kolozsvár környékének térképe. G I. h 351/11.
 6. 1869–1874 – Hadtörténelmi Térképtár, Erdély katonai felmérésének fotokópiái, Grossfürstertum Siebenbürgen, Kolozser Komitat, B IX. 719/11, Sect.: 10, col. IV.
 42. Rapaics nézetei az erdélyi kertkultúra fejlődését tekintve ellenkeznek Ormoséval, szerinte ugyanis „...a töröknek nem volt közvetlen hatása a magyar kertészetre. Téves felfogás, hogy török rabok vagy török seregek hoztak volna virágot Magyarországra meg nem szállt részébe. Még az erdélyi követek sem jutottak ilyesmire, akik a török portán jártak.” In: Rapaics R.: A magyarság virágai. Bp., 1986. 294. Rapaics ezen állítását támasztja alá Cséser Lajos is. Lásd Cséser L.: Régi erdélyi kertek. Páztortúz 1929. XV/9. 199., melyben azt írja, hogy Bornemissza Anna 1672-es naplójegyzete szerint a fejedelem neje elrendeli Gyulai Tamás portai követnek, hogy „küldjön pomagránátfát és narancsfát”, de az visszajelenti, hogy azokat tengerentúlról, Kis-Ázsiából kell-vén hozatni túl drágák, és nem küldhet.
 43. Rapaics R.: i. m. 40–141. ill. 190–191. A tanulmányok a Bánffy család bonchidai, illetve a Teleki család gerneszegi kastélykertjének barokk és tájképi korszakait mutatják be.
 44. Bíró J.: Erdélyi kastélyok. Bp., é. n. A bonchidai és gerneszegi kastélykerteken kívül leírásokat, illetve illusztrációkat közöl a fehéregyházi, zsigó, sámsondi, kerlési, magyarfenesi, koronkai parkokról, helyenként stílustörténeti magyarázatokkal megtoldva.
 45. Soó von R.: Geobotanische Monographie von Kolozsvár. Karcag, 1927.
 46. Berei Soó R.: Az Egyetemi Botanikus Kert és Múzeum. Kvár, 1942.
 47. „Die Ufer des Szamos, am Fusse des Hója, [...] zeigen auf den sog. Szamos- und städtischen Terrassen die Vermischung der verschiedenen Elementen, sowie - wie im Mitteleuropa im allgemeinen - die gürtelförmige Anordnung der Pflanzenverbände. Die toten Arme (sog. „morotvák”) mit verschiedenen, von untergetauchten und schwimmenden usw. Wasserpflanzen gebildeten sog. „Hínár“-formationen, werden durch die Röhrichte und mit diesen gleichwertige Pflanzenverbänden umgewechselt. Anderswo existieren grosse Kies- und Schotter bänke.[...] ...die üppige vegetation der Szamosaue („Szamosberek”): Helleborine varians, Impatiens, Angelica montana, Telekia, ...” In: Soó von R.: Geobotanische Monographie von Kolozsvár, Kolozsvár.
 48. Pl. Kőváry L.: A kolozsvári Sétátér keletkezése és fejlődése. Kvár, 1886; Hegedűs I.: A kolozsvári Város Szépitő Egylet munkálkodása. Kvár, 1886; Radnóti D.: Erdélyi kalauz. Kvár, 1901. 74; Marcus R.: Parcuri și grădini în România. Buc. 1958. 34–35. stb.
 49. A Bethlen Lajos-féle kertre (a későbbi Múzeum-kert), a Haller-kertre (a későbbi Népkert), a báró Kemény Ferenc- és a báró Jósika-féle kertekre, gróf Kendeffy Ádám kertjére
 50. Névora a Kolozsvár környékén termő növényeknek, melyeket több évi vizsgálódásai után összegyűjtött, s a magyar orvosok és természetvizsgálók 1844-dik év szeptember 2-kán Kolozsvárt tartott nagy gyűlésének bemutatótt Landoz János, Kvár, 1844.
 51. Jeszenszky Á.: A magyar kertészet története – ahogyan megéltem. Bp., 1995. 113–114, 264.
 52. „A városgazda kihajtatott Bonczhidára, gr. Bánffy József neki szabadította óriás kertjének, küldte azokat a canadai jegenyeket, melyek első foglalás jogán ott a két szélén máig is verik az eget.” Kőváry L.: A kolozsvári Sétátér keletkezése és fejlődése. Kvár, 1886. 36.
 53. Szabó B.: Brassai Sámuel emlékezete. Erdélyi Gyopár 1998. 3. sz.; Vö. Mikó I.: Az utolsó erdélyi polihisztor. Buk., 1971. 92.
 54. Richter A.: A Kolozsvári Magyar Királyi „Ferencz József” Tudomány-Egyetem Növénytani Intézete és Botanikus Kertje. Kvár, 1905. 215–286.
 55. Richter A.: i. m. 16–17, 19–21.
 56. Brassai S.: Fűvészet a magyaroknál. 1853. In: Stirling J.: i. m. Bp., 1996. 123. Díszkertek kialakításánál használatos irányelveket is említ, Lippay munkáját is felhossa példaként.
 57. Pl. Borbás V.: Kelet virágaitól pörkertjeinkig. Földr. Közl. 1890. 33–60; Uő: Európának idegen növényekkel való beruházkodása. Természettud. Közl., 1894.; Uő: Clusius Rariorum aliquot stirpium Appendixenek kétféle kiadása. Természettud. Közl. 1902. Pótf. (34): 191.
 58. Paget, J.: Magyarország és Erdély. Békéscsaba, 1839. 231–262.
 59. Patrick Leigh Fermor: Erdők s vizek közt. Bp., 2000. 189. P. L. Fermor angol utazó, aki 1934-ben útban Londonból Konstantinápoly felé fél év alatt gyalogszerrel keresztülúlvág Magyarországon és Erdélyen, hosszabb időt töltve Kolozsváron is.

SIPOS GÁBOR

A KÜLSŐ TEMPLOM BIBLIÁJA

Kántorné asszonyom, Szilágyi Erzsébet így vallott: „szemeimmel láttam, hogy a prédikáló szék mellett lévő ablak irányába egy tőkét támasztott volt az átkozott, és azon hágván bé, az ablakon szállott le a székre, amint a sáros lábnym-helyről meglátszott a cathedra mellett, és úgy ment fel a prédikáló székbe, és levéén a bibliát az ajtón ment ki, nyitva találtuk jó reggel a víz felől való templomajtónak felét.”

A 18. század közepén a kolozsvári reformátusoknak két temploma volt, az egyik a városfalakon belül a Farkas utcában, a másik a Külmagyar utcában, a mai két-ágú templom háta mögötti telken. Ez utóbbi a század elején fából épült, kőalapra rakott gerendavázát kívül-belül deszka borította. A Malomárok felőli, a hat-szög három oldalával záródó északi részén állott a szószerék, déli fala mentén pedig karzat húzódott, ahova 1774-ben orgonát építettek. Főajtóit kulcsos zár biztosította, a mellékajtókat azonban csak belülről zárták be vasrúddal.¹

Egyetlen leltára 1818-ból maradt fenn, eszerint állandóan a katedrán tartották – a régi szokásnak megfelelően – a Szenci Kertész Ábrahám kiadásában 1660-ban Váradon megjelent ívrétű biblia egyik példányát.² E díszes kötésű szentírást Kovács K[lára? Kata?] adományozta a kolozsvári eklézsiának,³ és mivel a belső templomban a gr. Bánffy Györgytől 1722-ben ajándékozott ezüstveretes táblájú váradi bibliát használták, Kovács asszonyom adománya a külső templom szószerékére került. Innen lopták el 1753 augusztusában, néhány hónap múlva azonban az eklézsia előljárói a nyomára bukkantak, és 1754. március 1-jén már a szerencsésen hazakerült kötet azonosítása végett tartottak tanúvallatást a kolozsvári városházán.⁴

Két esküdt jegyző végezte a vallatást, a 14 beidézett tanútól négy kérdésre vártak feleletet:

„1mo. Tudja-e a tanú nyilván és bizonyoson, hogy ez a magyar Biblia, mely szeme előtt vagyon, a kolozsvári reformata eklézsiának tulajdon könyve?

2do. Tudja-e nyilván és bizonyoson, hogy ez a Biblia a megnevezett ecclesiának hóstáti templomá-

ból az elmúlt nyáron Augustusnak egyik napjára virradólag oly ember által veszett el, aki ugyanakkor azon templomot felverte?

³¹⁰. Az az ember ki volt és egyedül volt-e vagy többedmagával?

⁴¹⁰. Azon Biblián akkor hány ezüst kapocs volt?”

A tanúk kétség nélkül azonosították a díszes kötésű szentírást, egyikük, Dömsödi Sámuel, a külső templom kántora részletekkel is szolgált: „tudom nyilván és bizonyosan, hogy ez a szent váradi Biblia gonoszul való elvesztéig mind a külső Magyar utcai templomban állott, és hogy tulajdon könyve a megnevezett nemes ecclesiának, hitemmel mondom, minthogy kezemben száma nélkül sokszor forgott, nevezetesen pedig ezekről a solennitásairól esmérem, úgymint a rajta még megmaradott három boglárokról, aranyos táblájáról és a tábláján lévő név és betűkről, úgymint K. KOVÁCZ és IAONI, úgy egyéb jelekről is.” Högyi János tovább erősítette az azonosítást: „kezemben sokszor [volt], házomnál is lévén még annakkelőtte, míg a templomból el nem lopták ezt a Bibliát, írtam s íratattam egy rongyos váradi Bibliámnak defectusit belőle.” Régeni Zsigmond és felesége megállapították, hogy „mocskosabb ugyan most a táblája, de sajdítjuk, hogy nem más, hanem ez a Biblia az, amely a külső templombul tavaly nyárban egy éjszaka elveszett”. Szabó Gergely vallomása szerint „gyakran volt kezembe, olvastam is eleget belőle, minthogy egyházi voltam s vagyok, a prédikáló székben is elégszer volt kezembe”.

Hozzárult az azonosításhoz a biblia díszes kötése, mindnyájan tudták, hogy az aranyozott első táblát eredetileg két ezüst kapocs és négy boglár ékesítette. Az egyik ezüst kapocs már korábban elveszett, Dömsödi Sámuel vallomása szerint „egy szeredán vagy csőtörtökön reá menvén a pápista deákok a templomra, bémentek és letekerték róla, a feleségem vette ki a kezeiből, még majd megrugdosták, s bévitte volt néhai püspök uramhoz”. Deáki Filep József kolozsvári lelkipásztor 1740 és 1748 októbere között viselte a püspöki tisztséget, az ő idejében történt a helybéli katolikus lyceum diákjainak akciója. A most vizsgált tolvajlás során eltűnt a másik kapocs és egy boglár.

Köpeczi Józsefné Sőfalvi Ilona volt az egyetlen tanú, aki látta a betöréssel gyanúsítható személyt: „egy péntek nap estve alkonyodot tájban, még szinte a várból is majd kirekedtem, a kertből jövén hazafelé a víz [ti. a Malomárok] mellett, a templomba járó felvonó hídon láttam bajoskodni egy nem igen magas legényt kékbe, egy csulak kalap a fejibe, hogy egy malomhoz való vas horgot akasztott a felvonó híd ajtóra, mesterkedvén véle, hogy miképpen mehetne bé a cinterembe, mind addig s addig, a megnevezett vas horoggal is segítvén magát, egyik cövekről a másra által vetvén magát, béméne és elsulloga a gyümölcsös közt a templom háta megé. Egy 10 esztendő leánykámval lévén, még monda, ugyan nehezen mene bé, anyámasszony, s mondám, hogy hadd el, fiam, mert tudja az ott a járást, menjünk, mert majd kirekedünk. Másnap reggel hallom, hogy elveszett a templomból ez a Biblia, s mindjárt mondám, hogy nem más, hanem ez a legény vitte el, bánom, hogy hírt nem töttem, mert azután csak gondoltam, hogy nem jó féle ember lehetett az.”

Szombat reggel Dömsödi kántor vette észre a betörés nyomait: „amely napra virradólag felverték a megnevezett templomot, [...] hátra mentem reggel templom előtt mintegy egy órával a vízre vízért, és látám, hogy a víz felől való templomajtó nyitva. Hogy elemenék, mondám a templomseprónének (minthogy ő szokta bézárni az ajtókat), hogy nyitva hagyta ked az víz felől való templomajtót. És azonnal hátraméne, és monda rebegve, nem hagytam biz én, hanem valami gonosz ember az éjszaka felverte a templomot.” Özveggy Kis Gáspárné Áts Sára, a sepregető asszony is előadta az esetet: „kántor Dömsödi Sámuel uram őkegyelme monda, hogy nyitva hagytam az estve a templomajtót, mondám, én bizony nem hagytam, megijedék rajta, hátraszaladék, hát ugyanugyan a víz felől való ajtónak fele nyitva, bemenék a templomba, hát nincs a prédikáló székben a biblia, sírva elemenék, mondám kántorné asszonyomnak, hogy az éjszaka a templomot felverték, és a prédikáló székben a bibliát elvitték. Hátra menénk egy néhányan s megkerülők a templomot, hát egy nagy tőke fel van támasztva az ablak irányában, s a sáros lábnyom meglát-

szik, amint behágtak az ablakon, osztán az ajtón mentek ki, hogy vissza nem hághattak az ablakon.” Kántorné asszonyom, Szilágyi Erzsébet így vallott: „szemeimmel láttam, hogy a prédikáló székhöz mellett lévő ablak irányába egy tőkét támasztott volt az átkozott, és azon hágván bé, az ablakon szállott le a székre, amint a sáros lábnyom-helyről meglát-szott a cathedra mellett, és úgy ment fel a prédikáló székbe, és levén a bibliát az ajtón ment ki, nyitva találtuk jó reggel a víz felől való templomajtónak felét.”

Baconi Incze Mihály tiszteletes, a hetes lelkipásztor akkor értesült a történetről, amikor kijött a belvárosból megtartani a reggeli könyörgést, „őkegyelme is eleget búsult rajta, béménvén a várba a könyörgésről, hírt tölt őkegyelme a curatoratusnak”. Azonnal kiszállt a gondnokok vizsgálóbizottsága, de csupán a betörés már említett jeleit vehette szemügyre.

Nem tudjuk, milyen úton-módon jutottak nyomára a kolozsvári lelkészek az ellopott szentírásnak, Högyi János vallomása viszont részletezte a hazahozatalt: „kolozsvári fő pap tiszteletes Szathmári Pap Zsigmond uram őkegyelme utána küldvén ennek a bibliá-nak nemes Középszolnok vármegyébe, elsőben mentem Szilágyfőkeresztúrra tekintetes nemzeti Dobai Sándor uram őkegyelméhez, által küldvén őkegyelme onnét egy levéllel Görcsönbe szolgabíró nemzeti Gál Zsigmond uram őkegyelméhez, megadván a levelet Gál Zsigmond uramnak, jelentém őkegyelmének, hogy miben volnék fáradozó, és a levelet is megolvassván eléhozá ezt a bibliát sine omni fibulo argenteo [ezüst kapocs nélkül], amint ez literis recognitionalibus [elismervényéből] őkegyelmének kitetszik. Monda őkegyelme, hogy amiben őkegyelmének áll, úgymint fl. hung. 3 dr 12 [3 magyar forint és 12 dénár] le nem tésem, addig ki nem adja, mellyet is statim et de facto [helyben és ténylegesen] leolvastam őkegyelmének, contentáltam. Vén őkegyelme tőle recepissét [átvételi elismervényt], úgy én is, jóllehet nehezen, őkegyelmétől vettem recepissét. Ezek után amidőn elbúcsúztam volna őkegyelmétől s feleségétől, kikísérvén a felesége őkegyelmének, szorosan investigála, ennek a bibliának miképpen van dolga, vajon nem lesz-e valami bajunk miatta? Mondám én, nem tudom, mért vallana [kárt] kentek, mert én többször nem voltam itt s nem is kívánok többször jönni, melyre ismét monda az asszony félve, reszketve, keze dörzsölve, ne adja az Isten, hogy az én fiam kárt valljon, mert ő is pénzen vette.” Högyi uram szilágysági utazására 1754 januárjában került sor, Gál szolgabíró január 26-án adott elismervényt „egy nagy aranyas táblájú váradi biblia” átadásáról 3 vonásforint ellenében, az ezüst kapocs már akkor hiányzott a kötéstábláról.⁵

Högyiné Szentiványi Rebeka vallomása a hazaérkezés pillanatát rögzítette: „az uramat küldötte tiszteletes Szathmári uram utána ennek a bibliának a Szilágyba Görcsönbe, mikor onnét megérkezett az uram, kimenék eleibe, s minekelőtte kérdezném, hogy van, mint van, s mindjárt azt kérdém, hogy itt-e a biblia, azzal vettem a lóru az átalvetőt le, monda őkegyelme, hogy ott van a tarisnyában, bévívén nagy örömmel s tulajdon magam két kezeimmel vöttem ki ezt a bibliát az átalvetőből, s mindjárt mondám az uramnak, hogy erre bizony kész vagyok hétszer is megesküdni, hogy ez a biblia az, amely tavaly nyárba egy éjszaka a templombul gonoszul elveszett.”

A Szathmári Pap Zsigmond elsőpap és Pataki Sámuel gondnok kérésére megtartott tanúvallatás tehát minden kétséget kizáróan igazolta a Szilágyságból visszakérült biblia tulajdonjogát, így a kissé megrongálódott kötésű szentírást visszatehették eredeti helyére, a külső templom szószékhéjére. Itt az évtizedes használatból annyira megrongálódott, hogy 1809 végén restaurálni kellett. Az új kötés előzéklapján olvasható felirat szerint „kötésiben és leveleinek szakadozott részeiben megújítottatott [...] kolozsvári érdemes könyvkötő Gudman János” által. Guttman mester munkája nyomán sötétbarna egész bőr kötetet kapott a szentírás, a táblák sarkain és közepén aranyozott klasszicizáló motívumokkal, gerincén aranyozott címfelirattal. Elkopott címlapját vagy a restaurálásakor, vagy már korábban a nyomtatást utánzó kézírattal helyettesítették, az eredeti címlap szedett körzetekből kialakított keretdísz helyett kék színű motívumokat rajzoltak. Az újrakötéssel eltűnt az

eredeti táblán, előzéklapon vagy címlapon esetleg szereplő tulajdonosnév vagy az adományozást rögzítő feljegyzés.

A kalandos sorsú biblia még 1931-ben is a Magyar utcai templom szószékén állt,⁶ ma a kolozsvár-alsóvárosi egyházközség páncélszekrényében őrzik.

■ JEGYZETEK

1. Sipos Gábor: A kolozsvári hóstáti reformátusok gyülekezete és templomai, 1672–1845. In: Emlékkönyv Benkő Samu születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Sipos Gábor. Kvár, 2008. 307–310.
2. „...a prédikáló székben van a Várad Biblia.” Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, a kolozsvári református egyházközség levéltára, fasc. XIV. nr. 118.
3. Az adományozó nevét csupán a kötet veretén olvasható felírás örököltette meg, az egyházközség levéltárában nincs írásos nyoma az ajándékozásnak.
4. A kolozsvári egyházközség levéltára, fasc. X. lit. D nr. 80.
5. Az elismervény a vallatási jegyzőkönyvhöz van csatolva.
6. Uo. I. E. 17. sz. leltárkönyv p. 50.

KURTA JÓZSEF

BETSÜLETES MESTER LEGÉNYEK

A kolozsvári könyvkötőcéh legényeire vonatkozó
1810-es szabálmódosítás

Általában
a céhszabályzatok
megszabták
a mesterlegények
öltözködését is. Ugyanez
az artikulus arról is
rendelkezett, hogy
a legények viseletéhez
kötelező módon
hozzátartozott a pálca,
amely nélkül nem
mutatkozhattak
az utcán.

A kolozsvári könyvkötőcéh 1809-es önállósulása alkalmából részletes szabályzatban rögzítette a céhtestület és tagjainak jogait, kötelezettségeit, és határozta meg a helyi könyves piac könyvkötőket érintő viszonyait.¹ A szabályzat második része a 30–47. paragrafusban a legényekkel foglalkozik, és szétszórva a többi paragrafusban is találunk rájuk vonatkozó rendeleteket. Ezek a rendeletek a többi, hasonló céhszabályzatokhoz viszonyítva pontosan és részletesen szabályozzák a céhen belül dolgozó vagy épp munkát kereső legények jogait és kötelességeit. Ennek ellenére a céh fennmaradt iratai között található egy egy évvel később, 1810-ben keltezett szabályzat, amely szintén a legényekkel foglalkozik, és amely csak részben azonos az 1809-es artikulusokkal.² Az irat egyik későbbi bejegyzéséből kiderül, hogy az 1842 szeptemberében még érvényben volt.³

Az 1809-es rendeletek

■ A legények Kolozsváron is külön egyletet alkottak, saját ládával és kasszával (47. §), saját jegyzőkönyvvel.⁴ Felügyeletükkel a céh az ún. *atyamestert* bízta meg, mellé a legények is választottak maguk közül vezetőt, az ún. *öreglegényt*. Az 1809-es szabályzat 3. és 47. paragrafusa alapján az atyamester kötelessége volt, hogy a legények magaviseletére vigyázzon, és betegségük, nyomorúságuk esetén gondjukat viselje, a társulat anyagi ügyeit felügyelje. A 31. § szerint a városba érkező vándorló legények csak az atyamester házában szállhattak meg, aki egy krajcárért köteles volt szállást biztosítani. Az ő házában kellett kitenni azt a táblát is, amelyen a legényeket igénylő mesterek

névsora állt (33. §). A céh gondosan ügyelt arra is, hogy a legények a beérkező igények sorrendjében kerüljenek a mesterekhez.⁵

A jegyzőkönyv az 1808. május 1 és 1885. január 1. között szabadult legények, illetve a vándorló legények saját kezű bejegyzéseit tartalmazza.⁶ Ezenkívül semmilyen más adatot nem közöl a legények társaságáról, nem ismerjük név szerint sem a vezetőket, sem az egyetlen belüli tevékenységüket, szokásaikat. A legények ládája is elveszett vagy lappang.

A hagyományoknak megfelelően a céhbeli mesterek gyermekei inasként és legényként egyaránt kiváltságokat élveztek a céhen belül a taxák és az elvárások terén (30, 48. §). A szabályzat kikötései alapján a felszabadított inasból legény lett, aki köteles volt egy évet a céhen belül dolgozni, utána három évig más városban vagy országban továbbtanulni a mesterséget. Ez mindenkre egyaránt vonatkozott, függetlenül attól, hogy mester fia volt-e az illető. A három év leteltével a hazatérő legénynek fél évet egy céhbeli mesternél kellett dolgoznia, hogy „azalatt külső helységről hozott erkölce megismertessék”, csak ezután kérhette a céhtől a felvételét a mesterek sorába. A felvétel kérése után kijelölt műhelyben egy évet volt köteles a legény kialakított fizetés mellett dolgozni, amely egy év utolsó negyedét a mesterremekek elkészítésére fordíthatta. A mesterré válásnak a városi polgárság elnyerése is feltétele volt (35. §)⁷

A vándorló legények felügyelete is az atyamester feladata volt; ezek, ha hívás nélkül érkeztek a városba, és nem kaptak munkát, akkor három nap után kötelesek voltak továbbutazni. A továbbvándorló legények a céh és a legények ládjából 15–15 krajcár támogatást, ún. *senket* kaptak (34. §). A meghívás alapján érkezett legények iratait és meghívólevelét az atyamester ellenőrizte, elhelyezkedésüket is ő irányította (40, 41, 43. §).

A szabályzat rendelkezik a legények munkaidejéről (37. §), béréről (36, 43. §), munkajogokról (43, 45. §), és kitér olyan erkölcsi kérdésekre is, mint a munkakerülés, a Blaue Montag vagy *korhely-hétfő* (38. §) vagy a csavargás (39. §). A 46. § kimondja, hogy a céhnek joga és hatalma van a legények és inasok erkölcsi felügyeletére és büntetésére.

Az 1810-es artikulusok

■ A megőrződött céhíratok között különállóan maradt fenn ez a dokumentum. Sem a céh, sem a Könyvkötő Ifjú Társulat jegyzőkönyvében nem találunk utalást a szabályzat-módosításra, így indoklását sem ismerjük. Datálására is csak az utolsó üres oldalán található iktatószám ad módot: „Ad ff. 374/810”.⁸ A szabályzatgyűjtemény véglegességét bizonyítja, hogy 1842 szeptemberében még érvényben volt, erre utal az utolsó üres lapra Ajtai Sándor céhmester által saját kezűleg beírt kétnyelvű rendelkezés:

„1842^{dik} Eszt. die 12^{dik} Szept[ember]

Meg határoztuk közönségesen könyvkötő Czéh Tagjai hogy az Atya Mester tartson minden 6 hétben Társaság Gyűlést, és az hitből valo fizetés lészen 6 váltó xr. és tartsa minden Betsületes Legény megjelenni kötelességének.

1842^{dik} 12^{dik} Szept[ember]

Es wird festgesagte durch die Buchbinder Zuenft daß alle 6 Wochen soll Auslag gehalten werden, und wirdt alle Wochen 6 xr Auslag gezahlt werden, und halte sich ein jeder zur Pflicht zu erscheinen.

Klausenburg⁹

Ajtai Sándor mp.
könyv kötő
Czeh Mester”¹⁰

Miben változtak az 1810-es szabályok az előző évihez képest? A két szöveg párhuzamba állítása során (lásd a Függelékben) először azok a paragrafusok tűnnek szembe, amelyek nem kerültek bele az 1810-es változatba. Ezek a legények alkalmazásával (33, 35, 40, 41. és 45. §) és bérezésével (36. §) kapcsolatosak. A többi céh szabályzatainak tükrében ezek a rendeletek semmi újat nem hoztak a céhek szokásos működését tekintve.¹¹ Azonban arra nincsen utalás a céhiratokban, így magyarázat se, hogy az 1810-es szabályzatból miért maradtak ki ezek a paragrafusok. Kizárt dolog, hogy érvényüket veszítették volna, hiszen mindaz, amit meghatároztak, hozzátartozott a legények céhbe való felvételéhez, a bérezés, a vándorlás és a mesterré válás szokásához.

Mi az, amivel többet hozott a szabályzatmódosítás? Az 1809-es szöveget a többi céh szabályzatával összehasonlítva szembetűnő, hogy alig szerepelnek benne erkölcsi kérdéseket érintő utasítások. Az 1810-es változatban ezek azok, amelyek többletet jelentenek az előző évihez képest. Mindjárt az első artikulusz az ünnepi és vasárnapi templomba járást parancsolja meg, 7 krajcár büntetést róva ki a templomkerülőkre. A tizenharmadik artikulusz a mesterekkel és azok feleségeivel szemben való tisztességes viselkedést rendeli el. Az ez alól vétők büntetését nem részletezi a szabályzat, de a debreceni könyvkötőcéh 1800-as jegyzőkönyvében két hasonló esetet találunk, amelyek során az illetlen legények büntetése a céhből való kizárás mellett az volt, hogy a városban soha, semmilyen formában, még mesterként sem űzhették az ipart.¹² A cikkely az erkölcsös magaviseletet illetően tárgyalja a kártyázás kérdését. A legénynek „a’ maga betsületesenn tartásáért” inassal vagy bárki mással sem otthon, sem „czégéres”, azaz nyilvános szórakozóhelyen nem volt szabad pénzben kártyáznia. A cikkely kétértelmű: az is kihallható belőle, hogy csak pénzben nem volt szabad kártyázni, de a többi céh szabályzatát ismerve nyilvánvaló, hogy teljességgel tiltatott a kártyázás. Ennek a rendeletnek számos előzménye fellelhető a korabeli dokumentumokban. Kolozsváron a szabócéh szabályzata 1554-ben kimondta, hogy „senki ne jádzék korcsomán avagy illetlen helyen, se valaki háznál, hanem tulajdon csak az atyjok házánál tisztességesen. Hogyha peniglen jádzanék idegen helyen vagy pénzben, vagy pénz nélkül, tartozzék a társaság ládájába 50 dénárral minden kegyelem és engedelem nélkül.”¹³ A szűcslegények 1560. évi szabályzata hasonlóan rendelkezett: „valamelyik legény kártyát, avagy vefelét játszodnék, bírsága 50 dénár.” A titkos vagy nyilvános szerencsejáték persze nem csak a céhbeli legényeket vonzotta. A brassói városatyák 1577-ben nyilvános rendeletet hoztak a kártyázás és kockázás ellen. A kolozsvári városi statutum 1588-ban már kíméletlenebb büntetést rendelt el a szerencsejátékok lovagjainak: „chak koennyen akar it ez Varosban Eelny kartuia Jatzasban korchomakon az Legheniek [...], azokat eo k[e]g[yel]me az kalitkaba tetesse”. A hasonló tiltó rendeleteket vagy prédikatori dörgedelmeket sűrűn lehetne idézni a későbbi korokból is, ezek mind arra néztek, hogy kártyától-kockától eltiltsák Fortuna kegyeinek keresőit.¹⁴

Általában a céhszabályzatok megszabták a mesterlegények öltözködését is. Ugyanez az artikulusz arról is rendelkezett, hogy a legények viseletéhez kötelező módon hozzátartozott a pálca, amely nélkül nem mutatkozhattak az utcán. Más szabályzatok kimondták, hogy munkaidőben a legény kötény és szerszám nélkül nem léphetett ki a házból, és hajadonfőn, kalap vagy kucsma nélkül, gatyában vagy mezítláb sem mehetett emberek közé. Az utcán csak teljesen felöltözve mutatkozhatott, és kezében kellett lennie annak a tárgynak, amely őt megkülönböztette a mesterektől. Ez volt a kolozsvári könyvkötők esetében a pálca.¹⁵

A tizennegyedik artikulusz a Könyvkötő Ifjú Társulat gyűlésein való viselkedést szabályozza. A Társulat negyedévente volt köteles gyűlést tartani az atyamester vezetésével (47. §, az 1810-es változatban a tizenhatodik artikulusz), ekkor volt alkalom a panaszok elmondására, esetleges orvoslására. Amennyiben a Társulaton belül nem sikerült megoldást találni a gondokra, a céhgyűlés elé vitték az ügyet. Soron kívül bárki összehívhatta a céhgyűlést a 7. § rendelkezése alapján, de ezt csak egy rajnai forint befizetésével tehet meg. A céhek életében különleges, szinte kultikus szerepet töltött be a céhláda, amely

a céhtestületek iratainak, értékeinek, pecsétjének és pénzének őrzésére szolgált, és a benne összpontosuló értékek révén a céh jelképévé lett.¹⁶ A gyűlések, beiktatások, vitás ügyek tárgyalása, gyakorlatilag a céh minden jelentős eseménye a kinyitott céhláda előtt zajlott. Az ilyenkor illetlenül viselkedők bírságot fizettek. A legények társulata külön ládával rendelkezett, erre ugyanazok a szabályok voltak érvényesek, mint a céh ládájára. Az illetlenül viselkedőkre az artikus 6 krajcár büntetést rótt ki.

Összegzés

■ A tizenötödik artikus az előző évi 46. paragrafussal megegyezően kimondta, hogy „A' Czehnek tellyes hatalom engedtetik az Iffiúság meg zabolázására, a' Magistratuális Comissarius meg egyezésével, ilyen Törvényeket és Regulákat szabni, és a' Legények s Inasok hibáit, és excessusait szorossan meg büntetni”. A céh élt is ezzel a jogával, annak érdekében, hogy a céhen belüli rend biztosítva legyen. A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy mi indokolta az 1810-es szabályzatmódosítást. Ez főleg erkölcsi kérdésekkel egészítette ki az előző évi szabályzatot, de lényegében semmi egyedi jellemzőt nem hozott a mesterlegények jogainak és kötelességeinek sorába, illetve semmit sem változtatott a mesterlegények céhben betöltött szerepén.

Függelék

1809	1810
MÁSODIK RÉSZ A' LEGÉNYEKRŐL	Articulusok Mellyek a' Királyi Fő Kormányzó Tanátstól ezen Szabad Királyi Kolosvár Várossában ujjannon fel állittatott Compactor Czehnak ki adattak, ugy nem külömben a' Compactor Legények Társaságára nézve meg határozattak.
§ 30. Az Inasok akár idegenek, akár Mesterek fiai légyenek, minekutánna a' Czehol felszabadittattak, és Legényeknek esmértet-tenek, tartoznak azon Czehnál egy esztendeig szolgálni és dolgozni, és azután más Városokban, vagy Országokban-is bővebb tanulás végett három esztendeig vándorolni; haza jővén pedig, egyik betsületes Mesterembnél fél-esztendeig lakni, és a' ki-szabott bérért dolgozni, hogy az alatt küls? Helységekből hozott erköltse meg-esmértethessék; és annakutánna szabadságában lészen a' Czehot a' maga bé-vétet-tetése iránt a' már meg-irt mod szerint meg-keresni.	

	Első Articulus Minden Betsületes Legénynek Kötelességében áll az Innep és Vasárnapokon Templomos az Isteni Tiszteletre szorgalmatosan gyakorolni, 7. az az Hét Xr. bűntetés alatt.
§ 31. Az ugy nevezett bujdosó és Mesterség tanulása kedvéért vándorló idegen Mester Legények, ha a Városban érkeznek, azok nem Vendég-fogadoban, hanem az Atya-Mester házához szállyanak, a ki-is ezen Legényeknek egy xrért szállást adni köteles lészen.	Második Articulus Minden Vándorló Legénynek, ha Városba érkezik, leg elsőben is a Herberget, vagy az Atya Mestert meg keresni kötelessége lészen, holottis néki egy Krajtzárért Szállást adni tartoznak.
§ 32. Mihelyt a vándorló Legény az Atya-Mester házához meg-érkezik, azonnal tölle a Szabaduló-Levele és Kundsajtja kéretessék elé, 's meg-vizsgáltatván a Czeh Ládájába tétetődjek-be, és addig tartassék ottan, míg a Legény a Várasról ismét el-mégyen.	Harmadik Articulus Mihelyt valamelyik Vándorló Legény a Herberge; vagy az Atya Mesterhez érkezik, azonnal az Öreg Legényt hivatván, a Vándorló Legényt?l a Kundsajtót el kérni, és az Atya Mesternek bé jelenteni a Munka keresés végett köteless, és Munka adódik, a Levele pedig a Czeh Ládájába bé tétessék, és addig tartassék ottan, míg a Legény a Városból ismét elmégyen.
§ 32.¹⁷ Ha pedig valakinek efféle Levele nem volna, az olyan köteles lészen két vagy leg-feljebb négy hetek alatt el-maradott Leveleit, a kitől el-jött elészerezni, és okvetetlen bé-mutatni, melyet ha el-mulatná a meghatározott időn túl, az olyan Legénynek munka ne adassék, sőt a Város Tisztjeinek, mint kaboroló és bizonytalan ember bé-jelentessék.	Negyedik Articulus Ha pedig valakinek efféle Levele nem volna, az olyan köteles lészen két, vagy négy Hetek alatt elmaradott Leveleit, a kitől el jött elé szerezni, és ok vetetlen bé mutatni, melyet ha el mulatna a meghatározott időn túl, az olyan Legénynek munka ne adassék, sőt a Város Tisztjeinek, mint kaboroló és bizonytalan ember bé jelentessék.
§ 33. Az Atya-Mesternél mindenkor egy Tábla tétessék-ki, melyre azoknak a Mestereknek nevei, kiknek Legényre szükségek vagyón, fel-jegyeztessenek, a végre, hogy a magokat jelentő Mester Legények leg-először a fel irt Mesterek között az elsőhez, azután rendre a többiekhez rendeltethessenek.	

§ 34. Hogyha pedig Gazda és munka teljességével nem találhatnák, akkor a' vándorló Legény három napnál tovább a' Szálláson és a' Városon-is ne mulasson és tekeregjen, hanem a' Czéh Ládájából 15 xrok, a Legények Ládájából is 15 xrok úti költségül adattatván, ha néki-is úgy tetszik, vándorlását tovább követni tartozik;	Ötödik Articulus Hogy ha pedig Gazda, és Munka teljességével nem találhatnák, akkor a' Legény a' Városon és a' Szálláson is három napnál tovább ne mulasson, és ne tekeregjen, hanem a' Czéh Ládájából 15 xr, a Legények Ládájából is 15 xr uti költség adattatván, ha néki is úgy tetszik [felvenni], vándorlását tovább követni tartozik [anak utánna].¹⁸
§ 34.¹⁹ Az olyan Legény pedig a' ki dologra nem akar menni, nem méltó a' költségre. Ha mindazonáltal olyas idegen Legény találhatnák, a' ki a' meg-határozott napokon tul is a' Városon mulatna, és magát sem a' Czéh, sem az Atya Mesternél jelentvén, maga számára kötni merészelné, az olyan az egész Czéh eleibe hivattatván érdeme szerint büntetessék.	Hatodik Articulus A melyik Legény pedig Munkára nem akar menni, nem méltó a' költségre. ha mindazonáltal olyas Idegen Legény találhatnák, a' ki a' meg-határozott napokon tul, vagy tovább is a' Városon mulatna, és magát sem a' Czéh, sem az Atya Mesternél jelentené maga számára kötni merészelné, azont az egész Czéh eleibe hivattatván érdeme szerint büntetessék.
§ 35. Ha egy idegen legény vándorlásának idejét bé töltötte, és Mesternek fel-vétetni kívánczik, köteles lészen jelentése után egy a' Czéhtol ki-nevezendő Műhelyben egy egész esztendeig jámborul és betületesen dolgozni, a' ki szabott fizetés mellett, és az utolsó fertály esztendőben az eleibe adando Remek-munkát a' felyebb meg-határozott mod szerint el-készíteni, és a' Város Magistratussának arrol valo bizonyosságát elé mutatni, hogy a' Polgári szabadságot meg-nyerte magának.	
§ 36. Hogy a' Mester Legények bére egyenes és nem kinek kinek szabados tetzése vagy a' Gazdának velle valo titkos meg-egyezése szerint legyen, a' Czéh meg-határozására hagyatik oly formán, hogy a' Legények bére mennyiségét mindenkor az időnek körülállásai és az élelemre meg-kivántato dolgok árrához, nem külömben a Legénynek serénységéhez és tudományá-hoz képest mérsékelye és szabja ki a' Czéh a' Comercialis Commissariusok jelenléteben, és egyetértése szerint.	

§ 37. A Mester Legények akár hét számára, akár nap számra, akár pedig darab számra dolgozzanak még-is Hétfőn reggel el-kezdvén a' dolgot, tartozzanak egész héten által dolgozni ily renddel; Téli időben reggeli hat órától fogva estvéli tíz óráig, nyári időben pedig öt órától fogva egész nyoltz óráig estve, még-pedig minden kedvetlenség nélkül, és hogy a' Legény Gazdája hire nélkül le-tegye a munkát és szélyel járjon a' Városon telyességgel meg-ne-engedtéssék. Továbbá midőn a' Gazda valamely szükségesképpen siető munkát készíteni igyekezik, akkor a' ki-szabott órákon kívül, és a Szombath estvéli szabad órákon-is a' Legény aztat készíteni köteles lészen.	Hetedik Articulus A Mester Legények akár Hét számára, akár Darab számra dolgozzanak mégis Hétfőn reggel elkezdvén a' dolgot, tartozzanak egész héten által dolgozni; ily renddel: Téli időben reggel hat órától fogva estvéli Tíz óráig, Nyári időben pedig 5. Óráról fogva egész nyoltz óráig estve, még pedig minden kedvetlenség nélkül, és hogy a' Legény Gazdája hire nélkül le tegye a Munkát és szélyel járjon a' Városon telyességgel meg ne engedtéssék, továbbá midőn a' Gazda valamely siető munkát igyekezik készíteni, akkor a' ki szabott órán kívüli, és az estvéli szabott Órákon is a' Legény azt készíteni köteles lészen.
§ 38. Az ugy nevezett Blaue Mondtag vagy-is korhelységre valo Hétfő semmiképpen meg ne engedtéssék; ha pedig valamelyik Mesterember azt a' Legényinek meg engedi követni 30 xral büntetetéssék; ha pedig azután-is meg engedné, valahányszor meg-történék, mindannyiszor kétszerezetéssék a' Gazda büntetése; és ha a' Legény a' kiszabott órára minden helyes ok nélkül a' dologra elé-nem-áll, hanem sokkal későbbben, azért egy napi bére vonattassék-el, de még arra-is menne, hogy a' Korhelek Hétfőit egészszen megtartaná 's Kedden fogna dologhoz, azért egész heti bére vonattassék-el; ellenben pedig, ha dolog nintsen, 's a gazda maga korhelységért nem ad dolgot, akkor a' Legénynek egész fizetése és étele meg-légven.	Nyoltzadik Articulus Az ugy nevezett Blaue Mondtag vagyis korhelységre valo Hétfő semmiképpen meg ne engedtéssék, ha pedig valamelyik Mester Ember azt a' Legénynek meg engedi követni, 30. Xarral büntetetéssék; ha pedig azutánis meg engedné, valahányszor meg történék, mind annyszor kétszerezetéssék a' Gazda büntetése, és ha a' Legény a' kiszabott órára minden helyes ok nélkül a' dologra elé nem áll, hanem sokkal későbbben, azért egy napi bére vonattassék el, de még arrais menne, hogy a' Korhelek Hétfőit egészszen meg tartaná 's Kedden fogna a dologhoz, azért egész Héti bére vonattassék el, ellenben pedig ha dolog nintsen, 's a' Gazda a' maga korhelységéért nem ad dolgot, akkor a' Legénynek egész fizetése, és étele meg légven.
§ 39. Az a' roszt szokás, hogy a' Legény a' Gazda házában kívül háljon, semmiképpen meg ne engedtéssék, a' kik pedig az ellen tselekednének, elsőbben 12 xrig büntetődjenek, de ha többször tselekszik, a' büntetés mindannyiszor kétszerezetéssék, ha csak tselekedeteket méltó okokkal nem menthetik; a' ki pedig ezen Korhelységet egy néhányas-zori büntetés után-is el nem hagyna, az mind szofogadatlan a Czéhtől küldetetéssék-el.	Kilentzedik Articulus Az a' roszt szokás, hogy a' Legény a' Gazda Házában kívül háljon, vagy pedig a kerítésen által háljon semmiképpen meg ne engedtéssék, akik pedig ez ellen tselekednének, elsőbben 12 xrig büntetődgyenek, de ha többször tselekszik, a' büntetés mindannyiszor kétszerezetéssék, ha csak tselekedeteket méltó okokkal nem menthetik, a' ki pedig ezen korhelységet egynehányszori büntetés utánis el nem hagyná, az mind szofogadatlan a' Czéhtől küldetetéssék el.

§ 40. Minden Mesterembernek szabadságában áll a' külső helyekről a' Czéh Mesterek által subscribált Levél által annyi Mester Legényeket hívni, és a' maga költségén hozatni, 's a' Czéh Mesternek hírével maga Műhelyébe bé-fogadni, a mennyire szüksége vagyon.	
§ 41. Ellenben szorossan meg-tiltatik hogy egy Mester-is a' minden hívás nélkül érkezett Mester Legények közzül egyet-is a' Czéh hire nélkül Műhelyébe fel ne vegyen, annyival inkább nagyobb nap számnak ígérésével, mint azt a' Czéhnek meg-határozottat Articulussai meg-engedik, magához édesgetni ne bátorkodjék; ugy szintén egy Mester más Mesternek Legényét se kéz alatt, se nyilvánosságosan hitegetni kemény büntetés alatt ne merészelye.	
§ 42. Egy Legénynek-is Hétköznap Vasárnapig szoros eseteken kívül Mesterét el-hagyni, valamint ellenben-is a' Mesternek méltó ok nélkül Legényét el-küldeni nem szabad; ugy szintén Húsvét, Pünköszt és Karátson előtt három héttel egy Legénynek-is Műhelyét el-hagyni, és a' Mesternek-is Legényét ezenn ki-szabott időben el-botsátani telyességgel meg nem engedtetik, ha tsak valamelyik rész bizonyos okok által arra nem kényszerittetik.	Tizedik Articuluss Egy Legénynekis Hétköznap Vasárnapig, szoros eseteken kívül Mesterét el hagyni, valamint ellenben a' Mesternek méltó ok nélkül Legényét el küldeni nem szabad, ugy szintén Húsvét, Pünköszt, és Karátson előtt három héttel Műhelyét el-hagyni, ugy a' Mesternek-is Legényét ezen ki szabott időben el botsátani telyességgel meg nem engedtetik, ha tsak valamelyik rész, bizonyos okok által arra nem kényszerittetik.
§ 43. Azok a Legények a' kik valamelyik Mesternek levelére műhelyébe mennek, egy fértály esztendeig a' meg-határozott bérért nálla dolgozni tartoznak, de egy fer-tály esztendőt igazságoson el-töltvén, a' meg-alkudt uti költségét Gazdájoktól meg-kérhetik, és ha tovább ottan mulatni nem akarnak, más Mesterhez vagy más Hely-ségre szabadoson el-mehetnek.	Tizenegyedik Articuluss Azok a' Legények a' kik valamelyik Mesternek levelére, Műhelybe mennek, egy fértály Esztendeig a' meg határozott bérért nálla dolgozni tartoznak, de egy fer-tály Esztendőt igazságoson eltöltvén, a' megígért uti költségét Gazdájoktól meg kérhetik, és ha tovább ott mulatni nem akarnak, más Mesterhez vagy más Hely-ségre szabadoson el-mehetnek.
§ 44. Ha valamelyik Legény Mesterétől bizonyos summa pénzt előre fel-venne, azt ugy, a'	Tizen kettodik Articuluss Ha valamelyik Legény Mesterétől bizonyos summa pénzt előre fel venne, azt ugy, a'

mint egy más között meg-egyeztek, vagy darab számban, vagy hét számban le dolgozni tartozzék, és az olyan Legényt más Mester mind addig műhelyébe bizonyos büntetés alatt bé ne vegye, míg adosságát előbbeni Mesterének egészen le nem dolgozta.	mint egy más között meg edgyeztek, vagy darabb számban, vagy hét számban le dolgozni tartozzék, és az ollyan Legényt más Mester mind addig Műhelyébe bizonyos büntetés alatt bé ne vegye, míg adosságát előbbeni Mesterének egészen le nem dolgozta.
§ 45. Az olyan Mester Legényeknek a' kik a' Czéhbeli Mestereknél vagy kevés, vagy éppen semmi munkát nem kaphatnak, minden büntetés nélkül szabadságokban áll, olyan Czéhon kívül levő Mesteremberhez, kinek a' maga kezére valo dolgozásra a' Királyi Guberniumtol szabadsága vagyon, dolgozni állani.	
	Tizen harmadik Articulus Minden Betsületes Mester Legény szoross kötelességének tartsa midőn valahol szembe találkozik egy Mesterrel, vagy Mester Asszonnyal, hozzá illendő tisztelettel légyen, sőt még azis hozzá vévődik: egy Betsületes Iffjú Mester Legénynek a' maga betsületesenn tartásáért Inassal, vagy akár mely illetlen Személlyel kártyázni nem csak othon, sőt még más czégéres helye[n] annál kevésbé lészen szabad pénzben jádzeni, sem az uttzán páltza nélkül járnai, a' kilentzedik Articulus tartása szerént.
	Tizen negyedik Articulus Midőn Gyűlések vagyon a' Mester Legényeknek az Attya Mester Házánál leg elsőbben is kiki a' maga panaszzát elő adván az Attya Mesternek a' Láda fel nyitásakor, ez ha ott nem igazodhatik el, tehát mennyen a Czéh eleibe, ilyenkor semmi lármának nem szabad lenni, és az Asztalra való ülés vagy könyöklés 6. xr büntetéssel váltatik fel.
§ 46. A' Czéhnek telyes hatalom engedtetik az Iffjuság meg-zabolázására a' Magistratualis Commissariatus meg-egyezésével illen törvényeket és regulákat szabni és a' Legények' 's Inasok' hibáit és excessussait szorosan megbüntetni.	Tizen ötödik Articulus A' Czéhnek tellyes hatalom engedtetik az Iffiúság meg zabolázására, a' Magistratuális Comissarius meg egyezésével, illen Törvényeket és Regulákat szabni, és a' Legények s Inasok hibáit, és excessusait szorossan meg büntetni.

§ 47. A' Legények által minden fertály esztendőben tartando Gyűlésben, a' Czéhtol ezen végre ki-rendelt Mester, a' választatt Atya-Mesterrel együtt meg-jelenni tartozék, kiknek-is kötelességek lészen a' Társaság jövedelmét szorossan számba venni, 's egész vigyázattal azon lenni, hogy a' Társaság Ládájából a' Felséges Rende- lések szerént semmi haszontalan és ok nélkül való költségek ne tétessenek, hanem az ottan lévő pénz a' betegek és valóságos szükölködők fel-segállésekre forditassék.	Tizen hatodik Articulus A' Legények által minden fertály Esztendőben tartando Gyűlésben, az ugy nevezett auftag vagyis minden Hétre egy xr. bé járó pénzt le tenni tartozzanak, és a' Czéhtol erre kirendelt Mesternek a' választott Atya Mesterrel egygyütt kötelessége lészen a' Társaság jövedelmét szorossan számba venni, 's egész vigyázattal azon lenni, hogy a' Társaság Ládájából a' Felséges Rende- lések szerint semmi haszontalan, és ok nélkül való költségek ne tétessenek, hanem az ott lévő pénz a' Betegek és valóságos szükölködők fel segillésére forditassék.
---	---

■ JEGYZETEK

1. Kurta József Tibor: A kolozsvári könyvkötőcéh 1809-es szabályzata. In: A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2009. Csíkszereda, 2009. 319–344; Uő: „Kilenc könyv-művés összetanakodék”, avagy 200 éve alakult meg a kolozsvári könyvkötőcéh. Korunk 2009. 12. 69–75.
2. A címoldal nélküli, kislefolió méretű, 4 összehajtott, középen nemzeti színű madzaggal összefűzött lapból álló kézirát 1896-ban került az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattárába (l. sz.: I. D. 12. III. 1967 óta a Román Országos Levéltár kolozsvári fiókja őrzi (utolsó lapjának alján szögletes pecsét: ACADEMIA R. S. R. FILIALA CLUJ BIBLIOTECA Nr. 5 1967.). A céhiratok gyűjteményében a könyvkötőcéh iratkötegének 5. darabja. Az iratot fóliójelzéssel látták el; a továbbiakban 1810-es Articulusok néven hivatkozom rá, a fóliójelzés megadásával.
3. 1810-es Articulusok 7r.
4. Hat bordára fűzött, 23 x 19 cm méretű negyedrért egészsbőr kötés, 291 kézzel számozott oldal. Címlapja nem volt, tartalmára a gerincen levő aranyozott címke utal: A Könyv kötő ifjú társaság jedző könyve. Egykor az EME Kézirattárában I. D. 12. IV. leltári számmal, 1967-ban került át a többi céhírral a Román Országos Levéltár kolozsvári fiókjába. A céhiratok gyűjteményében a könyvkötőcéh iratkötegének 4. darabja.
5. Józsné Halász Margit: Könyves szakmák a Kárpát-medencében a 16–19. században. Debrecen, 2002. 41–42; Kurta József Tibor: i. m. 323–324.
6. Szép számmal vándoroltak Kolozsvárra német nyelvterületről is legények, német nyelvű bejegyzéseik kiolvasását és átírását gyakran rossz íráskészségük is nehezíti.
7. Jenei-Tóth Annamária: Adalékok a céhek és iparosok történetéhez. In: Kolozsvár 1000 éve. Szerk. Dáné Tibor Kálmán, Egyed Ákos, Sipos Gábor, Wolf Rudolf. Kvár, 2001. 98–104.
8. A datálás az irat hátsó lapján, a 7v. oldalon található, de értelemszerűen az artikulusokhoz tartozik.
9. Monok Istvánnak köszönöm meg a német szöveg átírását.
10. 1810-es Articulusok 7r.
11. Szádeczky Lajos: Iparfejlődés és a céhek története Magyarországon. I. Bp., 1913. 166; Józsné Halász Margit: i. m. 41–44.
12. I. m. 44.
13. Rajka Géza: A kolozsvári szabócéh története a 15–17. században. Kvár, 1913. 145.
14. Varga András: Az ördög bibliája. Magyar Könyvszemle, 2010. 252.
15. Paládi Kovács Attila: Kispolgárság. In: Magyar néprajz, VIII. Társadalom. Akadémiai Kiadó, Bp., 2000. 355.
16. <http://www.oszk.hu/cehek/cehlada.html>. Megnyitás időpontja: 2010. augusztus 16.
17. A 32. § szövegét az 1810-es rendelet két részben hozza a 3–4. artikulusban.
18. A szögletes zárójelben levő beszúrások később kerültek a szövegbe, más kéztől.
19. A 34. § szövegét az 5–6. artikulus külön tartalmazza.

KISS ANDRÁS

A KOLOZSVÁRI GESTA

Egy nemzetségtörténet megálmodójáról
és kivitelezőjéről

**Különböző
tudományágazatok
művelői közül kevésről
tudunk, aki olyan
közkeletűségnek
örvendett volna, mint a
heraldikus Sebestyén
József, de keveset is
ővezett olyan dús
folklóranyag, mint őt.**

1960-ban Jakó Zsigmond közölte velem, hogy Jordáky Lajos megvásárolta néhai Rátz János jó nevű kolozsvári órás és ékszerész fiától annak édesapjától rá maradt családi iratgyűjteményét, és ezt Jordáky el szeretné adni az Állami Levéltárnak, a kapott összeget pedig az akkor ártatlanul börtönben sínylődő Venczel József feleségének támogatására szánja. Arra a kérdésre, hogy van-e erre lehetőség, azt válaszoltam, a szabályzat szerint az eladónak írásos ajánlatot kell tennie, és be kell nyújtania értékelésre az eladni kívánt iratokat. Amennyiben az erre kijelölt bizottság megállapítja, hogy a felajánlott iratok forrásértékűek, és az eladó elfogadja a megállapított árat, nincs semmi akadálya a megvételnek. Jordáky Lajos ajánlatával együtt el is juttatta a Levéltárnak a testes iratköteget. Ebben szép számú, az egykori Torda vármegye, illetve Aranyosszék levéltárából származó irat mellett – amelyek eleve indokolták a megvásárlást – számos, Rátz/Rác nevű személlyel váltott levél és egyéb, a Rátz/Rác családokra vonatkozó iratanyag is volt. A teljes anyag átnézése során felfigyeltem egy jó minőségű rajzlapokból összeállított, főlíó méretű, album alakú kézirat színes címlapjára, valamint az iniciálékra és címerrajzokra. Ezek kivitelezése avatott kézre utalt. Az iniciálék és címerrajzolatok pedig az egykori Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárában őrzött családi levéltárak urbáriumairól és összeírásairól készített mutató díszítéseire emlékeztettek. Ez a mutató Sebestyén József kezétől származott, akinek a neve a múlt századi erdélyi magyar társadalomban a heraldikus fogalmával azonosult, akárcsak a levéltárosé Kelemen Lajoséval. Sejtésem beigazolódt. Az egykori gestákra és krónikákra emlékeztető díszes címlap alábbi felirata világosan utalt a kézirat tárgyára:

AZ ERDÉLYORSZÁGI NEMES RÁTZ CSALÁDOK TÖRTÉNETI ADATAI ÉS TÖRZSKÖNYVE. ELSŐ KÖTET.

Valóban: a címlap jobb alsó sarkában, Árpád vezér jobbján, egy díszítőelemben szerénykedik az alkotó neve: Sebestyén. A díszes kézirat, amit Kolozsvári Gesta elnevezéssel illetünk, az egykori tekintélyes kolozsvári iparostársadalom egyik módos órás és ékszerész tagjának és a közismert erdélyi heraldikus együttműködésének a gyümölcse. Nem ennek a kis kolozsvári históriának a feladata az idézett kézirat elemzése és értékelése. Mindez az érintett szakágak hivatásos művelőinek a dolga. A művészettörténészeké, a heraldikusoké, a genealógusoké és nem utolsósorban az irodalom- és művelődéstörténészeké. Ebben az írásban az egyelőre nagyon kevés hiteles forrásanyagra támaszkodva csupán egy ismétlődő társadalmi jelenség felidézésére, a mű létrejötté körülményeinek, valamint megalkotóinak vázlatos bemutatására szorítkozunk. A középkori gesták és krónikák sem voltak mentesek a szépirodalmi jellegű elbeszélések és a hiteles adatok együttes megjelenésétől, ami számos hibás értelmezésnek és egyes állítások dogmaként történő kezelésének váltak forrásaivá. Ezeket a korszerű forráskritikát alkalmazó középkorkutatók és az irodalomtudomány művelői megoldották. A gesták és krónikák késői utódjaként létrejött Rátz nemzetségtörténet, valamint megalkotóinak felidézése sem mentes azoktól a megoldatlan kérdésektől, amelyekkel a kézirat vizsgálata során a kutató szembesül. Írásunkban a szűkös forrásanyag alapján elsősorban az adott történelmi és társadalmi keretben e nem egyedül álló jelenséggel és szereplőivel kívánunk foglalkozni.

A nemesi sarj és mives ember

■ „Tövisi és Nagylaki Rátz János órás és ékszerész nemes személy”. Így írja alá a vizsgált kézirat előszavát a Rátz nemzetségbeliek történeti adatainak összegyűjtője, megszerkesztője és írója, félreérthetetlenül kifejezve kettős kötöttségét: nevezetesen az iparostársadalomhoz és a nemességhez. Korában az iparosság egyik szilárd pillére volt társadalmunknak mind a nemzettudat, mind a polgári erkölcs, valamint életforma megőrzésében és átörökítésében. Ennek a társadalmi rétegnek a mentalitását tükrözi Rátz János is az idézett kézirat előszavában, amikor utódjait tanácsokkal látja el pályaválasztásukat illetően. Ugyanis útbaigazításaiban többek között azt ajánlja leszármazottainak, hogy olyan pályát válasszanak, amely biztosítja függetlenségüket, úgy gazdálkodjanak, hogy öregkorukra ne szoruljanak mások támogatására, munkálkodásuk zsinórmértéke pedig a becsület legyen.² Amikor Rátz kézírata készült, az iparosok jól szervezett társadalmi életet éltek, amelynek színhelyei a különböző helységekből működtetett iparosegyleti székházak voltak. A Kolozsvári Iparosegylet főtéri székháza első emeletén berendezett termek megfeleltek bármely igényes polgári kaszinó követelményeinek. (Erről 1945 nyarán, a Móricz Zsigmond Kör megszervezése idején győződtem meg, amikor néhai Orbán János évfolyamtársammal és barátommal, később györgyfalvi, majd szamosújvári református lelkipásztorral, a Móricz Zsigmond Kör – később Kollégium – egyik alapítójával felmentünk az említett egyleti helyiségekbe, ahol édesapjával, a jó nevű kárpitosmesterrel akart találkozni. A szépen berendezett teremben volt könyvtár, biliárdasztal, az egyleti tagok pedig a különböző asztalok mellett dominóztak, hagyományos kártyajátékokkal töltötték idejüket, előttük pedig az asztalokon hosszúlépések, fröccsök és egyéb boritalok.) Ezek a derék, adójukkal államfenntartó polgárok akkor még nem tudták, hogy a bevonuló orosz seregek fegyvereinek erőhatalmával az egész megszállási övezetben létrehozott állampárti hatalom már akkor felszámolásra ítélte az iparosságot, akárcsak a földbirtokos és középosztályt, a gazdátársadalmat, valamint minden független életmódot biztosító gazdasági háttérrel rendelkező egzisztenciát. Ezt azért, mert a pártállamnak nem volt szüksége független adófizető polgárookra, hanem a pártállammal függő viszonyban levő, alárendelt alattvalókra, akikkel szemben érvényesíteni lehetett a központi hatalom megfellebbezhetetlen akaratát. Közvetlenül a háború utáni években a magyar iparosságban még volt azonban annyi erő, hogy kimutassa áldozatkészségét egy egész társadalmunkat érdeklő

ügyben. Az történt ugyanis, hogy a pártállamnak kezdettől fogva szála volt a szemében az autonómiával rendelkező és élő Kolozsvári Tudományegyetem léte és kifejezett nemzetközi jogi álláspontja, miszerint a megszálló hatalomnak a béketárgyalásokig biztosítania kell a létező intézmények működését. Ekkor a pártakat végrehajtó hatalmaként működő „széleskörűen demokratikus” Groza-kormány, az akkori magyar érdekképviselő teljes támogatásával, a nemzetközi joggyakorlat megsértésével úgy vetett véget az önálló magyar egyetem létének, hogy létrehozta a Bolyai Tudományegyetemet. Ebben az a figyelemre méltó, hogy a központi pártvezetőség kezdettől fogva következetesen ellenezte egy önálló magyar felsőfokú oktatási intézmény létét, azonban a béketárgyalások küszöbén az új magyar egyetem létrehozását nyilvánvalóan eleve lebontásra ítélt Potemkin-falnak szánta. Az új egyetem épületet kapott ugyan, a Sétatér melletti leány főgimnázium (De Gerando) helyiségeit, de a megfelelő felszerelés és berendezés nélkül. Ekkor még volt annyi anyagi erőforrás a társadalmunknak, hogy vállalja a berendezés, bútortozás támogatását. Ebben az összefogásban kétkezi munkájával, szakértelmével, anyaggal iparoságunk járt az élen. (Ebből a még mindig megíratlan történelemből Asztalos Sándornak támogatást szervező motorkerékpáros országjárására emlékszem, valamint arra a megbeszélésre, amit a még működő magyar pénzügyi intézmények képviselőivel Imreh István tartott.) Tehát Rátz János órák és ékszerész egy olyan közösségnek volt a tagja, amely minőségi munkájával biztosította vagyoni gyarapodását, társadalmi megbecsülését, függetlenségét, és mindez méltán megalapozhatta polgári önértékét.

Rátz Jánosnak azonban egy másik kötődése is volt: a nemességhez tartozónak tekintette magát. Azt, hogy mennyire volt ez valóság, illetve mennyire volt vágyálom, megkíséreljük nyomon követni.

A birtokadományozással járó nemesítés ideje már akkor lejárt, amikor az erdélyi vajda, illetve fejedelem vette át a magyar király jogkörét, ugyanis addigra az adományozható birtokok már elfogytak. Az uralkodó birtokot legfeljebb nótázta, azaz jószágvesztésre ítélt nemesek, főurak birtokaiból adományozhatott. Bekövetkezett a birtok nélküli címer (ármális) és nemesi előnév adományozásának a kora. Ezek az ármalisták is (erszényük lehetőségei szerint) díszes vagy kevésbé díszes hártýára írt oklevelet („kutyabórt”) kaptak. Ez utóbbinak mellesleg semmi köze nem volt a kutyához, mert a hártýa (pergamen) borjú-, esetenként kecskebőrből készült. A nemesi társadalom ármalistákkal történő feltöltődése nagymértékben differenciálta a nemességet, bár a Werbőczy által megfogalmazott egyenrangú nemesség (una eademque nobilitas) soha nem valósult meg a nemesi társadalomban. Erdélyben különösen nem. Itt változatosabbá tette a társadalmi hierarchiát az is, hogy a rendi társadalomban a magyarság katonarendi nációjának tagjai, a székelyek is kaphattak erdélyi kutyabórt, nem nemesít, hanem a katonarendnek megfelelő lófőit. Az erdélyi vármegyékben pedig a nemesi differenciálódásban kimutatható a familiárisi viszony továbbélése is, például a nemesi vármegyében a tisztségviselők jórészt a főnemes főispán familiárisai közül kerültek ki.³ Az itteni nemesi társadalom elaprózódását Rátz János is szemlélteti kézirataiban (feltehetően Sebestyén József segítségével). Az erről szóló szakaszok ezekkel a címekkel jelennek meg: *A különféle nemesekről. Armalista (címerleveles) nemesek. A román nemesség Erdélyben és annak jogai. A nemességgel kapcsolatos magyarázatok. A latin szavak értelmezése: Kuriális nemes. Kísnemes. Kurtanemes. Hétszilvafás nemes. Bocskoros nemes.*⁴ A Habsburg-uralom bekövetkeztével megváltozik a nemesítés folyamata és jellege. A Habsburgoknak az a törekvése, hogy az erdélyi társadalmi hierarchiát is összhangba hozzák a birodalmival, elindítja az erdélyi arisztokrácia kialakulásának a folyamatát. A megfelelő címetek elsősorban szolgálataikért a Habsburg-hű családoknak, egyszerű nemeseknek is adományozzák. De amint erről Rettégi erdélyi pletykaként számol be, főúri családok tagjai közül is akadt, aki elzálajosította egy-egy birtokrészét azért, hogy fedezni tudja például a baronatus megszerzéséhez szükséges költségeket.⁵ A mindig jól működő udvari kamara élt is a lehetőséggel, hogy a nemesíté-

sek hasznára váljanak a kincstárnak. Az a mindenkor és mindenütt felfedezhető jelenség, hogy a jómódra jutott, megvagyonosodott ember vagyona mellé társadalmi emelkedésre is törekedjék, címeket és rangokat szerezzen, Erdélyben sem volt ismeretlen. Például az Erdélyben meghonosodott, városalapító derék örmények sem voltak mentesek ettől a törekvéstől. Erről tanúskodnak a Szamosújvár város levéltárában őrzött díszes kivitelű, következőképpen költséges nemesi okleveleik. De amennyire a kincstár számára hasznot jelentettek a nemesítések, annyira káros volt az, hogy nagyon sokan nemesi előjogaikra hivatkozva kivonták magukat az adófizetés kötelezettsége alól. Ezért a központi hatalom az úgynevezett produkcionális perek útján elrendelte a nemesi státussal élők jogcímének a felülvizsgálatát. Ezen az úton sikerült kiszűrni a nemesség soraiból azokat, akik nem tudták bizonyítani nemességüket. Miután 1848-ban a rendi társadalom megszűntével a nemesi előjogok is megszűntek, a kialakult polgári társadalomban a nemességnek már nem voltak gyakorlati értékei. Ennek megfelelően a nemesítés jellege is megváltozott. Főleg az 1867-es kiegyezés után a bizonyos érdemekért adott nemesi vagy főnemesi címek mellett ezek megszerzéséért valóságos áradat indul el azok részéről, akik vagyonuk biztosította társadalmi súlyukat nemesi előnévvel vagy főnemesi címmel kívánták ékesíteni és ezáltal bejutni a nemesség vagy arisztokrácia soraiba, illetve befolyást szerezni a politikai életben (például főrendiházi tagság elnyerésével). Ez az iparbárók kora. Nagyiparosok, nemesi előnévvel nem rendelkező földbirtokosok, meggazdagodott bérlők szereznek báróságot, nemességet.⁶ Az említett címek adományozása bevételt jelentett az államnak, ugyanakkor azonban sokan éltek olyan nemesi előnevek, címerek használatával, amelyeket nem tudtak igazolni. Ennek az állapotnak a magyar kormányzat a 19. és a 20. század fordulóján azzal vetett véget, hogy a nemesség megállapítását, az előnév és címer használatának az engedélyezését a belügyminisztérium hatáskörébe utalta. A minisztérium viszont döntését a Magyar Országos Levéltár szakvéleménye alapján hozhatta meg. Ez a szakvéleményezés sokkal pontosabb, a tudományos vizsgálati módszernek jóval megfelelőbb volt, mint a produkcionális perek eljárásában. Így előfordult, hogy a nemesi előnév használatát kérelmező család által benyújtott okmányok alapján a szakértők megállapították ugyan a nemesség- és címeradományozást, de nem javasolták az előnév és címer használatának engedélyezését, mert a benyújtott iratok alapján nem látták bizonyítottnak a leszármazás folytonosságát. A minisztérium az említett eljárások szabályozása mellett megállapítja mind a nemesség, mind a címer, valamint előnév adományozásáról kiállított bizonylatok díját is, ugyanakkor pedig azt is szabályozza, hogy az állami anyakönyvekbe a főnemesi címet kötelezően be kell vezetni, az igazolt nemesi előnevet viszont csupán kérésre.⁷

Ez volt tehát a magyar nemesség közjogi státusa, amikor Rátz János nemesként hivatva érezte magát, hogy megírja a nemes Rátz nemzetség történeti adattárát.

Első látásra úgy tűnhetne, hogy azzal az említett jelenséggel állunk szemben, amikor a vagyonosodás arra készteti a polgárt, hogy rangot, címet, társadalmi súlyt és befolyást szerezzen. A jómódú főtéri háztulajdonosnak (a ma 19. szám alatti épületről van szó), megbecsült órás- és ékszerésznek a Monarchia korában módjában állott volna, hogy megszerezze az óhajtott nemességet. Ő viszont fejedelemség kori nemesi család leszármazottjának tartotta magát, és ekként fogott neki műve összeállításának. A rendelkezésére álló hiteles adatok viszont kétségessé teszik a kutató szemében Rátz nemességét. Ő ugyanis 1893 táján Kissármáson görög katolikus románnak született.⁸ Nem azért nem születhetett nemesnek, mert román volt, hanem mert nem Kissármás vidéke volt az, ahol a magyar nemességgel rendelkező románok éltek. Születési helyét és vallását a kolozsvári római katolikus plébánia esketési anyakönyve igazolja hitelesen. Eszerint 1915. október 9-én a 22 éves, kissármási születésű, görög katolikus vallású Rácza János órásság, Rácza János és Kortineán Ilona fia, házasságot kötött Nagy Károly és Szabó Etelka kolozsvári születésű, római katolikus lányával, Irénnel. Az eskettető segédlelkész bejegyzése szerint az es-

peres felmentést adott a fiatal párnak a kötelező hirdetések alól, tehát a házasságkötés valamilyen okból sürgős volt.⁹ Nem valószínű, hogy a fiatal órásság házassága után folyamodott nemességért vagy kért nemességi bizonylatot. Erre akkor sem anyagi helyzete, sem a három év után bekövetkezett összeomlás nem adott lehetőséget. Feltételezésünk szerint, egy ellenkező hipotézis bizonyításáig, Rácz már vagyonos emberként, a hatalomváltás után, román állampolgárként látott hozzá nemessége megalapozásához. Ismét feltételezésként, ezt úgy vélte bizonyíthatónak, hogyha egy ugyancsak Rácz nevű, kutya-bőrrel rendelkező családdal valamilyen módon rokoníttatja magát. Erre esetleg rávilágíthatnak a még rendezetlenként nem hozzáférhető, kéziratához csatolt iratok és levelek. Felmerül azonban a kérdés, hogy a nemesi előjogok megszűntével, már Romániában, ahol hivatalosan sem nemesi előnevét, sem címerét nem igazoltathatta, mi készítette Ráczot, hogy fáradságot és költségeket nem kímélve bizonyítsa be nemességét. Úgy véljük, mind ezt azért tette, mert meg volt győződve arról, hogy nemessége, valamint rokoni viszonya a jó nevű Rácz/Rácz és Rațiu családokkal emeli családjá társadalmi tekintélyét. Ezért szerzett be a Rácz/Rácz családokat megemlítő iratokat, ezért levelezett a tekintélyes Rácz családbeliekkel. A múlt század ötvenes éveiben az akkori Torda rajon kezelésében, az egykori megyeháza levéltári helyiségeiben őrzött Torda vármegyei és aranyosszéki levéltári anyag ellenőrzése alkalmával megtudtam, hogy a két világháború közötti években Rácz rendszeresen fizetett egy ottani tisztviselőnek azokért az iratokért, amelyekben szerepelt a Rácz/Rácz név, ez iratokat a továbbiakban pedig a tisztviselő eljuttatta Rácz Jánosnak. (Ez a magyarázata annak az említett ténynek, hogy a megvásárolt Rácz-gyűjteményben számos vármegyei és széki irat is volt.) De nem kímélte a fáradságot, hogy Rácz nevű ismert személyekkel levelezzen, és így kísérelje megszőni azt a családi hálózatot, amelybe – úgy vélte – a maga családjá is tartozott. A gyűjtemény megvásárlása idejéből emlékszem arra a levélre, amelyben Rácz Jenő tábornok, egykori honvédelmi miniszter válaszol Rácz János levelére. A tábornok, pannon önérzettel közli Rácz Jánossal, hogy neki errefelé nincs rokonsága. Rácznak arra is gondja van, hogy kéziratosa műve kivitelezésével a közismert erdélyi heraldikust bízta meg. Sőt, hogy munkája hitelességét növelje, Kelemen Lajosra is hivatkozik. Közismert tény, hogy Kelemen Lajos minden hozzá fordulót ellátott tanácsokkal, annak viszont már irodalma van, hogy milyen méltatlanul használták egyesek a Kelemen Lajostól kapott adatokat. Arról azonban a kézirat maga győz meg, hogy a nagyon igényes és szigorúan ítélkező Kelemen Lajos nem láthatta azt. A kéziratához írt előszót Rácz 1938. november 15-ével keltezi. A történeti rész addigra elkészült, de a törzslapok egy része kitöltetlen maradt. Ugyancsak 1938-ban Rácz eredeti román nevével (zárrójelben a nemesként használt magyarral is) román nyelvű könyvet jelentet meg a Miner-vánál a technika és a művészet viszonyáról, amit az órássoknak, ékszerészeknek, cinkezőknek és látszerészeknek szán.¹⁰ Indítékai hasonlóak lehettek nemzetségtörténeti műve megalkotása indítékaival.

A kézirat érdemi vizsgálata nem e kishistóriai írás feladata. Azonban az eddigiek ismeretében nem kerülhetünk el néhány észrevételt. Közismert történeti tény, hogy az oszmán hatalom terjeszkedésével sok szerb húzódott északabbra, Magyarországra és Erdélybe. Ezeket az itt letelepedett szerbeket nevezték el rácoknak (rasciones). Itt alapítottak családot, és folytatták életvitelüket. Az elmagyarosodott rácokból lettek a Ráczok/Ráczok. Az elrománosodottakból pedig a Rațiu. Ugyanakkor a szerbségnek volt egy katonarendű rétege is, amelynek életformája a hadviselés volt, akárcsak például a Kolozsvár történetéből jól ismert hajdúk és vallonók. Ezek háborúk idején kapitányaik vezetésével valamelyik hadviselő fél zsoldjába szegődtek, a települések lakói, főleg a városi polgárság rettegett tőlük, mert ahol megjelentek, sarcoltak, fosztogattak. Annál nagyobb becsben tartották őket a bővérű fehérepek és az örömlányok, akiket bőkezűen jutalmaztak örömszolgáltatásaiért. A különböző időkben és körülmények között meghonosodott Ráczokat a fentiek ismeretében nem tekinthetjük egyazon nemzetséghez tartozóknak csupán azonos nevük

alapján. Azt sem értjük, hogy Erdélyben a középkortól, többnyire a 16. századtól meghonosodott Rátz/Rácz vagy a hasonló nevű román családok történetét miért kellett egy olyan történeti keretbe helyezni, amely a dákok és rómaiak történetével kezdődik. A kötet célja nem Erdély történetének a szemléltetése, hanem címe szerint is az erdélyi nemes Rácz családok történeti adatainak egybegyűjtése, tehát nemzetség-történeti jellegű volt. Ennek kerete pedig a Mohács utáni keleti királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség volt.

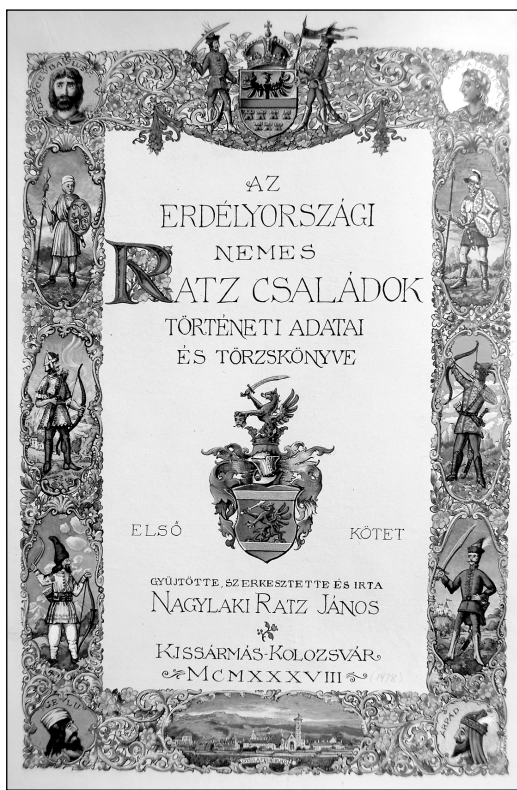
Hasonló gondjaink vannak a szépen kivitelezett, mellékelt címlappal is, bár ennek értékelése elsősorban művészettörténészek és heraldikusok dolga. De a történeti hűség azt kívánta volna, hogy a címlapon a Szapolyaiak, az erdélyi vajdák, illetve fejedelmek közül kerüljenek ki az ábrázolt személyek.

Gondok vannak az adatok hitelessége is. Rátz igen zavaros fogalmazása szerint „A tövisi Rátz család számára az első festett címert Rudolf császártól, Bécs (Báthory Kristóf erdélyi fejedelem Gyulafehérvár) 1578. június hó 25-én adományozta, tövisi,¹¹ majd később piski(?) előnévvel.”¹² Az Erdélyi Múzeum-Egyesület fiatal kutatóinak köszönhetően, akik kiadták az erdélyi fejedelmek, többek között Báthory Kristóf királyi könyveit is, leellenőrizhettük a közölt adat hitelességét, de a kiadványban nem találtunk a Rátz János által idézett oklevélre. Azonban a címeradományozást nem igazolja Illéssy és Pettkó régebbi kiadványa sem.¹³ A hivatkozott oklevelek és történeti adatok szigorú kritikai vizsgálata mellett, feltétlenül tisztázni kell a kézirat heraldikai és kalligrafiai kivitelezésén kívül Sebestyén József más jellegű közreműködését is a munka megalkotásában.

Rátz János művét a Rátz/Rácz családok valóságos szent könyvének szánta. November 15-ét, a kézirat befejezésének napját családi ünnepnapnak nyilvánítja, amelyről évenként szentmisén és családi ünnepségen kell megemlékezni. Őrzése a család legidősebb tagjának a feladata, és amennyiben más nevű személyhez kerülne, azt átokkal sújtja, ha nem juttatja vissza a Rátzoknak.¹⁴ Beiktatását a kéziratba azért tartjuk érdekesnek, mert ez a román oklevéltanban ismert elem gyakran szerepel például a havasalföldi oklevelekben, amit az ezekről készült regesztákban a „blestem”, azaz átok szóval jeleztek.

A címeríró és „címeradományozó”

■ A különböző tudományágazatok művelői közül kevésről tudunk, aki olyan közkeletűségnek örvendett volna, mint a heraldikus Sebestyén József, de keveset is övezett olyan dús folklóranyag, mint őt. Ezzel szemben kevés jelentős emberről maradt hátra oly csekély mennyiségű, egész életpályáját felölelő hiteles anyag, mint róla. Ezt bizonyíthatjuk közölt életrajzában a fehér foltok is.¹⁵ Úgy véljük, hogy ezt viszont nem tulajdoníthatjuk bohém alkatanak, mint ahogy az sem felel meg a valóságnak, hogy halála után özvegye

elégette volna hátrahagyott iratait. Inkább az történhetett, hogy hagyatékának jó része a történeti források legnagyobb kártevőinek, a hagyatékokra vadászó sakálóknek martalékává vált. Ezek az egy-egy hagyaték egységét megbontva kufárkodnak az anyaggal, és olyan felelőtlen „gyűjtőknek” adják el „szerzeményeiket”, akik kivonják azokat a kutatási vérkeringésből, nem gondoskodva arról, hogy az anyag közgyűjteménybe kerüljön. Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága állományában jelent meg újabban egy nyilván csonka Sebestyén József rendezetlen gyűjtemény.¹⁶ Kérésemre, hogy egy levéltáros nézze át az anyagot, és tájékoztassanak arról, hogy van-e abban Sebestyén József tanulmányaira, szolgálati viszonyaira, katonáskodására, Nagy-Románia címerének megalakítására, illetve magas kitüntetésére vonatkozó irat vagy adat, az írásbeli válasz sajnos nemleges volt. Viszont a válaszlevélben tájékoztattak arról, hogy a gyűjtemény anyaga Sebestyén József festői és heraldikai tevékenységére vonatkozik, de tartalmaz két fiát illetően is anyakönyvi és iskoláztatási iratokat, valamint saját és felesége, Gyenge Ilona levelei is megtalálhatók benne.¹⁷

A következőkben nem tekintjük feladatunknak Sebestyén József életrajzát közölni. Annak megírása a jövő feladata, amelynek során az egyik legnehezebb művelet a való életpálya és az azt behálózó folklór szétválasztása és szakszerű vizsgálata. E helyen a rendelkezésünkre álló források felhasználásával és az idézett lexikonban közöltek alapján csupán vázolni szeretnénk a Rátz-féle kézirat kivitelezőjének pályáját és sajátos alkatát. Egyes beszélgetések során többször szóba került a két kortárs és barát: Kelemen Lajos és Sebestyén József összehasonlítása, valamint pályájuk párhuzamos megítélése. Véleményem változatlanul az, hogy a két pálya közt nincs hasonlóság. Kelemen Lajos az az önmagával és másokkal szemben is szigorú ítéletű, vérbeli kutató volt, aki a hitelességet tekintette a legfőbb mércének és értéknek. A dolgokat könnyedebben szemlélő Sebestyén József számára a szépség volt az érték. Jelen voltam, amikor Pataki József egy töredezett gyűrűpecsét lenyomatának a rajzolatát kívánta megfejteni. A teremben tartózkodó Sebestyén József Pataki asztalához lépett, és elkérte a vizsgált iratot. Kis idő elteltével a heraldikus visszajött, a gyűrűpecsét rekonstruált rajzolatával. Pataki József kérdésére, hogy Józsi bácsi, ez az a pecsét? a válasz ez volt: hát nem szép? Szemléletében a képzőművész értékítélete dominált, a szép jelentett számára értéket.

Sebestyén József a háromszéki köpeczi származású ármális nemes Sebestyén család sarjaként¹⁸ az egykori Doboka vármegyei, sóaknáiról ismert Szék mezővárosban született 1878. november 12-én, ahol ugyanazon év december 7-én a református lelkipásztor megkeresztelte. Édesapja, Sebestyén József a helységben volt állami tanító, édesanyja Ballai N. Berta.¹⁹ A keresztelési anyakönyvbe bejegyzett nevén kívül a népszerű heraldikust Erdély-szerte Sebestyén Józsiként, Józsiként, Józsi bácsiként, a Bágyuj-féle „túlélési” munkatelepen Köpeczi úrként emlegették, a két háború közti évektől írásait Keöpeczi Sebestyén József névvel jelentette meg, az egyébként szigorú Kelemen Lajos pedig derűs megértéssel Józsi, „az utolsó erdélyi címeradományozó” jelzővel aposztrofálta.

Nincs adatunk arra vonatkozólag, mi indokolta azt, hogy középiskolai tanulmányait Besztercén folytassa. Itt végzett, és módja volt ugyannyira elsajátítani a német nyelvet, hogy utóbb publikált is németül. Az idézett lexikon adatai szerint tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában folytatta, ahol festészetet tanult, majd sok képzőművész kortársához hasonlóan megfordult Párizsban és Münchenben is. Nem találtunk adatokat arra vonatkozóan, hogy valamelyik egyetemen segédtudományokat, ezen belül heraldikát hallgatott volna. Hazatérte után Besztercén festéssel foglalkozott, és vívőleckéket adott. Viszont Magyarország 1902. évi tiszti cím- és névtárában az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) Beszterce-Naszód vármegyei választmányában a történelmi nevet viselő családok tagjai mellett a jegyzői tisztet Sebestyén József tölti be, akiben heraldikusunkat véljük felfedezni. Talán nem tévedünk, hogy valamikor ez idő tájtban alakul ki a festőművész nemesekkel, címeikkel, címerekkel telített saját ábrándvilága. 1903-ban már Kolozsváron

találjuk, ahol Sándor Imrével megindítja, kiadja és 1910-ig szerkesztőtársként kőröspataki és köpeczi Sebestyén József néven szerkeszti a *Genealógiai Füzetek* című folyóiratot. Viszont az abban megjelenő írásait Sebestén József névvel közli. Nincs rá adatunk, de feltételezzük, hogy valamelyik kolozsvári intézménnyel szolgálati viszonyban is állott. Esetleg az Egyetemi Könyvtárral. Ezt a feltételezésünket arra alapozzuk, hogy szakmai barátai az Egyetemi Könyvtárral szerves kapcsolatban álló Erdélyi Múzeum-Egyesület munkatársai közül kerültek ki. Ezt megerősíteni látszik, hogy a bécsi döntést követően az Egyetemi Könyvtárba nevezik ki könyvtártsiztnak, ami megfelelt annak a magyar állam által alkalmazott gyakorlatnak, amely szerint, ha valakinek a hatalomváltozás következtében megszűnt egy intézménynél a szolgálati viszonya, azt 1940 után olyan rangban helyezték vissza, ami a 22 évi megszakítatlan szolgálata szerint megillette volna. Azt, hogy Sebestyén József már a hatalomváltozás előtt állásban volt valahol, megerősíti a Sebestyén-folklór egy története is. Az, hogy miután friss házasként „előkelő” feleségével lakásuk drága bútorokkal való berendezésével volt elfoglalva, valamilyen ügyben az altisztet küldték a lakására. Az visszatérve, megrökönyödve jelentette, hogy Sebestyén úrék az üres szobában szalmára (más változat szerint szénára) vetették fekvőhelyüket. 1916-ban Budapesten találjuk, ahol gróf Bánffy Miklós oldalán részt vesz IV. Károly koronázási ceremóniája művészi keretének megtervezésében. Józsi bácsi mindig színes részletezéssel számolt be környezetének arról, hogy milyen szigorú előírások betartásával tekinthették meg bizonyos távolságból, főúri koronaőrök és a koronaország szolgálatos tagjainak jelenlétében, a magyar koronát, miután engedélyezték annak a heraldikus általi lerajzolását. Háború alatti katonáskodásáról nincs adatunk, de annál többet tudunk, bő folklórányaggal övezve, részvételéről a Székely Hadosztályban. Ennek kötelékéből esik román hadifogságba, és kerül hadifogolyként a brassói Fellegvárra. A fellegvári rabság több történettel gazdagította a Sebestyén-mondakört. Az egyik arról szól, hogy heraldikusunkat halálra ítélték, de a kivégzés meghiúsult, mert nem tudtak méretének megfelelő magas bitófát ácsolni. A másik az egykori kegyelmezési joggyakorlatra emlékeztet, amely szerint a halálra ítélt férjül kéri egy fehérnép, kegyelemben részesül.²⁰ Rabunk esetében a történet úgy szól, hogy a család csak azzal a feltétellel volt hajlandó kiváltani Sebestyén Józsefet a fogságból, ha házasságot köt a család által, Józsi bácsi megkérdezése nélkül kiválasztott hajadonnal. Nem tudjuk megállapítani, mi a valóságmagva ezeknek a történeteknek, de tény az, hogy rövidesen Bukarestbe viszik, hogy alkossa meg Nagy-Románia címerét. Feladata teljesítése után magas állami kitüntetésben részesült. A királyi udvarban eltöltött napok élményeit színes elbeszélésekben elevenítette fel környezetében. Ezekben helyet kaptak gáláns történetei udvarhölgyekről és a szépnem más udvari szereplőiről, a román királynak egy, a plevnai harcokban használt ágyú anyagából készült koronájáról, amit egy kalapdobozban vitettek egy udvari emberrel a fényképészhez, hogy felvételt készítsen a királyság szimbólumáról, no meg kihallgatásáról I. Ferdinánd királynál, aki – Józsi bácsi elbeszélése szerint – kihúzott egy fiókot, amelyben kitüntetések voltak, és megkérdezte a heraldikust, melyikkel jutalmazza meg az ország címerének elkészítéséért. Az valószínű, hogy a király kihallgatáson fogadta a művész-heraldikust, és németül elbeszélgetett vele, de a fiókból adott kitüntetés igen népmesei ihletésű. Ugyanis Romániában a királyság idején, az érdemrendek, kitüntetések adományozásának eljárása a mindenkori belügyminiszter hatáskörébe tartozott, aki az érdemrendek kancellárjaként járt el kitüntetési ügyekben. A román törvényhozás 1921-ben törvényt hozott Nagy-Románia címeréről, ami a hivatalos lapban *Lege pentru fixarea stemei Regatului României întregite cu țările surori unite*²¹ formájában jelent meg. Sebestyén József kitüntetése is feltehetően a hivatalos lap ugyanabban az évfolyamában került közlésre. A következő években az eddig ismertek szerint Köpecen telepedett le. Itt a helybeli református templom művészeti kiképzését végzi, címereket fest, és részt vesz különböző restaurálási munkálatokon is. Mivel a köpeci templomban festői munkáját nem megfelelően kezelték, művészi önérzetében sértve, de

esetleg más okokból is, kitér ősei hitéből. Ezt a széki lelkipásztor érezhető ingerültséggel így jegyzi be az eklézsia kereszteleési anyakönyvébe: „1938. február 1-én pápista lett.”²² Viszont ezekben az években sem szűnik meg kapcsolata Kolozsvárral, és feltehetően többször is a városban tartózkodik. Továbbra is az Erdélyi Múzeum-Egyesület munkatársi köréhez tartozik, az Egyesület kiadványában, az Erdélyi Tudományos Füzetekben jelennek meg írásai is, Keöpeczi Sebestyén József névvel.²³ Mivel nincs rá adatunk, hogy heraldikusunk megszerezte volna a nemesi előnév és címer használatáról a belügyminiszteri bizonylatot, úgy véljük, a Keöpeczi Sebestyén József nevet írói névnek kell tekintenünk. Ezt használója eredeti módon a családi ármális-levéltárban 17. századi írásmód szerint Keopiecznek írt származási helye nevéből képezte. Kolozsvári tartózkodása mellett szól együttműködése Rátz Jánossal, a többször említett kézirat, a „gesta” kivitelezésében, aminek zárósorait 1938. november 15-ével keltezték.

Itt lezárjuk a „gestának” és szereplőinek kishistóriáját. A heraldikus további, eseményekben gazdag életpályája – az egyetemi könyvtártiszt, aki az Erdélyi Múzeum-Egyesület szervezésében 1944 késő őszén részt vett a szétdúlt vidéki családi levéltárak megmentésében, aki *Kolozsvár címere* tanulmányában eredeti, fantáziadús értelmezője „az emberemlékezet óta” használt kolozsvári pecsétnek, aki a Bágyuj-féle, magas képzettségű kitaszítottaknak kenyeret adó „túlélési” munkatelep művészeti tanácsadója, és aki Bágyuj néninek „megtalálta” a családi címerét – más kishistóriára tartozik, de még inkább Sebestyén József megíratlan életpályájának szakszerűen értékelt pályatörténetére.

■ JEGYZETEK

1. Az Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale Direcția județeană Cluj) – a továbbiakban KmOL – Szerzemények és oklevelek (Achiziții și documente) 60. sz. (A továbbiakban: Kézirat)
2. Kézirat 9–10.
3. L. Dáné Veronka: „Az önagsága széki így deliberála”. Torda vármegye fejedelemség kori bírósági gyakorlata. Kvár, 2006. passim. – Uő. Mezővárosi polgárból vármegyei előkelő. Mészáros Péter Fehér vármegyei alispán karrierje. In: Papp Klára – Püski Levente (szerk.): Arisztokrata életpályák és életviszonyok. Debrecen, 2009. 41–46.
4. Kézirat 35–39, 53–54.
5. Lásd Rettégi György: Emlékezetre méltó dolgok 1718–1784. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlést teszi Jakó Zsigmond. Buk., 1970.
6. Lásd Gerő József (szerk.): A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke. Bp., 1940.
7. Dárday Sándor: Közigazgatási törvénytár. Bp., 1903. I. 424–425; VIII. 1156–1157; IX. 377, 386.
8. A születésére vonatkozó pontos adatokat nem ismerjük, mert az illetékes marosvásárhelyi Levéltárban nincs meg a kissermási görög katolikus kereszteleési anyakönyv. A tájékoztatást Pál-Antal Sándor levéltáros barátomnak köszönöm.
9. KmOL Egyházi anyakönyvek gyűjteménye (Colecția matricolelor parohiale de stare civilă). 71/99. A kolozsvári római katolikus plébánia esketési anyakönyve az 1915. évre. A gyűjtemény rövidítése a továbbiakban: Egyházi anyakönyvek.
10. Ioan Rațiu (Rátz): Arta și tehnica. Ceasornicarilor, giuvaergiilor, țințuitorilor, gravorilor și opticienilor. Cluj, 1938.
11. A következők három szót a sor fölé toldották be.
12. Kézirat 14.
13. Vö. Fejér Tamás, Rác Etelka, Szász Anikó (szerk.): Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. 1569–1602. Erdélyi Történelmi Adatok. VII/3. Kvár, 2005; Illéssy János és Pettkő Tibor (szerk.): A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, címer, előnév és honosság adományozásoknak. 1527–1807. Bp., 1895.
14. Kézirat 14.
15. Lásd Dávid Gyula: (szerk.): Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. III. Buk., 1995. 241–242.
16. KmOL Colecția Sebestyén József. 1913–1947. 0,76 fm. Köszönöm Sas Péternek, hogy az interneten megjelent tájékoztatásra felhívta figyelmemet.
17. KmOL 61354/ 19. 07. 2010. sz. Ez úton köszönöm a Levéltár vezetőjének, dr. Ioan Drăgannak és munkatársainak segítőkészségüket és hozzájárulásukat munkám megírásához.
18. Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai. II. Sepsiszentgyörgy, 1901. 381.; Kempelen Béla: Magyar nemes családok. IX. Bp., 1915. 305.
19. Egyházi anyakönyvek 211/9. sz. A széki református eklézsia kereszteleési anyakönyve 1878. évi 77. folyószám.
20. Vö. Kiss András: Források és értelmezések. Buk., 1994. 30–38.
21. Monitorul Oficial 1921. 92. 1921. július 24.
22. Lásd a 18. Sz. jegyzetet.
23. Monoki István: Magyar könyvtermelés Romániában (1910–1940). I. Kvár – Bp., 1997. 400.

TATÁR ZOLTÁN

TÉGLÁS

■ Egy régi naptár szerint kenyér hava volt és jó meleg. A nap, elvégezve szokásos penzumát, nyugaton immár az éjszakai pihenőhely felé kacsingatott, de még csak az alkony kapujához közeledett. Narancsszínű sugaraival komótosan babrált a város magasságain, vigyázón kísérte le a Kányamálnak a Szamosba simuló meredélyeit. Aztán puhán, szertőn végigsimogatta a Szent Mihály-templom égbe törő tornyát, lángba varázsolvá az aranykeresztet. A keleti látóhatár még messze ködlött, így távolabbra is elküldte búcsúzó sugarait. Valahol a Szent György-laktanya fölött átsiklott, és sárgába öltöztette a Kövespadot. Csak a Pillangó zsákutcától, kissé keletre tudott behatolni a Kövespad, majd az Orbán Balázs utcákba, kerülgetve a satnya ecetfákat, fennebb néhány elvirágzott hársfát. Egyenes sugarai nem tudták követni az utca kanyarulatát, így eltérferegtek egy darabig a kis térségen, majd búcsút vettek a keleti oldaltól is. A térség déli oldalára is már árnyék lopakodott, jótékony prűderiával álcázva a Téglás-féle kármentőt.

Ott, ahol a Kövespad utca és a Méhes utca összeölelkezett, állt valamikor egy hosszú, földszintes, sárgára meszelt ház. A lenyugvó nap búcsúsugaraival még sárgábbnak tűnt, ablakai versengve verték vissza a lemenő tűzgömb sugarait, miközben fénybe mártották a szemközti épületeket. Az épületben talán üzlet is működött valamikor. A Méhes utcára nyíló ablakok egyike mögött lakott néhai keresztanyám. Tordai családok közötti, fiatalkori barátság során kerültem Jolánka néni karjai közé a keresztvízzel történő nyakon öntés céljából. Sorsunk hamar más-más irányba terelődött. Ő korán megözvegyült, alig néhány mézes hónapos boldogság után. Béla keresztapám frontharcosként szabadult meg a keresztapai gondoktól, anélkül hogy mérlegelhette volna a változások előnyét vagy hátrányát. Később, amikor én már kisajátítottam bátyám tordai keresztanyját, látva az enyém mostohaságát, valami még jobban megrontotta a szülők közötti komasági viszonyt. Keresztanyám, özvegyi tanácsalanságában, szemet vetett nagybátyámra, és kilesve egy váltságos házastársi momentumot, lélekápolás céljából magához csalogatta az ingatag férfit. Ez az önzetlen lelki gondozás tartott vagy fél évig. Lassan visszaállt a régi rend, megtörtént a nagy összeborulás, gyermekáldás is lett belőle. Minden helyére került, de a családok közötti viszony soha. Még akkor sem, amikor nagybátyámék az Orbán Balázs utca közepe tájára költöztek. Emlékszem, munkából hazamenet nagybátyám elkerülte ugyan a sarki ház ominózus bejáratát, de vizsgálatul annál többször tért be a búfelejtő Téglás-féle vendéglőbe, (hogy ne illessem a lealacsonyító kocsma címmel), bút felejtetni vagy szép napokra emlékezni elmerengve. Ki tudja?

A Méhes utcáról jobbra kanyarodott egy hóstáti szekér: két szép fekete ló vontatta nem túl nagy szorgalommal. Talán ők is érezték a pirkadattól tartó robotot, a gazda sem erőltette, hát nyugodtan poroszkáltak a Kövespad felé lépésük ütemére bólogatva, mintegy önbiztatásul, sörényes fejükkel. Aztán az enyhe emelkedőn csak nekiveselkedtek, szaporázni kezdték patkóik csattogását a döngölt, köves földúton, s a szekér csatarázva zötykölődött a kiálló köveken. A hóstáti gazda ide-oda lódult a bakon. Lassan az utca téré szélesedő részére értek, s a lovak, csak úgy, gondolva az árnyék hűsítő hatására, Téglás előtt lecövekeltek. A gazda elismerően mosolygott, szíjkorbácsát a hám alá dugta, remás mozdulatokkal lekecmergett a bakról, némi szénát dobott a két vontatónak, majd derekát egyengetve elindult a szélesre tárt vendégváros ajtó felé. Az ellenkező irányból egy

másik atyafi érkezett egylovas szekeren, becurukkolt a kerítés mellé, két ujját pörge kalapja széléhez érintve köszönt az előbbinek.

Bentről még csak andalító zsongás szűrődött ki az utcára. Még kevesen voltak. Olyanok, akik már végeztek napi munkájukkal, és olyanok, akik nem is dolgoztak egész áldott nap, hacsak a poháremelgetés nem tekinthető munkának vagy inkább súlyemelő tevékenységnek. A vendéglő hosszúkás helyiség volt, a csapos pultja is ebben a dimenzióban helyezkedett el. A cinlemezzel bevont söntés asztalon temérdek üveg és pohár, közülük emelkedett ki a két rézcsap, a víz és a sör adagolója. Nem volt nehéz összetéveszteni a kettőt, főleg ha a vendég tekintetét ködfátyol tompította.

A söntésből az udvarra lehetett kimenni egy szűk kis folyosón. Itt húzódtak meg vagon sorban az egyszobás, komfort nélküli lakások. Hátul a Kovács család lakott Tóni nevű fiukkal. Kitűnő tornász volt az Ady-gimnázium csapatában. Aztán egy Ibolya keresztnevű tanárnő. Az első lakás a Tégláské volt, talán kis konyhával. Minden egy helyen volt, a lakásból szinte a kiszolgálópult mellé lehetett közelíteni. Ezen innen a kiszolgálásra váró szomjas emberek, a pult mögött Téglás Pista bácsi és felesége, Erzsike ténykedett. A kreol bőrű, fekete hajú asszonyság kissé nehézkesen mozgott, ugyanis kissé túlméretezett volt. Egyesek, de csak egymás közt, úgy élcelődtek, hogy inkább átugranák, mint hogy megkerüljék. Az italkimérés szaporán ment, mindketten végezték. A kocsmárosné a töményt, férje a sört és a fröccsöt töltögette. Volt olyan, aki megéhezett, és enni szeretett volna. Erzsike néni főzött is, nem is akárhogy. Menő kaja volt a tarkapaszuly főzelék (ma, anyaországiás úrhatnamsággal, babgulyás!) füstölt házi kolbász feltéttel, lencse- vagy borsófőzelék, marhapörkölt vagy reszelt máj. Általában itókát követelő étkek kerültek a vendég tányérjába.

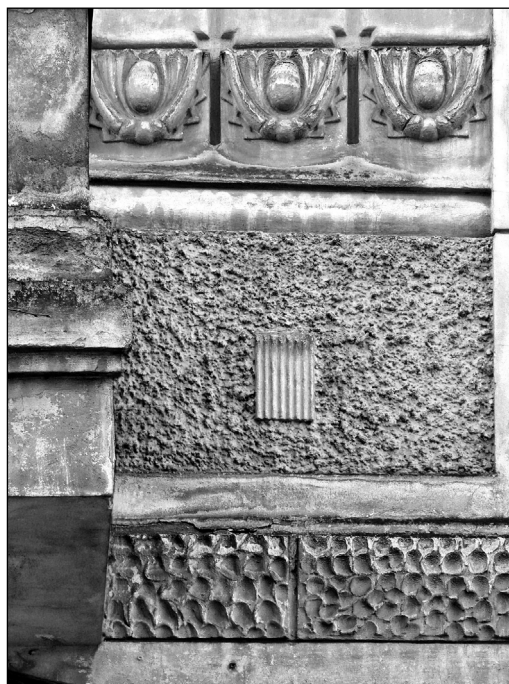
A vendéglőnek volt egy törzsgárdája, amely szinte mindennap támogató tiszteletét tette. Többen talán nem is azért tértek be Tégláshoz, hogy lerészegedjenek, ezt zsebük sem engedte meg. Hiányzott nekik a környezet, a késsel szeletelhető füst, egymás ugratása, a tréfálkozás vagy a félreeső asztaloknál az elmélyültebb beszélgetés a világ soráról, a várható termésről, esőről, szárazságról. Téglás nem tartozott a Pata utcai Sándor-, Sandri-csekné-, Gergely Jóska bácsi- és a Pávai-féle kocsmasor konstellációjába, a Gergely-, Dranik-, Radics- félbebe sem. De a jó szimatú vendégek át-átlátogattak egyikből a másikba. A látogatókat általában jól fogadták, főképpen ha derék fogyasztók és hangulatos emberek voltak. Így némult el az ivó, ha az ajtóban megjelent a Moldován-kocsmasor törzstagja, Jankó János. Elég volt, ha sztentori hangján egy operettária belépőjével lépett be az ajtón. Taps és ujjongás fogadta. Nagy tisztelet fogadta Dezsőt, a kárpitost, aki szintén a Pata utcából érkezett villámlátogatásra Tégláshoz. Dezső szakasztott filmfigura volt. 1948-ban készült és az ötvenes években vetítették a volt Royal moziban a *Kisvárosi ünnepnap* című francia vígjátékot, nálunk *Ünnepnap* címmel. A film rendezője, forgatókönyvírója és főszereplője Jacques Tati francia filmfenomén, François, a komikus postás szerepében, sok nézőt, köztük minket is, a X.B osztály szinte teljes létszámát nevettegetett meg a fetrengetésig. Nos, Dezső a párhuzam megtestesítője volt. Vékony testalkatú, bajuszos, ellenzős sapkával a fején tolta elmaradhatatlan kerékpárját, közben mindkét nadrágszárát csipesszel szorította lábához. Dezső belépője ezzel a komoly felszólítással indult: „Vigyázz, pihenj! Imáhozl!” Hogy nem kavarta-e össze a szórendjét a honvédeknel vagy a leventéknél használatos parancsnak, nem tudni. De az biztos, hogy pillanatra mindenki haptákba vágta magát, addig, amíg a kommandírozó enyhébb hangon szólt oda Pista bácsinak: „Kettő deci Tarnopolt, de gyorsan!” Ez esetben a Tarnopol nem a hajdani galíciai városra vonatkozott, hanem a „monopol” jelentette, a hajdani gabonapálinka elnevezését.

Délelőttönként gyér volt az ivó közönsége. Délután és estefelé indult be igazán a forgalom. Jöttek az iparosok, kétkezi munkások, ritkán a környéken lakó tisztviselők. Utóbbiak sebtében felhajtottak egy-egy kupicával, aztán ugyanúgy távoztak. Talán nem tartották magukhoz illőnek a színvonalat.

Az igazi fenntartó vendégek a hóstáti gazdák voltak. Reggel, mezőre menet, ha kissé kerülniük is kellett, egy kis előgyűjtésért vagy erőgyűjtésért beugrottak Tégláshoz. Este fáradtan, a földmunkától meggyötörtén, napcserzett arccal, amelyet millió ránc barázdált, kérges kezükkel reszketve emelték a decispohár gabonapállinkát cserepes ajkukhoz. Néhány korty után kis pihenőt tartottak. Majd újabb kortyok enyhítették a feszültséget. Simulni kezdett az arc, halk sóhaj jelezte a megkönnyebbítő oldódást.

Ha úgy adódott, hogy a mértéket nem sikerült betartani, gyakran előfordult az össze-szólalkozás. Súlyosabb sértések megtorlásaként el-elcsattant egy pofon vagy egy keményebb ütés. Ha kitessékelték a kakaskodókat, a kocsmá előtt folyt a küzdelem. Néha a csizma szárából röppent a bicska, s a piros hóstáti vér összekeveredett az utca porával vagy sarával. Másnap a verekedők, ha összetalálkoztak, restelkedve húzták kalapjukat a szemükbe, kerülve egymás tekintetét.

A kocsmával szemben lakott a Szabó család. Miska, a hajdani Pillangó-telepi gyerek szívesen emlékezik vissza fiatalkori történetekre. Még gyerekként hallotta, hogy a hóstáti legények néha egy-egy hóstáti hajadonért is ölre mentek, különösen a bálók idején, vagy a szombati táncmultságokat követően. Misiék, mint iparoscsalád, jó viszonyban voltak Törökékkel, akik a tejet hordták hozzájuk, no meg Kilinékkel, nem titkolva a már nem gyerek, de még nem fiatalember Misi vonzalmát Kilin Ildikó hajadon iránt.

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

REPKÉNY A SZOBRON

**A Kikaker-kávéház
fényes, majd szomorú
végű története
a Mátyás-szobrot
képzeletben befonó
legendarepkények ma
már alig-alig fölfejtethő
indája.**

Mire ez a lapszám eljut az olvasóhoz, koszorús királyunk lova is fölkaptat már az újjáépített talapzatra. Vagyis hát inkább alászáll felfüggesztett szarkofágjából, ahol most a szobrász, Kolozsi Tibor bújócskázik vele. Hol eltűnik a ló gyomrában (jókorá nyílás tártong rajta, éppen e célból vágva), hol Mátyás alakját kopogtatja rozsdás csavarainál, mint a tüdő hangjait sztetoszkópjával figyelő orvos.

Nem tudjuk, milyen lesz ez a második szoboravatás. Kétségtelenül ünnep a kolozsváriak számára. Mint ahogy különösen lelkesítő mozzanat volt az az őszi nap is 1902-ben, amikor a királyszobor elfoglalta talán örökre kijelölt helyét a Szent Mihály-templom árnyékában. Száztíz éve lesz ennek közelebből, miközben legendák, történetek, események sora fonta körül a szobrot, mint repkény a falat.

Válogatni is nehéz, mit idézzünk föl ebből a hol mulatságos, hol kesernyésre váltó vagy éppen drámaíra forduló legendáriumból.

Amikor először hullott le a lepel a király szobráról, nem akadt a fadruszi műnek igazán hozzáértő méltatója. A patetikus fölszólalások emléke gyorsan szertefoszlott. Így azután a kolozsváriak emlékezetében sokkal inkább az az anekdotikus eset rögződött meg, amit a korabeli sajtó is közvetít felénk. A talapzat egyik olasz kőfaragóját faggatta a riporter. Ha olasz, értenie kell a művészethez. – Milyennek látja a szobrot? Mennyire művészi? – Hát, ha hasonlít, akkor jó, ha nem hasonlít, akkor nem jó – válaszolta a kőfaragó naiv természetességgel.

A pesti sajtó lelkesedése, főleg az esztéta Alexander Bernát írása nyomán, csak napok múltán visszhangzott el Kolozsvárig. Az már csak kuriózum, és

kevesen tartják számon, hogy Fülep Lajos, a magyar művészetfilozófia későbbi, ikonszerűen tisztelt alakja is ott volt a szoboravatáson. Akár meg is írhatta volna kritikai beszámolóját... ha nem lett volna csupán tizenhét éves.

Hirschfeld Sándor, az öntudatos polgár

■ A szoborpályázatot meghirdető Kolozsvár és Fadrusz János között az érzelmi alapokon kötődő kapcsolatokat a kezdetekkor Hirschfeld Sándor barátsága és befogadó, meleg családi otthona erősítette. Nem kellene kiesnie ennek az epizódnak az idők rostáján, mert annyira meghatározóan jellemző volt a századforduló korára.

Hirschfeld vállalta éveken át a gyűjtéssel, közadakozással gyarapodó szoboralap kezelését. A szoborbizottság pénztárnoka volt. Talpig becsületes ember, városát végtelenül szerető polgár, akire ezt a különösen kényes feladatot teljes felelősséggel rábízhatták.

Mint képzett kereskedő, belvárosi üzlet- és háztulajdonos Hirschfeld rangot és tiszteletet vívott ki magának a korabeli társadalomban. Nem az első és nem az egyedüli esküdt városi polgár volt, aki ilyen megbecsülésnek örvendett. Csak példaként említhetem korábban az olasz származású Biasini családot vagy a kórházat, öregek házat alapító magyarörmény Szábeleket. Mennyire nem erre tartottak a későbbi idők, milyen mélységig devalválódott a kereskedőréteg, azt, úgy hiszem, nem is kell példákkal igazolni.

Fadrusz és Hirschfeld barátsága a szobrász szülővárosában, Pozsonyban szövődött. A felvidéki város Széchenyi-körében találkoztak a magyar érzelmű ifjak. A jőnevű kolozsvári iparoscsaládból származó Hirschfeld, mint kereskedősegéd, 1880–81-ben két évet töltött az akkor zömmel német lakosságú Pozsonyban. Fadrusz a társaság kedvence volt, minden kugliverseny nyertese, akit izmos alkatáért barátai csak Bivalynak neveztek. Azután a két barát útja hosszú időre elvált, sok éven át nem látták egymást.

Fadrusz Erdélyben korábban soha nem járt, első ízben azért jött Kolozsvárra, hogy a szoborpályázat eredményéről közvetlenül tájékozódjék. Meleg májusi nap volt, 1894-ben. A szobrász ismerkedett a patinás várossal, céltalanul sétált a Főter környékén. A Jókai utcában egyszer csak utána szólt valaki: Bivaly! A megdöbben szobrász ráismert pozsonyi barátjára. A találkozást meghívás követte, Hirschfeld maga ment el érdeklődni a Kereskedelmi Akadémiára, ahol a pályázók szobormintái voltak kiállítva, hogy az eredményt megtudja. A bírálóbizottság egyhangúlag Fadrusz Jánosnak ítélte a 4000 koronás első díjat. A zsűri tagjai, köztük Zala György és Stróbl Alajos a Hirschfeld-házban ünnepelték a díjnyertes szobrászt. Következett a megrendelés a várostól, a hely kijelölése, miközben Fadrusz az első időkben a Hirschfeld családnál lakott. Hirschfeldéknek két egymás mellett álló háza volt a Jókai utcában, a mai 19. és 21. szám alatt, ahol most is leszármazottaik élnek. Még az a tömör, ovális alakú asztal is megvan, amelynél a család együtt ült az ünnepelttel. Hasonlóképpen e barátság tárgyi emléke az a kis medalion, amelyet Fadrusz küldött Hirschfeldéknek, mint egyébként más barátainak is. Kis faragványok voltak ezek a pozsonyi Mária Terézia-szobor megmaradt carrarai márvány darabjaiból.

Hirschfeld gondosan megőrizte a szoboralap megajánlásainak nyugtáit, amelyek azután a Mátyás-ház pincéjéből kerültek elő. Ez fél évszázaddal később, már a második világháborús frontátvonulás után történt, amikor a szülőházban 1945-ben berendezkedő Móricz Zsigmond Kollégium lelkes fiataljai, köztük Herédi Gusztáv, véletlenül megtalálták. Hirschfeld Sándor erről már nem tudhatott. Tisztes öregkorban, 85 évesen hunyt el 1944-ben. Utolsó éveiben, visszavonulva, gyönyörű gyümölcsös kertjét művelte, a rousseau-i életideál jegyében, a város déli, feleki hajlatában, miközben a közelgő ágyúdörgés már egy új történelmi korszak nyitányát jelezte.

Fadrusz munkatársa, az építész Pákei

■ Nincs olyan városépítő és városszépítő kezdeményezése a századfordulós Kolozsvárnak, amelyből ne vette volna ki részét az építész Pákei Lajos. Bécsi tanulmányévei után egy ideig még kevés megbízása volt, de az 1880-as évektől nagyobb sebességre kapcsolt polgárosodó társadalom már a legkülönbözőbb feladatokkal, állandó munkával látta el. Az ő nevéhez fűződik a nagyvárosias jelleget öltő Kolozsvár impozáns épületeinek sora. Csak példaként, az ő rajztábláján születtek meg olyan épületek tervei, mint a Malom utcai Iparmúzeum, a főtéri New York Szálló, a Kossuth Lajos utcai Unitárius Kollégium, a sétatéri „Kis Sanssouci”, kioszkjával és korcsolyapavilonjával.

Mi sem volt természetesebb, mint hogy Pákei a város főterét díszterré alakító mozgalomból is kivegye részét. Ott volt a Mátyás-szobor fölállítását kezdeményező tanácsülésen, és lelkesedéssel fogadta a pályadíjas Fadrusz monumentális lovasszobrának tervét. Nem tudjuk, milyen körülmények között találkozott a szobrász és az építész, de együttműködésük 1894-től már állandósult. Pákei kapta a megbízást a Mátyás-szobor talapzatának elkészítésére, és az ő öntöttvas kerítése övezi ma is a templomkert megmaradt részét.

Gyalui Farkasnak, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori igazgatójának megjegyzése kívánczik ide arról, hogy Fadrusz „a Majális utcai gyönyörű villát – Pákei Lajos házat –, mely valóságos múzeuma a régi Kolozsvárnak, második otthonának tekintette”. Gyönyörű kert közepén, a város villanegyedében állott, és áll ma is ez a ház, amelybe Pákei a lebontott kolozsvári épületekből kikerült reneszánsz faragványokat építtetett be. Fadrusz jelen volt azokon a házi hangversenyeken, amelyeket a zenekedvelő építész kvartettje adott elő. Rangos vendégek, művelt társaság fordult meg itt, közöttük a magyar művészeti élet jelesei: Benczúr Gyula, Kriesch Aladár, Greguss Imre, Kacziány Ödön, Roskovics Ignác, Veress Zoltán és sokan mások. Napközben viszont valóságos műteremmé alakult át a villa nagy dolgozószobája, ahol a szobrász és az építész a Főter metamorfózisának minden részletét aprólékosan megbeszélte.

A térhatások fontosságát mindig hangsúlyozó Pákeinek a szobortalapzatra vonatkozó elképzelése jelentősen eltért Fadrusz eredeti ötlettervétől. Ezt végül közösen alakították ki, majd a szobor és a posztamentum arányait is együtt állapították meg. Pákei ötlete volt a löhereszerű kontúrokkal megtervezett talapzat, amely az alapvetően historikus emlékműnek némi szecessziós ízt kölcsönzött.

Más tervek is születtek a nevezetes Pákei-villában. Harmonikus, akár ideálisnak is tekinthető együttműködésük gyümölcse a szobrász számára készülő budapesti, naphegyi műtermes villa építészeti megoldása. Ezt a hatalmas épületet, amely a második világháború bombázásai során elpusztult, Fadrusz eleve úgy képzelte el, hogy abban monumentális művek megmintázására is elegendő tér nyíljon. Valóban itt készültek el a Mátyás-szobor gipszalakjai, innen szállították azokat az újpesti öntődébe. Nem kisebb megbízás jutott Pákeinek a pozsonyi Mária Terézia-szobor fölállításánál is. A carrarai márványból faragott (a „trianoni barbarizmusok” során elpusztult), hatalmas alkotás talapzatát szintén Pákei Lajos tervezte.

A Pákei-hagyaték jó részét ma a kolozsvári unitárius egyház gyűjtőlevéltárában őrzik, az építész naplója a városi levéltárban maradt meg. A páratlan dokumentumok megóvása már Pákei és Fadrusz együttműködése idején gondot okozott a ház gazdájának, mert képtelen esetek is megestek vele. Egy napon szörnyűlködve mesélte, hogy inasa a könyvtár egyik díszalbumából kitépett lapokkal gyűjtött be a kályhákba, hogy a vendégek számára a szobákat időben befűtse.

■ A szobor megváltoztatta a Főtér arculatát. Üzletet nyitni, közel kerülni az egykori piac helyét betöltő térhez, az esélyeket javította. Több étterem, kávézó amiatt lett a városba látogató idegenek számára is igen kedvelt találkozóhely, mert onnan pontosan az újonnan felavatott lovasszoborra lehetett látni. Olyasvalami volt ez, mint a pesti Duna-parton az elegáns Atrium Hyatt szálló és étterem, amelynek kávézójából a Lánchíd és a budai vár páratlan látkepe tárul elénk.

Kikaker Boldizsárnak megvolt az az előnye, hogy valamikor a 19. század végén már magáénak tudhatta bérlőként a Rucska-ház (ma a magyar főkonzulátus épülete) egész földszintjét.

Fogalom volt Kolozsváron a Kikaker-kávéház. De hogy azzá válhatott, abban a Mátyás-szobor által felértékelődött Főtérnek nem kis része volt.

Ne szaladjunk azonban nagyon előre az időben. Ez a furcsa, szokatlan nevű üzleti vállalkozó (néhol két k-val, magyarul jobban kiejthetően, Kikakkernek írják a nevét) a Dunántúlról érkezett Kolozsvárra. Az 1899-es *Kolozsvári Cím- és Lakjegyzék* még egyszerűen csak „kávésként” említi a Főtér 22. szám alatt.

Mint élelmes kereskedő Kikaker Boldizsár élt azzal a lehetőséggel, hogy a templom körüli épületek lebontásával megváltozott a Főtér arculata, amit a szobor felállítása tetőzött be. Csinos feleségével mintauzletet, rangos kávéházat varázsolt az egymásba nyíló, nagy ablakú termek sorából. Kávéháza, kis túlzással a Savoyok és Ritzeke példájára, találkozó- és társalkodóhelye lett a kolozsvári társadalomnak és az ide látogatóknak. A kávé, üdítő és fagyalt mellett a vendégnek kijárt a bambusznád kereten kinyitott újság, melyet a pincér kérés nélkül is kihozott. „Olyan finom, előkelő tónus uralkodott, mint világhírű szállodákban – olvasható a korabeli sajtóban. – Ha nem is jártak lábujjhegyen a Kikaker-kávéház vendégei, de hangos szó, duhajkodás évszámra nem zavarta meg a hatalmas lokalitás csendjét.” A hely elítélésére jellemző, hogy tulajdonosa 1916-ban az Erdélyre támadó román csapatok ellen felvonuló Mackensen-hadsereg poros csizmájú német tisztjei elől bezárta a kávéházat, mert oda csak ragyogóra tisztított cipőben lehetett belépni.

Emlékezetesek maradtak a kolozsvári kávéházak történetében az 1903-as esztendő októberének utolsó napjai. Akkor érkezett meg ugyanis a fiatalon, 45 éves korában elhunyt Fadrusz János halálhíre. A városi tanács úgy határozott, hogy a temetésig (Fadruszt a naphegyi villában ravatalozták fel, és a Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra) a szobor körül álló gázlámpákat gyászleppelrel vonják be. Ezt az installációt – ma így neveznénk – az üzletek, éttermek ablakaiból lehetett a legjobban látni.

A kávéházából dúsgazdag kolozsvári polgárrá lett Kikaker Boldizsár sorsa emblemátikusan képezi le a történelem sorsfordulóját. A közhatalomváltás után üzletét földadta, és 1920-ban Budapestre költözött. Vagyona azonban a háborút követő inflációban egyik napról a másikra semmivé lett. Újabb próbálkozásai pedig a pesti üzleti életben a világválság idején sorra kudarcba fulladtak. Így azután Kikaker és felesége a magyar fővárosban szegényházban halt meg.

A Kikaker-kávéház fényes, majd szomorú végű története a Mátyás-szobrot képzeletben befonó legendarepékények ma már alig-alig fölfejtethető indája.

LAKATOS ARTÚR

A SZOVJET KATONA KÉPE AZ 1944–1945-ÖS KOLOZSVÁRI EMLÉKEZETBEN

A katona szintén megörvendett, de egészen más okból: szemet vetett a csizmadiamester új lábbelijére. *Davaj csizma!* – ordított rá, és mert Ecseri nem értett a szóból, puskatussal leütötte, és erőszakkal húzta le lábáról a csizmát. Mivel azonban nem volt jó az ő lábára, otthagytá a sokkos állapotba került áldozattal együtt.

■ Az 1944-es frontátvonulás során Kolozsvár – mint szabad városnak nyilvánított település – nagymértékben megmenekült azoktól a háborús károktól, melyeket az esetleg területén zajló harcok okozhattak volna. Nem menekült meg viszont azoktól az „élményektől”, melyeket a Második Ukrajnai Front katonái okoztak a „felszabadítás” folyamán.

A cenzúra, valamint a megszálló csapatoktól való félelem következtében a kor sajtójában nem jelenhetett meg objektív tájékoztatás ezekre a történésekre vonatkozóan, ez azonban nem jelenti bizonyos események meg nem történtét, valamint azt, hogy ezek nem maradtak meg a lakosság emlékezetében. E tanulmány – anélkül hogy az összes forrásanyag kiaknázására törekedne – az akkor történeteknek mozaik-szerű képét igyekszik nyújtani, az élő emlékezet és a levéltári források tükrében.

Unghváry Sándor visszaemlékezései szerint október 12-e hajnalán találkozott a városvezetőség nevében Malinovszkij marsallal, aki – a feljegyzések tanúsága szerint – igen barátságosan viselkedett, és mindössze egy kérést intézett Kolozsvár lakosságához, illetve városvezetőségéhez: egy legalább hatszáz ágygal rendelkező kórházi épületet igényelt a Torda környéki csaták sérültjeinek ellátására. Az ideiglenes városvezetés igyekezett is a Vörös Hadsereg rendelkezésére bocsátani az egyetemi klinikák épületeit, de mivel ezek nem rendelkeztek elegendő számú ágygal, olyan egyezség született, melynek értelmében az ágyakat maguk a katonák gyűjthették össze a civil lakosságtól. Hogy ebben az „egyezségben” az ötlet mennyire jött a helyi féltől, mennyire a megszálló hadseregtől, csak sejtethetjük: tény az, hogy ezzel megnyílt a lehetőség – erkölcsi szempontból is – a szov-

jet katonák előtt a rekvirálásra. Unghváry még megjegyzi, hogy első nap csak az est le szálltát követően indultak el rekvirálni,¹ a következő napokban azonban már nem voltak ennyire „szégyellősek”. A konkrét esetek tanulmányozását megelőzően ezeket a rekvirálásokat-rablásokat, típusuk szerint, két kategóriába soroljuk: egy részük a Vörös Hadsereg szervezett, hivatalos akcióiként, más részük a katonák magánakcióiként, rablásaiként minősíthető.

Az előbbi típusú megnyilvánulásokról az állami szervek hivatalos jellegű kimutatásokat készítettek, melyek nagy része megtalálható a Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán, a megye Prefektusi Hivatalának fondjában. Ezek értelmében a szovjet katonák elsősorban élelmiszereket és élő állatot, főleg lovakat rekviráltak, ami jelentős kárt okozott a helybeliek gazdaságának. Egy ilyen jegyzőkönyv szerint például egy Kolozs megyei községben 1944. augusztus 23-a és 1945 szeptembere között a Vörös Hadsereg katonái a lakosságtól a következő javakat vették el: 4 ló, 16 juh, 7 sertés, 500 kg árpa, 16 930 kg zab, 1100 kg kukorica, 28 200 kg különböző fajtájú gyümölcs, 3 szekér, 340 liter szeszesital, 37 szárnyas, 18 pár cipő, 31 ruhadarab, 1 mezőgazdasági gép 1420 pengő értékben, 67 db háztartási eszköz, 23 db más tárgy, összesen 102 410 pengő értékben.² Forgácskúton 24 lovat koboztak el, melyek közül 19 a helyi bányavállalat tulajdonát képeztek, ötöt pedig négy különböző magánszemélytől vittek el.³ Egész Egeres járás területén, a kimutatások szerint, 1945. június 4-ig összesen 483 lovat rekviráltak el. Egy ilyen konkrét, név szerinti eset például Cioban Teodor, almásszentmihályi román földművesé, akinek 1944 októberében egy lovát vitték el az oroszok, minden kárpótlás nélkül.⁴ Több helységben az illetékes szervek listákat állítottak össze a károsultakról. Egy ilyen hivatalos lista készült például Nádasdaróc esetében⁵ 1945. július 11-én:

Károsult neve	Rekvirálás időpontja	Elkobzott javak
Balázs M. István	1944. VIII. 25.	1 ló, 1 juh
Jakab G. János	1944. VIII. 25.	1 juh
Jakab G. János	1944. VIII. 20.	1 juh
Balázs István (Pisti)	1944. VIII. 25.	1 juh
Balázs B. János (tüzér)	1944. VIII. 20.	1 juh
Kovács I. János	1944. IX. 14.	1 juh
Albert Márton fia János	1944. IX. 15.	1 juh
Balázs L. István	1944. X. 20.	1 disznó
Jankó István (közi)	1944. X. 25.	1 juh
Jakab G. János	1944. X. 24.	1 ló, 1 juh
Jakab I. István	1944. X. 22.	1 ló, 1 juh, 1 disznó
Albert János Ferenc	1944. XI. 5.	1 juh
Balázs B. János György	1944. X. 20.	1 disznó
Jankó János	1944. X. 18.	1 juh
Nagy Márton	1944. X. 18.	1 juh
Ferkő Márton	1944. XI. 5.	1 juh
Jakab F. András	1944. XI. 25.	1 juh
Balázs L. János	1944. X. 20.	1 disznó
Albert János fia János	1944. X. 20.	1 disznó, 1 juh
Balázs L. István (Gáspár)	1944. X. 22.	1 juh
Jakab G. István	1944. X. 21.	1 juh
Fazekas János	1944. X. 20.	1 juh
Albert István	1944. X. 20.	1 disznó, 1 juh

Más, hasonló listák ennél rövidebbek. Például Szászsármáson, egy hivatalos kimutatás szerint, 1945. augusztus 30-ig a következő javakat rekvirálták el: Bánffy Marianna birtokáról 6500 kg búzát, 130 000 kg kukoricát, Majthényi Istvántól 130 000 kg kukoricát, Sugar Nastasiétól 1 disznót és Racovițan Vasileától szintén 1 disznót.⁶ Az összegyűjtött panaszoknak csak az első kötete 557 oldalra rúg. Teljesen bizonyos (lásd az előbbi táblázat adatait), hogy nem minden kárpótlási igény valós, de ugyanakkor az is megtörténhetett, hogy félelemből nem mertek bizonyos eseteket bevallani, jöllehet maga a jelenség mindenképpen számottevő negatív hatással járt. Azt pedig, hogy ezeket a megnyilvánulásokat még a helyi kommunista szimpatizánsok sem nézték jó szemmel, illusztrálja, hogy egy egyetemi sejtgyűlésen nyíltan szóvá is tették, hogy a Vörös Hadsereg katonái nemcsak a termés és a háztáji gazdaság legértékesebb részét veszik el, de amit nem tudnak elhurcolni, szabotázszerűen megsemmisítik.⁷

Ugyanakkor nagyon sok esetben a megszálló hadsereg katonái szabad rablással is jelentős károkat okoztak a lakosságnak. Kolozsváron számtalan esetben a városi csőcselék is csatlakozott a tomboló oroszokhoz, sőt néha még biztatták is őket. Lakatos István szociáldemokrata politikus egy ilyen esetről beszél: helybeli asszonyok pálinkát adtak szovjet katonáknak, cserébe arra kérve őket, hogy géppisztolyozzák le az ékszerboltokat védő zsalukat és lakatokat, hogy aztán rávethessék magukat a prédára.⁸ Ugyanakkor a legfontosabb célpontok közé tartoztak az élelmiszerboltok is. Általában, ha betörték egy boltba, megittak mindent, ami iható volt, legyen az alkohol vagy alkoholmentes ital, így előfordult, hogy a gyümölcskompótokról leitták a levet, magát az eltett gyümölcsöt meghagyván.⁹

Nemcsak boltok estek áldozatul a szovjet katonák gyűjtőszennvedélyének, hanem magánlakások is. Asztalos Lajos visszaemlékezései szerint elsősorban azokat a házakat-lakásokat szemelték ki, melyek gazdagabbnak tűntek első látásra. Azoknál a házaknál, ahol a lakók bezárkóztak, és nem nyitották ki a kaput, dörömböltek, de nem törtek be. Ahova viszont behatoltak, nagyon sok esetben nemcsak raboltak, hanem erőszakkal be is költöztek egy időre.¹⁰

Az oroszok órák iránti érdeklődéséről, valamint egyfajta rafináltsággal párosult faragatlanságáról rengeteg apró történet emlékezik meg. A Lakatos testvérek, Béla és György ekkor 6, illetőleg 5 évesek voltak, és a Hajdú utca 3. szám alatt laktak munkás édesanyjukkal. Mikor házukba behatoltak az oroszok, éppen az óvóhelyen tartózkodtak, és a veszély elmúltával tértek vissza csak otthonukba. Ekkor látták, hogy szegényes házukból eltűnt a nagy falióra, valamint a látogatók megitták a befőtteket, az üvegkannákat pedig összetörték. Nagyobb veszteség érte a szomszédot, a gazdagabb Tánczos családot, nekik szép lovukat vitték el, helyette otthagya egy kiöregedett gebét.¹¹

Egy Ecseri nevű régi kommunista szimpatizáns csizmadia a Bulgária-telepről épp társaságban volt, mikor arra járt egy csatangoló szovjet katona, akit ő örömmel üdvözölt is. A katona szintén megörvendett, de egészen más okból: szemet vetett a csizmadiamester új lábbelijére. *Davaj csizma!* – ordított rá, és mert Ecseri nem értett a szóból, puskatussal leütötte, és erőszakkal húzta le lábáról a csizmát. Mivel azonban nem volt jó az ő lábára, otthagya a sokkos állapotba került áldozattal együtt.

Egy másik esetben egy órasmester komoly életveszélyben forgott, mivel részeg orosz katonák fegyverrel fenyegették, és nem akarták megérteni, miért nem tud az órás a különböző házakból összeszedett faliórákból karórákat készíteni. Tyukodiék házába az orosz katona azzal az ürüggyel rontott be, hogy puskákat keres. *Davaj katyusa!* Mivel azonban nem adtak át egy puskát sem (a békés polgári családnak nem is volt ilyesmije), azzal kárpótolta magát, amit csak talált. Már érkezésekor a nyakában lógott egy medálként láncra akasztott, felhúzható ébresztőóra.¹² Általában elmondhatjuk, hogy az orosz katonák különös érdeklődést tanúsítottak az órák iránt, és minden alkalmat megragadtak megszerzésükre. Asztalos Lajos emlékszik arra, hogy édesapjától megkérdezte egy orosz tiszt román tolmácsa: hány óra? És mikor elővette zsebóráját, a választ meg sem várva elvette tőle.¹³

Gyakoriak voltak a szovjet katonák által az utcán végrehajtott rablások is. A bevonulást követő napokban például valahogy megtudták a katonák, hogy a Dermata-munkások éppen a béreiket veszik fel, így a gyár előtt várták és ott helyben ki is rabolták őket.¹⁴

Ezek a megnyilvánulások nagyon kellemetlenek voltak a Vörös Hadsereg és a Szovjetunió imázsa szempontjából főleg a helyi kommunisták és más olyan személyek számára, akik társadalmi szerepük megerősítését remélték a szovjet hatóságok révén elérni. Ennek megfelelően megpróbálták a rablásokról hallgatni, illetve kihangsúlyozni azt az állítást, mely szerint maguk a rablók nem is igazi szovjet katonák, hanem mindenféle bűnöző elemek, akik a helyzetet kihasználva lopott szovjet katonai egyenruhát öltöttek magukra, és kizárólag ezek az emberek felelősek a rablásokért. A kor írott forrásai tükrében úgy tűnik, ennek volt is valami valóságalapja, hiszen a mindenkori bűnözői rétegek valóban kihasználták az adott konjunktúra által nyújtott lehetőségeket. Egy a *Világosságban* megjelent cikk például arról szól, hogy szovjet katonáknak beöltözött cigányokat fogtak el a mérai parasztok, akik felismerték és átadták az illetékes hatóságoknak őket, majd visszaszolgáltatták a kardosi román parasztoknak a hamis katonák által elvett lovakat.¹⁵ Egy másik ilyen eset Szoporban történt, ahol katonaruhát viselő banditák kiraboltak több családi házat, és először megfélemlítésképp lövöldöztek.¹⁶ Egy ilyen, különösen erős bűnbandát fogtak el Zentelkén is, Kalotaszentkirály községben. A 14 fős, fegyveres banda vezetője több rablás mellett három gyilkosságot is beismert.¹⁷ Egy 1945-ös kommunista sejtgyűlésen pedig egy jobban értesült aktivista azt az információt osztja meg elvtársaival, hogy a rendőrség az Unió hotelben hamis szovjet tiszteket fogott el, akik a valóságban nem voltak mások, mint ókirályságbeli román tolvajok. Lebukásukhoz az vezetett, hogy miután végigrabolták a várost, a zsákmányból nagy mulatságot rendeztek a hotelben, melynek során berúgtak, és egymás között tökéletes románsággal beszéltek, hangosan, ami környezetüknek szemet is szúrt.¹⁸ Amint látjuk, nem kizárt, hogy ténylegesen egyes a szovjet katonáknak tulajdonított rablásokat helybéli bűnözők követték el, de abszolút mindent mégsem lehet kizárólag ezeknek a számlájára írni.

A szovjetek figyelmét a nem kereskedelmi tevékenységet folytató intézmények sem kerülhették el. Így például a bevonulást követően ideiglenes katonakórház számára foglalták le a Református Kollégium internátusát,¹⁹ mely az intézményt legalább három szempontból is hátrányosan érintette: a bentlakás helyiségeit nem használhatták rendeltetésszerűen, a Vörös Hadsereg nem fizetett semmiféle használati díjat, és a szovjetek otttartózkodása következtében rengeteg ingó dolog is eltűnt.

A kollégium által a polgármesteri hivatalhoz intézett, 1946. augusztus 6-án keltezett levél arról panaszkodik, hogy 1944. X. 12. és 1946. VI. 17. között a szovjetek írásos dokumentum felmutatása nélkül, de a polgármesteri hivatal tisztviselőinek jelenlétében vették használatba az internátust. Amennyiben „rendesen” bért fizettek volna a helyiségek használatáért, két év alatt ez a következő összegekre rúgott volna: az internátus használatáért 18 200 000 lej, a tornaterem használatáért 1 000 000 lej. Mivel azonban nem fizettek semmit, a kollégium jelentős kárt szenvedett, és ezért arra kéri a polgármesteri hivatalt, segítsen a dolog orvoslásában.²⁰

Az eltűnt javakra vonatkozóan 1947. február 28-án a következő leltárt terjeszti fel az intézmény a megyei tanfelügyelőséghez:²¹

A rablásoknál is súlyosabb eseményt jelentettek a bevonulást követő deportálások, melyek során több ezer – a pontos számadatok ma sem ismertek – kolozsvári magyar férfit szállítottak huzamosabb időre munkára a Szovjetunióba, akik közül sokan soha nem tértek haza. Magának a deportálás jelenségének több kiváltó oka is lehetett. Demény Dezső szerint egy előre kidolgozott terv alapján ment végbe.²² Murádin János a témának szentelt tanulmányában három lehetséges okot nevez meg: Malinovszkij marsall félelme Sztálintól az előre kitűzött céloknak nem a tervezett időben történő teljesítése miatt, ebből kifolyólag „hadi-

Elnevezés	Mértékegység	Értéke (lejben kifejezve)
Líceum		11 000 000 lej
Írógép	2 db	300 000 lej
Rádió	1	75 000
Kanapé	2	150 000
Rajzasztal	7	52 000
Fém lábtörlő	2	20 000
Tornaterem		
Kellékek	442	150 000
Tornatalapzat	2	80 000
Tornalépcső	1	31 000
Vasrúd	1	25 500
Fém tornarúd	1	350 000
Atlétikacipő	20 db (pár)	600 000
Futballcipő	24	400 000
Futballfelszerelés	12	300 000
Futballhoz való gypajúzokni	12	120 000
Csontvédő	12	90 000
Internátus		
Vaságy	130	3 000 000
Ágynemű	225	4 800 000
Kanapé	3	989 000
Szőnyeg	1	225 000
Szekrények	25	400 000
Asztalok	84	750 000
Székek	197	1 045 500
Padok	32	381 500
Ládák	99	400 500
Orvosi rendelő		
Gyógyszerek		25 000
Orvosi tárgyak	80	104 000
Mentőfelszerelés (elsősegélyhez)	2 készlet	190 000
Különböző háztartási tárgyak	6 db	
Fémágyak	24 db	
Étkezde		
Különböző élelmiszerek		602 500
Asztalterítők	950 db	8 000 000
Kétkerekű szekér	1	100 000
Különböző egyéb tárgyak	500	2 500 000

foglyokkal” kívánva eltúlozni a magyar–német ellenállás arányait; a kollektív bűnösség és megtorlás elve, melynek elrettentő példáját a szovjetek a civil lakosságon keresztül is illusztrálni kívánták; valamint azok a rémhírek, melyek a szovjet parancsnokság fülébe jutottak arról, hogy a városban visszamaradt német és magyar civil ruhás katonák szabotázsakciókat kívánnak végrehajtani a Vörös Hadsereg ellen.²³

Az áldozatokat akárhonnan összegyűjthették: Tyukodi Lajos 16 éves ipari iskolás tanuló sétált, amikor a szovjet katonák megállították, és félórásra tervezett sétája többéves szibériai kényszers munkává változott, ahonnan nyomorékon, két mankóval tért haza.²⁴ Szerencsésebb volt Ungbháry Sándor, akit szintén megállítottak a katonák, de Malinovszkij *salvus conductus*-át felmutatva megmenekült.²⁵ Csögör Lajos alprefektusi igazolványát mutatta fel legelőször az őt megállító katonáknak, akik megnézték, és intettek, hogy ettől még nyugodtan beállhat a sorba. Az ő esetében is *salvus conductus*-ra volt szükség.²⁶ Az Unitárius Kollégium tanári kara éppen ülésezett, amikor rájuk törtek a szovjet katonák, és kivétel nélkül elhurcolták a jelenlevőket, szerencsájukra azonban Tordán sikerült elmenekülniük.²⁷ Jó gyűjtőterületet jelentettek a gyárak: csak a Dermatából 815 munkást hurcoltak el.²⁸ Egy Bajusz nevű fűtő távolról figyelte az eseményeket, de pechére észrevették a katonák: puskacsővel terelték be a sorba.²⁹

Voltak, akiknek útközben sikerült megszökniük, de legtöbbjük nem volt ilyen szerencsés. Mivel a szovjeteket igazából nem a személyek, hanem a számok érdekelték, egy-egy fogoly elhalálozása vagy sikeres szökése esetében a találomra útjukba kerülő civileket kényszerítették be a fogolytranszportba. Egy ilyen, egyszerre tragikus és komikus eset történt Balázsfalván, ahol a vonatnak jelző román vasutast ragadták meg a katonák, és emelték be a vagonba.³⁰

A deportálásoknál jóval enyhébb jelenség volt a civil lakosság kényszers munkára való terelése. Csupán a Tordaszentlászló melletti csata következményeinek eltakarítására több száz embert hajtottak ki munkára a környező falvakból.³¹ Még inkább megszokott dolog volt ez Kolozsváron. Lakatos István emlékirataiban hosszas vitákról ír, melyek során megpróbálták meggyőzni a szovjet katonai vezetőket arról, hogy ne ők hajtsák ki (brutális módon) közmunkára az embereket, mivel a Szakszervezeti Tanács ezt jobban meg tudja szervezni, mindenki – beleértve a Vörös Hadsereget is – legnagyobb meglepetésére. Lakatos szerint a viták végül is sikerrel jártak,³² az átlagemberekben viszont a félelem megmaradt. A Magyar Népi Szövetség egyik női aktivistája 1945 májusában arról informálja feletteseit, hogy komoly nehézségek árán sikerült meggyőznie Tordatúr lakosságát arról, hogy ne meneküljenek az erdőbe a szovjet katonák elől, mert csak rémhír, miszerint deportálni készülnek mindenkit Szibériába.³³ Az állami színház kommunista sejtjének 1945. júniusi gyűlésén pedig egy tag rákérdez a megyei pártbizottság delegátusára, mi igaz abból, hogy Románia kilencszázezer embert kell hogy átadjon a Szovjetunió munkára. A küldött természetesen hazug propagandának nyilvánítja a félelemkeltő híresztelést.³⁴

Nem minden, a szovjet katonákhoz kötött élmény volt kellemetlen a lakosság számára, még ha a rablások, nemi erőszakok, gyilkosságok, kényszers munkák és deportálások egyértelműen negatív képet is nyújtanak. Nem egy alkalommal megmutatkozott a szovjet katonák emberi oldala is, például legtöbbjük szerette a gyerekeket, és ajándékokat adtak nekik, főleg napraforgómagot.³⁵ Tyukodi Rozália egy másik lányon a városban felismerte azt a szoknyáját, mely akkor tűnt el, több más holmival együtt, amikor az oroszok kirabolták a házat; valószínűleg „széptevészként” ajándékozta el az ismeretlen szovjet katonára.³⁶ Az üzemeket őrző katonáknak rendszeresen járt hazulról a *Pravda* és az *Izvesztija*, melyeket kiolvasásuk után örömmel adtak át helybeli érdeklődőknek.³⁷

Balló András orvos háza úgy menekült meg a rablástól, hogy injekciókat adott a beteg katonáknak. Ezek kezdetben kevésbé bíztak benne – a visszaemlékezések szerint legelső alkalommal a katonák két egyforma ampullát nyújtott át, és követelte, hogy az orvos először saját magának adja be az injekciót, bizonyítva ezzel jóhiszeműségét és azt, hogy nem fogja őt sem megmérgezni –, később azonban kimondottan megszerették, és helybeli ellenségeitől is megvédték.³⁸

Az 1946. december 1-jének estéjén, a sétatéri Kioszkban megtartott bál olyan esemény színhelye volt, amely illusztrálja: az itt tartózkodó szovjet katonák teljes mértékben szocializálódtak a helybeli lakosokkal, ennek minden pozitív és negatív velejárójával egye-

temben. A kiváltó okot a helybeli Hoda Sándor és a székelységből Kolozsvárra szakadt Ambrus Márton konfliktusa jelentette. Ambrus pár nappal ezt megelőzően tettelesen bántalmazta Hodát, aki ezért a bosszúállás lehetőségét kereste. Mivel tudta, hogy Ambrust megtalálja a bálban, odaindult barátaival, szolgálaton kívüli orosz katonákkal, hogy az étteremből kivigyék, és a parkban megverjék. Sokan siettek azonban Ambrus segítségére, és általános tömegverekedés alakult ki, amelynek során az orosz katonák lőttek is. Szerencsére halálos áldozat nem volt, mindössze két személyt – egy lőtt sebű magyart és egy megbicskázott orosz katonát – kellett kórházba szállítani, maradandóan azonban egyikük sem sérült meg.³⁹

■ JEGYZETEK

1. Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Tárának (a továbbiakban JEAKT) kéziratára. Kolozsvári Krónika. Ungváry Sándor visszaemlékezései, K. 51-es irat.
2. A Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (a továbbiakban KmOL). A Prefektusi Hivatal iratai 9/1945-ös dosszié, I. kötet. Szovjetek által elkobzott javak jegyzéke.
3. KmOL Uo. II kötet, 77/1945-ös dokumentum.
4. Uo. 75/1945-ös dokumentum.
5. Uo. 195/1945-ös dokumentum.
6. Uo. 2149/1945-ös dokumentum.
7. KmOL Román Kommunista Párt fond. 46/1946-os dosszié. F. 2.
8. JEAKT, K 70-es irat. Lakatos István szociáldemokrata vezető visszaemlékezései.
9. Ungváry: uo.
10. Asztalos Lajossal (szül. 1936) készített interjú, 2006. december 18-án, Kolozsvárt.
11. Lakatos Györggyel (szül. 1940) készített interjú, 2004. április 15-én, Kolozsvárt.
12. Tyukodi Rozáliával (szül.:1924) készített interjú, 2002. március 13-án, Kolozsvárt.
13. Asztalos Lajossal készített interjú.
14. Ungváry: uo.
15. Világosság, 1945. október 29.
16. Uo. 1946. január 19.
17. Uo. 1946. február 13.
18. KmOL Román Kommunista Párt fond. 70/1945-ös dosszié. Kolozsvár város. 2-es szektor. 3-as sejt. F. 1.
19. Református Egyházi Levéltár. Református Kollégium fond. I.29/1912-es dosszié.XIV. 4223-as dokumentum.
20. Uo. Református Kollégium fond. I. 29/1912. XLVII. dosszié. 5605-ös dokumentum.
21. Uo. Református Kollégium fond. I. 29. 1912. 1948. dosszié. 1513-as dokumentum.
22. JEAKT. K 66. Beszélgetés Demény Dezsővel.
23. A problémáról bővebben Murádin János Kristóf: A megtizedelt város. Korunk, 2004. 10. 58.
24. Tyukodi Rozáliával készített interjú.
25. Ungváry: uo.
26. JEAKT. K 44. Csőgör Lajossal készített interjú.
27. Ungváry: uo.
28. Murádin: uo. 59.
29. Asztalos Lajossal készített interjú.
30. Murádin János Kristóf: Kolozsváriak keresztútja az Urálban 1944-ben. Rubicon, 2005. 2–3. 118.
31. Népi Egység, 1944. november 1.
32. Lakatos István: uo.
33. KmOL Magyar Népi Szövetség fond. 2-1945-ös dosszié. Az MNSZ Kolozs megyei Bizottsága. Jegyzőkönyvek. F 7.
34. KmOL Román Kommunista Párt fond. 47/1945-ös dosszié. Kolozsvár Város, I-es szektor. Intézmények. állami színház sejtje. F 1.
35. Lakatos Györggyel készített interjú.
36. Tyukodi Rozáliával készített interjú.
37. Erdély, 1945. május 25.
38. Balló Áron: A második világháborús katona képe a kolozsvári köztudatban. Kiadatlan kézirat (1994-es államvizsga-dolgozat a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen). 153.
39. KmOL Magyar Népi Szövetség fond. 2/1946-os dosszié. Riportok, jegyzőkönyvek. F. 64.

VASZILIJ BOGDANOV

Kolozsvári csodák

I. A bácsi erdő

Mivel nem felejthettük a tojás, gömb
és rögbilabda formájú,
feleki tetőn található köveket
(egy kisebbet haza is hoztam,
azóta is a könyvespolcom előtt van,
s a sötétben a talányos ónszínű kő
időnként derengeni is kezd,
mintha kiadná a napok alatt
magába szívott fényeket),
Johannes, hogy tovább növelje a káoszt,
kolozsvári tartózkodásunk másnapján
délelőtt kocsiba ültetett,
és elrobogtunk a hírhedett bácsi erdőbe,
ahol, amint mondotta,
„nem egyértelműek a fizika törvényei,
sokszor megállanak vagy példátlan módon
hátrafelé mennek az órák,
időnként megáll az idő,
és különös találkozásoknak lehetünk tanúi...”
Ezt a vicces állítást megmosolyogtuk,
de igazságát hamar megtapasztalhattuk!
Sétáltunk az árnyas erdőben,
nézegettük a mohákat, a gombákat,
a hatalmas tölgyfákat, amelyek lombjai között
láthatatlan madarak koncerteztek.
De nem adhattuk át feltétel nélkül magunkat
az erdő intenzív hangulatának,
karóráink mutatói lecövekeltek,
ráadásul valami halk, de intenzív zúgást hallottunk,
s úgy éreztük, láthatatlan alakok
figyelnek mindenhol, ugrásra készen.
Azt képzeltük, mindössze tíz perc,
legfeljebb egy negyedóra telt el,
de amikor visszamentünk a kocsinhoz,
kiderült: több mint három órát töltöttünk
ebben a mesebeli erdőben.
Óráink mindenesetre álltak.
Johannes egy öreg zsidó óráshoz vitt el,
aki egyszerűen nem értette a dolgot.
„Valamifajta egészen egyszerűen érthetetlen,

mágneses hatás érhette az óráikat, uraim.
Hol jártak?" Miután megtudta,
hogy a bácsi erdőben, sóhajtott.
„Van valami boszorkányság a dologban.
Kísértetekkel, unikornisokkal, boszorkányokkal,
sárkányokkal, tündérekkel, manókkal,
koboldokkal, lidércekkel, démonokkal
nem találkoztak? Állítólag Drakula
és vámpírhadserege is ott tanyázik!
És repülő csészealjokat, kicsi zöld embereket
is láttak már arrafele. Ezek persze lehetnek
betegesen babonás emberek rögeszméi,
álmai, fantazmagóriái is, de én
beszélgettem már olyan,
köztisztületben álló polgárokkal is,
akiket elvarázsolt az erdő,
és újra átélhették gyermek- és ifjúkoruk
felejthetetlen pillanatait!
Ezt, könyörgöm, ne úgy gondolják, hogy
elaludtak, képzelődtek volna,
vagy láthatatlanok hipnotizálták volna őket!
Nem!
Abban az erőben nem érvényesek
a tér és az idő törvényei...
Valami másfajta erő hat ott.
Nyilvánosan zajlanak a csodák,
bárki megtapasztalhatja indiszkrét bájukat.
Az óráikat mindenestre hagyják itt,
megpróbálom helyrehozni őket,
de ha rám hallgatnak,
többé nem kísértik a sorsot,
nem mennek a bácsi erdő felé!
Az a hely veszélyes!...”

A vers, ahogyan az ezt követő másik négy is, nagyapa kolozsvári tartózkodása idején, 1964 májusában íródott, szereplői a fiatal orosz költők, Jevtusenko, Okudzsava és Voznyeszenszkij, akikkel romániai útja során végig együtt volt, és kísérőjük, Johannes, azaz Szász János, egy romániai magyar író, aki írószövetségi tisztségviselőként hivatalosan kísérte őket... Amint megtudtam, a bácsi erdőt ma is különös hiedelmek övezik Erdélyben, egy részüket nagyapa groteszk módon örökölte meg. Mostanság, ahogyan erdélyi ismerőseim mesélik, egyre több rejtélyes esetet feljegyeznek, amelyek azon a balszerencsés területen történnek, sokan láttak és látnak erre felé ufókat is. – Tatjana Bogdanova

II. A tékozló fiú

Este a fogadáson a kolozsvári költők,
teljes egyetértésben, mókásan trafikálva,
itták a vodkát, amit mi hoztunk ajándékba.
„A Sztalicsnaja is jó, de jobb a Moszkovszkaja! –
jegyezte meg az egyik magyar költő vidáman. –

Néha nálunk is kapni, akárcsak lengyel vodkát.”
 A svédasztal már ránk várt, sonka, sajt, töltött tojás,
 nagy levelekben túró, szalonna és szalámi.
 És persze olajbogyók és ecetes uborka.
 Fenséges látvány volt, de mi inkább nézegettük.
 A rengeteg alkohol elvette az étvágyunk.
 „A túró talán jót tesz – vigyorgott Okudzsava. –
 Ennünk kell, Vászja bátyó, kikészülünk a bortól.”
 Hát én is nekiláttam, s akkor egy román költő
 lépett mellém – „Baconsky – hajtotta meg a fejét. –
 Olvastam a *Szuzdali harangokat* – suttocta. –
 És le is fordítottam néhány versét – mutatta. –
 A *Steaua* közölte. Csillag a neve, csillag.”
 Nagyon meghatódtam, s a túró csipegetve
 kérdeztem, „miket ír és hogyan bírja erővel”.
 Keserűen vigyorgott. „Ön a példakép, herceg,
 nem értem, hogy volt képes csak fiókjának írni
 majdhogynem negyven évig!” Rábámultam, nevettem.
 Bort töltött két pohárba. Koccintottunk és ittunk.
 Fanyar olaszrizling volt, passzolt hangulatunkhoz.
 „Írtam, mást nem tehettem, túlélni nehezebb volt...”
 Figyelmesen nézett rám, és megrebbent a szeme.
 Némán indult előre, sietősen követtem.
 „Sok a besúgó, spicli, állandóan figyelnek!” –
 magyarázta már kinn, fenyők között a kertben.
 „Voltaképpen különös, hogy végül is megúsztam,
 barátaim halottak, van, akit főbe lőttek,
 van, aki a lágerben, szemétdombon halt éhen,
 Marina felkötötte magát, nem tehetett mást,
 van, aki megalkudott, van, aki beleőrült...”
 Én, látja, megmaradtam, árnyak költője vagyok.
 Tanúnak szemeltek ki a szeszélyes istenek...
 Sorsukról számot adni, leleplezni az önkényt,
 ez a feladat, látja, egy félőrvilágban!...”
 Elhallgattam, és ittunk, mögöttünk a sötétben
 meneteltek az árnyak, az egész forradalmi
 menetoszlop dübörgött. Baconsky meghatottan
 köszönte vallomásom. Némán cigarettáztunk.
 Elmondta, verseket ír, egy vékonyka kötetet
 nyújtott felém sóhajtván. „A tékozló fiú –
 fordította a címet. – *Fiul risipitor*.”
 Nem folytathattuk. Zsenya aggódott értem, kijött,
 kezében üveg borral, megosztotta velünk.
 Susogtak fejük felett mesebeli fenyőfák.
 Sorsunk csillagterképén az X-emet kerestem.
 Megtaláltam, mutattam: „A csillagom, látjátok.
 Valahol a távoli Lant csillagképben villog.
 Vajon miféle lények élhetnek a bolygóin?
 Hasonlítanak-e ránk? Van-e emberi arcuk?”
 Egyikük se szólt semmit. Nem is kérdésnek szántam.

Aztán felhők takarták el a Lant csillagképet.
Szótlanul mentünk vissza, már mindenki énekelt.

Nagyapa könyvtárában megtaláltam Anatol Baconsky A tékozló fiú című, nagyapámnak 1964. május 19-én dedikált kötetét, sűrű bejegyzésekkel. Kiderült, több versét le is fordította, közölte is, mint ahogyan Baconsky is továbbra is rendszeresen fordította verseit, s a hagyatékban több levele is fennmaradt. Egyébként amennyire megállapíthatom, igen jelentős költő volt, 1977. március 4-én, a bukaresti földrengéskor halt meg, nagyapa igen szép versben búcsúztatta, s szerepelteti a Levelek a másvilágra című, öregkori ciklusában is. – Tatyána Bogdanova

III. A rózsa

Az egyik sarokban a magyar, a másik sarokban
a román költők énekeltek. „És mi?” –
kérdezte döbbenten Zsenya.
„Talán énekelhetnénk mi is, a Volgáról!” –
vigyorgott Andrej. – „Vagy a bunkócskát!” –
somolygott Bulat. – „Az Internacionálét.
Nagy sikerünk lehetne. A szívükbe zárnának.”
Egymásra néztünk és vigyorogtunk.
Fiatalabb, vékony magyar költő
imbolygott oda hozzánk, és be is mutatkozott,
megszorítva kezünket, de nem hallottuk jól a nevét.
Legnagyobb meglepetésünkre vetkőzni kezdett,
először zakóját vetette le,
akkurátusan helyezve egy székhelyére,
majd kifűzte cipőjét, kilépett belőle,
lehúzta zokniját is, nadrágját,
szétnyitotta fehér ingét,
és a szíve helyén vörösödni kezdett a bőr,
vörös rózsa nőtt ki, bársonyos szirmai
bódító illatot árasztva remegtek a huzatban.
„Vigye el a feleségének, herceg!” –
adta át, és meghajolt, majd felnézett a levegőbe,
ahol hirtelen megjelent egy fehér madár,
ő is csapdosni kezdett karjaival, felrepült,
és a madárral együtt ott körözött a csillár körül,
majd kirepültek a csukott ablakon, és eltűntek.
Többé soha nem láttuk.
„Ez volt az erdélyi csoda!” –
jegyezte meg a döbbenet Andrej. Felemelt
egy üveg bort, töltött, koccintottunk, és ittunk.
„Vagy egy transsylván telepata” – legyintett Bulat.
„Tömegszuggesztió áldozatai lettünk, testvérek!” –
füstölgött Zsenya. Én némán szorongattam
az illatozó rózsát, és hallgattam
a már együtt éneklő, kivörösödött
román és magyar költők mélabús dalát.

A vers, valljuk be, fölöttébb különös eseményt örökít meg, hogy látomása volt-e nagyapának a töméntelen mennyiségben elfogyasztott boroktól, vagy tényleg valami rejtélyes, játékos kedvű telepata búvólte el őket, nem tudom eldönteni, de nem is érdekes. A vers a maga különös módján mégis sokat elárul annak az estének és egész kolozsvári látogatásuknak a megejtő és sodró hangulatából. – Tatjana Bogdanova

IV. A román gyufa

Az utcán jöttünk rá, hogy Zsenya
valahol elhagyta az öngyújtóját,
és egyikünknel sincsen gyufa.
Mivel a szállodáig még tíz-tizenöt
percet kellett volna sétálnunk,
bevértük azokat a fehér ballonos,
sötét öltönyös, vörös nyakkendős,
kék szemű, magas férfiakat,
akik már a feleki tetőn is
(mintha a kövek közül nőttek volna ki!)
ott kóvályogtak körülöttünk a ködben,
mintha kerestek volna valamit.
De teljesen egyértelmű volt,
hogy minket kerestek,
és ahogy megtaláltak,
hirtelen bizonytalanodtak el.
Nem kaphattak utasítást arra,
hogy igazoltassanak,
vagy beszédbe elegyedjenek velünk,
ezért eltávolodtak tőlünk,
és ott bóklásztak az egyre sűrűbb,
tejfehér ködben.
„Isten szeme mindent lát,
Isten füle mindent hall” –
vigyorgott Johannes. –
„De ezek még csak nem is istenek...”
Zsenya odalépett az idősebbhez,
szájához emelve cigarettáját,
tüzet kért,
de a férfi,
tehetetlenül tárva szét a karját,
jelezte, hogy nem dohányzik,
nincs gyufája.
Fiatalabb társának volt,
de csak a nyolcadik szál gyulladt meg,
és azt is azonnal eloltotta
a feltámadó szél.
Végül Zsenya elkérte a gyufát,
leguggolt,
és tenyerével takarva a gyufát
csak sikerült rágyújtania.
Ezúttal, káromkodva számolta,

a kilencedik szál gyulladt meg,
ezért, elnézést kérve tőlünk,
direkt cigarettájáról adott tüzet,
megköszönte,
és a figyelmesen várakozó férfi
kezébe nyomta a gyufát,
és pöfékelve indultunk el
az ólmos hajnali fényben,
szállodánk felé.

Hogy egész romániai, erdélyi látogatásuk alatt megfigyelték őket a román titkosszolgálat, a gyászos emlékezetű Szekuritáté emberei, arról több vers is szól, s ahogyan Léna nagymama elmesélte, nagyapa is sokat beszélt erről, hiszen előttük sem maradt titokban, hogyan is maradhatott volna, és ők a maguk játékos módján néha kapcsolatot is kezdeményeztek a személyi követőkkel, heccelték őket. Egy ilyen esetről szól ez a vers is. Ami a román gyufa minőségét illeti, azóta, úgy hallom, valamelyest javult. De mit lehet tudni? – Tatjana Bogdanova

V. A kóbor kutya

A fiatal, égő szemű, sovány magyar költővel a Bükkben találkoztam. Fák és bokrok között kerengtünk, levelek szűrte, sápadt fényben, gombákat gyűjtöttünk a kék tasakokba. Egy óránk volt, egy óra! Utána a nagy, rögbilabda alakú tisztáson kellett találkoznunk, hogy szalonnát süssünk, megkóstoljuk a bort, és eszmét cseréljünk végre a kolozsvári írókkal. Egy óra, csak egy óra. „Mit is mondhatnék? Felszínen tartom magam: élek!” – kezdte a költő egy vastag, barna gombát vizsgálva. Ők medvegombának nevezik. Ezen hosszan derültem. „A manysik, önök rokonai, ha jól tudom, istennek tartják a medvét, állandóan türelmesen várják alászállását az égből, amelyet a sámánok, nem véletlenül, felső világnak neveznek.” „Ezek szerint – hümmögött a költő, hosszan vizsgálva egy vargányát – létezik alsó világ is.” „Természetesen – bólintottam. – Oda a bűnösök kerülnek, akikkel a sámánok, a tűz körüli táncukat követő hallucinatorikus állapotukban, szintén kapcsolatba lépnek. Különös, nem?” „Hallottam, ön élt Szibériában” – nézett rám, tasakjába süllyesztve a gombát. „Igen, a háború alatt” – bólintottam. „Nagyapám még az első háborúban volt ott hadifogoly – hümmögött a költő –, amire hazakerült, ugyanabba a faluba, ahonnan elment, már egy másik országba érkezett, megváltoztak időközben a határok.” „Elmondaná egy versét?” – kértem. – „De magyarul, előttem ez a nyelv sem teljesen ismeretlen, fordíthattam már Petőfit, Vörösmartyt, Arany Jánost.” Leeresztette a tasakot, és elkezdte a kóbor kutyáról

szóló versét, amelyet még hazatérésünk után lefordítottam,
de nem tudtam közölni is. A szerkesztők vonakodtak.
Nem értették, vagy egyszerűen nem akarták érteni.

*„Előbb csak háztól házig verték,
azután ki a faluból.
Most két falu között tétován
hol ide, hol oda lohol.*

*Bátor kutya volt, eleinte
még meg-megkapta a botot.
S nézzétek:
hogy elgyámoltalanodott!”*

Akkor nem tudta folytatni. Kurjongató, vidám román költők
tűntek fel Zsenya társaságában, már megkezdtek egy üveg bort,
minket is megkínáltak, este viszont, a fogadáson, a kertben,
ahol Baconskyval is beszélgethettem, megkértem, fejezze be,
és adja ide a kéziratot, s még más verseket is, amelyeket,
ha nincs ellenére, oroszra fordíthatnék. Különösen megragadott
a kóbor kutyáról szóló költemény vége.

*„Menti a bőrért céltalanul.
Csak a bőre van, semmi más. –
Hol késel,
irgalmas vadász!?”*

„Nem is mutatkoztam be még” – suttogta, töprengő arcát
pohár bora tükrében hosszan elnézegetve. – „Kányádi Sándor.
Alexander. – mosolygott. – Önöknél több cárt és anarchistát is
így hívtak, ha jól emlékszem, Lenin bátyját is, akit...”
Most sem tudta befejezni, megint megzavartak spicces,
daloló költők, ezért ez az este sehogyan sem akar véget érni.

*A vers egy másik erdélyi költőbarátjával, Kányádi Sándorral való megismerkedését jeleníti
meg, vele is, akárcsak Szász Jánossal, Zaharia Stancuval és Anatol Baconskyval, bensősé-
ges, baráti kapcsolatba került, a költő rendszeresen elküldte verseskönyveit, s nagyapa A
kóbor kutyán kívül, melynek részletei versében is szerepelnek, lefordította még néhány
igen szép versét, de nem tudta közölni is őket, a szerkesztők vonakodtak... (Zárójelben
jegyzem meg, hogy három kötetre tervezett műfordítás-gyűjteményében nyilvánvalóan
majd Kányádi Sándor-fordításait is szerepeltetem...) Kányádi Sándorral is leveleztek, s
szerepelteti a Levelek az önkéntes száműzetésből című ciklusában is, neki ajánl egy igen
szép verset. – Tatjana Bogdanova*

Bogdán László fordításai

VILLANÁSOK

ABRUDBÁNYAI MELINDA

Szemüvegek

■ Nem látok távolra. Volt néhány szemüvegem, egy nagyon színes, egy vastag keretes bordó meg egy lehetővékony világoskék, de nem szoktunk össze egyikkel sem. Azt hiszem, pusztán a divat miatt el tudnék viselni egy buborékszerű óriáskereteset, amiben elvész az arcom. Aztán egy-két hét, és az is a fiókba kerülne.

Szeretem, hogy nem látok rendesen, hogy eltorzulnak és egybecsúsznak a fények meg a formák, főleg estefelé, csak hömpölygő foltokat látok, ahogy ki- és beolvadnak egymásba. Ilyenkor valahogy a hangok is tompábbak. Gyanús, kétes művész(kedő) hajlamaim sűrűsödnek össze e félvakságban.

É.-vel egyetlen dolgon tudtunk csak veszekedni, és ez a szemüveg volt. Ahányszor megkérdeztem, hogy mi van a táblán, vagy hogy ki volt az utca másik oldalán, akinek akkorát köszöntünk, hisztérikus rohamot kapott, úgy oktatott ki, ahogy még anyám sem tette, nem nézett rám, csak hadonászott a kezével...

Neki lételeme a szemüveg. Mindig elmesélte, hogy amikor megkapta az elsőt, hatéves volt. Akkor jött rá, hogy addig semmit sem látott olyanak, amilyen valójában. Már nem tudná elviselni, ha nem látna. Neki azóta is ünnep, ha új keretet kap. Később, miután elkerültünk egymás mellől, nem beszéltünk erről többet. Ő szemüveggel, én anélkül, nem változott köztünk semmi. Egy véletlent, véletlenek sorozatát, cigarettát, egy szürkés sálát meg egy kabátot leszámítva.

Ugyanúgy elindultam cigarettáért, megint valami regényem forgattam magamban, aminek a főhőse már nem tudom, hogy akkor épp mit és hol csinált. Peregetek a lábak, nadrágok, szavak, s ahogy haladtam előre, egyszer csak beszívárgott a szemem sarkába egy szép zöld, egy kabát, egészen addig, amíg zöldben láttam mindent. A férfit is.

Este elmentem egy könyvbemutatóra. Elszívtam egy cigarettát, hallgattam, figyeltem. Már sötétedett. A terem ablakán át kiszűrődő fény megvilágított egy sávot az udvarból, és mögötte egy alak cigarettázott, a füstből köszöngetett ki az érkezőknek. Nem mertem odanézni, mint ahogy később sem, ha néha még a véletlen úgy hozta, hogy találkoztam vele, és tudtam, hogy ő az. Aztán másnap az egyetemre menet letérültem egy mellékutcára, beültem kávézni, és olvastam. Csak egy idő után vettem észre, hogy ő is újra ott van. A haja göndör. Hetekig nem láttam ezután.

Aztán véletlenek újra, láttam a teázóban a szomszéd asztalnál, egyszer az utcán, nővel, újra a teázóban meg egy kocsma pincéjében is. Egy ugyanilyen kocsma ugyanilyen pincéjében, ahol peregetek a lábak, nadrágok, szavak, de ezt már nem ugyanúgy olvasom.

D. [no subject] Wed. 6/18 11:59 AM. És válaszoltam. Négy-öt szó mindegyik, és többé már nem a szomszéd asztaloknál ült D. Elmesélte, hogy eleinte, míg távol voltam, és sötét volt, és amúgy sem lát jól, csak a sálamról ismert meg. Kacagtunk. Egy asztalnál összeszövődtek a darabkák, a név, a kabát, a sál, a cigaretta, a göndör haj, és én feloldódtam ebben a valóságban.

Talán egy hónap is eltelt, míg meséltem erről É.-nek. Telefonon beszéltünk, s mondtam, hogy az a sál volt, amit az édesanyjától kapott. Ingerült lett a hangja, mondta, hogy ez vagány, nagyon az, mind a ketten valami ilyenre vágytunk, ő nagyon örül, csak hát kölcsönadta a sálját, az ő sálját, de azért tényleg nagyon örül... és soha többé nem beszéltünk. É. szemüveggel, én anélkül, semmi nem változott köztünk. Egy véletlent, véletlenek sorozatát, cigarettát, egy szürkés sálát meg egy kabátot leszámítva.

■ Abban az időben már a dobostortát is csak margarinnal csinálták porcukorkrém helyett. A többi sütemény régen ehetetlen volt, nem használhattak hozzájuk sem vaját, sem tejszínt, sem kakaót, mert ezeket teljesen kivonták forgalomból. Az isler kemény volt és ehetetlen. A krémes felragadt az ember szájpaddlására, a csokitorta krémje kávézaccal színesített margarin volt, és a mignon sem volt mignon... Talán csak az egyébként elég rossz hírű béka maradt változatlan, bár annak is az eredeti almazöld máza kezdett kékbe hajlani.

Teljesen elaljasodott a világ, és benne mi is, habár ezt húszévesen nem egészen így fogtuk fel.

Na meg nem is a dobostortáért jártunk mi a Lupsa fertályi sarokcukrászdába, hanem a két felszolgálólányért, én pontosabban az egyikért, a szőke hajfürtös, rózsás arcúért. Délutánonként, amikor szabadultunk a gyárból, beültünk a barátommal ebbe a cukrászdába, ha kaptunk helyet – csak négy asztal volt, néha várni kellett az üresedésre, ugyanis odajártak a lupsai fiúk is, szintén a lányok miatt, de fogyasztásnak is kellett lenni, ezért ették a rossz tésztákat, itták rá a sárga levet... És ugyanezt tettük mi is.

Tehát rendeltünk. Az egyik lány kihozta kistányéron, ha szerencsém volt, a szőke, kék szemű, rózsaszín köténykében. Vagy a barna lány, kék köténykében, ha a barátomnak volt szerencséje. Valójában az igazi szerencse az volt, hogy nem ugyanaz a lány tetszett mindkettőnknek.

Így kanalizgattuk a rossz süteményeket, ittuk rá a vizet, hogy nyelni tudjunk, a lányok felé pilantgattunk, közben poénokat mondtunk.

A másik három asztalnál a lupsai fiúk ették a maguk tésztáit, és még hangosabban viccelődtek, mialatt ők is a lányokat bámulták.

A lupsai fiúk otthon voltak, mi voltunk a „vendégek”. Ezt a lányok rögtön tudták, de csak idővel merték ennek apróbb jelét adni. Például letörölték az asztalunkon az üveglapot, mielőtt letették a rendelést. A többi asztalnál erről szó sem volt: sőt még a morzsás, ragacsos tányérokat sem vitték el, csak ha már nagyon felgyűltek. Persze hogy ezt az utcabéli fiúk is látták, ezért a hangos viccek kezdtek még hangosabbá válni, és ezek egyre inkább a mi asztalunk irányába sülték el. Azért nyilván nem kötődtek, csak évődtek.

A felszolgálólányok ezzel a kialakult helyzettel mit sem törődtek, és továbbra is kivételeztek velünk, főleg a szőke fürtös: most már egy-egy mosoly is becsúszott. Mi a barátommal ezt jól viseltük, de megszólítani már nem mertük a lányokat, akkor háború lett volna, az a hét-nyolc fiú ott rögtön ránk ugrik. Így csak faltuk szorgalmasan, nap nap után azokat a fojtós süteményeket, szegezünk, vártuk a megfelelő pillanatot. Ami nem is késett.

– Ez a dagadt – kiáltott át az egyik fiú a sarokban levő asztalhoz –, ez a dagadt mindig szpumoszt eszik! Figyelitek, a múltkor kettőt evett!

A „dagadt” ebben az esetben a barátomnak szólt, aki valóban testes gyerek volt, evős, ahogyan a szülei mondták, és aki tényleg most is szpumoszt rendelt.

A szőke fürtös lány most kissé ijedten a barátomra, majd rám nézett, és a párnás tenyerében megremegett a hatalmas habkocka.

– Ne törődjete ezekkel a hülyékkel – lehelte a szőke fürt, és a rózsaszín párnácska az asztalra tette a tányért. – Mindjárt szabadulok – súgta a fülembe a lány, majd eltűnt a virágos függöny mögött, a pultnál.

– Na, ki mer versenyt enni Alival? – néztem a fiúkra.

Egy pillanatra csend lett, erre nem számítottak. Vége, gondoltam. De aztán felállt egy, a legnagyobb köztük:

– Mibe lesz?

– Az fizet, aki veszít – szögeztem le.

– Jó – mondta a nagy –, én is kérek egy szpumoszt.

A barna lány a világoskék köténnyel kihozta.

Ali és a nagy fiú egyszerre fogtak neki. A nagy fiú hatalmasat falt a szpumoszból, nem tudta lenyelni, a szeme kidülledt, fuldokolt, kiköpni nem merte, tiltotta a szabály. Ali pedig kávéskanállal eszegette a magáét nyugodtan, és a sütemény szemlátomást fogyott.

A szőke fürtös lány kijött átöltözve, most már nadrágban, menjünk, mondta, és mentünk.

– Elkísérsz? Évi vagyok – mondta.

– Én Dani vagyok. Merre megyünk?

– A strekk mellett, erre szoktam mindig. Most nem sietek, van még egy órám. Az apu hét után vár.

– Dolgozol már, nem? – néztem rá.

– Nem ismered az aput – nevetett –, hétkor vár. Te hol dolgozol?

– A cipőgyárban. Háromkor szabadulok mindennap – mondtam.

– A munkások kettőkor jönnek... – szögezett a lány a falhoz.

– A személyzet héttől háromig van. Én a tervezőosztályon vagyok, cipőmodelleket tervezek – szabadkoztam.

– Aha... Nekem nem ment a sulis olyan jól, a közgazdaságra próbáltam, de nem vettek fel. Menjek dolgozni, mondta apu. Nem is bánom igazában.

– Ó, én is csak technikumot jártam.

...és így beszélgettünk hazafelé nap mint nap, minden délután megvártam a cukrászdában, ott már béke volt, megtudták, hogy Évának én vagyok a barátja, elhelyeztek a képpen.

A barátom továbbra is jött velem, de inkább miattam, a barna lányt nem érdekelte, hiába evett versenyt minden kategóriában és győzött, ez nem volt elég. Nekünk viszont falazott, megegyeztünk.

Így Éva mindig korábban eljöhett, több időnk volt, de azért hétkor pontban az Állomás utcájában voltunk, a kapuban. Csókók és búcsú.

– Gyere, mutassalak be az apunak – sutogta egyszer, a sokadik búcsú után, és nem eresztett.

Idegesen álltunk a gangon a bejárat előtt, Éva csengetett, vártunk, nyílt az ajtó, és ott állt benne egy óriás kockás házikabátban, szemüveggel, és rám nézett.

– Csókolom, apu, ő a barátom, Dani...

– Hét óra tíz perc – mondta a nagy ember.

– Apu, itt voltunk a kapuban, csak arra gondoltam, ha feljöhetne Dani egy kis időre...

– Ilyenkor? – mozdult meg a szemüveg.

– Csak egy kicsit... – reménykedett a lány.

– Jó – mondta a nagy ember –, vacsoráig még van egy fél óra.

Bementünk a sötét előszobába a kockás házikabát után, az ajtó mögött belebotlottam egy apró, vékonyka asszonyba, majd a lábára léptem. – Csókolom – mondtam hirtelen. – Ő az anyu – mondta Éva. Nem is tudtam, hogy létezik, gondoltam magamban.

– Gyere a szobámba – húzott Éva. Bementünk. – Mindjárt jövök – mondta, és eltűnt.

A falon egy kis olvasólámpa égett, mellette távolabb talán egy szobahőmérő derengett. Ahogy ott üldögéltem magamban, egyszer csak belépett az apu, elment előttem az ablak felé, megállt, nézte a falon a hőmérőt a fekete keretes szemüvegével, krákokott, majd kiment, észre se vett.

– Tizenhét fok van – hallom az előszobából, ezt apu mondta anyunak – le kell zárni a gázt!

Aztán csönd lett. Az ajtó kissé nyitva maradt. Az ajtó és köztem, az asztalkán a telefon mellett cédulát vettem észre, rajta ez állt piros betűkkel: NE BESZÉLJ CSAK 3 PERCET!

Végre visszajött Éva, becsukta az ajtót, és leült mellém. Csak egy vékony rózsaszín otthonka volt rajta, az is rövidke.

Kérdően néztem rá. Tekintete azt mondta: Értsd meg, ők már ilyenek.

– Apukád haragszik, megyek – mondtam volna, de Éva hozzám bújott, csókolni kezdett.

Meg voltam rémülve, mi lesz itt, de nem volt erőm ellenállni. A lány, mintha elment volna az esze, kigombolta a felső gombját, és a mellére húzta a kezem, majd a rózsaszín párnás kezével bele-nyúlt a nadrágomba. Az agyam teljesen elborult: – Bocs – mondtam –, csak a végére. Jó?

– Balra a második ajtó – mondta Éva kissé nyersen –, ezt hagyd nyitva, hogy láss.

Az előszobában valami cipőkre tapostam, aztán valahogy megtaláltam a kilincset, bementem, nincs a villanykapcsoló, megint ki, tapogatok, ez az, nem, ez az előszobáé, mellette a másik, végre! Bent a fürdőszobában vizet engedtem a csapból az arcomra, ittam valamit, majd leültem a vécé te-
tejére. A vécé mellett egy dobozban ollóval felvágott újságpapírdarabokat láttam.

Mindez nagyon furcsa és szokatlan volt számomra akkoriban.

De most már, hogy Évi lett a feleségem, és itt lakunk a kicsi szobában, magam is jónak látom a pontosságot és az ésszerű takarékoskodást.

Elég nekünk az olvasólámpa fénye, és azt is lekapcsoljuk, ha a konyhában van dolgunk. A nagy meleget sem igényeljük, megelégszünk a tizenhét fokkal, sőt még a tizenhattal is. A fürdőben már rég elromlott a lámpa, de ha bemegyünk, kissé nyitva hagyjuk az ajtót, és így beszűrődhet a fény. Igaz, én már vettem vécépapírt a saját fizetésemből, és ezt az apu sem ellenezte.

Együtt szoktunk vacsorázni, olyankor ég a gáz is a konyhában, és esténként együtt nézzük a tévét, amíg csak az apu el nem alszik, és az anyu meg nem veti az ágát.

És ha olykor elmegyünk a feleségemmel sétálni, az biztos, hogy kilenc előtt hazaérünk. A meg-
egyezés szerint.

BARCSAY ANDREA KRISZTINA

Dzsesszénekesnő

■ Régi lemezek közt kutakodom, emlékeket keresek, port törölgetek. Dzsesszlemezek, a régi nagyok, nálunk már valósággal családi hagyományá vált a dzsessz.

A kislemezen, ami nem akar előkerülni, sötét ruhába öltözött fiúk és egy kedves arcú, fiatal bar-
na lány, nagy konttyal, mosolyog. Aztán halványan és bizonytalanul előkúszik az emlék, már nincs, aki elmesélje pontosan a történetet, hiszen a kislemez is az elajándékozott tárgyak bizonytalan útjá-
ra tévedt, és most jogos tulajdonosánál pihen, aki maga is egyike volt a lemezen látható huncut mo-
solyú fiatalembereknek. Az utókornak rögzítette a zenét a korong, de maga is kiöregedett mint adat-
hordozó, és a dzsesszműfaj kedvelői is megritkultak időközben.

Ahogy felelevenítem magamban a színes csoportképet, a fiúk mind olyan egyformák, a ruhájuk, simára borotvált arcuk, hajviseletük. A fiatal nőalak maradt meg inkább élesen emlékeimben, hiszen ő a központ a képen, függetlenül attól, hol is áll. Gondosan fésült, a kor divatját idéző frizura, csi-
nos ruha, vidám mosoly. Boldog lehetett akkor, sikeres, hiszen fényes karrier előtt állt. Talán csak a szeme sarkában bujkált egy kis szomorúság, de az is lehet, hogy csupán a ráhulló fehér fény keltet-
te ezt a hatást. Vidám lehetett, magabiztos, felszabadult és modern. Szerette, amit csinált, és értett is hozzá. Hiszen dzsesszt énekelni nem könnyű.

Lassan emlékfoszlányok rémlenek fel, történetek, melyeket róluk meséltek, de az is lehet, hogy képzeletem játszik velem, és csak a megfakult emlékképek mesélnek, mondják tovább a történetük, azt, ami a mosolyuk mögött rejlik.

Vakító napfényben úszó nyári napnak indult, ugyanolyannak, mint a többi, amikor felberregett a telefon. Kellemes, sötét női hang vette fel, a vonal másik végén izgatott hang szólt bele: – Paula! Láttad a hirdetést? Jelentkezned kell!

– De most csak ezért utazzam fel? – kérdezett vissza. – Nem is biztos, hogy sikerülne, az ilyen helyekre tudod, hogy már előre megvan a jelentkező. Nekem most itt van a kisegyüttes, és végigtur-
nézzuk a nyarat, még a tengerpartra is lemegyünk.

– De meg kell próbálnod, ez egy jó nevű hely, megérdeklődtem, K. elvtárs a kultúrosztályon fő-
mufti, akit kiválasztanak, az biztosította magának a karriert. Ígérd meg, ígérd meg legalább, hogy
gondolkozni fogsz rajta.

És azon a hatodikai napon Paula kissé önmagán is csodálkozva megjelent a válogatáson. A fülledt meleg, mint valami lomha, nagy állat terpeszkedett el a nagyváros utcáin. A hűvös, kissé szűk előtérben több hölgy is várakozott, többnyire igen fiatalok, némelyek nagyon kifestve. Izgatottan egymást kérdegették, hogy mik lehetnek az elvárások, hogy a szerencsés nyertes/nyertesek mire is számíthatnak.

Végül hárman maradtak, akiket visszahívtak másnapra.

Az első egy szőke, apróbb termetű nő – magas sarkakon, de rendkívül magabiztosan libbent be a terembe. Gyönyörű, kristálytisztá magasságokat tudott produkálni, és ideológiailag igen magas szinten állt. A dzsessz műfaját, ami a dekadens, kapitalista társadalom terméke volt, a tiszta forrásból származó népdalok szövegével adta elő, így születtek ilyen dalok, mint a *Gyere, Mihály, nyiss kaput!*, és a *Döccen a szekér, unottan húzza a bivaly*. A stílusterés ellenére a lány ideológiai felkészültségének köszönhetően kedvező fogadtatásban részesült.

A második lány énektehetségében semmi különös nem volt, hangja sem sok, leénekelte tűrhetően a választott dalokat, viszont szép dekoltázsra volt és csinos lábai.

Ezután következett Paula, akinek sötét tónusú, bársonyos hangja a műfaj első, igazi előadóit, a néger énekesnőket idézte, ehhez párosult érzékeny előadásmódja és biztos zenei tudása. Nagyon jól improvizált, egy bibap improvizációt és Gershwin *Summertime*-jét adta elő.

A bizottság döntése egyhangú volt: a tervezett előadássorozaton ők hárman fognak énekelni, nagyszínpadon, big band zenekari kísérettel.

Paula maga sem akarta elhinni, hogy ilyen váratlan lehetőség pottyant az ölébe, még akkor sem, amikor beszámolt a neki drukkoló barátjának. A próbák néhány hét múlva kezdődtek, addig le kellett utaznia a tengerpartra az együttesükkel. Vajon hogy fogadják a hírt?

Már csomagolt, amikor megint hívták, izgatottan próbált mindent beszorítani kis bőröndjébe, a hajkefék, fésűk, a fellépőruhák és estélyicipők, a kották, semmi nem maradhatott ki.

– Beszélünk kell – mondta az ismerős, barna férfihang –, valami nagyon fontosat szeretnék mondani.

– Tudod, hogy most el kell utaznom, csak pár nap az egész, amíg elkészül a felvétel. De ahogy megjöttem, találkozni fogunk. – Paula igyekezett nyugodtan beszélni, de a szíve a torkában dobogott. Mosolygott, tudta, hogy az kellemessé teszi a hangját, megnyugtatóvá.

– Muszáj most elmenned? – kérdezte a férfi.

– Tudod, hogy muszáj. De sietek haza, mert itthon hamarosan kezdődnek a próbák, megegyeztünk, hogy majd repülővel jövök, így csak két napot tart az egész.

Paula az utolsó percben indult, a szaxis kivitte a reptérre az autóján, még futott is a kis bőröndjével, és sikerült elérnie a repülőt.

Vakító volt a napfény azon a reggelen is, már korán reggel izzott a nap, amikor bement a rádió, hogy repülőszerencsétlenség történt, túlélők nem voltak.

Így történt. Vagy így is történhetett.

A lemezeket visszateszem a helyükre, Paulából csak a hangja maradt az első és utolsó lemezéről, és a polcomon a lemez üres helye, emlékképe egyre fakul, csak a dúdolgatott számok idézik még fel őt.

BÁNTÓ RUBEN

Jegyzetelés

■ Ha megállok, a világ körbeforog engem. Nem kell egy lépést sem tennem, és látom, ahogy ájuldoznak az emberek: *popcorn and Candy Floss*. Azt kell tudomásul vennem, hogy én is hasonlóan ájuldozom. Megüt az, amit látok, felkavar, és sokszor dühít a tehetetlenségem. Nincs hatalom a kezemben, de ahogy járok, egy gondolattal mégis feltartóztatom magam, hogy ne járjak velük egyformát. „Ha sikerül változtatni azon, ami bennem van, az egész világot megváltoztatom.” Az első meg-

állómon ez segít, hogy mégis járjak, menjek, keressem az utat, ami az én járásom lesz, s nem valakinek a helyébe lépem bele magam.

Ebben a tájékozódásban egyforma járdán, úttesten haladunk mind, de északról keletig távolság van közöttünk, ember és ember között. Ugyanazon az úton megyek én is munkába, mint a főnököm, mint a saroképület igazgatója, mint a plébános. Ők főnökök, igazgatók, papok – én ki vagyok?

Már kint vagyok az épületből, és ilyen szemüveggel olvasom azokat, akiket és amiket látok.

A barátaim, akikkel együtt megyek, arról társalognak, hogy ezt az autót, ami mellett éppen elhaladtunk, mennyiért lehetne eladni otthon, mennyi lenne rá az adó, mennyi a nyereség, és milyen meg mennyi pénzzel lehetne így hazajutni. A másik meg épp a BMW-ről magyaráz, hogy a barátjának is kiköpött olyan a hátsó stopplámpája. Elég volt egyszer figyelni erre a beszélgetésre, azóta ugyanaz hallatszik a szájukból, de hát ez természetes valamennyire. Közben nézelődöm. Én rogyok bele a cipőmbé, annyira fáradt vagyok, ő meg akkor jön ki az edzésről, milyen világ is ez. Én fagyok bele a ruhámba, ha reggel, ha este, ő meg rövidujjában cidrizik végig el mellettem. Én forgatom a fejemet, hogy észrevegyem, mi van körülöttem, ő csak jár-siet fején fülhallgatóval. Én vagyok az árus, ő meg, aki vásárol. Én vagyok, aki dolgozom, ő meg, aki fizet. A világban világok, s benne az enyém is egy.

Van szép is, nagyon jó is, különleges is. Egy több száz éves gótikus templom az utca sarkán, s kicsit odébb egy kisebb palota, ami ugyanazzal az illattal s kecsességgel díszleg már hosszú idő óta, ez az egyik szép a naponkénti pompás utazásomban. Az is említésre méltó, meg figyelemfelkeltő, amint átfedi az új a régít, a többszintes modern épület mint inda, amelyik körbenövi az öreg fát. Merengek, hogy mennyit tudnak ezek a téglatömbök az idők múlásáról, hány méltó és hány közönséges emberrel fogtak kezét.

A beszélgetés abbamarad, mert meg kell indulni, a harang üti a pontos időt. A fiúk szaladnak, én is csipkedem magam. Lemaradok valamennyire, a mellettem elhaladók beszélgetéseiből vagy nagy hangerejű zenéjéből átfolynak hozzám is a foszlányok. Előzőkeny beszélgetések és felszínes mosolyok, a többi meg csak egy *escape* a ritmusba meg a káoszba a káoszba.

A jelzőlámpa ritkán zöld, s az emberek, ha autó nem jön, átmennek, furcsa, mert ez teljes mértékben ismerős, én akkor ott a jelzőlámpánál igenis otthon érzem magam. Miután áthaladtam az úttesten, s beérek a helyemre, többet nem járok, hanem a világ újra megindul, s körbeforog engem. Minden bőrszín, minden világhit, minden mélyvíz, minden nyelv eljár mellettem. Van, hogy tetszik, amit látok, van, hogy részvétellel nézem őket, van, hogy nevetem, van, hogy elgondolkodom, s van olyan is, hogy csókot kérnek.

GONDOS MÁRIA MAGDOLNA

Villanások

■ Édesapám mindig azt mondja, jobb volna, ha visszatérnék a kézilabdához. Ő fiatalkorában kapus volt, és nem is akármilyen. Amikor elmentek a szomszéd falu ellen játszani, volt, hogy a lányok testi adottságaikkal próbálták elterelni a figyelmét. Incselkedtek, vigyorogtak, és melleleg bevetettek mindent, amit bevethettek melleleg. Másképp nem győzhetett volna a csapatuk, de hiszen még így se.

Ő mindig látta, miben sántikálnak. Jelt adott a beállósna, az előreszaladt. Az ellenfél csatára felugrott, dobott, ő elkapta, és mit ad isten, a másik kapus tekintetét sem kerülte el a tizenkét darab kivillanó fehér labda. Mérkőzés közben ne járjon az ember esze a kufircoláson és fordítva, mondja,

s megborzolja a hajamat. Gyorsan folytatja, mielőtt rákérdezhetnék, hogy tulajdonképpen mi az a kufircolás. Na szóval, egy hosszú passz a beállósna, tiszta helyzet, még csak a lányokat sem látja. Az ellenfél kapusa csurgó nyálát sem törölhette le, máris felé tartott a labda. Repült a gólpasz – ismételte meg a hatás kedvéért –, és a beállós a kilencesről becsavarta a bal alsó sarokba.

A lányok nem villogtak többé a csapatukkal, de ki se villantottak semmit sem nekik, sem értük. Édesapám viszont visszajárogatott még a faluba, a hetedik és a nyolcadik fehér labda tulajához.

Aztán felnőtt, nem játszott többet. De azért jobb volna, ha kosár helyett visszatérnék a kézilabdázáshoz, mondja, s azzal ledől pihenni. A többi már én is tudom: alkoholista lett, majd leszokott, mert muszáj volt neki.

Most felemeli a bal lábát, puffan. Nem hajlítja be, csak emeli, aztán hozzávágja a lepedőhöz. Újra emeli, keresztbe teszi, aztán vissza.

Így... így... így... így... – mondja.

A fejét balra fordítja, a szeme nyitva, de nem lát. Üveges a tekintete, mint nekem, mikor percekig bámulok egy rózsát, krizantémot. Pedig tudnia kell, hogy itt vagyunk. Amikor felébred, mindig itt vagyunk.

Azt mondta az orvos, ilyenkor ő nincs itt. Felül. A lábait nem mozditja. Merevek. A karjával sem támaszkodik. Visszacsapja a fejét a párnára. Egyenes gerinccel, a karjait magához szorítva fekszik. Szabályos vigyázással vágja magát fektében, akárcsak én testnevelés órán. Ahol egyébként mindig én álltam elől, mert magasság szerint kellett igazodnunk. Nagyra nőttem, pedig édesapám nem magas. Hirtelen a mellkasa felemelkedik. Fájdalmai vannak, remeg. Az ágy pedig, az recseg kegyetlenül.

Beszélünk hozzá, de mintha nem is hallaná. A bal szemét alig észrevehetően egy könnycsepp hagyja el. Nem is pislantott, mióta megint beteg. A könnycsepp hamar végigfut a halántékán, és eltűnik az ősülő, fekete hajszálak között. Talán a százas égő erős fényétől könnyezik. Előfordulhat, ha hirtelen nyitod ki óráig lehunyt szemeid. Tudom, mert éjjel megbéredtem, és fel volt kapcsolva a villany, nekem is sértette a szemem. Most hajnali négy körül lehet. Édesapám megint beteg.

Vajon hívjam a mentőket? Múltkor fölöslegesen hívtuk ki őket. Mi van, ha csak úgy magától helyrejön? Le kellene fogni, mert ha leveti magát az ágyról, beveri a fejét az éjjeliszekrénybe. Valami fehér habot tűr ki a szájából. Piros foltok vannak benne. Elharapta a nyelvét. Fakanalat. A szájába kell tenni, hogy meg ne fulladjon. Hánykolódik. Le kellene fogni, de nagyon erős.

Félek, hogy úgy megszorít, mint múltkor, amikor elkapta a csuklómát, és percekig nem engedte el. Feldagadt, kékes-lilás foltok voltak rajta sokáig. Amikor kérdezte, hogy mi történt, mondtam, hogy kosárlabda-edzésen sérültem meg. Látom, látom? – Jobb volna, ha visszatérnék a kézilabdázáshoz, mondogatja. Fiatalkorában ő kapus volt.

De most nem beszél. Két-három perc telhetett el, mióta a végtagjait rakosgatta: Így... így... így... Már ezt sem mondja. Utálom, ha nem beszél, megijedek tőle. Azt hiszem, hívnom kell a mentőket. Megint.

Közeleg, majd elhallgat a sziréna, egy hatalmas fehér köpenyes, mogorva ember röppen be a konyhán át a szobába. Ismeri a járást. Édesapámnak még mindig üveges a tekintete, zavarodottan mászik vissza az ágyba, és lassan mondja el, hogy melyik fiókba rakta az iratait. Gyógyszert kap, elalszik. Újra lefekszenk.

Reggel fáradtan ébred, még a kávé mellett sincs kedve mesélni. De látva, hogy szomorú vagyok, úgy dönt, mégis elmondja az álmát a durcás tekintetű angyalról, aki beröppent a hálószobába, és egész éjjel hengergőzött a szőnyegen. Hatalmas, kövér angyal volt. Olyan, mint a bádígárdok a tévében, csak fehér. Akkora darab, hogy ha megáll a kapu előtt, a kézilabda reménytelenségében bumeráangként visszafordul. Hát amikor ez beszökött a szobába, és úgy hengergőzött a szőnyegen, mint egy hófehér kiskutya, álmában is fogta a hasát a röhögéstől. Épphogy meg nem kívánta, hogy csatlakozzon. De ha az a böhöm nagy darab guriga rátespedt volna, vagy hirtelen kedve támad felszökkenni mellé az ágyba, hát bizonyisten menten bepisil, mondja. Aztán felhörpintette az utolsó korty kávé.

Nekem meg azóta is kacagni támad kedvem, ahányszor csak meglátok egy bádígárdot, szakácsot vagy őrangyalt.

Tiszta bugyi

■ Ütemesen lépkedve ereszkedett alá a nyomdaépület alagsorába vezető lépcsőn. Halkan, mélázva dúdolgatott, csak hogy berezdüljenek a hangszálai, és lehessen velük rendesen melegíteni. A lépcső aljánál ellenőrizte a fejére csavart turbán feszességét, megigazította testhez álló, bő ujjú blúzáit. Tavaszai topánkájában nesztelenül ment végig a folyosón, csak a nyakában csüngő diónyi gyöngysorok csörrentek meg minden lépésénél. Ékszereit és turbánját, meg a rikító színű, tölcserújjú blúzt kizárólag próbákon és koncerten viselte. Nem hiúságból, de hát nem árt, ha egy dzsesszénekesnő (még ha csupán holmi amatőr, szedett-vedett zenekar tagja is) mutat valahogy zenésztársai között, no meg a színpadon.

A nyomdaépület alagsorában húzódó folyosó félúton megtört. A kanyarig csak a fűtőház kazánjának szuszogása hallatszott, azon túl viszont pergődob-hangolás monoton ismétlődése váltotta fel a gép-zajt. *Dédé már itt van* – gondolta a dzsesszénekesnő. – *Legalább ritmusra énekelhetem be a hangom.*

Benyitott az utolsó ajtón. Neoncsövek világították meg a termet, elvakítva a belépőt a folyosó hűgyszínű, sovány fénye után, a foghíjas csempézésű falból rozsdás csapok álltak ki. Egykor munkásszállás volt az alagsorban, és ez a helyiség szolgált zuhanyozóként. A jobb hátsó sarokban dob-felszerelés, egyszerű, pergő-, láb-, tam-tam és üstdobból álló jószág. Előtte két cintányér ingott az állványán, ezeket zengette és mélyített alájuk a lábdobbal egy tömzsi, feje búbján kopaszodó férfi.

– Szervusz, Déde – próbálta túlharsogni a cinek csörömpölését a dzsesszénekesnő.

A férfi nem viszonzta a köszönést, tekintetét épp csak egy röpké pillanatra emelte fel a pergőről, aztán folytatta a dobolást. Minden egyes ütem elején beütötte a cintányért, kalapált a lábdob pedáljával, gyors futamokat játszott a tam-tamokon. A dzsesszénekesnő eddig sosem látta társát ilyen elmélyülten gyakorolni, hogy még a köszönésről is megfeledkezzék. De nem akadt fenn ilyen kicsinységen, első a zene, és ahhoz nem elkoptatott illedelmességi normák, hanem hangszeres tudás szükségeltetik.

– Megpróbálsz kicsit csendesebben ütögetni? – fordult oda a doboshoz. – Kéne én is melegítsek.

Dédé már vagy két perce ugyanazt a gyakorlatot püfölte. Most még csak fel sem pillantott. Pontos és szenvedélyes dobos volt, talán azért is viselkedett aznap olyan szórakozottan.

A mikrofon az egyik hangládán pihent. A dzsesszénekesnő nem dugta be, aki egy kicsit is ad magára, az „natúrban” melegít. A dobzaj közepette rákezdt: Ker-tünk-a-latt-je-ge-nye-fa-nő... Néhányszor elismételte, aztán megpróbálta valamivel hangosabban. Torkában nem érzett kaparást, még jobban ráerősített. Amikor már a dobé mellett az ő hangja is kikérte a részét, Dédére sandított, jelezve, hogy elkezdhetnek együtt játszani. Régebb többször gyakoroltak így: ő minden dalba belefogott, ami eszébe jutott, a másik pedig összetett ritmusokkal kísérte. A dobos azonban most süketen, saját agya zakatolását leképezve görnyedt a pergő fölé.

Végigénekelte magában öt-hat dalt. Elégedett volt, még a fülhasogató hangzavarban is sikerült kintartania a szüneteket, hajlításokat. Nem hallotta meg az ajtó nyikordulását, csak a látótere szélén át-lendülő ajtószárnyra kapta fel a fejét. Megérkezett Bádi is, a hórihorgas basszusgitáros. Zavart félpil-lantásokkal sandított zenésztársaira, igyekezett feltűnés nélkül eljutni a terem bal sarkába támasztott hangszeréhez. *Nem csoda, hogy úgy néz* – gondolta a dzsesszénekesnő –, *nem is köszöntünk, és úgy zajongunk itt, mint két süket, vak idegen, akiknek fogalmuk sincs egymás jelenlétéről.*

Bádi hangológépet vett elő, és ráérősen csavargatni kezdte basszusgitárja kulcsait. Egyenesbe állította mind a négy húrra a hangoló mutatóját, az oktávokat is ellenőrizte. Aztán megtörülte a hang-szer nyakát, és játszani kezdett. Leginkább a mélyebb területeken sétáltatta ujjait, egy-egy skálát, slap-témát is megeresztett. Csak magában játszott, meg sem próbálta követni a dobót. *Ezek valami fontos koncertről tudnak, azért nyomják ilyen lelkiismeretesen* – futott át a dzsesszénekesnő agyán. – *Talán előhozták a május elseji hepajt.* Ismét elénekelte két-három dalt, most valamivel nehezeke-sben, mert a basszus hangok is bezavartak. Aztán folytatta a gondolatsort: *De miért nem mondják meg nekem? Talán Dzseffre várnak, hogy ő jelentse be? Elvégre ő a zenekar feje.*

Borzongás futott szét az ágyékából. Maga előtt látta a férfit, amint behunyt szemmel hajlong a zongora előtt, és hosszú ujjai gyakorlattan járnak a billentyűkön. Kalmár József aligazgató úr, aki nemcsak a vezetésben és döntéshozatalban, hanem a művészetekben is élen jár. Kalmár József aligazgató úr, aki Dzseff. Mármost a zenekaron belül és így neki is. De senkinek sem annyira Dzseff, mint őneki.

Fesd az ördögöt a falra, és megjelenik. Kalmár József, becenevén Dzseff, úgy libbent be a próbaterembe, akár egy látomás. Játékos álkomolysággal ráncolta homlokát az elviselhetetlen hangzavar hallatán, mire az abbamaradt, csak egyik cin sistergett még néhány másodpercig. Kezet rázott a férfiakkal, a zenekar egyetlen hölgytagjának pedig egy hosszú pillantást juttatott. A dzsesszénekesnő nem illetődött meg, megszokta az ilyen pillantásokat, melyek hosszukból kifolyólag egyáltalán nem nevezhetők rejtettnek, intimnek. De Dzseff szemeiből most hiányzott valami: talán az a kacér melegség, ami őt számára annyira Dzseffé tette. *Koncert lesz, és sok a gond* – magyarázta magának a dzsesszénekesnő, és gondolatban már intézkedett, hogy jövő hétre túlóramentesítse délutánjait, mert neki föltétlenül próbálnia kell.

Nekifogott összeszerelni a mikrofonját, de Dzseff – aki időközben leült a zongora mellé – félbeszakította:

– Hagyd most azt egy percig.

A dzsesszénekesnő pironkodva engedte el a csatlakozókábelt. Csak most vette észre, Dzseff még nem hajtotta fel a zongora fedőlapját. *Biztosan most jelenti be a koncertet!* Kérdezni akart, de szavát megelőzte a felcsattanó pergő. Mintha Dédé csak azért ütötte volna le, hogy hasonlatosan a cirkuszi előadásokhoz, ezzel jelezze egy fontos, feszültségteljes momentum kiteljesedését. Körbenézett: Bádi szárazon, hangosítás nélkül pengette basszusgitárját, Dédé dobverőt pörgetett az ujjai között, Dzseff a zongora fáján malmozott. Rájött, a három férfit valami, számára ismeretlen információ köti össze, valami nagyon fontos, amiről ő (még) nem tud.

Dzseff mindkét tenyerével finoman ráütött a zongorára:

– Ma nem próbálunk...

– Akkor miért nem szóltatok? – vágott a szavába a dzsesszénekesnő. Hangja mélyen bűgött, érződött rajta, be van melegítve.

Dzseff azonnal visszaragadta a szót:

– Ma nem próbálunk veled – mondta.

– Koncert lesz? És csak instrumentális próbát akartok? – kérdezte a dzsesszénekesnő. – Olyant még sosem tartottunk.

– Nem lesz koncert – mondta Dzseff.

Dédé ismét rávágott a pergőre.

– Dzseff rosszul fejezte ki magát – szólalt meg.

– Ferdén fogalmazott – pötyögött tovább a basszusgitárján Bádi.

A dzsesszénekesnő torka összeszorult. Nehezen préselődtek ki rajta a szavak, vonakodva buktak az ajkára, mintha gazdájuk félne hangosan is kimondani azt, amit magában már megfogalmazott.

– Ti ki akartok rúgni.

Kattant a zongora lapja. Dzseff klimpírozott párat. Többször leütötte egyik billentyűt, és figyelmesen hallgatta, mintha elhangolódást fedezett volna fel.

– Nem zenélünk veled többet – mondta aztán.

– És mégis miért? – próbált higgadságot erőltetni hangjába a dzsesszénekesnő.

– Nem megy ez így, na, jól tudod te is.

– Mi nem megy?

– Ez a keveredés köztünk – mondta Dzseff. – Mármost köztem s közted. Ne félj, tudják – bökött fejével a ritmusszekció két tagja felé.

A dzsesszénekesnő érezte, fülei kigyúlnak, és pofacsontjai körül valami furcsa, szilánkos hidegség ömlik szét.

– De én szereztem a próbatermet – mondta. – Ti nem is a nyomdában dolgoztok.

– Elintézték már az igazgatóval – mondta Dzseff. – A terem a zenekaré, nem a tiéd.

Érezte, felhasad a nyelve. Üvöltetni akart, valahogy kiharcolni az igazát. De torkában a galuska most már teljesen összeállt, ajkai csak akkor mozdultak, amikor alápergő könnyeit beszippantották. Lépett néhányat Dzseff irányába, majd a másik kettő felé fordult. Utolsó irányváltoztatása a kijárat-hoz vitte.

Néma volt a folyosó, mint minden próba után. Különbség annyi, hogy most csak számára ért véget a próba. A kanyarban utolérte a hányinger. Szerencsére talált egy lepusztult mellékhelyiséget, ott öklendezett a száraz, pókhálós véccékagyló fölött, de nem jött semmi. Aztán végigment a folyosón, fel a lépcsőn. Évek óta most hagyta úgy el először az alagsort, hogy nem dúdolgatott magában egy dzsessz-darabot.

Katrin, a néhai dzsesszénekesnő szedőnyomdászként dolgozott. Férfi kollégái kedvelték igénytelensége és az ehhez társuló könnyűvérűsége miatt. Csak akkor csodálkoztak el, amikor megtudták, hogy hosszabb ideje tart fenn viszonyt egy másik cégnél dolgozó aligazgatóval, akivel mellel szabadidejében egy zenekarban játszik. Nem tudták megérteni, Kalmár Józsefnek hogy van gusztusa egy ilyen olcsó kurvával egy egyéjszakás olajcserén kívül bármit is kezdeni, amikor az a nő a szedésen, kornyikáláson és AZON kívül semmihez sem ért. Bizony, Kalmárnak nem mutatna túl előnyösen választékos, jobbnál jobb bőrköket felvonultató „szakmai életrajzában” egy ilyen mindenkinek megvolt nőcske neve.

Sírás dagasztotta szemekkel érkezett a munkahelyére az utolsó próbát követő reggel. Fásultan tisztázta le magában, hogy mint eddig oly sokszor, most is disznó módra kihasználta, jelen esetben több fronton is. Az ólombetűket rendezgetve üresjáraton működött az agya, csak néha dobott ki egy-egy jelentéktelen gondolatot, például azt, hogy mostantól mivel fogja kitölteni a próbákra fordított időt, mert túlórázni ezentúl sem lesz kedve.

Aznap egy filléres hetilapon dolgozott, annak is a hirdetésoldalán. Bútor, használt fürdőkád, rugós matrac kínálkozott eladásra, cserére. Sosem olvasta el előre az egész szöveget, csak akkor értelmezte a szavakat, amikor már beillesztette a nyomtatólapba a tükörképüket. Az egyik kétsoros apróhirdetés azonban megragadta a figyelmét. Első szavában még nem volt semmi különös, de a második elején szerepelt hét betű, mágikus sorrendben: dzsessz. Ezután gyorsan végigfutotta az egész hirdetést. Az első mondat – *Női dzsesszénekesek, figyelme!* – a másodperc tört részéig valami sánta reményt ébresztett benne. Ez meghallgatás lesz, és neki több évi gyakorlata van! Így legalább nem veszít el mindent, a zene megmarad neki! A következő mondat: *Jelentkezni lehet 6-án* (aznap pont ráér, nem soros a túlóránál) a *Szent István körüti MÉZA helyiségben*. (Hol is van az? Mindegy, majd megtalálja.) És végül az utolsó két szó, melyek eddig kellemes bizsergést csaltak a gyomra köré, most azonban vastag bakancstalpként vágta mellbe: *Kalmár Józsefnél*.

Eltunyult agyát átkozva fejezte be az oldalt, de mielőtt leadta volna, egy cetlire lemásolta a hirdetés teljes szövegét.

Sehogy sem sikerült megtartóztatnia magát attól, hogy a hatodika délutánját ne hasonlítsa össze az utolsó próbáéval: ugyanolyan szél suttogetta be az utcákat, helyenként még lehetett látni egy-egy töppedő hókupacot; ugyanazt a blúzt viselte, gyöngysora ugyanúgy csörgött. Egy különbségben azonban biztos volt: ezt a napot nem fogja megaláztatás bepiszkítani. Persze nem volt bolond abban reménykedni, hogy újra felvételt nyerhet a zenekarba, de biztosra vette, ha lehetőséget kap, leénekekel a többi jelentkezőt, mint a szart. Ha pedig nem hajlandó meghallgatni őt, úgyis megtalálja a módját, hogy zavarba hozza Kalmárt.

Egy járókelő útbaigazítását követve megtalálta a zeneakadémia épületét. Bent már tudta, merre kell mennie, csak az egyik folyosó volt kivilágítva. Ismerős zongorajáték csendült fel egy dupla szárnyú ajtó mögül. Közelebről már női hangokat is hallott: egyesek beszélgettek, mások a Ker-tem-a-latt-je-ge-nye-fa-nő-t énekeltek. Testére laza tartást erőltetett, lábainak megparancsolta, hogy hanyagul lépjenek. Kopogtatás nélkül nyitott be, mint aki hazatér.

Az előtérben két bőrkanaapé hasalt egymással szemben, négy lány ült rajtuk. Nem foglalt helyet közöttük, inkább a szemközti ajtó mellett állt meg. Az ajtó mögül rögtönzött zongorakíséret és mes-

terkelt ének szűrődött ki, nem tartott sokáig a meghallgatás. Az egyik várakozó lány már fel is állt, de Katrin, nem törődve vele, becsusszant az ajtón.

Tekintete máris a zongora mellett ülő Kalmáréba akadt. Mélyek, üresek voltak a férfi szemei, nem találta bennük az előre odaképzelt felháborodottságot, de még meglepettséget sem.

– Nem csukod be? – mutatott Kalmár az ajtóra.

– Nem – felelte Katrin.

Visszafordult. A soron következő lány és az előbbi próbálkozó az ajtókeretben állt, a kanapén ülők feje a közöttük levő résbe lógott.

Katrin a zongorához lépett, kézfejét a lapjára fektette.

– Nem fogsz énekelni – jelentette ki Kalmár.

– Pedig úgy láttam, a hirdetés dzsesszénekesnőknek szól.

– Igen. *Dzsesszénekesnőknek.*

Most jól jött Katrinnak, hogy előzetesen a zongorára támaszkodott: érezte, lábaiból kiszivárog az erő, és düh formájában a mellkasába tódul.

– Nem kéne cirkuszoj – szívta a fogát Kalmár.

Katrin az ajtó felé indult. Nem lépett ki rajta, csak becsukta. Ha az éneklését nem hallhatták, a kiborulására se legyenek kíváncsiak azok a csitrik.

– Nagy szemét vagy – bökte oda Kalmárnak.

– Nem fogok magyarázkodni – érkezett a felelet a zongora mögül.

Katrin ismét a zongorára támaszkodott, majd Kalmár arcába hajolt.

– Dzseff – kezdte, de nem tudta folytatni. Mellkasából a torkába tömörült a düh, és ezen a méregtorlaszon már egy hang sem hatolhatott át. A szoba csendjét halk kopogás törte meg: könnyei kop-pantak a zongorán. Méltóságteljesen akart visszavonulni, de nem sikerült: az előszobán már a lányokat félrelökve, rohanva haladt át.

Ismét hányinger. Közelben a vécé, belőki a fülkeajtót, és már törtet is kifelé a szenny, a mocsok. Hosszasan hány, mintha mindent visszaadna, amit ezen a héten lenyelt. Aztán már nem jön semmi, csak az inger vonaglik, majd az is elmarad, és a gyomor tájékán megkönnyebbülés ömlik szét. Ekkor furcsa nyomásra figyel fel alhasában. *Ez az! Végre!* Felrántja szoknyáját, letolja alsóneműjét, bugyiját a gyér fénynél vizsgálja. A beléje helyezett tisztasági betét kissé lelapult, de teljesen fehér. Seholy a már két hete várt vérzés vörössége.

A mellékhelyiségből kilépve ismét a zongoraszt szívárogató ajtó felé indul. Ujjaival fenyegetően kerepel a falburkolaton. Még nem játszotta ki minden ütőkártyáját.

SEBESTYÉN IRÉN

Na te, fiú!

■ Ahogy betoppantál ide elhanyagolt feleségek közé téli szürkületkor.

Fiatalságod minden szemtelen üdeségével, ahogy félreseperted göndör fürtjeid, és magabiztosan elhadartad, hogy te ettől és ettől az újságtól vagy, és egy ilyen és ilyen hangvételű interjút szándékozol készíteni egy ilyen és ilyen nevű hölgygel.

Aztán ahogy elbizonytalanodtál az összevillanó, mohó tekintetek keresztüttüzében.

Szegény fiú!

Te nem ismered a helyi szokásokat.

Ahonnan te jössz, ott a hölgyek valószínűleg estig melóznak, és összeesnek, ha egy hozzád hasonló félisten rájuk kérdez az utcán, hogy szoktak-e karácsony előtt takarítani.

Itt más vidék – más szokás.

Főleg télen éri meglepetés az embert.

A férfiak kinn dolgoznak az erdőben, a gyerekek magolnak, de irgalmatlanul, az anya-feleségek meg össze szoktak jönni havi egy alkalommal egy-egy kiadós traccspartira.

Kávé, likőr, süti, cigaretta, új hírek meg régi pletykák.

Havi egy alkalom, nem nagy luxus, megértheted.

S ha még egy ilyen félisten is betoppan – egy életre való beszédtema.

De bajban vagy, fiú.

Mert van itt mosatlan meg mély dekoltázs, széles mosoly, kacér elvált asszony és szende vénlány, de akit te keresel, „a művésznő”, az nincs.

Na most mi lesz itt veled, te szegény fiú?

Ki adta neked ezt a világvégi címet, ahol minden nő harmincon fölüli, túlérzékeny a férfiszépségre, és enyhén kaptos állapotban van?

Rádadásul mindegyik meg van győződve róla, hogy neki küldött az ég.

És a művésznőről sem hallottak.

Zavarodban elmosolyodsz.

Ennél rosszabbat nem is tehettél volna, hisz most minden itt lévő nőszemély azt hiszi, hogy neki szólt a mosoly.

Hát persze hogy mindegyik maga mellett kínál hellyel.

Az nem megoldás, hogy sietsz.

Ha nem ülsz le, azt fogjuk hinni, hogy nem tudsz választani.

Azt kár volt mondanod, hogy kinn vár a haver.

Mara volt kinn, és tök üres a kocsi.

Nincs haver.

De hazudtál. Nekünk.

Szépségedtől meghatódott nőknek.

Most meg miért topogsz? Izzadsz is. És dadogsz.

Tudjuk, hogy sürgős. Csak nem vagy nőgyűlölő?

Egy sütit? Kávét? Nem is dohányzol? Egy pohár ásványvíz?

Na ugye!

Rágyújtottál. Öreg hiba.

Tiszta időhúzás.

Attól még nem kerül elő, akit te keresel.

Hírből hallottunk róla, néha lenyilatkozta magát – de most nincs itt.

Na te, fiú – ha most le akarod verni a hamut, közelebb kell jönnöd az asztalhoz. Ott viszont mi ülünk.

Ha a földre pöccinted – elevenen megeszünk.

A dohány finom, úgy is végigég, ha nem szívod.

Na de fiú – a tenyeredbe?

Most meg állsz ott félszegen, a parázs égeti a tenyered, minket a pokolba kívánsz, az ajtót pedig hiába nézed.

Ott Mara áll, és pimaszul mosolyog rád.

Ilyen egy vidéki feszült helyzet, és te vagy benne, fiú, nyakig a szenvedő alany. Pedig könnyen megúszhatnád.

Leülnél szépen, meginnál egy kávét, feltennél pár udvarias kérdést, és mi hálából elengednénk.

És biztos lenne valaki olyan kedves hozzád, hogy szólna – ha odahajolnál –, hogy akit te keresel, az ugyan itt van, csak most éppen az istennek sincs kedve „a művésznő” lenni.

És ő néz rád a legpimaszabbul.

És örül, hogy tréningben és ortopéd papucsban slattyoghat, és letudta a premiért. És eszében sincs most nyilatkozni.

De ha vetted volna a fáradságot, hogy a látszat mögé nézz – most mennyivel könnyebb volna.

Elindulhatna egy suta beszélgetésforma arról, hogy azért nagy a hasonlóság az általat keresett művésznő és a mi Maránk között.

Persze mindenki tagadná – de legalább párbeszélénk.

De te kemény fiú vagy.
Nem adod magad olcsón.
Főleg nem holmi falusi fehérnépeknek.
Hát te tudod, fiú.
Nekünk így is jó.
Na de most hogy oltod el a cigit?
Ugye nem akarsz vele a fürdőig menni?
Végül is Mara szán meg.
Ad egy telefonszámot – igaz, a sajátja, de ezt nincs honnan tudnod.
Hogy te milyen hálásan tudsz nézni.
Szia, szia, csáó és pá, viszlát, te édes fiatalság pár percnyi zavart varázsa!
Sok sikert az interjúhoz.
Gyorsan kifordulsz az ajtón, pedig odakinn „hideg szél fúj az évszázadok hamujában”.

ZSIGMOND JÚLIA

Menekülés a telefonhoz

■ Ez egy sms. Úgy teszek, mintha az lenne. Lehajtott fejjel pötyögöm a szavakat, mintha neked, de ki tudja. Igazából senkinek. Talán magamnak sem. Valahová az éterbe egy láthatatlan címzettnek. Én külön bolygó vagyok, akkor is, ha nem illik a mondatot én-nel kezdeni. Én velem kezdődöm. És nem tudok másban folytatódni. Írom hajthatatlanul ezt a fontos üzenetet, már a harmadik sms – jelzi a szám a törtvonal mögött. Mindegy. Nem hagyom abba, úgysem küldöm el, csak írom. Írom, hogy ne kelljen mondanom. Nektek. Mert mit? Nincsenek szavaim. Csak tipegő-gügyögő betűim – azokkal meg sem érinthetnélek. Csak mázsás mondataim – azokkal összetörnélek. Hallgatok inkább. Félreérthetően. Félre is érted. Azt hiszed, hogy azt hiszem, egy polcon állok, s a te száználmas kis világod még csak a sarkamig sem ér. Azt hiszed, hogy magamban fintorgok a züllöttségeden, a butaságodon, viselkedéseden, mindeneden. Azt hiszed, nem akarom, hogy közöm legyen hozzád. Pedig csak nem közlöm veled. Nem közlök semmit, csak hallgatok. Aztán azt értelmezheted. Mint egy hullócsillagot. Már ha véletlenül éppen meglátod, s nem felejtessz bele a mindig ragyogóktól elbűvölten. Felkapod a fejed, hisz ritka jelenség, de ha fénye elveszett: már nem létezik. Nem létezem – számodra. Farkóságom egyszínű a köddel, amitől félsz. Ne gyere közel, félek, hogy félni fogsz. Mert ha nincs ködlámpád... De ha van is: mit rejt a ködnek mélye? Napos pázsit helyett sáros aknamezőt? Lehet. Félek, hogy igen. S félek, hogy még jobban félnél. Jobb egy egész egy félnél? Töltenem kell a sorokat, töltenem kell az időt a háta mögött. Azáltal leszek most egész, hogy veled töltöm, elhitetem (velük vagy magammal?), hogy létezel, te, aki nem félsz tőlem, aki megsimogatod bennem az aknavirágokat, s ujjongva ugrálsz az örömröbbanások szilánkjai között. Te, aki mosolylámpával világítanál a ködbe, és tudod, hogy a sárból labdát lehet gyúrni. Te, aki labdaközösséget vállaltál velem, akkor is, ha sárlabda, és nem vattacukor. Eljátszom, hogy létezel, és közben kereslek: ott vagy-e a telefonom névjegyzékében.

PÁLYAELHAGYÓK.

JANCSÓ NOÉMI (1988–2010)

*Behunyt szemem előtt
cickányok cikáznak városom csatornáin,
és látom a webkamerát...
Az égig érő nefelejcskek.
EMOTIKON*

■ Jancsó Noémi 22 éves kolozsvári író 2010. július hónap 25-én, vasárnap reggel halálra gázolta egy szabálytalanul közlekedő gépkocsi a város határában (nemcsak a szemtanúktól tudjuk: a közeli laktanya kamerája rögzítette az eseményeket).

Elárvult szerveit még két napig evilágon tartotta az orvostudomány, s aztán küldte ezeket is a másélre jutott lélek után.

A város lakosságát megrázta a tragédia híre, a gázoló hazudozása, az értelmetlen életáldozat véglegessége.

A közeli hegyi tó partjára igyekezett, és a városszéli gyalogátkelőn kerékpárját tolva, szabályosan ment át: óarany színre festett kerékpárja mint megannyi, a világ szürkeségéből, formátlanúságából kinyert jelentés, nem, mégsem, mint pusztá váz, mint megnyomorított álmok kép őrzi a történetet.

Noéminek 2008-ban *Emotikon* címmel jelent meg önálló kötete* a kolozsvári Erdélyi Híradó Kiadó és az Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy gondozásában. A könyv sikert hozott, méltatták a kritikusok és olvasók, és az Erdélyi Magyar Írók Ligája által évente odaítélt, elsőkönyvesnek kijáró díjat is megszerezte szerzőjének.

Folyóiratokban rendszeresen publikált azóta is, nem a verseny, hanem a kifejezés és közlés örömeért, az igényes szövegkezelés jegyében, akár Greenaway-filmek képei, akár Bodor Ádám műveiből ismerős történetfoszlányok, akár Weöres *Holdbéli csónakosából* ideszűrő Pávaszem-hangok tagolásában véljük azonosítani ezt az eredendő vázlatos szövegperspektívát.

Jancsó Noémi egyéni hangja emberi viszonyokat megunhatatlanul megjelenítő, elliptikus forgatókönyvekben, kispórákban válik immár emlékeztetéssé, de már az eleven szerző sugárzó jelenléte nélkül szólítja titokfejtő olvasóját. „Lasciate ogni speranza.” De mégis életről van szó.

Precíz mondatai, játékos szóteremtése, névadása (Daniel Ludensi...), mitikus látásmódja sajátos hangulatot teremtve oldja egymásba a műfajokat: a világháló új kommunikációs világszerve, a természetes nyelvek változatai lüktetnek együtt érzelmi jelzések emóciójegeivel, emotikonjaival az egymást hívó és egymásra visszaautó drámai sorozatban.

Nyugtalanító ez az írásmód. Most, a szerző elhunytával felerősödnek a szövegek jóslat-szerű elemei. A közeli halál. A test szétszóródása. A halálon túli jelenlét kérelmetlen üzenetei. Mint aki művészi tökélytelenséggel rendezi meg elmúlását, és nem bíz a véletlenre semmit. Pilangóeffektus?

Noémi földi élete utolsó lépéseit a szászfenesi laktanya őrkamerája rögzítette. Az átjáró közepén a kerékpárt toló fiatal meggyorsítja lépteit. Van tettes, és sok szemtanú jelentkezett.

Elhangzott a tokaji írótábor Pályakezdők, fiatalok témájú tanácskozásán.

*Jancsó Noémi: *Emotikon*. Erdélyi Híradó Kiadó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kvár, 2008. A könyvet Gáll Attila szerkesztette, Szentes Zágon tervezte.

...Pedig ez a lány élni akart. Angliában a télen három hónapot töltött, gyermekre vigyázott: túl sokat olvas – mentegetőzött a család, amely beajánlotta egy másiknak –, egyéb baj nincs vele.

Shakespeare-sorozatot, nyelvkönyveket hozott, a nyelvvizsgázás vágyát, tanulmányai folytatásának szándékát. Itthon sokféle munkát vállalt, szerette gyűjteni az emberi történeteket, írásai nyersanyagát. Ezt a megírható, megírandó világot olvasmányaiiban is nyomozta, utolsó útjára Bizánc történetéről szóló tanulmányt vitt magával. Bolti eladóként, szociális munkásként, fordítóként, szórólap-osztogatóként is töltötte fiatal idejét, járta szűkebb környezete néha számára is ismeretlen útjait.

Birkózott a távolság képzetével. Kereste életfeladatát.

Nem tudtuk, hogy folyamatosan gondozott rászorulókat. Halála után a Máltai Szeretetszolgálat meghívta a családot egy vetítésre; a filmen Noémit látták, amint az elesetteket gondozza 2009 nyarán.

Pedig még alig nőtt ki a gyermekkorból.

Európai tanulmányokat, angol bölcsészetet, klasszika-filológiát hallgatott mint a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákja. Érdekelte a kínai nyelv; de ezt oktató tanárra nem akadva városában japánul kezdett tanulni, s a világhálónak köszönhetően egy ugandai nyelvet is tanult. Eközben kapta tanárától a Nze Mirembé, Fehér Békesség nevet.

Most nyert felvételt az ELTE arab szakára.

Tündérvilága vagy inkább kérlelhetetlenül értéktudatos, játékoságában is komolyan vett létezésünk tiszta képe, szövete marad itt verseiben, prózai írásaiban, graffiti-jegyeiben, s merjük kimondani: mosolygó, tűnődő arca, finom alkata, elidőző-elsiető lényé emlékképében.

És mégis nyugtalanító írások ezek, eljátszanak a mindent látó, bár minden csak továbbgondoltató írás feltámasztásának lehetőségével. De általában a teremtés, a ma érzékelhető világ felé fordulnak, csontig vágó társadalom-, sőt teremtéskritikával. Rossz rend szerint él az emberek gőgre jutott világa, s ezt az ép testben ép lélek vulgarizált jelszava jegyében cinizmusukba merevedett, rutinjukba vesző kortársaiban látja-láttatja ez az író – nem csak az európai kontinensen.

„Én meddő rózsabokor vagyok, meg nem született gyermekeimnek elhagyatott anyja.”

Ezüstkeret – a Holdének folytatása. Emotikon.

És tovább: „A Nap-labda pattant, összeütközött a felhőddel. Így indult meg egyetlen, viszonylag biztosnak mondható kapaszkodód metamorfózisa: cseppekben omlott a füvekre a felhő, amit sajátodnak hittél. Jobb lábad kiszabadult, bal lábad egyensúlyt veszített, karjaid hadonásztak. Nagyon is emberi tested pedig fájdalmas robajjal zuhant az aszfaltroncok közé. Láttad a galambot, amint még egyszer végigsétál a dróton, aztán megfulladtál a földben...” *Nekrológ haláloed alkalmából.* Emotikon.

Mondjátok velem: „Holdanyám, add áldásodat a frigyre, amely a látóhatárban köttetik. Ég a földdel megérintik egymást a látóhatárban...” *Ezüstkeret – a Holdének folytatása.* Emotikon.

Kolozsvár–Tokaj, 2010. augusztus

Egyed Emese

A KONZERVATIVIZMUSRÓL

■ *Elmélkedések* című könyvem 135–138. oldalain foglalkozom a konzervativizmussal, és az ott leírtakat ma is fenntartom. Azonban időközben sokat olvastam, és olyan összefüggésekre bukkantam, amelyek kiegészítenék az elmondottakat. Forrásaim német nyelvűek, és a tapasztalatok Németországra vonatkoznak. Mégis úgy vélem, hogy a mai integrált világban mindez tágabb régiókra is érvényes, ezért érdemes ezekkel a gondolatokkal foglalkozni.

A *konzervatív* fogalom 1933-ig a politikai diszkusszióban jelentős szerepet játszott, azóta erről a témáról alig beszélnek. Be kell vallanunk, hogy a jelenkori állásfoglalások kevésbé kielégítőek. Ez a hiányosság hozzájárult ahhoz, hogy Németországban hibás kép alakuljon ki a konzervativizmus lényegéről. A konzervatív kifejezést többnyire nem korszerű magatartásra és idejétmúlt véleményekre alkalmazzák. Konzervativizmuson a birtoklás ideológiájának a megtartását értik, amely arra törekszik, hogy idejétmúlt állapotokat és örökölt hatalmi pozíciókat védelmezzen.

Ennek a helytelen magyarázatnak az eredménye abban áll, hogy mind egyes politikusok, mind pártjaik – pszichológiai és taktikai okokból egyaránt – elutasítják a konzervatív megnevezést. Ezáltal el kívánják kerülni, hogy ellenfeleik reakciósnak, birtokló polgároknak vagy „új német nemzetieknek” nevezzék őket. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó azonban, hogy a CSU a müncheni pártülés forró hangulatú vitáját követően önmagát szintén konzervatív pártnak nevezte.

Már ez a vita is igazolja, hogy szükség- és időszerűvé vált a konzervatív fogalomnak a mai valóságtartalom szerinti újradefiniálása. A *conservare* szó jelentése: megőrizni, megtartani. Ez a fordítás a latinból sok félreértéshez vezet. Ha ezt a megfogalmazást használjuk, a konzervativizmust valóban egy idejétmúlt, irracionális, minden változást elkerülő magatartásként kellene jellemezni.

Ahogyan a szógyökből nem lehet mai értelmének megfelelően eredeztetni, úgy a politikában sem lehet a konzervativizmust egysíkúan meghatározni. Végeredményben konzervatív politikusok különböző országokban, különböző időpontokban, konkrét politikai helyzetekben különböző álláspontokat foglaltak el. Például a 18. század konzervatívjai az amerikai forradalmat pozitívan értékelték, ugyanakkor a francia forradalmat elítélték. Egy időben egyes konzervatívok úgy vélték, hogy elsősorban az államnak és nem az egyénnek van szüksége támogatásra, míg mások az egyén jogaiért küzdöttek.

Nem csoda, ha nehéz e fogalmat egyértelműsíteni, amennyiben a magukat konzervatívoknak nevezők öndefinícióiból indulunk ki. Így szembesülünk manapság a konzervativizmus sokféle történelmi típusával, amelyek jellemzői politikai, szociális és vallásos struktúráktól függenek.

Konzervativizmuson nem adott politikai programot, hanem egyéni és/vagy csoportmagatartást kell értenünk, amely egy specifikus gondolkodást és cselekvést jellemez a társadalom problémáival kapcsolatban. Nem lehet teoretikusan konzervatív ideológiáról vagy szisztémáról beszélni, a konzervativizmus ugyanis gyakorlatilag ideológiamentes. Pozitív kritériuma az, hogy képes politikai és szociális tényekhez alkalmazkodni. Alkalmazkodik a konkrét körülményekhez, miközben a megtartás és újítás a célja. Ezért nem lehet a konzervatív fogalmat a szokásos sablonokba beszorítani, amelyek szerint a társadalom jobb- és baloldallal tagolódik, a konzervatív meggyőződés hordozói ugyanis nem kizárólag a jobboldali pártokban keresendők.

A konzervativizmust jellemző felfogás és értékítélet mindenneke előtt a valóságnak megfelelő ténymegállapítás igénye, ideológiamentesség, az emberi értelem korlátainak felismerése, a spekulációtól és absztrakt szisztémáktól tartózkodó magatartás, a történelmi folytonos-

ság, a rend, illetve az autoritás szükségességének igénylése. Mindez azonban csak előfeltétele és eszköze a tulajdonképpeni cél elérésének: az emberi méltóság megvalósításának és az emberi szabadság biztosításának az állandóan változó világban.

A konzervativizmus nem dicsóíti az elmúlt időket, ugyanakkor nem akarja a létező rendet örökkévalónak tekinteni, sokkal inkább előre tekint, mert az ember szabadságát és méltóságát a jövőbeni változott világban is meg kívánja őrizni. A kontinuitás és a valóság történelmi fejlődésébe vetett remény az alapmeggyőződés, amely a konzervatívot az idealisták haladáshitétől elválasztja.

A konzervativizmus viszonya a kereszténységhez nem volt zavartalan. Mert éppen a keresztény gondolatok átvétele, az adott keresztény felekezetekkel folytatott viták sokban hozzájárultak a konzervativizmus sokszínűségének kialakulásához. Mégis helytálló az az általános megállapítás, miszerint a konzervativizmus a ma is érvényesnek tartott értékítéleteit és tételeit a keresztény világnézetnek köszöni.

A konzervativizmus mindenekelőtt funkcionális elv. Nem örökkévaló értékek – hagyomány, erkölcs, elődöktől örökségként megőrzésre kapott habitusok – gyűjteménye. A konzervatív polgár ezekre az értékekre tisztelettel tekint, de felteszi a szkeptikus kérdést: vajon mindezekből mi az, ami megtartásra érdemes? Nem restaurátor, hanem renovátor.

Németországban a háború utáni gazdasági rendszert „szociális piacgazdaságnak” nevezték. A konzervatív politikusoknak ezt a felfogását, miszerint a gazdasági rendszer a munka, a szabad cselekvés és a szociális felelősség keretében kell hogy megvalósuljon, a következő húsz év teljes mértékben igazolta. Az elmondottakból talán kitűnhet, hogy a korszerű konzervatív politika nem követ teoretikus szisztémákat vagy üdvöztető tanokat, hanem a praktikusan szükséges és lehetséges megvalósításokra törekszik. Jelentős konzervatívok két lábbal álltak a földön a maguk korában, és a jövőt éppoly közel érezték magukhoz, mint a múltat.

2010. augusztus 22.

Degenfeld Sándor

KILLYÉNI ANDRÁS

KOLOZSVÁR SPORTÉLETE A KIEGYEZÉS IDŐSZAKÁBAN (1867–1914) (I.)

■ Az 1867-es kiegyezés utáni időszak jelentette Kolozsvár számára a dinamikus fejlődést. A kiegyezés eredményeként ismét helyreállt Erdély és Magyarország uniója, minden körülmény adott volt a fejlődéshez. Az első világháborúig a város épült, szépült és modernizálódott: egyetem létesült, kórházak épültek, kialakult a Sétatér, a főteret díszterré rendezték, megoldódott az ivóvíz, szennyvíz, csatornázás kérdése stb. A kiegyezés és az első világháború közötti időszak jelentette a kolozsvári sportélet számára is a gyors fejlődés, a modern sportélet kialakulásának időszakát. Minden körülmény adott volt a tömegsport megszervezésére, amelyre már hosszú ideje megnyilvánult az igény. Az ebben az időszakban kialakult egyesületek és egyesületek jóvoltából a korcsolyázás, az atlétika, a céllövészet, a vívás, a kerékpározás nemcsak meghonosodott városunkban, de a kolozsvári sportolók csakhamar országos szinten is ismertté váltak. Emellett megvolt az anyagi alap is a sportlétesítmények, pályák, tornatermek építésére és felszerelésére.

Már a kiegyezés után felvetődött a kérdés, hogyan lehetne a fiatalok testi nevelésére nagyobb hangsúlyt fektetni, hiszen erre évtizedek óta szükség mutatkozott. Dr. Haller Károly, Kolozsvár későbbi polgármestere már fiatal tanárként felhívta a figyelmet, hogy szükség van Kolozsváron egy tornateremre, ahol különböző sportokat – elsősorban vívást és tornázást – űzhetnek mind a fiatalok, mind az idősebb sportolásra vágyók. Ez a terem megoldaná a vívóiskola problémáját – a hely és szakemberek hiányát –, lehetőséget nyújtana a város iskolá-

sainak, hogy szervezetteren sportolhassanak, valamint a gyógytorna segítségével a rászorulókat erősíthetnék szervezetüket.

Üzenetére elsősorban a diákság figyelt fel, ám minden támogatás ellenére öt év telt el, amíg ezúttal is részvényeket bocsátottak ki, és összegyűlt a kellő anyagi alap a terv megvalósítására. Ez alatt az idő alatt dr. Haller folytatta a Tornavivoda népszerűsítésének ügyét, tervet dolgozott ki, hogyan is lehetne kivitelezni az épületet. Látva, hogy a kolozsvári diákság és polgárság támogatja az ötletet, sokan hasznat akartak húzni a tervből. „Mindenkinek volt eladó telke; sokan akartak hasznat húzni a tervből, az építésből; míg végre a torna-vívó épület föl épült Debreczeni Balázs építőmester vállalatában” – emlékezett vissza évekkel később Kuszko István sportíró.¹ Az épületet a város által adományozott telken, a Széchenyi tér keleti felén, a mai piac helyén emelték föl a Torna- és Vívó Egylet számára, és 1873-as felavatása után a kolozsvári sportélet első központja lett. Az 1930-as évek végén bontatta le az akkori városvezetés. Az új épület több feladatot is ellátott: otthont adott a kolozsvári vívóéletnek, az iskolák diáksága itt tornászott, és ezáltal rendszeres tornatanításban részesült, a tágas udvar pedig alkalmasabb volt nyáron a labdajátékok, télen a korcsolyázás számára. A gyönyörű udvar fái-
nak egy részét dr. Haller ültette, a fasor ter-
vét is ő készítette el.²

Az 1867-es kiegyezés után br. Eötvös József kultuszminiszter megtette az első lépéseket az iskolai testnevelés ügyének rendezésére. Az 1868-ban kiadott új tanügyi törvény bevezette a testgyakorlatot a kötelező

A tanulmány folytatását követező lapszámunkban közöljük.

tantárgyak közé. Tornatermek és szakképzett tornatanítók hiánya miatt a legtöbb esetben az iskolák szerződést kötöttek egy helyi egylettel, ennek értelmében bizonyos anyagi térítés ellenében a tanulók a helyi egylet helyiségében tornázhattak az egyleti művezetők felügyelete alatt. Az új tanügyi törvény hatályba lépése idején nem létezett tornaterem és tornatanító Kolozsváron sem, így a testnevelés oktatásának bevezetése 1872-ig húzódott, amikor is a város előjárói szerződést kötöttek a Torna- és Vívó Egylettel. E szerződés szerint az egylet tornatanítót és tornatermet biztosított a város főgimnáziumai (a katolikus, református és unitárius gimnázium, a polgári felső iskola, valamint a tanítóképző) számára, s így az 1872/73-as tanévtől megindult a testgyakorlatok oktatása Kolozsváron. Ez a szerződés 1896-ig volt érvényben.³

Az 1860-as években a kolozsvári Sétatér kialakítása is nagy erővel folytatódott. 1865-ben dr. Haller Károly sürgette a Sétatér kialakításával kapcsolatos teendők megoldását. Felismerte, hogy a kolozsvári középosztály – írók, költők, orvosok, tanárok – kedvenc találkozóhelyei a cukrászdák voltak, ezért azt szorgalmazta, hogy a Sétatérrel kapcsolatos munkákat egy építendő cukrászda köré kell összpontosítani. Ennek a tervnek a megvalósítása érdekében Sétatér-egylet alakult, amely 100 darab, egyenként 60 forint értékű részvényt bocsátott ki. Az új egylet 20 évre szerződést kötött a várossal, erre az időre bérbe vette a mai tó és Kioszk területét azzal a feltétellel, hogy itt tavat, zenepavilont, cukrászdát építtet és működtet, s a szerződés lejártával ezeket az épületeket

a városnak engedi át. A szerződés egyik kitétele értelmében az egylet jövedelmét a Sétatér további fejlesztésére fordították.⁴

Az új egylet hatására a Sétatér lendületes fejlődésnek indult: a Kagerbauer Antal tervezte tavat befejezték, partjára az építész tervei alapján vendéglő épült, így a Sétatér társadalmi események színtere lett. A szórakozni, sétálni, pihenni, sportolni vágyók mind kedvüket lelthették itt; látogatói tekintetében minden társadalmi réteg képviseltette magát – a főurak, tanárok, tisztviselők, szabadfoglalkozásúak mellett munkások, katonák, cselédek is ide jártak, elsősorban vasárnaponként.⁵

A Sétatér dinamikus fejlődését elősegítette a Kolozsváron meghonosodó korcsolyázás. A Szamos jegén való csúszkálásnak hagyománya volt városunkban. Az 1870-es évek elején felmerült a város polgáraiban annak az igénye, hogy Kolozsváron is legyen olyan korcsolyaélet, mint Bécsben – egy korabeli újságcikk szerint „a jég sport Bécsben nagy virágzásnak indult. Mint az előbbi években, úgy ez idén is zeneszó, este pedig fáklyák fényénél repülnek tova a lenge alakok.”⁶ Hamarosan a korcsolyázás kolozsvári hívei megtették az első lépéseket az új korcsolyaegyesület alakítására: a Múzeum-tó jegén (mai Mikó-kert) 1871. december 19-én szép számban egybegyűltek aztán kedvükre korcsolyázhattak zenére. A résztvevők elsősorban az arisztokrata családok tagjai voltak, a kis tó mellett kis bódében korcsolyaraktárt rendeztek be, a zenét pedig Pongrácz zenekara biztosította.

A Mikó-kertben levő hangulatos kis tó két évig adott otthont a korcsolyázóknak.

Korcsolyaverseny a Sétatéren 1905-ben

Hangulatáról Nagy Péter mesélt: „Tó is volt a Múzeum-kertben. Mindjárt a bejáratától balra, sűrű lombos fák árnyékában egy négyszögletes kis tó. Partján padok, hínáros vizében lomha pontyok, díszes cigányhalak, iszabpúj kárászok.” A tavat az 1890-es években tömték be, amikor az egyetem számára épületeket emeltek a kertben.⁷

1872 februárjában megalakult a Kolozsvári Korcsolyázó Egylet (KKE), amely több mint hetven éven át szervezte a kolozsvári magyar korcsolyaéletet, az egyesület sportolói pedig országos versenyeken – mind 1918 előtt Magyarországon, mind 1918 után Romániában – számos bajnoki címet szereztek.

A KKE első rendezőbizottsági elnökének gr. Bánffy Györgyöt, a bonchidai kastély tulajdonosát választották. Őt neves személyiségek sora követte az egyesület élén: Paget János skót származású író, birtokos, Gyarmathy Miklós volt honvédhadnagy, Kolozs vármegye alispánja, valamint Jenei Viktor, Óvári Kelemen, Szabó Dénes és Fabinyi Rudolf egyetemi tanárok. Az egyesület szervezésének eredményeként hetente kétszer zeneszó mellett kedvükre korcsolyázhattak a sport kedvelői, évente pedig több korcsolyázóbált is rendeztek. A korcsolyázók száma egyre növekedett, emiatt nem sokára a Múzeum-tó kicsinek bizonyult, úgyhogy az 1873–74-es korcsolyaszezontól a KKE kibérelte a sétatéri tavat.

Ekkor indult meg a gyors fejlődés, hiszen a nagy tó lehetőséget nyújtott igazi versenyek és bálók lebonyolítására. Az első nagyszabású rendezvényeket 1874 februárjában szervezte meg az egylet vezetősége, erre az alkalomra sikerült a tavat 150 Bunzen-elemből álló villanytelep segítségével kivilágítani. Az első jelmezes estély igazi sikert jelentett az egyesület számára: a jelmezes résztvevők közül jégkirályt választottak, a résztvevők díszmenettel mutatkoztak be a királynak. Ezután tűzijáték, majd a katonazenekar nótáira társas korcsolyázás és tánc következett.⁸

Nagy sikernek örvendtek az egylet versenyei is, ahol kezdetben a férfiak a nők díjáért, a nők pedig a férfiak díjaiért versenyezhetek. Az 1880-as évektől a KKE versenyein a következő versenyszámok szerepel-

tek: repülőverseny, vagyis férfi gyorsasági verseny; fecskeverseny, nők gyorsasági versenye; arriére verseny, vagyis futás hátra; gyermekverseny 8-tól 12 évesekig, illetve akadályverseny. Később megjelent a versenyszámok között a művészi verseny is, ahol „minden egyes versenyző részére 5 perc engedtetik, mely idő alatt tetszés szerinti alakzatokban mutathatja be a korcsolyázásban való jártasságát és ügyességét”.⁹

A korcsolyázás sikerének is köszönhetően 1896–97-ben felépült Pákei Lajos terve szerint a korcsolyapavilon (a mai Kioszk), illetve a mulató, amelyet a Potsdam melletti Sanssouci-kastély ihletett. Az első világháború előtti időkben a kolozsvári korcsolyázás aranykorát élte, a város országos szintű versenyek, rendezvények, bemutatók színhelye lett. Somodi András és Voith József itt nyert országos főiskolás bajnoki címet, Kronberger Lili és Méray-Horváth Opika világbajnokok pedig többször tartottak bemutatót a sétatéri tó jegén.

Sajnos a főhatalomváltás után az új román városvezetés elvette a sétatéri jeget a KKE-től, és a magyar egylet a kétágú templom mögötti újonnan megnyitott kis jégpályára „száműzte”. A két világháború között a Sétatér még rangos országos versenyek színhelye volt, ám a második világháború utáni időszakban megkezdődött a park fokozatos rombolása, mely azóta is tart.

Kolozsváron hosszú időn keresztül közkedvelt sport volt a céllövészet, amely később, a 19. század végén élte aranykorát. A szervezett sport viszont már az 1500-as évek elején megjelent Kolozsváron. Köztudott, hogy a Kolozsvárt kerítő fal tornyait különböző céhek védték – a polgároknak, a céhek tagjainak pedig szükségük volt a rendszeres edzésre békés időszakokban is. Joguk volt edzeni magukat a diákoknak is (a felsőbb osztályosok). Az első közismert lövöld a Szamoson túl, a mai Fellegvár domboldalának tövében volt. A rendszeres sportolásra vasárnap került sor, amikor a különböző céhek közösen eljártak a lövöldébe.¹⁰

A céllövészet dr. Haller Károly kezdeményezésére „éledt újra” városunkban, ő alapította a Lövész-Egyletet is. A Sétatér végén, a mai tenispályák helyén létesült az

1870-es évek elején a Lövölde-kert. „Szép, sűrű liget, csigadombbal, hatalmas fákkal, dús lombú cserjékkel, amik közt zavartalanul fészkel a filemile... Nagy, vöröstégla vázba fából épített szála állott a Lövöldének a Fásberek felőli oldalán, s azon túl voltak a lövőhelyek gyepes falú szilárd golyófogókkal” – így írta le a kertet Grandpierre Emil.¹¹

Haller Károly volt az egylet főlövész-mestere, vezetése alatt a céllövészet ismét fellendült, az egyletnek több mint száz tagja volt. Az általa rendezett ünnepélyek nagy sikernek örvendtek, meghívottak érkeztek ilyenkor szerte az országból, illetve a szomszéd országokból is. Az egylet kiváló viszonyban volt a bukaresti és bécsi céllövőkkel; sajnos idővel hanyatlásnak indult, a kertet pedig a 20. század elején felszámolták.

Kolozsvár kultúrtörténetének mérföldköve az 1872-es év: több évtizedes törekvés eredményeként megnyitotta kapuit a kolozsvári tudományegyetem Magyarország második ilyen jellegű intézményeként. A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem tanári kara 1872. október 19-én a Mikó Imre királyi tanácsos vezette alakuló gyűlésen letette az esküt. November 10-én a városi Vigadóban (ma Etnográfiai Múzeum) tartották az alakuló közgyűlést, ahol az első rektor,

Korlátgyakorlat egy kolozsvári tornaversenyen (1890-ben készült fénykép)

Berde Áron elmondta, hogy az egyetemet nem néma fala, hanem tanárainak szelleme alapítja meg. Másnap beindult az egyetemi oktatás 258 beiratkozott diákkal négy karon – jog- és államtudományi, orvosi, bölcsészeti, nyelv- és történelemtudományi, illetve matematika és természettudományi kar – és a középiskolai tanárképző intézetben.¹²

Az egyetem alapítása fontos szerepet játszott a kolozsvári sportéletben is, hiszen 1872-től napjainkig az egyetemi ifjúság utánpótlási alapot jelentett a sportegyesületek számára, a Kolozsváron tanuló ifjúság soraiból rengeteg híres sportoló került ki. Az egyetemi diákság mellett a tanári kar is szerepet játszott a kolozsvári sportéletben, hiszen többen vezetőkként, szervezőkként vagy támogatókként aktív résztvevői voltak a korcsolya-, atlétika- vagy vívósportnak.

Az 1870-es évek közepétől Kolozsváron is mozgalom indult, melynek célja az atlétika meghonosítása volt. 1875-ben gr. Esterházy Miksa, a Monarchia angliai követe Budapestre való visszatérése után az angol atlétikai eszmék hazai felkarolása mellett foglalt állást. Fáradozásainak eredményeként 1875-ben Budapesten megalakult a Magyar Athletikai Club (MAC), mely Magyarország első atlétikai egyesülete volt. A budapesti sportélet virágzása rányomta bélyegét a kezdetleges vidéki sportéletre is, sportegyesületek alakultak országszerte: Kolozsváron, Zentán, Győrött, Körmenen, Szabadkán stb.

Kolozsváron közel tíz év telt el az atlétika népszerűsítésével, bemutató versenyek és majálisok szervezésével, amíg 1885-ben megalakult a Kolozsvári Athletikai Club (KAC). „Végre 1885. év január 15-én a belügyminiszter úr az alapszabályokat megerősítvén, a Club véglegesen szervezkedhetett s február 8-ára alakuló gyűlést hivatott egybe. Az alakuló gyűlés elnöknek báró Jósika Lajost, alelnöknek Kővári Mihályt és dr. Baintner Hugót, titkárnak Kuskó Istvánt, pénztárosnak Illing Sándort [...] beválasztván, miután az évi költségvetés megállapítható nem volt, felhatalmazta a választmányt e közgyűlésig felmerülő kiadások teljesítésére” – jegyezte le Kuskó István.¹³

Neves és szorgos személyiségek kezében volt az új egyesület vezetése. Br. Jósika

Lajos, a klub elnöke nagy tekintélynek örvendő városunkban, ő adta meg az egyesületnek a társadalom szemében a súlyt és tekintélyt. Dr. Baintner Hugó szakmai tudása biztosította a sikert – azt mondták róla, hogy „úgy lehozta nekünk az atletikát, hogy odafenn nem maradt semmi belőle”. Szintén kiemelkedő személyiség volt az egyesületben Kuszko István. Titkári tevékenysége mellett ő szerkesztette az egyesület három évkönyvét. Ezek nagy értéket képviselnek, mivel pontosan leírják a klub működését minden szempontból.¹⁴

Az új egyesület sportolói elsősorban a Ferenc József Tudományegyetem diákjai voltak. Első pillantásra ez már garanciát jelenthet egy klub számára, de a KAC-ot Kolozsvár középosztálya is lelkesen támogatta. A választmányban, a versenybizottságokban, valamint a klub becsületbíróságában neves személyiségeket találunk: egyetemi tanárokat – dr. Felméri Lajos, a neveléstudomány professzora, dr. Haller Károly, az osztályok magánjog professzora, dr. Rózsahegy Aladár, a közegészségtan professzora vagy dr. Concha Győző, a politika tanszék professzora. Mellettük neves főurakat – gr. Esterházy Kálmán, gr. Bély Ákos –, hivatalnokokat, ügyvédek és más pártfogókat is felsorolhatunk, akik lelkes munkájukkal megszervezték a fiatal egyesület életét.

Tény, hogy a KAC 1885–1891 között Magyarország legjelentősebb atlétikai egyesülete volt, Kolozsvárt pedig a magyar atlétikai élet központjaként ismerték. Sajnos 1891-ben súlyos belviszályok miatt az egyesület több mint tíz évre eltűnt az országos atlétikai életből.

A klub az edzések mellett a versenyek szervezéséhez is hozzájárított, ám megfelelő pálya hiányában csupán kétféle versenyt rendeztek: gyaloglóversenyeket hosszú távon, valamint pályaversenyeket. 1885. május 17-én tartották meg a KAC első nyilvános viadalát a Polgári Lövőház kertjében, a Sétátér végén. A viadal versenyei közül egyet bajnoki versenyszámnak írtak ki. Az a sportoló, aki e versenyszámban három egymás utáni viadalon győzni tudott, elnyerte a KAC bajnoki címét. Ebben az időszakban a KAC három bajnokot avatott: Borbély Györ-

gyöt, Kolozsváry Jánost és Göllner Bélát. A cím elnyerésével a bajnok örökös tiszteletbeli tagságot, aranyérmeket és ezüstserleget vehetett át.¹⁵

A versenyek belépődíjasok voltak, sikerük miatt sokan látogatták, így komoly bevételt hoztak a klubnak. Ennek láttán a lövészegylet megemelte a bérleti díjat, melyet az egyesület nem tudott fizetni, ezért a negyedik viadalra, 1886 őszén már Désen került sor. A következő versenyek helyszíne évről évre változott: a Lövölde után Marosvásárhelyen, majd a Bonctani Intézet tágas udvarán tartották a viadalokat. A X. viadalt már új pályán rendezhette az egyesület, hiszen a Sétátéren felépült az új, 333 (?) m kerületű és 5 m széles futó-, egy 110 m hosszú sprint-, valamint egy 50 m hosszú ugrópálya a Szamos partján, a tóval párhuzamosan.

A klub rendszeresen rendezett gyaloglóversenyeket is, a győztest Erdély gyaloglóbajnoka címmel tüntették ki.

1890 őszén törés történt, két viadal is elmaradt, mely a súlyos belviszályt előrevetítette. Kuszko István 1929-ben ekképp emlékezett vissza az akkori nehézségekre *A magyar fiatalság nemesítése* című művében: „Kevéssel Jósika Lajos báró halála előtt az ördög konkolyt hintett. Ennek dudvája a klub működését lehetetlenné tette. Ez a szerencsétlenség 1890. november 12-én vette kezdetét.” Mi volt ez a belviszály? Mai napig rejtély fedí, s talán sohasem tudjuk meg, tény, hogy miután báró Jósika Lajos visszavonult, nem volt olyan erős egyéniség, aki az egyesületet összetarthatta volna.¹⁶

Minden gond ellenére 1891. október 5-én sikerült megrendezni a XII. és egyben utolsó KAC-viadalt, amely minden szempontból fényesen sikerült, hiszen három új rekordot értek el a klub versenyzői. A viadal után megszervezték még a gyaloglóversenyt, de ezután a KAC eltűnt az atlétikai egyesületek köréből, és ezzel megszakadt a kolozsvári atlétikai élet e gyönyörű időszaka.

Az atlétikai élet az 1900-as évek elején éledt újra Vermes Lajos, az egyetem tornatanára jóvoltából. Vermes felismerte, hogy a hanyatló KAC nem megfelelő az egyetemi atlétikai élet számára, és szorgalmazta, hogy Kolozsváron is alakuljon egy egyetemi

sportklub a BEAC (Budapesti Egyetemi Athletikai Club) mintájára. Ennek érdekében 1901 májusában főiskolai atlétikai versenyt rendezett. Annak ellenére, hogy kevés sportoló vett részt rajta, a verseny után az atlétika támogatói belátták, hogy Vermesnek igaza van, és 1902-ben megalakult a Kolozsvári Egyetemi Athletikai Club (KEAC), mely Magyarország harmadik egyetemi sportklubja volt, és hosszú ideig meghatározta az erdélyi sportéletet. Az egyesület későbbi kiemelkedő versenyzője dr. Somodi István, a londoni olimpia ezüstérmese.

Sajnos Vermes Lajos nem tudta elviselni, hogy eltávolították az egyesület vezetőségéből, és a KEAC egyik gyűlésén támogatóival megpróbálta erőszakosan megváltoztatni a vezetőséget, melynek eredményeként mind a sportolók, mind a pártolók elpártoltak az egyesülettől. „Az új egyesület működése elé akadályok gördültek, Vermes Lajos és a köréje csoportosulók kiüldözték (revolveres választmányi ülések stb.), úgyhogy a jobb atléták: Somodiak, Szegedy Géza, Veres Lajos a következő évben már átléptek a reorganizált Kolozsvári Athletikai Clubba.”¹⁷

Vermes Lajos baklövéséi miatt elhagyta Kolozsvárt, az új vezetés pedig rendre visszacsalta a sportolóit. 1906-ban visszatért a KEAC-ba Somodi István is, aki ekkor már híres magasugró volt. Legjobb eredményét a londoni olimpián érte el, ahol második lett a magasugrásban. Ezt a versenyszámot ekképp mutatta be a korabeli sajtó: „...inkább térjünk át annak az örömdetes ténynek a leszögezésére, hogy rajta kívül még dr. Somody István és Bodor Ödön is fényesen megállották a helyüket. Somody – amint már otthon is igen jól tudják – Leahyvel, Andrével együtt holtversenyben második lett a magasugró világbajnokságban. Eredményének kellő értékelése céljából elég, ha megemlítem, hogy 1-88 m magasat ugrott, teljes 4 centiméterrel többet ugorva, mint otthon, amikor a magyar rekordot felállította. A verseny nivójának jellemzésére szolgáljon az, hogy éppen tízen voltak olyanok, akik 1-80 méteren felül ugrottak, úgy mint: Porter (Amerika) 1-90½, Somody 1-88, André (Franciaország) 1-88, Leahy (Anglia) 1-88, Gidney (Ausztrália) 1-85½, Moffit

(Amerika) 1-85½, Patterson (Amerika) 1-83, Leader (Amerika) 1-80, Monson (Norvégia) 1-80, Hedenlund (Svédország) 1-80 métert.

A magasugrás versenyének részletei is érdekesek: a július 21-én délelőtt tartott előversenyen Somody nem volt diszponálva, 1-80 m-nél többet ugrani nem tudott, míg Porter délelőtt és délután is megugrotta a maga magasságát, Leahynek és Andrének szintén a délelőtti eredménye vétetett figyelembe a döntésnél, miután délután a 1-83 métert sem tudták megugrani. Miután Moffit, a híres amerikai ugró, aki az amerikai olimpiai próbaversenyen második lett Porter mögött, a 1-88 métert megugrani nem tudta, úgyszintén Gidney sem, hármuk között a holtversenyt úgy akarták eldönteni, hogy a pálcát 1-89 méterre tették fel. Ezt a magasságot azonban sem Somodynak, sem Leahynek, sem pedig Andrének nem sikerült. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Somody volt, aki leginkább megközelítette a 1-89 m átugrását, sőt hajszálon múlt, hogy előzetesen, a 1-88 méterről 1-90½ méterre felemelt magasságot át nem vitte. A magasugró világbajnokság egy pillanatra Magyarország felé hajlott. A magyarok kis tábora óriási izgalmakat állott ki, de nemcsak mi »drukkoltunk« Somody mellett, hanem az angol publikum is. Valahányszor Somody ugráshoz felállott, a publikum hatalmas tapsviharban részesítette, sikeres ugrás esetén meg pláne ünnepelte őt. Meg kell vallanunk azonban, hogy az az ováció nemcsak Somody személyének szólt, hanem nagyrészt az angolok Amerika-ellenes hangulatának megnyilvánulása volt. Az angolok ugyanis sokért nem adták volna, ha Somody legyőzte volna Portert, a yankeet. Hisz még arról is megfeledeztek, hogy a kedvencük, az öreg (legalább 35 éves), de elpusztíthatatlan C. Leahy is a megvertek között volna!

De eltekintve minden anglo-american rivalizálástól, Somodyról az angolok a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak, a »The Sporting Life«, a legnagyobb angol lap így említi Somodyt: »the wonderful jumper from Hungary«.”¹⁸

Az olimpiai versenyen elért eredményre Kolozsvár polgárai is igen büszkék voltak. Somody sikerén felbuzdulva a város

vezetősége eldöntötte, hogy európai színvonalú sporttelepet építtet, mely az atlétikai és labdarúgó-versenyeknek egyaránt otthont adhat. A Szamos partján, a Sétatér

végén, Kovács Gyula tervei szerint épült pálya 1911 őszére készült el, felavatása országos szintű atlétikai verseny keretében történt.

■ JEGYZETEK

1. Emlékkönyv dr. Haller Károly működéséről. (Szerk. Kuskó István) Kvár, 1909.
2. Killyéni András: Haller Károly, a sportbarát polgármester. Szabadság, 2005. nov. 19.
3. Killyéni András – Killyéni Péter: A Kolozsvári Református Kollégium sporttörténete. Kvár, 2004.
4. Kőváry László: A kolozsvári sétatér keletkezése és fejlődése. Kvár, 1886.
5. Fekete Albert: Kolozsvári kertek. Kvár, 2004.
6. A jég sport. Magyar Polgár, 1871. dec. 14.
7. Nagy Péter (Grandpierre Emil): Ó, kedves Kolozsvár. Bp., 2005.
8. Részlet a Magyar Polgár 1874. jan. 6. számának a korcsolyaéletet bemutató tárcájából.
9. Részlet a Magyar Polgár 1882. febr. 5. számának a korcsolyaéletet bemutató tárcájából.
10. Kovács Kiss Gyöngy: A játékos város. Korunk, 1999. dec.
11. Nagy Péter: i. m.
12. Makkai László: A kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1919. Bp., 1942.
13. A Kolozsvári Athletikai Club I. évkönyve. 1886. Szerk. Kuskó István.
14. A Kolozsvári Athletikai Club III. évkönyve. 1890. Szerk. Kuskó István.
15. Killyéni András: A Kolozsvári Athletikai Club és bajnokai. Szabadság, 2005. febr. 12.
16. Zuber Ferenc: Az atlétika története Magyarországon. Testnevelés, 1934–1936.
17. Zuber Ferenc: i. m.
18. Dr. Spiedl Zoltán levele a londoni olimpiáról. Sportvilág, 1908. júl. 22.

NINA YARGEKOV

HOGYAN HAGYJUNK FEL A KRITIKAI GONDOLKODÁSSAL

■ Következtesen kételkedni szokott az evidenciákban. Soha egy kijelentést sem engedett be a fülén anélkül, hogy módszeresen meg ne vizsgálta volna. Amíg meg nem bizonyosodott egy mondat érvényességéről, konokul ellenáll annak, hogy fenntartások nélkül elfogadja vagy legalább továbbmondja. Sőt mi több: amennyiben nem ismeri egy kifejezés értelmét, jelentését ellenőrizni fogja a szótárban. Egyszóval: ön a kritikai gondolkodás híve.

Mint mindazok, akik a kockázatos viselkedésnek adják át magukat, Ön racionálisan próbálja igazolni viselkedését. Így aztán arról is meg van győződve, hogy kritikai érzékének mindennapi gyakorlása szellemileg szabadabbá teszi önt. Talán még azt is elhiszi, hogy ez a gyakorlat örömezéssel jár együtt. Nézzünk azonban szembe az igazsággal. Az egészségét rontja meg azzal, hogy haladéktalanul megkérdőjelezi azt, ami magától értetődő. Értékes idejét áldozza arra, hogy olyan érveléseket dolgozzon ki, melyek több kérdést vetnek fel, mint ahány kérdésre választ adnak. Arca sápadt és gondoktól barázdált, a kétely és az aggodalom jeleit viseli magán. A bizonytalanság folyamatos érzése kínozza. Rémálmai vannak, és kérdőjelek alakjában folyamatosan makacs szörnyek üldözik. Közei barátai, akik megelégtették, hogy szavaikat folyamatosan megkérdőjelezi, lassacskán elfordultak öntől. Képtelen már bármiben hinni. Kifáradt, halálán van.

Lelke legmélyén bizonyosan tudja, hogy saját érdekei ellenében cselekszik. Irigyliz azokat, akik sohasem indultak el ezen az úton. Önkínzás az egész, mégis folytatja: a leggyászosabb kelepcebe esett, a legalantasabb csapdába, melyet ember embernek állíthat. Mert végső soron mi a kritikai szel-

lem, ha nem egy olyan mentális technika, mely eltorzítja és megfertőzi természetes gondolatainkat? A szabadság nevében különösen szigorú szabályokat és mentális beállítódást kényszerítenek önre. A legalantasabb hazugság ez: a szabadság nevében rabszolgaságra ítélik. Próbálják meg egyébként azt mondani a többi hívőnek, hogy visszatérnek spontán gondolataikhoz, botrányt fognak csapni, és saját Voltaire-üket az arcukba fogják vágni. Az a gyakorlat, melyet megtorlás nélkül nem hagyhatunk abba, annyira szabad lenne? Az úgynevezett szabad gondolkodók jól tennék, ha a saját szemükben keresnék a gerendát.

Íme néhány a sok vallomás közül:

Brigitte F., 47 éves: „Mindig szarkasztikus típus voltam, azonban amint elkezdtem a médiában használatos kijelentések értelme iránt érdeklődni, a helyzet rosszabbá vált, már nem tudtam uralkodni magamon. Amikor a rádióban bemondták, hogy egy tűzoltó megmentette valakinek az életét, egyből valami olyasmit mondtam magamnak, hogy semmiség, nem mentette meg az életét, csak egyszerűen kitolta egy kissé a halálát, az életet nem lehet megmenteni, mindannyian halandók vagyunk, a nyelvvel való visszaélés az egész. Az eredmény, annyira kiborítottam a férjemet, hogy elhagyott a titkárnőjeért. A válás folyamata felélte a tartalékaim, öngyilkosságot kíséreltem meg, és a gyerekeimet gyerekgondozóba vitték.”

Jean R., 28 éves: „Minden egy piás estén kitalált ugratással kezdődött, egy barátom arra kényszerített, hogy bizonyítsam, a föld kerek. Ahogy belegendoltam, rájöttem, hogy személy szerint e kijelentés semmiféle megfogható bizonyítékával nem rendelkezem, s mindez akár egy tudományos igazság álar-

cába bújtt hiedelem is lehetne. Ellenőrizni akartam, azzal töltöttem az életem, hogy ellenőriztem, csillagászatban írtam egy doktorit, éveket töltöttem a csillagok tanulmányozásával, elvesztettem a barátaim, a barátnőm, még a kutyám se viselte el a csillagásztant, a könyveket, a csillagokat. És történt mindez amiatt, mert magam akartam utánajárni a dolognak. Aztán egy második doktori értekezésbe akartam belevágni, episztemológiából, hogy ellenőrizsem a módszertanomat, mert még ez is bizonytalan-nak tűnt, és mert itt omlottam össze idegi-leg, rájöttem arra, hogy egész életemben egymást követő doktorik írására leszek kár-hoztatva. Most négy hónapja bent vagyok a pszichiátrián, és sokat hibáztatok magam miatt, hogy mennyi közpénzt költöttem el miattam. Sőt mi több, felfedeztem, hogy prosztatarákomban van.”

Cindy L., 11 éves: „A szüleim azt mondták, hogy a Téliapó hozza az ajándékokat. Feljegyeztem a noteszomba, hogy a Téliapó hozza az ajándékokat, és hogy elég fura ízlése lehet egy olyan felnőttnek képest, akinek jól kellene ismernie a gyerekeket. Aztán egyszer csak a szüleim azt mondták, a Téliapó nem létezik, itt az ideje, hogy tudd. Feljegyeztem a noteszomba, apa és anya azt mondják, a Téliapó nem létezik, de már hazudtak egyszer, így aztán nem tudom. Azóta nem kaptam karácsonyi ajándékot, fogszabályzóm van, és kétszer imélttem a harmadik osztályt.”

Pavel W., 62 éves: „Diktatúrában nőttek fel. Amikor a rendszer összeomlott, tanácsatlannak éreztem magam, annyira hozzászóltam ahhoz, hogy kritikus vagyok a rendszerrel szemben, hogy nem tudtam mit csinálni, üresben mozogtam: nem lehetünk szubverzívek csak az adott rendszerrel szemben, és velem szemben már nem állt elnyomó rendszer. Nosztalgiaival kezdtem gondolni a múltra. A politikai cenzúra hiányzott, újra kódolt nyelven akartam beszélni, a barátok üzeneteinek sorai között olvasni. Az az igazság, hogy hiányérzetem volt, leleplezhető hazugságokra és manipulációkra volt szükségem, minthogy viszont ilyesmi természetesen nincs a demokráciában, nagyon frusztrált voltam. Megőrültem. Államcsínyt szer-

veztem katonákkal, a dolgok rosszra fordultak. Húsz év börtönre ítélték.”

Fel kellene már hagynia azzal, hogy a saját maga ellensége legyen. Attól fél, hogy a leszokás nehéz és fájdalmas? Szóra sem érdemes. A kritikai gondolkodás elsajátítása bonyolult, felhagyni vele viszont egyszerű!

Agyellazító programunkkal végre viszszererheteti nyugalma és pszichikai jóllétét. Sőt magától fog rájönni arra, hogy az élet sokkal értékelhetőbb kritikai gondolkodás nélkül. Mert semmilyen előnyünk nem származik abból, ha ehhez a gyakorlathoz zárkozunk fel, ellenkezőleg. Az egyetlen előnye társadalmi volt még abban a periódusban, amikor nagyon sok személy hódolt neki. Mára viszont a társadalom rájött arra, hogy fel kell hagyni a romboló technikával, és mindazokat támogatja, akik szabadulni szeretnének tőle. Az értelmiségi függetlenség hódolói egy léket kapott hajón vannak. Itt az ideje elhagyni a hajót! Képzésünk végén csak szánalmat fog érezni a szabad gondolkodás rabszolgái iránt.

Pillanatnyilag csak félelemből folytatja, félelemből, hogy az élet kevésbé értékelhető kritikai gondolkodás nélkül, s az elvonástól való félelemből. Mégis igen jól tudja, hogy mielőtt a kritikai gondolkodás foglyául esett volna, nem is volt szüksége rá. Emlékezzen vissza, milyen könnyed volt az élet akkor. Emlékezzen vissza a nyugalomra, a bizalomra. Emlékezzen vissza a biztonságra. Emlékezzen vissza a boldogságra. Ezzel az állapottal szeretnénk ismét kapcsolatba léptetni önt.

Csatlakozzon hozzánk, mint ők:

Thomas C., 33 éves: „Serdülőkoromban lettem a kritikai gondolkodás híve. Úgy véltem, szexi és férfias magatartást kölcsönöz majd nekem, Immanuel Kant stílusában, azonban mankó volt inkább: minthogy gátlásos voltam, mindig, amikor rosszul éreztem magam, kritikusan kezdtem el gondolkodni, hogy valami súlyom legyen. Huszonnyolc évesen szerencsétlen introvertált informatikus voltam, akinek még nem voltak szexuális viszonyai. A képzést követően az életem teljesen megváltozott. Teljesen kiléptem szellemi elszigeteltségemből, találkoztam egy lánnyal, aki megőrül a testemért, a kertem végében pedig egy arannyal teli kosarat találtam.”

Carine S., 42 éves: „Feminista értelmiségiként erősen közeledtem a harminchoz, és semmilyen komoly kapcsolat nem volt kilátásban. A férfiakkal való beszélgetéseim mindig keserűen végződtek, mert mindig kijavítottam tárgyi tévedéseiket, figyelmeztettem őket, ha nem érveltek koherensen, röviden hülyének érezték magukat a társaságomban. Szerencsére idejében elkezdtem a képzést. Azóta teljes mértékben vállalom a nőiséget: nyolc imádnivaló bébi anyja vagyok, gyönyörű házban lakom, és az egzotikus ízű étek királynője lettem. Sőt tizenöt kilót fogytam és a ráncaim is eltűntek.”

Timothy H., 55 éves: „A kritikai szellem az én esetemben szakmai ártalom volt. Antropológus kutatóként folyamatosan külső és kérdőre vonó tekintettel figyeltem a nyugati kultúrát. Minthogy igen érintett voltam, fokozatosan kellett eljárnom. Előbb el kellett dobnom a társadalomtudományos munkáim, hogy ne legyen kísértés a kezem ügyében. Aztán azon igyekeztem, hogy megszabaduljak az összes felesleges kritikai gondolatától, azoktól, amelyeket unalmunkban fogalmazunk meg, amikor semmi más dolgunk nincs. A televízió nagyon sokat segített, mindig bekapcsoltam, amikor úgy éreztem, visszaeshetek. Végül, szinte észrevétlenül, teljesen elengedtem magam. Azóta mintha a második ifjúságomat élném, Saint-Tropezben élek egy jachton, és a következő James Bond főszerepének várományosa vagyok.”

Stéphane M., 38 éves: „Anarchista militáns voltam. Vagyis igen messziről érkeztem. A képzésnek köszönhetően visszatartam belső énemhez, és megvalósítottam gyerekkori álmomat, melytől a kritikai gondolkodás miatt eltoltam magam: asztrológus lettem. Boldog vagyok, hogy embereket

tehetek boldoggá, igen jól keresek, és alsóneműméretet kellett váltanom, annyira megnőtt a nemi szervem.”

Nina Y., 29 éves: „Ahhoz, hogy elkezdjem irodalmi pályafutásom, előbb egy kritikai regényt akartam írni a fogyasztói társadalom ellen. A főszereplő, a bifidus aktív tartalmú joghurt fokozatosan felismeri, hogy a reklámok hazudnak a valódi természetét illetően, és bár az emésztésre nincs jótékony hatással, rákkeltő anyagokat tartalmaz. A történet végén, forró szerelmi jelenet után a camembert-rel a tejtermék részlegen, öngyilkos lesz, egy bevásárlókocsi kerekei alá vetve magát, eltaposva a bevásárlóközpont kövezetén. Az alapötlet az lett volna, hogy rámutassak a marketing általi elnyomásra, a gondolkodás befolyásolására, és hogy az inkább a halált választó, mint rab-ságban élni akaró joghurt metaforájával a szellemi szabadságra emlékeztessenek. Természetesen egyetlen kiadó sem kért belőle. Aztán elvégeztem a képzést, és megértettem, hogy tévedtem: íróként arra vállalkozni, hogy kortársaidban felébreszd a kritikai érzéket, annyit tesz, mint elvágni a fát magad alatt, az irodalom éppen az olvasók hiszékenységének köszönhetően létezik, akik készpénznek vesznek mindent, amit elmesélünk nekik. Ma a Danon szervezeti regényeinek szerzője vagyok, a munkámat messzemenően elismerik, a macskám pedig elnyerte a regionális macskaszépségverseny első díját.”

Hagyjon fel ön is a kritikai gondolkodással! Beiratkozáskor ne feledje „El Grito”-kódját* érvényesíteni, mely a képzés egészére tízszázalékos kedvezményt biztosít.

Keszeg Anna fordítása

BALÁZS IMRE JÓZSEF

TALÁLKOZÓ TÖRTÉNETEK

Tompa Andrea: *A hóhér háza.*

Történetek az Aranykorból

■ A regény alcíme, a *Történetek az Aranykorból* a könyv egy lehetséges előzménye felé tereli a figyelmet: Cristian Mungiu 2009-ben forgatott és jegyzett forgatókönyvíróként egy hat rövidfilmből álló sorozatot, *Amintiri din Epoca de Aur* (Emlékek az Aranykorból) címmel. Mungiu filmjeinek kiindulópontját afféle városi legendák jelentették, szájról szájra terjedő, különféle változatokban létező történetek. Némelyiket anekdotikusabb megközelítés jellemzi, más-hol a mítoszi hangnem tűnik erősebbnek. Mungiu 1968-ban született Iași-ban, *A hóhér háza* szerzője, Tompa Andrea alig néhány év eltéréssel, 1971-ben, Kolozsváron.

Kétségtelenül körvonalazódik egy olyan tágabban értett generációs projekt, amelyik a rendszerváltozás előtti világ megragadásával kísérletezik, filmben és könyvben egyaránt. A hatvanas évek végén, hetvenes évek elején születetteknek ebben jelentős szerep jutott. A hangnem, amely megközelíthetővé, megszólaltathatóvá teszi az „aranykorszak” történeteit, távolról sem egységes – olykor minimalista, máskor szövegközi utalásokkal átszőtt, néha ironikusan távolságtartó, máskor köznapian direkt vagy akár sokkoló. Nem egynemű szövegegyüttesről vagy képi reprezentációról van tehát szó, egyvalami azonban jellegadó módon ismétlődik a generáció munkáiban: az alulnézet perspektívája. A legsikeresebbé vált, több nyelvre lefordított munka ebből a vonulatból Dragomán György *A fehér király* című műve (2005) a gyermeki nézőpontot követi, és gyerekek tűnnek fel olyan más szerzők regényeiben is, mint Demény Péter *Visszaforratása* (2006) vagy Máté Angi *Ma-mója* (2009). Tompa Andrea könyvében is kis-

gyerek, majd kamasz a főhős lány, aki köré felépül az elmesélhető történet.

Egyik támpont tehát az Aranykorszak, másik a referencialitáshoz való, tabudöntögetően direkt viszony. Valószínűleg egyfajta belső igénynek a megérlelődése eredményezi, hogy (egy korszak lezárásaként? a dolgok megértésének vágya miatt? a kimondás katarzisélményének reményében?) érezhetően erős önéletrajzi elemek, lenyomozható referenciájú események, helyszínek bukkannak fel ezekben a könyvekben. Az említett Máté Angi-könyv és Demény Péter-regény mellett ilyen Józsa Márta debüt kötete is, az *Amíg a nagymami megkerül* (2007). De ilyen jellegű próza nyomaira bukkanhatunk még kötetten nem rendelkező, fiatalabb prózairóknál is, mint például *A meghajlás művészete* című 2008-as antológiában szereplő Kósa Borókánál.

További támpont a város, amely a regény színteréül szolgál. 2004-ben Kántor Lajos egy teljes kötetben (*Fellegek a város felett*) kísérelte meg összefoglalni azt, ahogyan a huszadik század folyamán Kolozsvár regények helyszínévé és témájává változott. A tárgyalt szerzők között ott szerepelt Kuncz Aladár és Bánffy Miklós, Tamási Áron és Lígeti Ernő, de a második világháború utáni korszakból Bálint Tibor és Lászlóffy Aladár is. A legfiatalabb regényíró a kötetben tárgyaltak közül az 1944-ben született Csiki László volt, akinek 1989-es kisregényét, *A céda nyúlt* vizsgálta Kántor összefoglalója.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Tompa Andrea könyvével bővült trilógiává a közelmúlt figyelemre méltó Kolozsvár-regényeinek sorozata, amely most már a hatva-

nas-hetvenes években születettek Kolozsvár-élményéből is meríthet. Fentebb más összefüggésben már említettem Demény Péter *Visszaforgatását*, illetve Józsa Márta *Amíg a nagymami megkerül* című könyvét, de a Kolozsvár-központúság összetartozásuk újabb elemét jelenti.

A három könyv közül alighanem Demény Péteré a leginkább regényszerű. Itt egy családtörténet áll a középpontban, illetve az elbeszélő hangsúlyos önmegértési igyekezete. Az, amit korrajzként szokás emlegetni, mintegy mellékesen szövődik bele a történetbe, a családregény-vonal összefüggésében: az államosítás, a Horthy kolozsvári bevonulásával kapcsolatos legendárium, az „ipari gyakorlat” vagy a „mezőgazdasági munka” a nyolcvanas évek iskolarendszerében. A perspektíva nem törekszik átfogó magyarázatok érvényesítésére, legfennebb a saját történet vonatkozásában, de azt is újra meg újra megbontja, hogy aztán újraépíthesse.

Józsa Márta könyve a leginkább kísérleti próza – ez az aspektus Garaczi László és Esterházy Péter ironikus, nyelvi önreflexióban tobzódó könyveihez közelíti. A könyvben ide-oda utaló jegyzetszövegek, ugyanazt a témát más kontextusban is felvető szövegrészek, a narrátori pozíciót visszatérő módon jelző mondatok („nézem azt a kislányt”) jellemzik. Az utólagos, magyarázó perspektíva uralja ugyan a történetmesélést, de az alulnézet is érvényesül, egyfajta felnőtt és gyerek közti dialógusként. A megjelenített történetek (a hóstáti gazdaságok felszámolása stb.) gyakran emlékeztetnek Tompa Andrea könyvének eseményeire, az egész könyv összhatása az erőteljes nyelvi humor ellenére mégis jóval sötétebb tónusú, mint *A hóhér házáé*, talán azért, mert a kiválasztott történetek szinte kivétel nélkül traumatörténetek. Bizonyos értelemben éppen a Józsa Márta-könyv jelöli azt az átmeneti formációt, amelyik a Csiki László vagy az Ágoston Vilmos regényeinek (utóbbtól különösen a *Lassú vírus* – 1981, vagy a *Godir és Galanter* – 1998 című műveket említhetnénk Kolozsvár vonatkozásában) abszurditást nyelvi humorba és groteszkbe fordító írásmódja felé mutat az időben visszafelé haladva.

Tompa Andrea regényének Kolozsvárképe váratlanul tágas, és váratlanul sok összefüggést mutat fel, annak ellenére, hogy itt is lényegében egyetlen család s azon belül is egyetlen (mindvégig koraérettnek tűnő) lány történetét követjük. Ez a család viszont egy olyan áramlásban létezik, amely a legkülönbébb *kint*-ek és *bent*-ek erőterei szerint írható le, így a család generációinak életében nagy számban bukkannak fel azok a történettípusok, amelyekből Cristian Mungiu kisfilmeket forgatott. A könyv narratívája 1989 karácsonyától 1989 karácsonyáig ível, a nyitó- és zárófejezet között főleg az előzményekre összpontosítva. Ez a történetmondói választás indulásból valamiféle reményt csempész az elbeszélésbe (mondjuk a Józsa Márta-könyvhöz képest). Kolozsvár bontásának történetében is ott marad egy kis, irracionális csoda fogódzója: a Dohány utcai ház, amelynek fontos szerepe van a történetben, túléli a hóstáti gazdaságok legalulását is, marad egy biztos pont, ahová vissza lehet kanyarodni. Józsa Mártánál ez a biztos pont legfeljebb „egy nagy borkor kiirthatatlan torna” meg néhány tő virág – a gyermekkori ház eltűnt, lebontották.

Távolról sem azt szeretném mondani, hogy valamiféle mindenáron „pozitív végki-csengésű” Kolozsvár-regény után vadászok *A hóhér háza* olvasójaként. De elkerülhetetlenül magával ragad az a vitalitás, amelyik a történetből árad, nyilván azzal összefüggésben, hogy a főszereplő lány a könyv nagy részében kamaszként éppen a világ felfedezésének azt a szakaszát éli, amikor minden lehetségesnek tűnik. Közben természetesen ott sorjáznak ebben a könyvben is az epizódok elzúlló férfiakról, lebontott házakról, megszüntetett osztályokról, szétesett házasságokról.

A könyv szerkezete töredékes: egy-egy rövid fejezet egy-egy kis témát, figurát, jelenséget próbál megragadni ide-oda ugrálva a huszadik század évtizedei között. Ugyanakkor mindegyik fejezet egy-egy hosszabb mondat – egy lélegzetvétellel megírni vagy elolvasni túl hosszú, de a jól tagolt fejezetstruktúra miatt mégis dinamikusnak tűnő megoldás. Az egy-egy figurára, eseményre, viszonyra történő ráközelítés a könyv máso-

dik felére azt eredményezi, hogy jó ismerősökként, az összefüggéseket már némiképp átlátva figyelhetjük, miképpen lakják be a kolozsvári (meg zajzoni, meg szucsági) tereket a szereplők.

A szereplők nevének, iniciáléinak nyomába eredve valós személyekhez jutunk. Erre szokták mondani, hogy a szerző „kulcsregényt” írt. Ennél mégis jóval többről van szó: annak megértéséről, megértetéséről, hogy mi is történt a rendszerváltást megelőző évtizedekben, hogyan élhette meg egy-egy család ezt az időszakot. A kulcsregényként való olvasásban maga a szereplők beazonosítása kötné le az olvasói energiák jelentős részét: a mű hatása a szereplők felismeréséhez kapcsolódna. Azáltal, hogy Tompa Andrea még a neveket sem változtatja meg vagy hallgatja el a legtöbb esetben, a beazonosítás „munkáját” megspórolja: fókuszoltabban lehet figyelni arra, milyen is a regényben az emberi viszonyok rendszere, a hatalmi erőterben való mozgás lehetősége.

A „kint” és a „bent” helyzetei a regényben megjelenített család esetében nagyon sok vonatkozásban érvényesülnek: a család kapcsolódik is a hatalomhoz meg nem is (van közöttük párttitkár és „osztályellenség” is, a hatalmi ranglétra legkülönbébb fokozatait lakják be, ráadásul az apa „züllése” egyben társadalmi értelemben is deklasszálódást jelent), egyformán ismeri a szocialista boltok pultjain belül és kívül eső világot (az anya a központi áruház beszerzője), identitásproblémákkal is hangsúlyosan szembesülnek (a családtörténet két világháború közti szakaszában a konzervatívabb székely családmodell szembesítődik a társa-

dalmilag is, térben is mobilis század eleji zsidó identitással), a kiemelkedő tehetséű és irodalmi érzékenyséű lánynak román iskolai közegben is helyt kell állnia (helytáll), és koraérettsége folytán legalább annyira „bent” kell lennie a felnőtt játsszáiban, mint a kortársaiéban. Tanárok, színészek, költők, családtagok vonják be olyan folyamatokba is, amelyek a „kultúrában keresztül történő ellenállás” (például a dzsesszkultúra, alternatív színház) formáitól a tényleges ellenállásig (üzenetküldések a forradalom előtt álló Temesvárról/Temesvárra) vezetnek, a szexualitás ebben az összefüggésrendszerben pedig inkább csak a helyzetek feszültségét megadó adalék, inkább körvonalazatlan vágy és energiák áttételes forrása, mint tényleges esemény.

Tompa Andrea regénye tehát átjár a kinti és benti világok között, hosszú mondataiban magyaráz is, értelmez is fáradhatatlanul (alighanem további kintek és bentek közötti közvetítésekre gondolva – az újabb generációk, illetve a Románia határain kívül élők befogadási esélyeit könnyítve), és közben mintegy mellékesen felskicceli, rendkívül életszagúan, a kolozsvári emberek létezését meghatározó alaptörténeteket, a húszas-harmincas évektől a rendszerváltozásig. Józsa Márta rokon könyvének van egy fontos megállapítása, amely az íróvá váláshoz szükséges türelemről szól: „Tudni várni a mondatokra, éveket. Évtizedeket, akár mennyit, és éppen annyit tudni várakozni, amennyit kell.” Tompa Andrea kívárta a megfelelő pillanatot – első regénye érzésem szerint megkerülhetetlen Kolozsvár-regény. És ennek a könyvnek a vitalitása, sodrása további könyvek lehetőségét sejteti.

A HABSBURG BIRODALOM EMLÉKEZETE

Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban 1918–1941.*

■ A politikatörténet nagy cezúrái – húsz évvel a kelet-közép-európai földrengések után erre ismét rádöbbenhetünk – nem jelentenek azonnal gazdasági, kulturális vagy mentálisbeli törést vagy flexiót is. Noha az intézményes keretek gyökeresen átalakulnak, maguk az emberek, a szokások, a hagyományok maradnak, legfeljebb az új helyzethez hamarjában és felszínesen hozzáigazodnak. A mélységi változásokhoz történelmileg hosszabb időre, esetleg nemzedékek cseréjére van szükség, miközben a környezeti, a tér-idő koordináták is alapvetően megváltoznak. A mindenkori jelenben a múlt lenyomatai együtt élnek a jövő csíráival, miközben a „fecskefő felszín” a harsány, ám mulékony divathullámok borzolja-fodrozhatják.

Az európai történelemben 1918 a „békebeli világ” összeomlását hozta, ez tájainkon az Osztrák–Magyar Monarchiának utódállamok sorára való széthullásával esett egybe. Két évtizedre rá egy totális ideológia, a fasizmus és annak állampolitikai megtestesülése, a hitleri III. Birodalom borította lángha nem csak Európát. Hogy majd a hatesztendei véres küzdelemből, kontinensünk romhalmazából kiindulva s Kelet–Nyugat félszázados megosztottsága után a mai multikulturális, multiethnikus Európai Unió kialakulhasson.

Sokféle válsággal, lázas útkereséssel (szükségszerűen tévutakkal is) telített átmeneti korszakot, pontosabban annak ideológiáit, továbbbővítve a kört az újkonzervatív és népi („völkisch”) eszmerendszert szedi ízekre-darabokra Romsics Gergely könyve, tekinti át a német, az osztrák és a magyar szellemtörténeti fejlődésben. Nyomon köve-

ti a kulcsszavak, a kulcsfogalmak kialakulását, országonként és koronként változó tartalmaiban, variánsaiban. A történetfilozófiai súlyponthoz képest (legalábbis a recenszensnek úgy tűnik) a „völkisch” ideológia kimerítő bemutatása (bonyolítása, mondja a szerző), a Habsburg Birodalom emlékezetét az interbellikus narratívákban mintha háttérbe szorítaná. Pontosabban: a Habsburg Birodalom felbomlása és ennek kortárs emlékezete csak az alaphelyzet kiválasztása, a nézőpont megjelölése, a téma körülhatárolása szempontjából fontos. De ebből a szempontból választása igazán szerencsés. Jobb fókuszpontot, ahol a múlt és a jövő, az eszmék és a téveszmék, az utak és a tévutak ennyire koncentrálnak és felizzanak, egészen a robbanásig, keresve sem lehetett volna találni.

A könyv címében nem véletlenül szerepel a Habsburg Birodalom annak utolsó hivatalos elnevezése, az Osztrák–Magyar Monarchia helyett. A különbség dinasztikus hagyományokat emel ki, és történelmi mélységekre utal. A „német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodás” színtagma alatt pedig túlnyomórészt a szellemtörténeti iskola és a „völkisch” ideológia tanainak gyökereit, kialakulását, elterjedését veszi számba a szerző Ausztriában, Németországban, Magyarországon, annak megannyi helyi változatával. A folyamatot vázolja fel, ahogy az újkonzervatív és nagynémet tanokból fokozatosan kialakul az a fogalomkészlet, az a beszédmód, amelyet majd a nemzetiszocializmus is megtűr, adaptál, esetleg – csúsztatással vagy anélkül – egy az egyben még át is vesz, mindezzel pedig a német

nyelvterületen túl a kelet-közép-európai kislepekek útkezeséseit /üttévesztéseit is befo-lyásolva. Nyomon követhetjük a népből le-vezetett, majd ismét népivé kezesztelt nemzeti jelleg túlhangsúlyozását, azt, hogy mi-ként dagad mindez az übermenschekek kul-túrfölényének megalomániájává, hogy mint birodalmi ideológia, egy totalitárius állam és diktatúra eszközeivel, a „térsegszervező” küldetéstudaton át hogyan közeledik a nyers erő, majd az erőszak kultuszához, pre-cízen megtervezett néptársakhoz, majd ho-gyan torkollik egy világuralmi kísérlet ka-tasztrófájába.

A történelem alakulását, akárcsak az időjárását, nagyszámú faktor kölcsönhatása eredményezi, közülük jó néhány szubjektív, esetleges, a végeredmény pedig kiszámítha-tatlan. Az ideológiák megkísérlik ugyan, hogy a káoszról rendet kanyarítsanak ki, hogy a múltat-jelent-jövőt egységes világ-képbe gyömöszölgék, de ezek igazából csak munkahipotézisek. Eredményeket, mégoly értékes részeredményeket hozhatnak ugyan, végső beteljesedést viszont soha.

A völkisch eszmerendszert német forrá-sok a 19. században a „kislemet” császár-ságban kialakult, de a dunai monarchiában is elterjedt szélsőséges nacionalista irány-zatként határozzák meg. Főként a régi és az új középosztály karolta fel. A völkisch néző-pont a népet homogénnek, történelmileg ál-landónak feltételezi, történelem előtti etni-citással, sajátos faji jelleggel és küldetéstu-dattal. Ez utóbbin Kelet-Közép-Európa „megszervezésének” a feladatát érti, a tér-ségben mindenfelé szétszórta német eredetű kolónusokra, diaszpórára támaszkodva. A *népiség*, *életér*, *népközseég* fogalmak a völkisch eszmerendszerben jelennek meg először, de feltűnik a birodalmi gondolat, a fajtisztaság, sőt fajtisztítás fogalma is. Mind-ezeket készen veheti majd át a nemzetiszoc-ialista propaganda.

„...a két világháború között a nép egyé-niségének középpontba helyezése alapvető-en megváltoztatta a történettudomány kér-désfelvetéseit. A nagy német iskolával, a historizmussal szemben többé nem az álla-mok politikai akarátának a kutatása határozta meg az érdeklődést, hanem a népek ön-

megvalósítása, a végső cél, a népi államban szilárd formákat nyerő népi közseég (*Völksgemeinschaft*) küzdelme a Másikkal, azaz a történelem erőivel és az ezeket meg-jelenítő más népekkel. Ezt a megközelítést a politikai filozófia fogalmával esszencialistá-nak nevezzük, mivel egy »lényeg« létezését tételezve közelíti a történelemhez, melynek jelenségeit annak alapján értékeli, hogy mennyire közelítik meg ezt az ideát. Ezzel szemben a historizmus múltfelfogása prag-matikusnak vagy antiesszencialistának ne-vezhető, amennyiben a történelem folyama-tait, a változás minőségét állítja a közép-pontba. Ezt tekinti identitásteremtő erőnek, melynek elsődleges ágenseként a historiz-mus az államot határozta meg. Ebben az összefüggésben a historizmus tekinthető a politika feltételes autonómiája mellett lán-dzsát törő múltfilozófiának, hiszen nem rendeli azt alá valamilyen örök és történel-men kívüli erőnek.” (17.)

A német történelmi fejlődés során a nyelvhatárok sohasem estek egybe sem az állam, sem az ország, sem pedig a tágabb ér-telmű birodalom fogalmával. A gazdasági-kulturális kisugárzás egész Kelet-Európára kihatott, a német diaszpórák térségbeli so-kasága a hatalmi terjeszkedést, a birodalmi gondolatot erősítette. Az első világháború-ban a bismarcki „kislemet” egység után a katonai szövetség, a fegyverbarátság a nagy-német egységet előlegezte. A háborús vere-ség ezt ugyan átmenetileg lehetetlenné tette, de maga az eszme, a gondolat mindkét or-szágból tovább élt, s az Anschluss-szal né-hány háborús esztendőre meg is valósult. Nem lényegtelen, hogy Ausztria felől nézve a dolgokat, a külön osztrák identitás kér-dése ebben a korszakban még gyenge és prob-lematikus volt a nagynémet egység, az Anschluss ellenében.

Pedig az osztrák különállást, a keleti ori-entációt, a birodalmi gondolatot a Habsbur-goknak német területekről való, Poroszor-szág általi kiszorítása kezdetben erősítette, a délkelet-európai (balkáni) terjeszkedésben vélték a veszteségek kompenzálását. Ami-kor ez 1918-ban megheiusult, Ausztriában is-mét megerősödtek az Anschlussban csúcso-sodó nagynémet tendenciák.

A térség történelme német-(osztrák)-magyar vonatkozásban már a honfoglalás, a kalandozások idejétől folyamatosan felmutat közös elemeket. Egy ezeréves szomszédság nyelvi, kulturális, gazdasági, politikai kölcsönhatásokat, összefonódásokat generálhat egyfelől, ellenszenvet, szembenállásokat, konfrontációt másfelől. A magyar történelmi diskurzus Habsburgokhoz való viszonyulását a mindmáig aktualizált kuruc-labanc ellentétpárral szemléltethetjük. A labanc szemléletmód túlnyomórészt arisztokratikus és katolikus, a kuruc inkább köznemesi és protestáns. Dualista időbeli merev szembenállásuk Trianon után, a független magyar állam megjelenésével egyre inkább tompult. Most már mindkét beszédmódnak közös lett az államképe, ami történelemfelfogásuk magját is meghatározta. Ahogy Marczali Henrik a konzervatív szemléletet összefoglalta: „alkotmányunk erős, századokon át kipróbált építménye a rendiség volt, mely a szent koronában lelte nemzeti formáját.” (285.)

Az alkotmány tisztelete konzervatív olvasatban a magyar nemzeti lét alapja volt, ahogy a magyar térrpolitikáé a soknemzetiségű Kárpát-medence összefogása. A közjogi-lag folytonos magyar állam gondolata a két világháború közötti korszakban a Habsburgokat is integrálja, a királyság mint államforma koronás fő nélkül is deklarálhatik.

Magyar szempontból az Osztrák-Magyar Monarchiát emblematikusan a következő politikai személyiségek határozták meg:

– Kossuth Lajos a magyar nemzeti függetlenséget és állami önállóságot képviselte a reformkorban, 1848/49-ben, majd az emigráció évtizedeiben.

– Ferenc József kezdetben abszolutikus, 1867-től alkotmányos uralkodó. A kiegyezést mint szükséges rosszat tekintette, egységes birodalmat szeretett volna.

– Deák Ferenc a kiegyezés megvalósítója. A történelmi Magyarország jogállásának a helyreállításáért legitimálta Ferenc Józsefet és a dinasztíát, kompromisszumként elfogadta az Ausztriával közös külügy-, hadügy- és pénzügyminisztériumot, valamint az egységes vámterületet.

– Andrássy Gyula gróf a kiegyezés utáni első kormányfő, majd a Monarchia közös

külügyminisztere. A magyar részvétel lehetőségét példázta az európai nagypolitikában, kiemelkedően a berlini kongresszuson nyújtott diplomáciai teljesítményével.

– Ferenc Ferdinánd trónörökös Magyarország részleges önállóságának a felszámolásával a birodalom szövetségi átalakítását tervezte.

– Tisza István erőskezű konzervatív miniszterelnök. Elejét próbálta venni Magyarországnak és a Monarchia felbomlásának, de sem a nemzetiségekkel, sem a bécsi háborús párttal szemben nem tudott boldogulni. 1918 őszén mint a vesztes háború egyik felelősével frontarcos katonák számoltak le vele.

A kuruc-labanc ellentét oldódása a tárgyalt korszakban Kossuth és Deák kiegyensúlyozottabb megítélésében, Széchenyi István felívelő kultuszában is kifejezésre jutott. Trianon után még a legharciasabb függetlenségek is kénytelenek voltak elismerni: ahogy Magyarország bekebelezése nem sikerülhetett a Habsburgoknak, úgy a nemzetiségi problémákkal küszködő Magyarország sem szakadhatott el Ausztriától. Csak társállamával együtt volt képes nagyhatalomként viselkedni és szilárd államként megmaradni. A kiegyezést felelős döntésként, maximális politikai eredményként kellett elfogadniuk.

Anélkül, hogy a tárgyalt művek részleteibe belemennénk, a völkisch eszmekörrel is számoló konzervatív történészek közül ki kell emelni Szekfű Gyula és Mályusz Elemér munkásságát, a völkisch fogalmakat rendszerint németellenes éllel felhasználó írók közül Szabó Dezsőt, egyes népi írókat, mindenekelőtt Németh Lászlót mint a német kultúrhatásra és kihívásra német „fegyverrel” válaszolókat.

A Habsburg Birodalom mélyebb gyökerek nélkül, dinasztikus politika eredményeként jött létre. Felbomlásának recepció-története alkalmas arra, hogy a történeti és politikai emlékezet kánonjainak viszonyrendszerét mélységileg átvilágítva tágabb szociokulturális és politikai dimenziókat is megvilágítson. Német, osztrák és magyar identitásdiskurzusokat, ideológiai hatásokat és ellenhatásokat, közép-európai bonyolult

összefonódásokat részletez, elemez, az esszencializmus és a pragmatizmus ellentétpárok fedőfogalmaint is felhasználva.

Romsics Gergely nagy ívű munkája a völkisch ideológiához viszonyítva csoportosítja, rendszerezi az 1918–1941 közötti korszak német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodását, pontosabban annak konzervatív, jobboldali részeit, közös jegyeiket és ellentéteiket, amely ellentétek ütkö-

zópontjában éppen a Habsburg Birodalom állott. Ismertetésünket a szerző összegzésével zárjuk: „A Habsburgok sokat tárgyalt és sokat vitatott államépítő vállalkozása – éppen sajátossága folytán – abban is segítségünkre lehet, hogy rajtuk és utóéletükön keresztül ne csak államukat, de a későbbi korszakot is árnyaltabban lássuk.”

Krajnik-Nagy Károly

TRIANONRÓL SOKADSZOR

Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*

■ A kötet tulajdonképpen kisebb-rövidebb tanulmányok gyűjteménye, amelyek a Romsics Ignác által szerkesztett *Mítoszok, legendák, tévhitek a XX. századi magyar történelemről* című, többszerzős tanulmánykötet-höz hasonlóan megcsontosodott, a közvélemény által igaznak vélt, sőt olykor akadémiai kiadványokban is – tehát nemcsak tudomány-népszerűsítőekben – sajnos „hamisan” megjelent és megjelenő, „köztudomású tényeket” cáfol. Amint a lírai, gyermekkori emlékeket felidéző *Előszó*ban is írja Ablonczy: „Ez a könyv *nem* a trianoni békeszerződés történetéről szól. Talán még a területi veszteség mértéke sincs leírva benne. Ha valakit ez érdekel, arra bátorítom: olvassa az irodalomjegyzékben található munkákat. Elsősorban Romsics Ignác és Zeidler Miklós kitűnő könyveit.” És így folytatja: „Munkám kísérlet arra, hogy megértsük: milyen sebeket és milyen gyógymódokat hagyott ránk az elmúlt kilencven év. Mit gondol Trianonról a történetíró, a társadalom és a politika. Miért vannak még mindig velünk legendává nemesedett történetek a békeszerződésről, amelyek sokak számára ma is döbbenetes magyarázó erővel rendelkeznek. [...] Ez a kötet tehát nem történelemkönyv, inkább rövid segítség azoknak, akik már szembesültek azzal egy taxi anyósülésén, egy házibuliban (hajnaltájt a konyhában) vagy egy kocsmapultnál, hogy a mellettük ülőtől/álló-

tól érkező »és az szerinted véletlen, hogy Trianonban...?« kezdetű kérdésre egyszerűen nem tudnak mit felelni, és minden ösztönük tiltakozik az ellen, hogy igazságnak fogadják el a hallottakat. Nekik igyekszem írni, ezért is a sok lábjegyzet, hogy igazolni tudjam az állításaimat, ami egy ilyen témában mindennél fontosabb.”

A francia Annalles iskola mentalitástörténeti hagyományaiba illeszkedve, valamint a Hayden White-féle történeti narratívákat dekonstruáló posztmodernnek egyaránt megfelelnek ezek az ugyanakkor pozitivistá gonddal alátámasztott, forrásokkal igazolt cáfolatok, helyreigazítások, részletkérdéseket árnyaltan pontosító kis tanulmányok. A kötet szerkezetében ezek négy nagyobbalmazba csoportosíthatók (a recensens számozása): 1. *A történeti Trianon, A politika Trianonja, Trianon a társadalomban*; 2. *Az Apponyi-legendárium, Georges Clemenceau magyar menyje, Trianonok: Kis és Nagy, A hajózható patakok balladája, Kisebb geszták, Utóéletek*; 3. *Összeesküvés-elmélet? Szabadkőművesek, Tudatlan szakértők, az Előszó és az Összegzés által közrefogva. Újdonságnak a történetírás, a politika és a társadalomban élő Trianon-kép aktualizált elemzése, valamint az Szabadkőművesek, tudatlan szakértők, Összeesküvés-elmélet tanulmányok számíthatnak, hiszen a középső tömb megjelent már a Romsics által szer-*

kesztett kötetben: ugyancsak *Trianon-legendák* címmel.

A történetírás-elemzés nemcsak felolja az elmúlt 90 éve alatt írt, kiadott történeti munkákat (Gratz Gusztávtól Ádám Magda, Ormos Mária, Romsics Ignác és Zeidler Miklósig) vagy az irányzatokat (pl. marxista kánon), Szidiropulosz Archimédész bibliográfiáját és Raffay Ernő Trianon-szemléjét, rövid értékelést is adva róluk, de Ablonczy bátran kirukkol egy 5 pontos történetírás-programmal is, fehér foltoknak mondhatók ugyanis továbbra is: 1. A nagyhatalmaknak a Kárpát-medence újrendezésével kapcsolatos elképzelései (főleg az olasz, japán, szovjet érdekek); 2. a Tanácsköztársaság békeelőkészítése; 3. a magyar békeszerződés aláírását közvetlenül megelőző hónapok története (a magyar–francia titkos tárgyalások, a magyar békedelegáció memorandumai és lobbitevékenysége nyomán lábra kapó brit és olasz ellenkezés okai – közel-keleti olajérdekeltségek megosztása a franciákkal?), 4. 1918 és 1924 között az elcsatolt területekről menekülő 400 ezer ember társadalomtörténete; 5. a két világháború közötti magyar kisebbségtörténet és a revízió ügye.

A feladatok között nem említi egyébként a Salamon Konrád, Raffay Ernő és Ormos Mária által „Padovától Trianonig” terjedő időszak többoldalú újratárgyalását: az utódállamok és Magyarország között ugyanis ez a másfél év, az 1918 ősze és 1920 júniusa közötti időszak a leginkább vitatott eseménydús időszak. Ebben a vonatkozásban ugyanis a román történetírásban Lucian Leuștean: *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920*. Polirom, 2002. c. könyvét kell megemlítenem, mint amely a román kánonokat (D. Preda, Al. Ghisa) is kritika alá vető új szemlélet irányában nyitottságot mutat, *A román–magyar viszony az új Európában* című könyvével egyszerre. Talán ebben az irányban is ki kellene lépni a Trianon-legendáriumból, és amint a Romsics-féle mítosz-kötet együttese tette, ifj. Bertényi Iván Tisza-tanulmánya, Romsics Gergely a Monarchia felbomlását vizsgáló elemzésének kontextusában az utódállamokban kirajzolódó Trianon-ké-

pet és „heroizáló legendákat” is fel kellene dolgozni.

A politika mezejére érve Ablonczy Balázs Zeidlerre hagyatkozva sommásan átlép a Horthy-korszak elemzésén és Kádár 1975-i helsinki beszédén, a hangsúlyt Romsics Gergely egyik fontos tanulmányára támaszkodva a rendszerváltás utáni időszakra helyezi, bemutatja Trianon szerepét az 1990 és 2002 közötti magyar parlamenti politizálásban és közéletben, kiemelve két irányzatot: a népi-szérméi-szenvedéstörténeti mozzanatot és a történeti-paradigmaváltó álláspontot (Fidesz, Németh Zsolt) a jobboldalon belül, míg a baloldalon (Gyurcsány, SZDSZ) a történetiséget következetesen elutasító, a hangsúlyt a modernizációra és Trianon meghaladására helyező nézeteket azonosítja, az emlékezésritusok elemzésének módszertanát viszont ehelyütt is a lábjegyzetbe zsúfolt kötetekre hárítja (Czoch Gábor–Fedinec Csilla (szerk.): *Az emlékezet konstrukciói*. Bp., 2006).

A politika Trianonja, Trianon a társadalomban című írásoknak – amint különben a teljes könyvnek is – főleg és szinte kizárólag az a gyengéje, hogy a „magyar glóbuszon” belül ragad: ez azonban nem a szerző hibája, hanem a kötet szerkesztőjének lehetett a szempontja, aki a magyar piacra fókuszolt, és a 90. évfordulóra a heroizáló, „Trianon-emléknapot” törvénybe foglalni szándékozó piaccon a posztmodern tutit szerette volna piacra dobni, ráadásul a Zeidler *Revíziós kultusz* kötet által kivesézett korabeli és korunkbeli (Raffay–Koltay-film) Trianon-logót „fikázva” Ablonczy „legendás” könyvborítóján.

Nem véletlen, hogy mind a kiadó, mind a szerző megkapta a magáét az internetes blogokon.¹

Az egyszemélyes tanulmánykötet a már elmondottak alapján érdekes adalékokkal ugyan, de évfordulós kötetként hat, piacorientált szerkesztői elképzelés alapján rakhatta össze Ablonczy Balázs bloomingtoni vendéglőadó éve alatt. Mindez viszont semmit sem von le a könyvben sommásan közöltek érvényességéből, tárgyiaságából és forrásértékéből. Emellett a szerző történész kompetenciáit az őt oportunitizmussal vádoló bloggerek azért sem csorbíthatják, mert ez a könyv csupán

a komolyabb monográfia (*Teleki Pál*) és más kutatások során felmerült, lábjegyzetekbe szorult részletkérdések közérthető, olvasmányosabb formában történő kibontása, és Ablonczy Balázs ebben is hű marad a francia történeti iskola „irodalmi”, „lektúr” ars poétikájához.

A fő kérdés és a történetírás feladata viszont – a recenziens és a szerző szerint is – továbbra is az, hogy az 1914–1920 közötti időszakot nem a magyar glóbuszon belül, hanem – amint arra Ormos Mária figyelmeztetett először, s később Romsics Ignác – a háború utáni „új európai” és kelet-európai kontextusban kell értelmezni és magyarázni² – a román történetírás ugyanis nem véletlenül hangsúlyozza a román hadsereg 1919-es magyarországi hadjáratát és katonai közigazgatását indokolandó „a bolsevik veszély” elhárításának motívumát. „Az antanthatalmak, Franciaország 1918 decemberében, majd a békekonferencia 1919 januárjában és márciusában a Szovjet-Oroszország ellen tervezett nagyarányú katonai intervenció (1918. december) háttországnak biztosítása érdekében döntött így” [a csehszlovák–román–délsláv területi igények kielégítéséről megnyerésük érdekében]³ (Vix-jegyzék: a végleges demarkációs vonalról: Szatmár–Nagyvárad– Arad). A „kommunista hatalomátvétel” után (a Tanácsköztársaság idején) pedig a környező államok és a békekonferencia „attól tartottak, hogy a forradalom nem áll meg magyar földön, hanem a bolsevisták felvetése és reményei szerint továbbterjed nyugatra, s ott szovjetrendszerek jönnek létre”.⁴

Ablonczynak tehát igazat kell adnom: Ormos Mária, Romsics Ignác nyomán, ahelyett, hogy ezekre a nagy stratégiai kérdésekre figyelne (figyelt volna) a magyar társadalom, politikum és történetírás, 90 év alatt jobbára legendákat gyártott, cizellált, dolgozott ki a valóban igazságtalan s ezért máig „diktátum”-ként emlegetett „vae victis”-béke feldolgozására. Amint az Ablonczy által idézett Németh László írta, a magyar közvélemény azt nem tudja feldolgozni, hogy „Erdélyt nem úgy vették el tőlünk, mi nem fejeztük be a meghódítását s mi eresztettük ki a kezünk közül...”⁵ Ehhez viszont hozzá lehetne tenni Ormos Mária megfigyelé-

sét: Magyarországnak 1918-ban sem saját külügye, sem hadügye, sem pénzügye nem volt, még önálló diplomáciai testülete sem, s a háborúban vesztes ország kormányait (Károlyi-, Berinkey-, Kun-) egyik nagyhatalom vagy utódállam sem ismerte el (Svájc és Ausztria kivételével). A legendáknak, mitológiának viszont bizonyára megvolt, megvan a terapeutikus funkciója: fel nem dolgozható igazságtalanságok, következetlenségek, tehetetlenségek, „felelősségek és mulasztások”⁶ gyógyírjai placebóként működnek. Az „országcsönkítés” rokkantságot, orvosi, patológiai terminus technikusokat idéző terminológia amúgy a román történetírás 1940-es évének legendáriumát juttatja eszembe: Nagy-Románia ugyanis ebben az évben hármas „csönkítást” „szenvedett” el (Besszarábia és Észak-Bukovina, Dél-Dobrudda, Észak-Erdély), a román történetírás és közbeszéd, politikum és társadalom pedig máig, főleg a keleti és nyugati területvesztés fölött próbál „gyász munkát végezni” ugyan csak a nemzetegyesítésben bízva. A patológiai terminusok margóján megjegyzendő, hogy Ablonczy Balázs történész a *Trianon-szindróma* című film (2006)⁷ elkészítésében oroszlánrészt vállalt szakértőként. A film annyiban több a kötetnél, hogy ott nem a részletkérdések, a legendák dekonstruálása áll a központban, hanem az 1918–1920-as időszak egészének a megértetése „sine ira et studio”.⁸

Ui. A könyv egyik budapesti bemutatóján vetődött fel a beszélgetés végén a nagy összefoglaló kérdés: „Miért kell Trianonnal foglalkozni ma is?” A Teleki Pál-monográfia szerzője, a 20. századot részleteiben ismerő és értő történész Ablonczy Balázs válasza Trianon 90. évfordulóján óhatatlanul közvagy, ha úgy tetszik, nemzetpolitikai felhanggal tette fel a pontot az i-re: „*Elsősorban a határon túliak miatt: a magyar állam hibát követett el, amikor vesztes oldalon lépett a világháborúba, ennek a következménye több millió ember elcsatolása a szülőföldjéről: ők tehetnek erről, ezért mindenkor morális kötelességünk az áldozatul esett emberek ügyének felkarolása.*”⁹

A recenziens meggyőződése, hogy Ablonczy Balásznak, a Trianon-legendák

szerzőjének Kolozsváron, a Korunk Akadémián megtartható könyvbemutatón is sok kolozsvári polgárral tudnánk közösen megvitatni a könyv kapcsán kilenc évtizedes nem-

zetpolitikai, historiográfiai, kollektív emlékezési rítusainkkal kapcsolatos közös kérdéseinket, problémáinkat.

Hunyadi Attila

■ JEGYZETEK

1. http://konyves.blog.hu/2010/06/25/a_mitoszoktol_az_allam_felelossegeig, <http://safeaccount.hu/allam-es-polgar/andras-laszlo-vessen-trianon/>
2. A szociológiának vagy historiográfiának pedig feladata lenne feltárni a határon kívüli magyar közösségek Trianon-képének alakulását, akarom mondani „alakítását”.
3. Romsics Ignác: Magyarország XX. századi története. Osiris Kiadó, Bp., 2000. 121.
4. Romsics Ignác (szerk.): Magyarország története. Akadémiai Kiadó, Bp., 2007. 788.
5. Ablonczy Balázs: Trianon-legendák. In: Romsics Ignác (szerk.): Mítoszok, legendák, tévhitek a XX. századi magyar történelemről. Osiris Kiadó, Bp., 2002. 132–161. 160.
6. Uo. 161.
7. A Trianon-szindróma. Magyar dokumentumfilm-sorozat 2008. Rendező: Szakály István. Operatőr: Varró Gábor. Szerkesztő: Szakály István. Főszerkesztő: Sipos Pál. <http://stud-theol.blogspot.com/2010/05/trianon-szindróma-dokfilm.html>
8. A Trianon-szindróma profizmussal, dokumentumfilmként ellenpontozza a Koltay-Raffay páros patetikus és laikus (hadd ne mondjuk dilettáns) Trianon-filmjének szemléletét, viszont itt is csak egy mondat szól az orosz intervenció érdekében átengedett területekről.
9. http://konyves.blog.hu/2010/06/25/a_mitoszoktol_az_allam_felelossegeig (2010-09-08). A könyvről lásd még: <http://hetivalasz.hu/itthon/tevhitek-es-legendak-a-trianoni-bekeszerzodes-korul-29805/>

A RENDSZERRÉ SZERVEZETT IRRACIONALITÁS ÉVEI

Gyarmati György: *Demokráciából a diktatúrába, 1945–1956.*

■ Lehetséges-e oly módon megírni egy szakmailag színvonalas történelemkönyvet, hogy az stílusát, nyelvezetét, szerkesztési módozatát tekintve a szélesebb érdeklődő-olvasó közönség számára is vonzó, illetve közérthető legyen? Léteznek olyan példák, melyek azt illusztrálják, hogy igenis lehetséges. Egy ilyen példa Gyarmati György könyve is, mely a Romsics Ignác akadémikus által szerkesztett Magyarország története sorozatnak huszadik kötetét képezi.

Maga a könyv nem terjedelmes: mindössze 104 lapnyi szöveg, ugyanakkor jóformán nincs olyan oldala, melyet ne színesítené valamilyen illusztráció, fénykép, festmény, rajz, karikatúra, szkennelt újságcikk, térkép, rövid statisztika vagy akár fülszöveg, mely rövid életrajzokat (Péter Gábor, Rákosi Mátyás, Nagy Ferenc stb.), esettanulmányokat (a miskolci MÁV Járműjavító üzem vete-

ményeskertjében folyó munka a háborús károk elhárításának idején) vagy különböző eredeti dokumentumokat (kivonat az 1949-es Alkotmányból, részlet Rákosi Mátyás Sztálinhoz írott leveléből, a fegyverszüneti egyezmény szövege) tartalmaz. Hogy a szöveg olvasmányos maradjon, nem rendelkezik lábjegyzetekkel, a felhasznált könyvészet egy része *Ajánlott irodalom* cím alatt tűnik fel a legutolsó oldalon, és egyaránt tartalmaz eredeti forrásokat (forrásközlések, visszaemlékezések), illetve más szerzők által megírt szintéziseket, szaktanulmányokat. A szerző szakmaiságát, hozzáértését illusztrálja – saját, a témában eddig már megjelentetett munkássága mellett – a szakirodalom összeválogatása, az, hogy az általa ajánlott listán éppúgy megtalálhatók 1976-ban, mint 2009-ben megjelent szakkönyveket is. A Gyarmati által olvasásra ajánlott bibliográfia ugyanakkor egyál-

talán nem tartalmaz külföldi, nem magyar szerzőket és periodikusan megjelenő szakfolyóiratokban publikált rövid tanulmányokat sem, valószínűleg olyan megfontolásból, hogy az ajánlott könyvek a szélesebb olvasókörzés számára is elérhetőek legyenek. Ugyanakkor szakmai szerénységre utal az a tény, hogy saját maga munkásságából mindössze két címet idéz.

A kötet, mely a címében is említett időszakokban, 1945–1956 között Magyarországon lejáratott eseményeket és átalakulásokat mutatja be, összefoglaló és szelektív esettanulmány is egyszerre. A világháború végétől az 1956-os magyarországi forradalomig terjedő időszak realitásait a lehető legkomplexebb módon igyekszik megragadni, ugyanakkor teszi mindezt elsősorban a politikai élet eseményeinek tükrében, az elemzés közben felmerülő gazdasági, társadalmi, kulturális, a nemzetközi kapcsolatok alakulását érintő problémákat pedig olyan mértékben mutatja be, amennyiben ezek hatással voltak a belpolitikai élet alakulására is.

A kötet szerkezeti felépítése aránylag egyszerű, két, terjedelmileg nagyjából egyforma fejezetre tagolódik, melyek között választóvonalat az 1948-as év jelent, a fejezetek pedig a maguk során több – az első esetben négy, a másodikban pedig öt – alfejezetre oszlanak. Az első rész, melynek címe *A koalíciós kormányzás évei, 1945–1948*, nemcsak a történelmi események narratív jellegű bemutatása, hanem a politikai elemzés szintjén is kiváló eredményt jelent. A magyarországi háborús történéseket követő időszak nemzetközi helyzetének keretei közé helyezi a magyar sors alakulását, nyomon követve mindazon nagy horderejű eseményeket és átalakulásokat, melyek végső soron az 1948-ban bekövetkezett teljes kommunista hatalomátvételhez vezettek.

A sok – demográfiai, gazdasági – számadat idézése közepette az eseménylánc bemutatási módja mindvégig lineáris, dinamikus marad, a szerző pedig ennek során, nagyon helyesen, lehetőleg kerül a szubjektív állásfoglalást, kinyilatkoztatásos, abszolút igazságszerű megállapításokat. Ugyanakkor nem marad el a személyes hozzájárulás, mindössze az történik, hogy ezt olykor

számbeli adatokkal támasztja alá, máskor pedig a helyzet jó ismeretéből származó, valószínű eredményekre alapozott következtetéseket nyilvánul meg. Az elsőre példa az 1945-ben létrehozott politikai rendőrségbeli kommunista többségre utal (kiemelve azt, hogy e szervezet keretén belül nemcsak a vezetők és a nyomozói kar, hanem a közalkalmazottak soraiban is többségben voltak a kommunisták, akik a háborús bűnösök elleni nyomozás során messze túlteljesítették még a szövetséges elvárásokat is, hisz országszerte kb. hatvanezer embert vontak eljárás alá), a másodikra pedig az a megállapítás, mely szerint az 1945-ös választásokon a Független Kisgazdapárt politikaelméleti értelemben gyűjtőpárttá vált, de nem más okból kifolyólag, mint hogy *a politikai versengésen indulni engedett pártok választásra nem voltak képesek megjeleníteni a választásra jogosultak korabeli politikai tagolódását*.

Az első fejezet alfejezetei a tárgyalt tematika szempontjából, elsősorban időbeli, kronológiai szempontból különböznek egymástól. A legelső alfejezet, *Az ideiglenes államhatalom időszaka, 1945*, gyakorlatilag az elkövetkező években bekövetkező változások alapjait, az azokat kiváltó gazdasági, társadalmi és politikai okokat ismerteti, az 1945-ös választások eredményeivel bezárólag. Külön rövid, mindössze hatoldalas alfejezet szól az 1946-os évről, mely a megelőző, illetve ezt követő évekhez viszonyítva aránylag nem eseménydús, ugyanakkor a viszonylagos helyzetkonsolidáció tekintetében mégsem elhanyagolható. Ezt illetően kiemeli a szovjet befolyás szerepét, valamint a pozíciókon történő osztozkodás körüli problémákat. Az alfejezet legvégén rövid, de annál tartalmasabb, bármilyen gazdaságtörténeti munkába beillő összefoglalót közöl olyan fontos, a korabeli mindennapokat meghatározó gazdasági jelenségekről, mint az infláció és forintstabilizálás, a háború során külföldre került, a nemzeti vagyon részét képező nemesfémkészletek sorsa, a termelési folyamatokat meghatározó tényezők és a feketepiac jelensége.

A harmadik alfejezet, melynek címe *A békeszerződés és a jóvátétel*, a címében fog-

lalt probléma különböző aspektusait mutatja be, gondosan elkerülve a panaszkodó hangnemet. A korabeli nemzetközi kapcsolatok rendszerében, rámutatva arra, hogy a legtöbb probléma tekintetében mindenfajta pozitív megoldási lehetőség reménytelen volt, területi, lakossági és gazdasági szempontból egyaránt. A területi rendezést illetően rámutat a szerző arra, hogy az eleve győztes hatalomként elkönyvelt Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében bármilyen határkorrekció vagy Magyarország számára kedvező bármiféle más rendezés lehetetlen lett volna, Románia esetében még táplált némi reményeket a kor magyar politikája és diplomáciája, de végül is ezek elsősorban a szovjet hozzáállás következtében nem váltak valóra. Emellett rendkívül súlyos problémák, melyek mai napig kihatással vannak egyes gondolkodásmódokra, irányzatokra, a trianoni utódállamok területén a magyar kisebbség rovására elkövetett atrocitások, a népességcserének mondott kitelepítési folyamatok gazdasági szempontból pedig súlyos kihatással voltak a magyar társadalomra, de a későbbi fejlődési lehetőségekre is, a fegyverszüneti egyezményben, illetve a békeszerződés cikkelyeiben foglalt hatalmas arányú magyar gazdasági jóvátétel összegei is.

Az utolsó alfejezet, *Útban a kommunista egyeduralom felé, 1947–1948*, a párizsi békeszerződés aláírását követő magyarországi belpolitikai eseményeket ismerteti lineáris, narratív stílusban, Nagy Ferenc kispárti miniszterelnök eltávolításától a teljes mértékű kommunista hatalomátvétel pillanatáig, kimutatva ugyanakkor a politikai események impactját a társadalmi élet többi területeire is.

Ha az első nagy alegység az 1945–1948 közötti átmeneti időszakot veszi vizsgálat alá, a második rész, melynek címe *A kommunista diktatúra időszaka, 1948–1956*, a szigorú értelemben vett sztálinista típusú, agresszív kommunista diktatúra aspektusait, eseményeit, mindennapi valóságát elemzi és mutatja be. Az első alfejezet, *A diktatúra berendezkedése, 1948–1950*, a totális diktatúra első éveinek legfontosabb eseményeit foglalja össze a közigazgatás területén 1950-ben

bevezetett tanácsrendszer ismertetésével bezárólag. *A rendszerre szervezett irracionális évei, 1951–1953* a Rákosi-korszak belső problémáit, gyengeségeit, hiányosságait és negatív megnyilvánulásait tárta föl, különösen nagy teret szentelve az intézményesített államterrorral együtt járó problémáknak. Különösen értékes egyéni hozzájárulás a magyar történetírás gazdagításához a *Művelődés- és kultúrpolitika* című alfejezet, mely a művelődés, a kulturális élet terén a magyar társadalomra erőltetett változtatásokat tartalmazza, az irodalom, zene, képzőművészetek vonatkozásában, olykor igen keményen fogalmazva, amint a következő idézet esetében is: „Az 1948-ban alapított Kossuth-díjjal ezekben az években jutalmazott s a rendszer által privilegizált literátorok – Benjámin László, Illés Béla, Kónya Lajos, Méray Tibor, Szabó Pál, Zelk Zoltán – művei sokkal inkább voltak udvari kegyencek dicshimnuszai, semmint kulturális értékek hordozói. S még inkább azok voltak a Sztálin-díjjal is kitüntetett Aczél Tamás és Nagy Sándor munkái.”

Az utolsó két alfejezet tartalma, véleményünk szerint, akár egyetlen alfejezetbe is besűrítendő lett volna, a szerző valószínűleg azért döntött a két elkülönített alegység mellett, hogy jobban kidomboríthassa, szembeállíthassa a Sztálin halálát követően Magyarországon beindult folyamat két ellentétes hozzáállás főbb képviselői politikai megnyilvánulásainak tükrében. A *Nagy Imre és az „új szakasz” politikája, 1953–1954* című rész a Sztálin halálát követően beindult reformfolyamatok eseményeivel foglalkozik, elsősorban Nagy Imre szerepét és személyiségét központba állítva, a *Resztalinizáció és erjedés, 1955–1956* Nagy Imre átmeneti bukását követően a Rákosi–Gerő vonal által 1955–1956 időszakában meghozott intézkedéseket foglalja össze, a bemutatással azonban megáll még valahol 1956 nyara tájékán, mivel az 1956-os forradalom és szabadságharc már a sorozat egy másik kötetének a témáját képezi.

Összességében elmondhatjuk, hogy némi hiányérzetünk ellenére – amit leginkább az adott, viszonylag szűk terjedelmi keretek

által behatárolt térhiány okoz és nem a valószínűleg rengeteg részletre kiterjedő, minden problémát átfogó szintézis indukál – meg kell állapítanunk, hogy Gyarmati György ezúttal is szakszerű munkát végzett. Kötete, amellet hogy tartalmas, sok adattal

és illusztrációval rendelkező munka, stílusát tekintve élvezetes, olvasmányos is egyben, és alkalmas arra, hogy minél szélesebb olvasó- közönséget szólítson meg.

Lakatos Artúr

KULTÚRAKÖZI ÍNYENCSÉG

Mária Kurdi (ed.): *Literary and Cultural Relations: Ireland, Hungary and Central and Eastern Europe*

■ 2007 volt az első év, amikor a HUSIS (Hungarian Society for Irish Studies) konferenciát szervezett az ír tudományok képviselőinek előadásaisal – a rendezvény helyszíne a Pécsi Tudományegyetem volt. Jelen kötet a konferencián elhangzott előadások válogatása, benne magyar, romániai, cseh, lengyel, ír és amerikai irlandisták tanulmányaival.

A kötet fűlszövegét a dublini University College professzora, Anne Fogarty írta; megfogalmazásában a könyv olyan esszégyűjtemény, mely a modern ír kultúra közép- és kelet-európai recepciójának igencsak alulvizsgált történetét kívánja bemutatni. Kulcs-szerzők fordításáról, kevésbé vagy igen híres ír darabok adaptációjának hogyanjáról és miértjéről próbál válaszlehetőségeket adni olyan munkák keretében, melyek valamilyen egyedi nézőpontból közelítenek az ír tanulmányokhoz. A kötet szövegeiben említett, illetve idézett szerzők között olvashatjuk Jonathan Swift, John Millington Synge, Flann O'Brien, Samuel Beckett, Brian Friel, Seamus Heaney, Derek Mahon vagy Martin McDonagh ír írók, költők, drámaírók, kritikusok, irodalmárok nevét. Az esszék a felsorolt szerzők műveinek európai utóizét kívánják felfedni, s ebben a kontextusban a hangsúly nemritkán egy bizonyos „kérdőző” reflexre toódik, az eledel úgynevezett kétszeri átrágására olyan értelemben, hogy rendszerint arról születik írás, ami megíródott, s így egyes művek, egyes szerzői nevek

más-más enzimmenyiségben fordulnak elő a kötet oldalain.

A szövegek peremén a migráció kétoldalisága is megvillan – kelet-közép-európaiak Írorszában és ír szerzők, ízek Közép-Európában – megváltoztatva a migráns leképezésének, körvonalazásának nyelvét, módozatát. További problémák, melyeket a kötet megszólaltat, a rasszizmus, empátiahiány és kulturális elhanyagolás, félreértés az egyes nemzetek irodalmi közegeiben. Az identitás bevett formáiról, gender-szemiotikáról, illetve a nyelvi fordítás lehetőségeiről és korlátairól is esik szó egyes írásokban. Ily módon a sokat emlegetett *multikulturális csere* messze ható politikai, illetve szociális értelemben vett importálására is fény derül.

A szerkesztő előszava első lépésként említést tesz az Irish Studies kutatások terén szervezett nemzetközi konferenciák, projektek, események előzményeiről, jelenéről, sorsáról, illetve a jövőbeli törekvésekről, tervekről. A kötet szerkesztőjeként megfogalmazza ennek multi- és interkulturális, illetve összehasonlító perspektíváit, ami az esszék, dolgozatok célját, szerepét, sokoldalúságát és nem utolsósorban egymásmellettiségét illeti. A kötet a tizenkét írást két hatos csoportra bontja. Az így körvonalazott két esszégyűjtemény tematikájában és problémafelvetésében egyaránt eltér, bár továbbra is közös marad az ír tanulmányok többoldalúságának fölülvizsgálása s egyidejű gaz-

dagítása különböző irodalmi, nyelvészeti, kulturális és szociális indíttatások felől. Az előszó a földrajzi távolságot inkább ütőkártyának látatja, mint gátnak.

A *Dráma és színház* (Drama and Theatre) fejezetet alkotó első hat szöveg feltárja az emlegetett interkulturális csere esetlegességeit is. Patrick Lonergan, a Synge Summer School igazgatója Írországból megforduló közép-európai társulatok tevékenységeiről ad rövid beszámolót, s többek között az Írországra bevándorló közép-európai színészek fontosságát hangsúlyozza az ír színpadon, azt tanúsítva, hogy az így született „vegyes” társulatok új szintet adnak a klasszikus daraboknak, sőt a színpadra vitt műveknek megújult és igen értékes hitelességet kölcsönöznek. Donald E. Morse a beckett-i abszurdot vizsgálja Páskándi Géza műveiben, megmutatva az abszurd nyugati (metafizikus) és keleti (az önkényuralom által legyőzött egyén) változatainak különbségét. Esszéjéhez társul a P. Müller Péteré is, aki mintegy példázza Morse teóriáit McDonagh *The Pillowman* című darabjában. További két írás a színház és dráma kategóriában Brian Friel színműveit tárgyalja magyar színpadon. Bertha Csilla mai kulturális-ideológiai megoszlásokat szóltat meg posztkolonialista kontextusban, míg Csikai Zsuzsa Friel és Frank McGuinness Csehov-fordításait figyeli meg, pontosabban a *Ványa bácsi* adaptációját, ír színpadra való átültetését – egyben megmutatva az ügy másik oldalát, azt, ahogyan az ír irodalom olvassa Kelet-Európát.

A kötet egyik igen érdekes darabja Ondrej Pilný írása, amely az ír dráma és színház funkciójáról és működéséről beszél Csehországban. Vizsgálatának elsődleges célja közelebből megnézni a cseh színpadi életet ma, illetve az ír dráma interakcióját a közép-európai drámával. Beszámol az ír dráma igen gazdag jelentetéről a cseh színházakban: 2000 és 2007 között mintegy hatvan ír darabot játszottak, melyből harminc premier volt a cseh nézők számára. Martin McDonagh összes művét feldolgozták, s számos ír klasszikus darabot a londoni Royal Court Theatre előadásaihoz is színpadra alkalmaztak. Kérdésként vetődik fel az ír drá-

ma népszerűsége e kis országban, s Pilný számos válaszlehetőséget ad e népszerűség okairól, de ugyanakkor a hiányosságokról is. Nagyrészt a fordítóknak tulajdonítja az érdemet, akik hangsúlyosan befolyásolják azt, ami a piacra kerül – így jelennek meg nem kanonizált szerzők nevei is a cseh színpadokon, mint például Edna O'Brien vagy Geraldine Aron. Másrészt színházigazgatók esetleges választásain is múlik, hogy mit tűznek műsorra (úgynevezett „chance discovery” útján), ilyenkor gyakran sikeresek az ír darabok. Kevés azonban az írott recepció – többnyire csak recenziók születnek, melyek ráadásul kevésbé összpontosítanak a darabok ír mivoltára. Továbbá észlelt hiányosság, hogy még nem született írás a két ország koloniális leigázottságában felismerhető párhuzamokról, sem a két nemzeti történelem összevetéséről. Végül arra a kérdésre, hogy egyáltalán miért kedveli a cseh közönség az ír ízt, több teória született: az olyan írók, mint McDonagh, nem részei a Csehországban egyetemesen elfogadott „hidegvérű színháznak” (theatre of coolness), s a cseh közönségnek zamat a provinciális és vidéki ház; az ír dráma lehetőséget ad olyan szereplőkkel való érzelmi azonosulásra, akik közönséges, változatlanul ismétlődő gyengeségei rokon helyzetet mutatnak a nézők magánéleti tapasztalataival.

A kötet második esszécsoportha *Kultúra-közi dialógus és fordítás* (Cross-cultural dialogue and translation) címmel a próza és vers felé nyit, pontosabban olyan irodalmi mítoszok felé, mint Joyce, Swift, Flann O'Brien vagy Seamus Heaney, ugyanakkor betekintést enged történelmi/történeti affinitások, kulturális dialógusok, elsősorban a fordítás, interpretáció, átírás és publikálás kérdéseibe. Carla King dublini egyetemi előadó két egymással kortárs közszereplő, Michael Davitt és Kossuth Lajos rokon gondolkodását, nacionalista és liberális politikai nézeteit vizsgálja a két politikus recepciójában. Vöő Gabriella a *Nyugat* 1908 és 1941 közötti évfolyamai alapján végez pontos számításokat az angol és ír irodalom recepciójáról magyar irodalmi, kulturális sajtóoldalakon. Olvasatomban a kötet legizgalmasabb írásai közé sorolható e beszámoló,

hisz megmutatja a magyar írótlársaság érdeklődési igyekezetét, kozmopolita nézeteit a huszadik század első felében. A normatív, kanonizáló célzatosság irodalmi viszonylatban talán ebben a periódusban volt a legerősebb, s ez ismételtlen felötlük Babits, Szerb Antal, de már Ignótus és Fenyő Miksa választásaiban is: Swift, Wilde, Shaw neve figyelmet érdemlően gazdagította a lap oldalait, ugyanakkor recepciójukban a „faji” kérdés magyar kontextusba helyezésével izgalmas vitaindítók születtek.

A recepció mint újírás, átírás kerül terítékre Hartvig Gabriella írásában, ahol Swift-imitációk és -adaptációk visznek közelebb Gulliver-minták variánsaihoz Karinthy, Horváth Klára vagy Gyárfás Endre íásaiban: a toposszá erősödő Gulliver-figurák totalitárius, posztkommunista kormányok alatt változtatnak világokat disztópikus, utópikus és önreflexív írásokban. Mihálycsa Erika a fordítás kockázatait kockáztatja lefordítani Flann O'Brien *At Swim-Two-Birds* irodalmi bravúrájának magyar nyelvre ültetésében: a dialektus problémája, a stílusparódiák, valamint az önparódia csupán néhány a számos kérdés-vitapont közül, amelyet tanulmánya felvet. A fordítást hárman végezték: Mihálycsa Erika, Csizmadia Gábor és a szöveg, mely makacsabb bármely szerzőnél, s amelynek végső soron igaza kell hogy legyen; a szerző bevallása szerint így egy fordításpalimpszeszt keletkezett. A két fordító önállóan dolgozva két különböző magyar változattal mutatkozott be egymásnak, s így az igazi feladat a két szöveg eggyé *fordítása* volt. A fordítók egy olyan eklektikus nyelvet próbáltak létrehozni, mely az eredeti szöveg standardtól való deviációira próbál rámutatni. Az O'Brien-szöveg parodisztikus hatásának átültetését a fordításbeli elidegenítés („foreignization in translation”) módszerével próbálják megoldani. Bahtyin ter-

minológiájával élve, a fordítás nyelvi karnevált eredményez, főleg egy olyan szövegben, mely az önparódiát kihasználva bármely fordítást az újraolvasás polcára helyez. Az eredmény: *Úszikkétmadáron*, a Koinónia kiadásában (2009).

Kurdi Mária kötetének két további darabja Heaney- és Mahon-fordítások interkulturális korlátait boncolja Jerzy Jarniewicz és D. Rác István íásaiban, akik a szelekció és interpretáció kérdéseiben jutnak arra a következtetésre, hogy e szerzők fordítása nem más, mint egy többoldalú kaland: a versekben inkább a fordítás feladata és verejtéke van jelen, mintsem egy végső üzenetet csengető produktum. A magyar és ír költészet közti kötelek azonban nemcsak a fordításokban keresendő, hanem a két kultúra egymásban felfedezett másságának pozitívumában is.

A kötet kétségkívül igen fontos lépés a nemzetközi ír tudományok jelen változásainak, fejleményeinek kontextusba helyezésében. Igen ritka teljesítmény egy hasonló kaliberű konferencia elhangzott anyagaiból mérvadó kötet megszerkesztése, kiadása. Mint mindig azonban, a fáziskésés elkerülhetetlen: e recenzió a kiadástól egy évre születik, nem is beszélve arról, hogy a benne összegyűjtött szövegek lassan már három éve íródtak – mindez azonban nem írható a hiányosságok listájára. Ami igazán kérdést vet fel, az a kötet egészére vonatkozik: több, különböző kutatási területet képviselő tanulmány áll egymás mellett, kevés esélyt adva azonban a közöttük létrejövő dialógusnak. Az egyes szövegek nem találkoztak egymással a kötet megjelenéséig: itt egy zöld borító alatt próbálnak átszólni egymásnak, de nincs több lap. Az olvasó feladata kérdezni, előre- és visszalapozva párbeszélgetni az igen fontos interkulturális nézőpontokat, megszólalásokat.

Török Zsuzsanna

KOVÁCS KISS GYÖNGY AJÁNlja

■ Egy város, Kolozsvár – amelyet különböző történelmi korokban egyaránt neveztek „kinccsnek” és „romlottnak”, amely a történelemben szerepelt *Transsilvaniae civitas primaria*ként, illetve *metropolis Transsilvaniae*ként, és amely szerencsésebb históriai konstellációban olyan volt, amilyenné a „respublika” polgárai tették – mikrotörténeti vázlatát tartalmazza jelen lapszám, elsősorban kisebb, nem feltétlenül a meghatározó trendekbe illeszkedő, néha blikkfangosabb, néha pikánsabb, néha akár meghökkentőbb témákkal, amelyek mind-egyikéig perifériára szorultak. Az ajánlott kötetek egy része illeszkedik a súlypont-hoz, más részük – mellé- és pillanatig sem alárendeltségben – Erdély és a magyar, illetve európai történelem egy-egy szegmensét vizsgáló-feldolgozó munka.

■ *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Szerkesztette Papp Klára – Püski Levente. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadása, Debrecen, 2009.

■ Biró József: *Erdély beszélő kövei.* Válogatta, sajtó alá rendezte, szerkesztette és az utószót írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2008.

■ Biró Vencel: *Képek Erdély múltjából.* Történeti rajzok. Művelődés, Kvár, 2009.

■ Csonka Mihály *élete és világképe.* Szerkesztette Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Bp., 2009.

■ Flóra, Ágnes: *Prestige at Work. Goldsmiths of Cluj/Kolozsvár in the Sixteenth and Seventeenth Centuries.* VDM, Saarbrücken, 2009.

■ Gaal György – Gránitz Miklós: *Örök Házsongárd. Kolozsvár sírkertje a századok sodrában.* Pharma Press, Bp., 2010.

■ Gaal György: *Tört kövön és porladó kereszten.* Pusztuló múlt és fájó jelen a Házsongárdi temetőben. Stúdium Könyvkiadó, Kvár, 2009.

■ Gyarmati György: *Demokráciából a diktatúrába, 1945–1956.* Magyarország története sorozat. Kossuth Kiadó, Bp., 2010.

■ Kelemen Lajos: *Művelődéstörténeti tanulmányok.* II. A bevezetőt írta, sajtó alá rendezte, szerkesztette és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2009.

■ Romsics Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban 1918–1941.* Új Mandátum Könyvkiadó, Bp., 2010.

■ Romsics Ignác: *A Harmadik Magyar Köztársaság (1989–2009).* Magyarország története sorozat. Kossuth Kiadó, Bp., 2010.

■ *Segesvári boszorkányperek – Schäßburger Hexenprozesse.* Szerkesztette Hagenthurn Endre. Balassi Kiadó, Bp., 2010.

■ *Szőlőtermelés és borkereskedelem.* Szerkesztette Orosz István – Papp Klára. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete kiadása, Debrecen, 2009.

ABSTRACTS

Ágnes Flóra

■ ***“Wash the Dog You Have Formerly Washed!” The Aspects of a Scene in a 16th Century Public Bath***

Keywords: *public bath, action for libel, Kolozsvár/Cluj, everyday life of an early modern town*

In 1584 a seemingly unimportant action for libel was brought in front of the court in Kolozsvár. The story that unfolds in front of our eyes is a quarrel among three women of the high elite in the public bath of the town. The story in itself catches one's eye, but the aim of this short survey is not to make a bald statement of facts, but to search for small details that tell something about the everyday life of an early modern town, or reveal some facts about the town dwellers. Besides the court case, the development of public baths, their equipment, character, or running are discussed, and further on the family ties of the actors and their marriages are expounded. Whenever possible, analogies are brought to support the aspects under discussion. Compared, to a certain extent, with other urban centers, the bathing habits or social phenomena of Kolozsvár might have not differed much; the seeming differences might be caused by the lack of sources.

Annamária Jeney-Tóth

■ ***Morals and Guilds in the Everyday Life of the Early Modern Kolozsvár***

Keywords: *guild statutes, Kolozsvár/Cluj, guild master, norm following, fornication, defamation*

The members of the guild in Kolozsvár had to live their lives not only within the confines of the city regulations, but also according to guild statutes. These statutes regulated all domains of everyday life, from the learning of the craft to charitable tasks and the process of becoming a master, with the purpose to impose norm following on them also in everyday life. If someone vio-

lated these statutes, he had to prove in front of the guild or the city tribunal, that no crime has been committed. Some of the incidents include the case of Sixtus Kannagyártó, who continued to obey the statute of his guild from Szeben while in Kolozsvár, of János Udvarhelyi, who has secretly worked silver, an act strictly forbidden for goldsmiths. These cases all seem to have belonged in the category of minor misdemeanour, which the guilds tended to settle within their own limits. Fornication represented a much graver misdemeanour, so it comes as no surprise that those accused with it have tried to produce as much witnesses as possible for their innocence. István Szatmári, the father, and his son, who have been admitted together in the guild of the cobblers, have become involved in a malicious defamation process, in which the court ruled that the son is not of Gypsy origin (otherwise, he would have been excluded from the guild). Viewed in the context of the shoemakers' aspiration for independence, of which István Szatmári has been one of the strongest supporters, one can see that these attempts to thwart his son's admittance in the guild of the cobblers has been no accident.

Gyöngy Kovács Kiss

■ ***The Rollicking City of the 16th Century Kolozsvár and the Impish Fiddler Women***

Keywords: *Kolozsvár/Cluj, Renaissance, rollicking, meretrix, fiddler woman, adultery*

The study analyses a segment of Renaissance leisure culture in Kolozsvár, the practice of rollicking on a society scale and making merry in the taverns with musical accompaniment. The so-called “fiddler women”, the meretrices, the prostitutes, and the “respectable” citizens wives who put their bodies on sale, committing thereby adultery, a deadly sin according to the standards of the epoch, have been frequent participants of this form of social contact. Our most relevant sources concerning them lie in the records of the city council.

József Kurta

■ ***The Revised Regulation of the Bookbinders' Guild of Kolozsvár (1810)***

Keywords: *Bookbinders' Guild, Kolozsvár/Cluj, Regulation of Apprentices and Candidates for Mastership*

The Bookbinders' Guild of Kolozsvár (Cluj-Napoca, Klausenburg) in 1810 revised the regulation of apprentices and candidates for mastership. There is not any data at all concerning the reasons or impetus for such a modification of the laws set down just in the previous year. Nothing of unique, special or local requirement was recently inserted in the framework of obligations or rights. The main lines of the earlier regulations were kept. The renewing of this regulation involves only such things as the duty of church-going, moderate behavior at public places and prohibition of illegal hazard games.

Artúr Lakatos

■ ***The Red Army's Perception in Kolozsvár after the II World War***

Keywords: *Red Army, Kolozsvár/Cluj, deportations, Soviet soldier, World War II*

This paper is dealing with an important and unavoidable issue of post-World War II Cluj, the presence of Soviet soldiers in the city, their behavior and its impact on locals' life and their perception of it. During the presentation, the author focuses rather on a socio-anthropological approach, than on a "classic" one.

János Kristóf Murádin

■ ***Ivy on the Statue***

Keywords: *statue of King Mathias, Kolozsvár/Cluj, János Fadrusz, Sándor Hirschfeld, Lajos Pákei, coffee-house Kikaker*

The topicality of the paper is given by the restoration in progress and by the coming second inauguration of the statue of King Mathias situated in the central square of Kolozsvár. The article is a selection of stories from the very large legendary connected to the artistic creation of János Fadrusz. The paper consists of three stories from the time when János Fadrusz, the creator artist of the statue was staying in Kolozsvár. The first story is dealing with the friendship between the sculptor and a merchant from Kolozsvár called Sándor Hirschfeld, a conscious burgher, who helped in hoarding up the money needed to create the magnificent piece of art. The second story is treating the cooperation between the sculptor János Fadrusz and the architect Lajos Pákei, and especially their common work, which resulted in the construction and final placement of the statue and its pedestal. Anecdotes and stories with a sad end are alternating in this paper, among them the one of Boldizsár Kikaker, the owner of a coffee-house, whose shop has become prosperous due to the erection of the statue of King Mathias, and whose life turned into misery at its end because of the historical changes.

SZÁMUNK SZERZŐI

Támogatók

COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY

nka
Nemzeti Kulturális Alap

MINISTERIUL
CULTURII

ADMINISTRAȚIA
FONDULUI CULTURAL
NAȚIONAL

Abrudbányai Melinda (1990) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár
Balázs Imre József (1976) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, BBTE, főszerkesztő, Korunk, Kolozsvár
Balázs László (1962) – bőrdíszműves, iparművész, Kolozsvár
Bántó Ruben (1984) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár
Barcsay Andrea Krisztina (1969) – irodalomtörténész, könyvtáros, Kolozsvár
Bogdanov, Vaszilij (1895–1982) – költő
Bogdán László (1948) – író, szerkesztő, Sepsiszentgyörgy
Degenfeld Sándor, gróf (1922) – közgazdász, München
Egyed Emese (1957) – költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár, BBTE, Kolozsvár
Fekete Albert (1968) – tájépítész mérnök, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem
Flóra Ágnes (1978) – levéltáros, PhD, Kolozsvár
Gondos Mária Magdolna (1989) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár
Hunyadi Attila (1977) – történész, PhD, egyetemi adjunktus, BBTE, Kolozsvár
Jeney-Tóth Annamária (1970) – történész, PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem
Történelmi Intézet
Killyéni András (1979) – sporttörténész, PhD, Kolozsvár
Kiss András (1922) – ny. főlevéltáros, Kolozsvár
Kovács András (1946) – művészettörténész, az MTA külső tagja, egyetemi tanár, BBTE, Kolozsvár
Kovács Kiss Gyöngy (1960) – történész, PhD, főszerkesztő-helyettes, Korunk, Kolozsvár
Krajnik-Nagy Károly (1947) – tanár, újságíró, Kolozsvár
Kurta József (1978) – református lelkész, könyvtáros, doktorandusz, Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Lakatos Artúr (1980) – történész, PhD, Kolozsvár
László Miklós (1942) – fotóművész, Kolozsvár
Murádin János Kristóf (1980) – történész, PhD, egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE, Kolozsvár
Potozky László (1988) – egyetemi hallgató, BBTE, Kolozsvár
Rüsz-Fogarasi Enikő (1966) – történész, egyetemi docens, BBTE, Kolozsvár
Sebestyén Irén (1968) – író, újságíró, Székelyudvarhely
Sipos Gábor (1951) – történész, levéltáros, egyetemi docens, BBTE, Kolozsvár
Tatár Zoltán (1938) – tanár, író, Kolozsvár
Török Zsuzsanna (1987) – mesterképzős hallgató, BBTE, Kolozsvár
Yargekov, Nina (1980) – író, Párizs
Zsigmond Júlia (1986) – mesterképzős hallgató, BBTE, Kolozsvár

„A 18. század közepén a kolozsvári reformátusoknak két temploma volt, az egyik a városházán belül a Farkas utcában, a másik a Külmagyar utcában, a mai kétágú templom háta mögötti telken. Ez utóbbi a század elején fából épült, kőalapra rakott gerendavázát kívül-belül deszka borította. A Malomárok felőli, a hatszög három oldalával záródó északi részén állott a szószék, déli fala mentén pedig karzat húzódott, ahova 1774-ben orgonát építettek. Főajtóit kulcsos zár biztosította, a mellékajtókat azonban csak belülről zárták be vasrúddal.

Egyetlen leltára 1818-ból maradt fenn, eszerint állandóan a katedrán tartották – a régi szokásnak megfelelően – a Szenci Kertész Ábrahám kiadásában 1660-ban Váradon megjelent ívrétű biblia egyik példányát. E díszes kötésű szentírást Kovács K[ároly? Kata?] adományozta a kolozsvári eklézsiának, és mivel a belső templomban a gr. Bánffy Györgytől 1722-ben ajándékozott ezüstveretes táblájú váradai bibliát használták, Kovács asszonyom adománya a külső templom szószékére került. Innen lopták el 1753 augusztusában, néhány hónap múlva azonban az eklézsia elöljárói a nyomára bukkantak, és 1754. március 1-jén már a szerencsésen hazakerült kötet azonosítása végett tartottak tanúvallatást a kolozsvári városházán...”

(Sipos Gábor)

ISSN 1222 8338

17 LEI • 500 FT

MICROHISTORIES OF KOLOZSVÁR/CLUJ
MICROISTORIE CLUJEANĂ